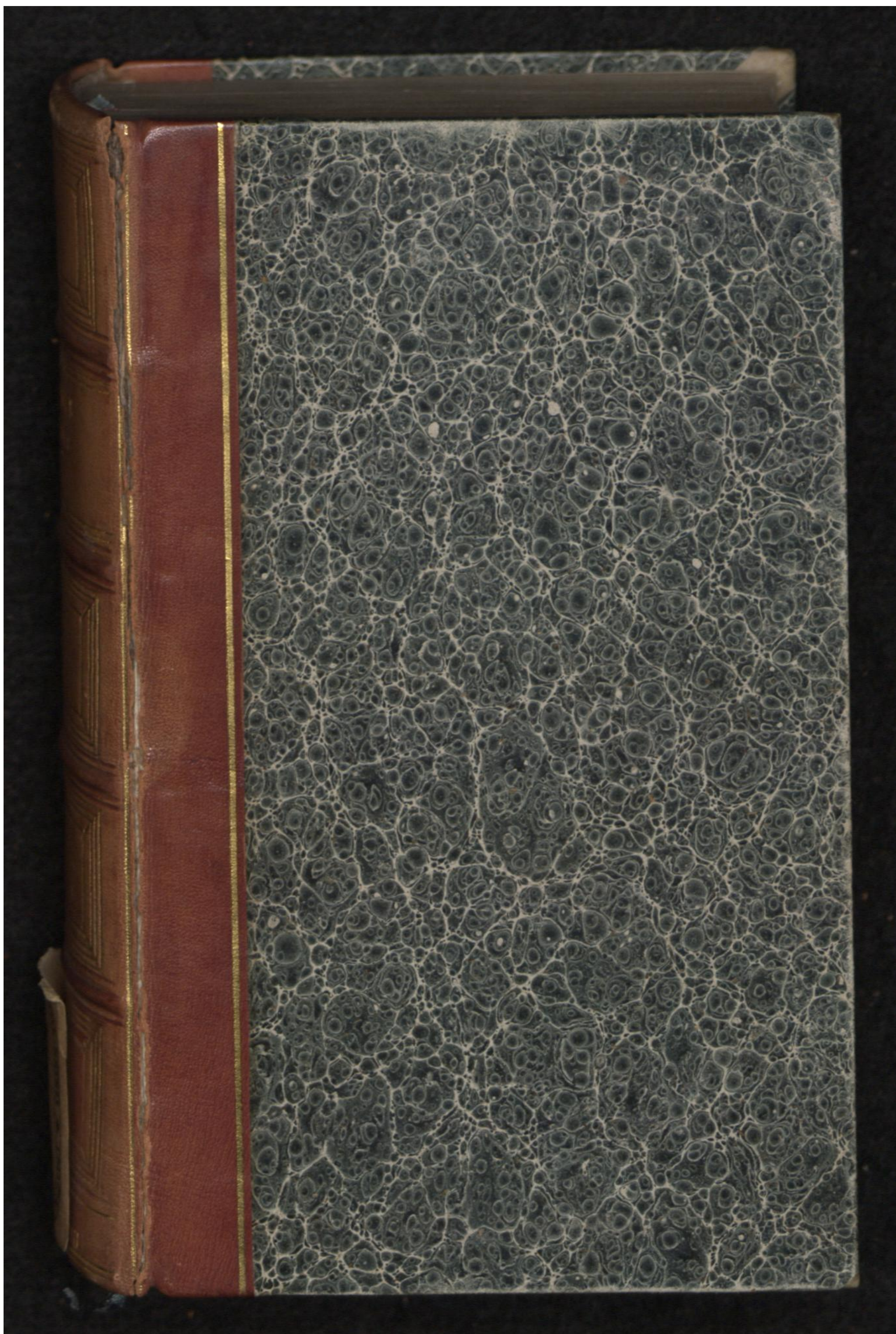
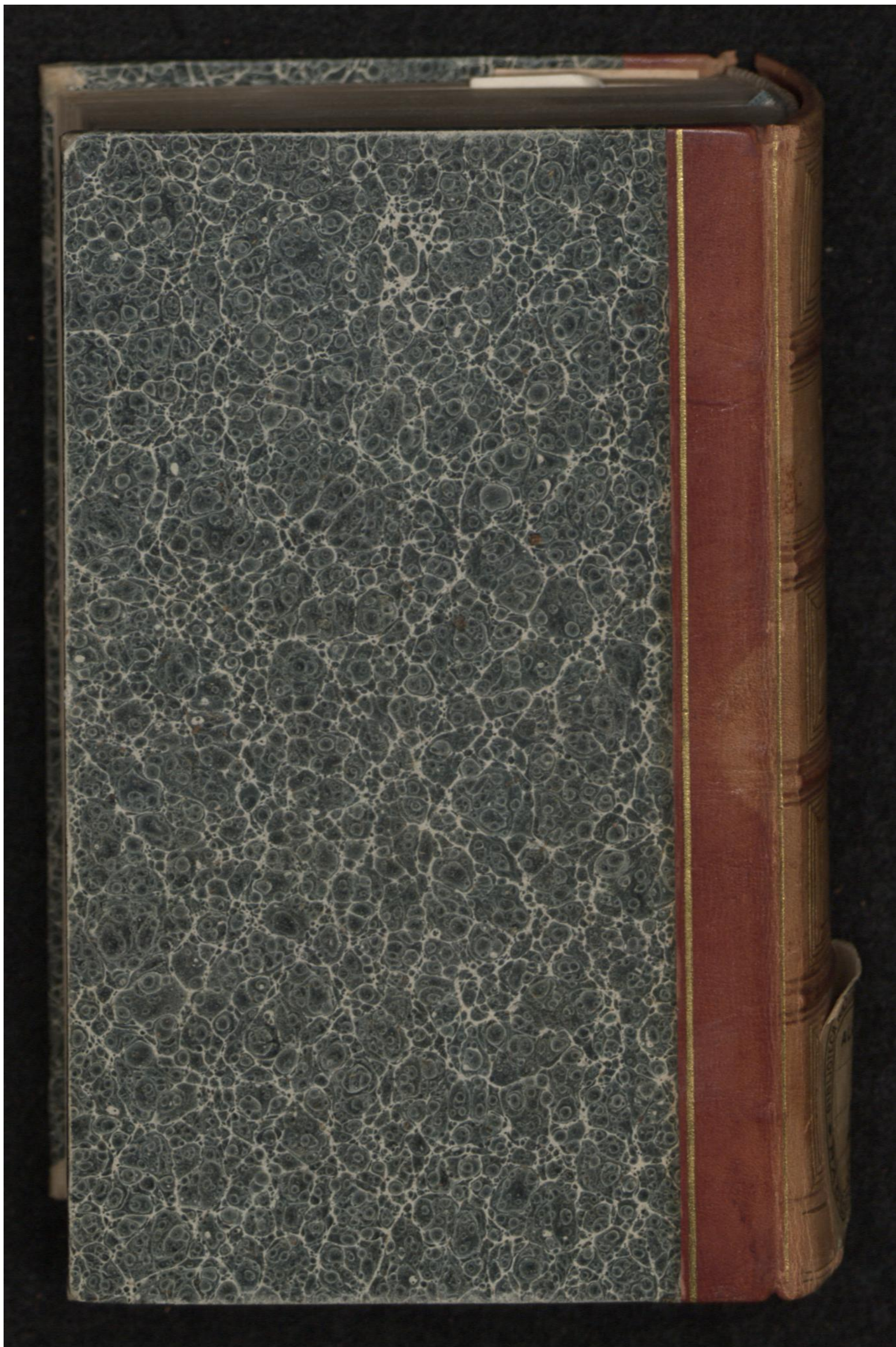

T. LIVIUS
DECADES
1
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
2
37

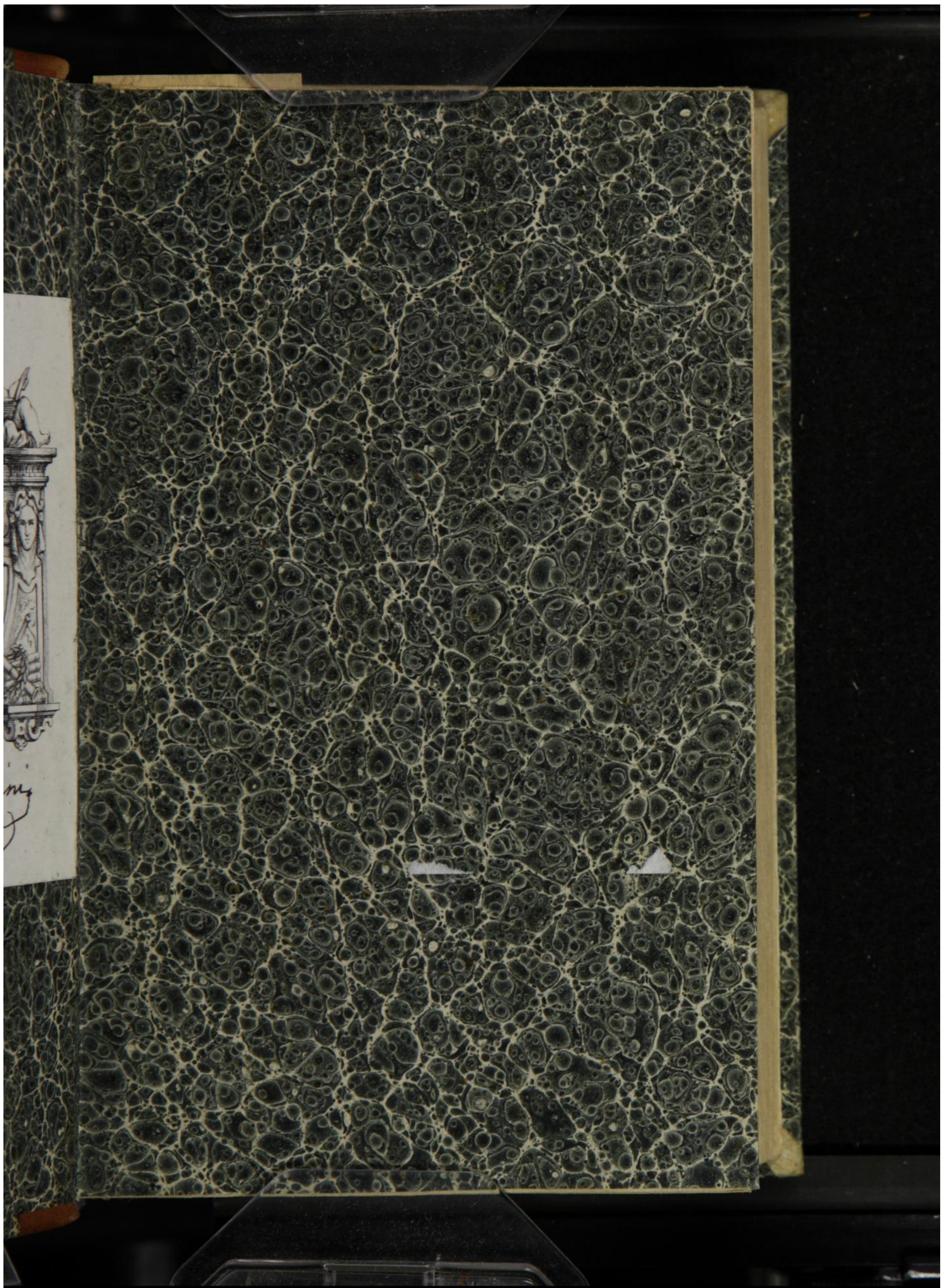

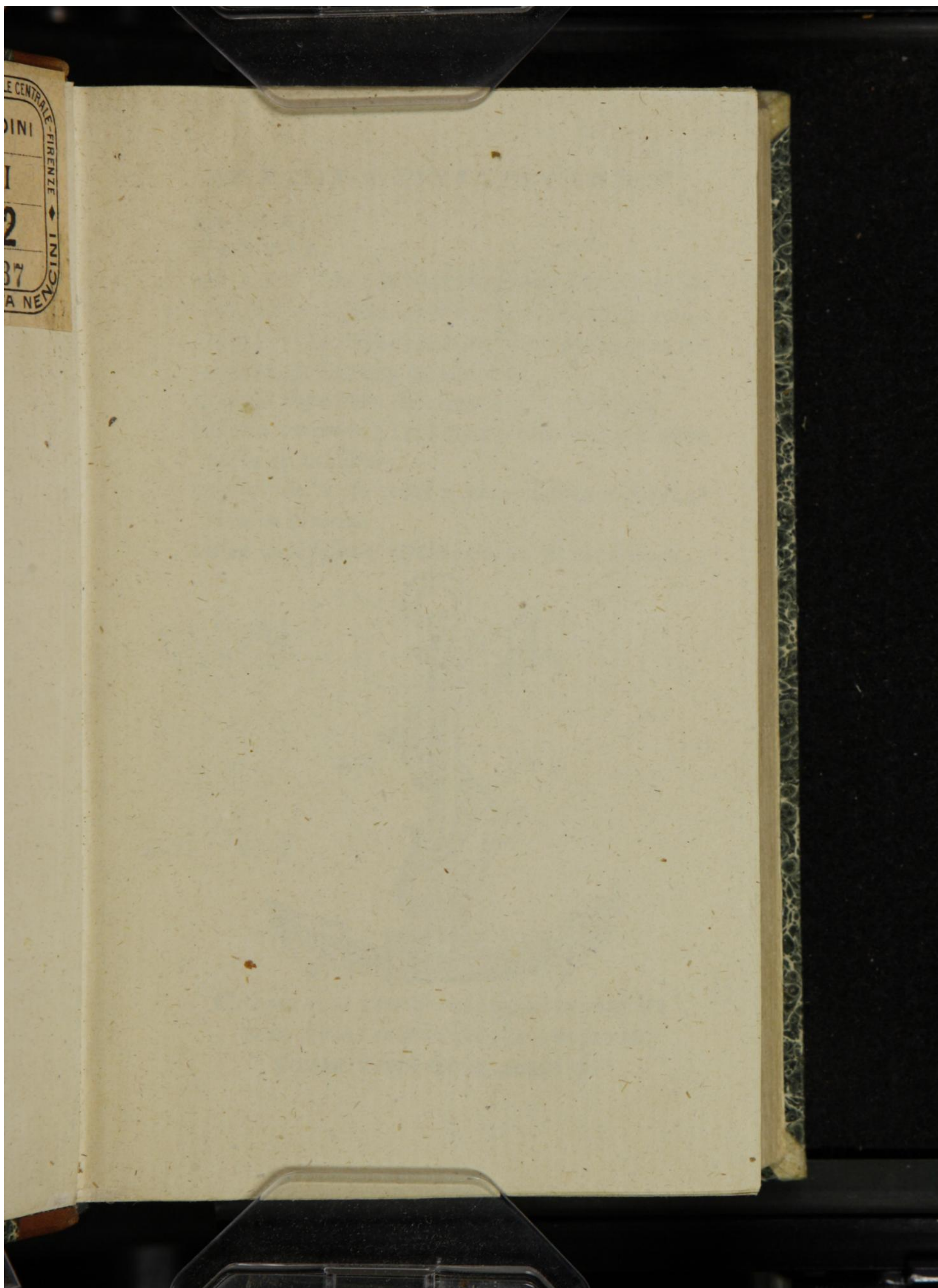

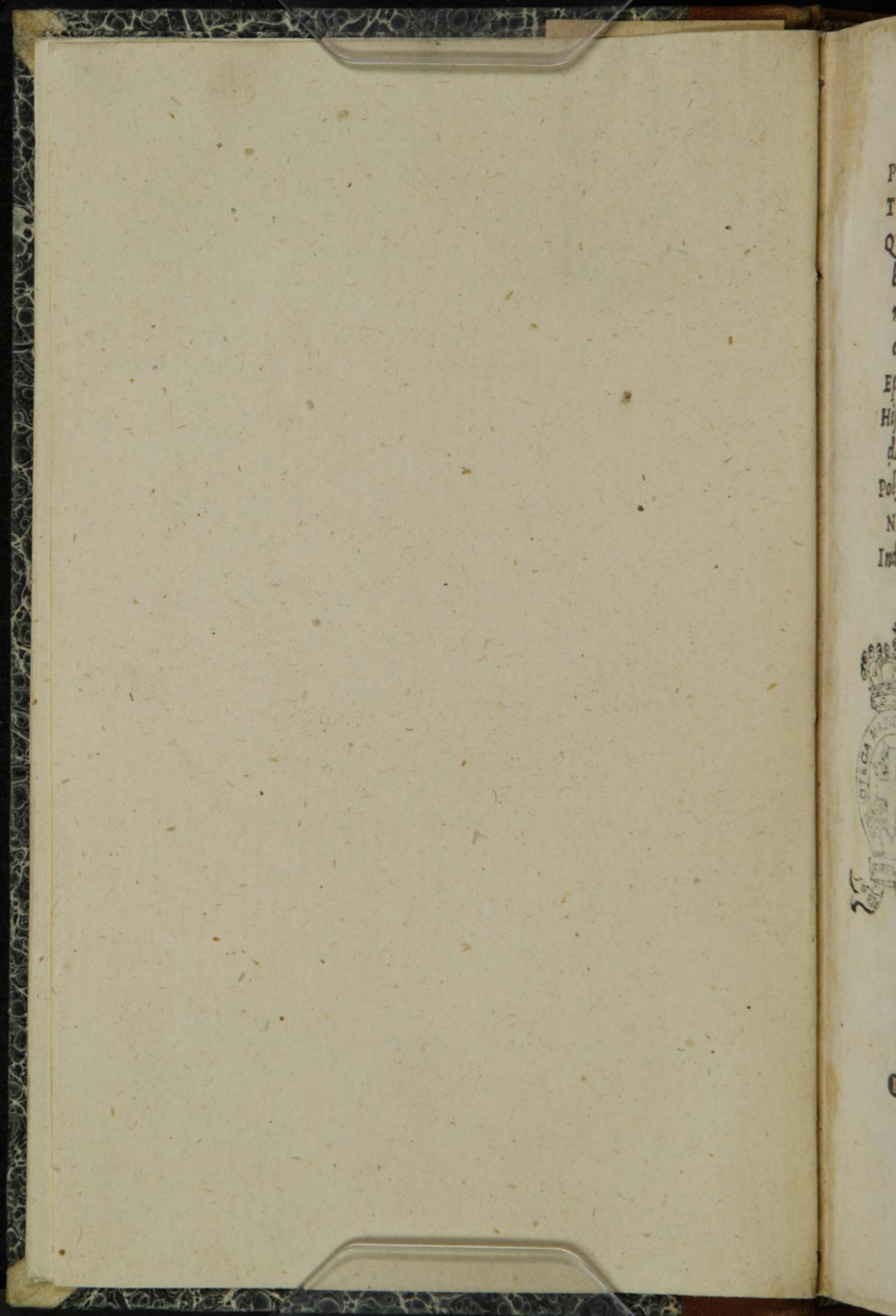

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
I
2
37
RACCOLTA NENCINI

LE CENTRALE-FIRENZE
DINI
I
2
37
A NENCINI

EX XIIII. T. LIVII DECADIBUS.

PRIMA,

TERTIA,

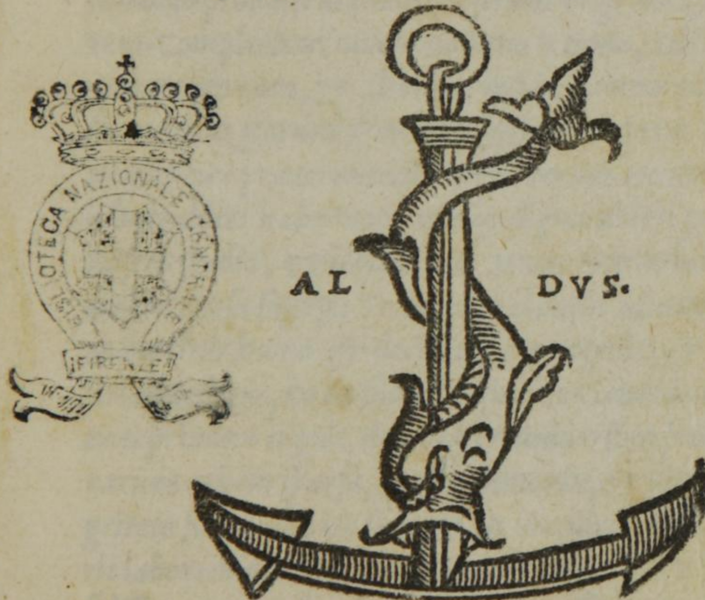
QUARTA, in qua præter fragmenta III, & X libri, quæ in Germania nuper reperta, hic etiam continentur, multa adulterina expunximus, multa uera recepimus, quæ in alijs non habentur.

Epitome singulorum librorum XIIII Decadum.

Historia omnium XIIII Decadum in compendium redacta ab L. Floro.

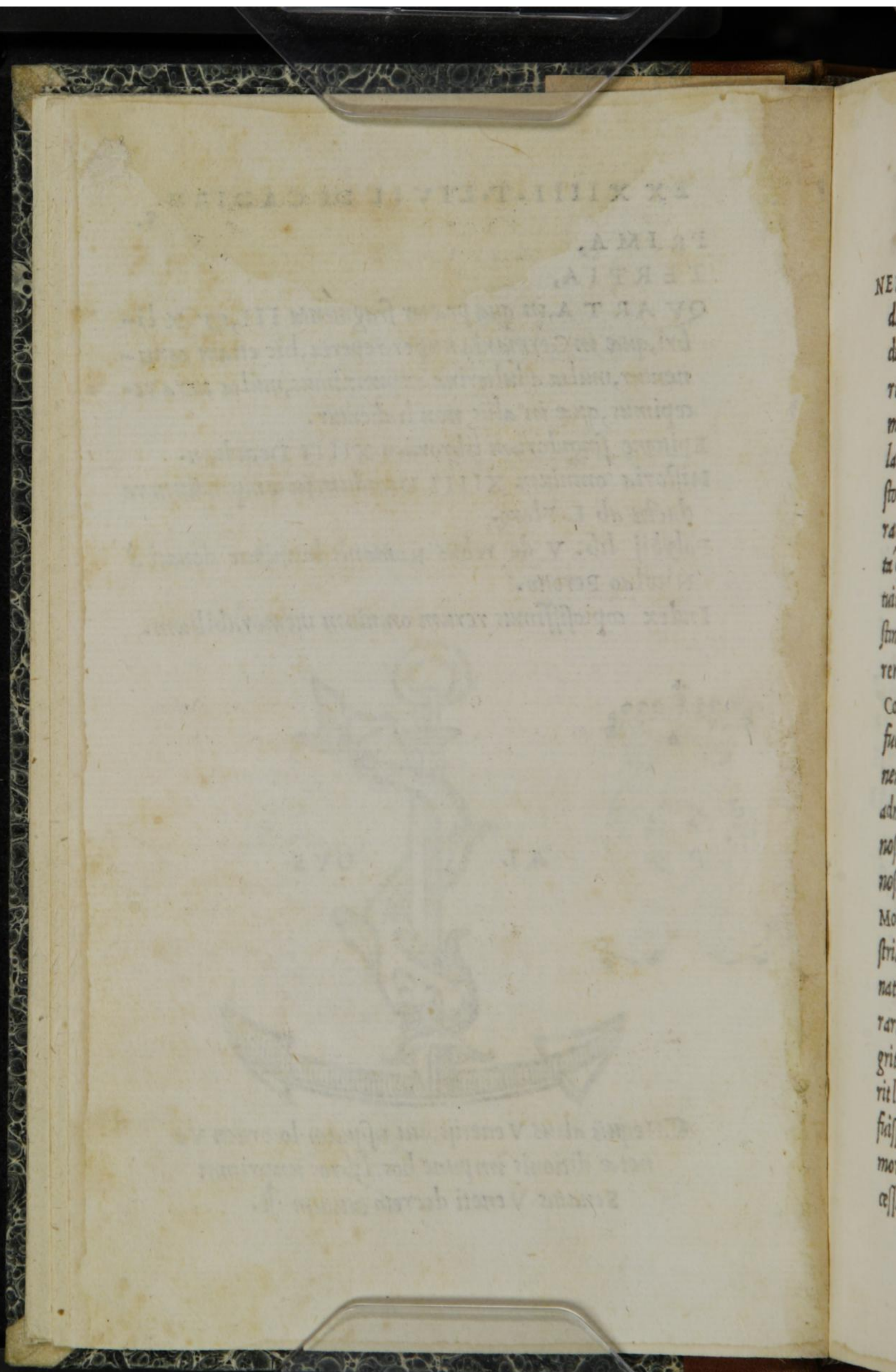
Polybij lib. V de rebus Romanis latinitate donati à Nicolao Perotto.

Index copiosissimus rerum omnium memorabilium.

Nequis alius Venetijs, aut usquam locorum Venetæ ditionis impune hos libros imprimat Senatus Veneti decreto cautum est.

FRANCISCVS ASVLANVS LECTORIBVS. S.

NEMINEM uestrum fore arbitror, qui nobis uitio daturus sit, quod tam crebris epistolis testemur studiũ ac diligentiã, quã in recognoscenda antiquitate, et præclaris authoribus restituendis ponimus. Nã ingrati hominis esset, & non satis æquo animo interpretantis laborem alienum. Exornatissima igitur T. Liuij hystoria XXIX libros, & fragmenta quædam dederamus, ita accurate castigata, ut tantis in tenebris, tantaq; perplexitate ueterum exemplarium fieri potuit. Ecce tibi indicem quoq; damus, non contenti eo testimonio probasse animum nostrum erga uos singularem. Complectitur autem nomina Regum, Dictatorũ Coss. Prætorum, & aliorum qui in summa potestate fuerunt. Quorum præclara gesta toto operæ continentur. nec prætermittitur mẽtio rerum earum, quæ admirabiles habeantur, quæq; digna uideri possint, nostro studio, & imitatione. Hunc autem laborem nostra causa suscepit Ioannes Malatesta Mantuanus, Monachus, homo & doctrina, & ingenio, & industria excellens, ex ea familia, quæ in Cœnobio Cassinati primum uiguit, deinde per uniuersum ferè terrarum orbem sparsa, & sanctimonia, & uitæ integritate floret. atq; ita suscepit, ut omnibus declarauerit laborem omnem aliorum magna ex parte irritũ fuisse, tum quod multa in indicem congesserint nulla memoria digna, tum quod multa prætermiserint, quæ necessario referenda erant. Extremum illud est, ut ad-

moneamus studiosiss. queq; Florētinos quosdam im-
pressores cum uiderent diligentiam nostram in casti
gando, & imprimendo non posse assequi, ad artes cō
fugisse solitas, hoc est Grammaticis institutionibus
ALDI necessarij nostri in sua officina formatis, notā
Delphini Ancoræ inuoluti nostrā apposuisse. Sed ita
egerunt ut quiuis mediocriter uersatus in libris no-
stræ impressionis animaduertat illos imprudenter
fecisse, nam rostrum Delphini in partem sinistram
uergit, cum tamen nostrum in dextram totum demit
tatur. q̄q̄ multo plura etiā deprehendi possunt, quæ
coarguant illos omisisse alia multa, quæ ad tegendā
fraudem suam necessario adhibenda erant. Nunc
huius generis fraudem deprehendimus, si in posterū
aliquid etiam tale commiserint, id totum pro nostra
in uos beneuolentia, nobis non obscurum esse patie-
mur, ne per speciem nostræ notæ in emendis libris
decipiamini. Basileenses etiam impressores aliud
genus sceleris commiserunt. hi enim historiā quan-
dam rerum Ro. sub nomine Paterculi ediderunt,
cum nihil ferè latinum in ea legatur, quod Augusti
tempora redoleat, quib. illum floruisse aiunt. Sed hæc
alij uiderint, nobis certe nunq̄ fraudi fuerit hæc scri
psisse, ut omnes intelligerent quanta fruade impo-
stores isti literatis illudant. Valete.

PATAVII REPERTVM.

T·LIVIVS CAI FILIVS, SIBI ET SVIS T.LIVIO T·FILIO PRISCO F.T.LIVIO T·F.LONGO F·CASSIAE SEXTIAE PRIMAE VXORI.

PATAVII REPERTVM.

V. F.

T. LIVIVS.
LIVIAE T. F.
QVARTAE. L.
HALYS.
CONCORDIALIS.
PATAVII.
SIBI ET SVIS.
OMNIBVS.

Non appoſuimus lector Inſcriptionem, quæ ſub imagine T. Liuij in prætorio Patauino eſt, illam enim nuper factam eſſe, quiuis mediocriter doctus intelligere poteſt. quod ab impreſſorib. Germanis non animaduerſum fuiſſe miror.

ELENCHVS REGVM, DICTATORVM, COSS. TRIB. MILITVM QVI CONSVLARI FVERINT POTESTATE, PRAETORVM, CENSORVM, ET ALIARVM RERVM, QVAE MAXIME MEMORABILES HAC PRIMA DECADE CONTINENTVR.

P Cornelius Dic. C. Serui-
lius Hala mag. eqtū 163
Marcus Furius Camillus
Dic. P. Cornelius scipio
mag. equitum 179
M. Furius Camillus Dic. ite
rum L. Valerius mag.
equitum 197 198
M. Furius Camillus Dic.
III. C. Seruilius Hala
mag. equitum 204
A. Cornelius Cossus Dic.
T. Quintius Capitolinus
mag. equitum 210
T. Quintius Cincinnatus
Dic. A. Sempronius Atra
cinus mag. equitū 222
M. Furius Camillus IIII
Dic. L. Aemilius mag.
equitum 228
P. Manlius Dic. C. Licini-
us de plebe mag. eqtū 229
M. Fu. Camillus Dic. V.
T. Quitius Pœnus mag.
equitum 232
L. Manlius impiosus Dic.
claui figendi. L. Pinarius
mag. equitum 235
Appius Claudius Dic. 237
T Quintius Pœnus Dic.

Sergius Cornelius Malu
ginensis mag. eqtū 238
Quintus Seruilius Hala Dic.
T. Quin. mag. eqtū 239
C. Sulpitius Dic. Marcus
Valerius mag. eqtū 240
C. Martius Rutilius primus
Dic. de plebe. C. Plautius
de plebe mag. equitū 244
T. Manlius L. filius Dic.
A. Cornelius Cossus mag.
equitum 246
C. Iulius Dic. L. Aemilius
mag. equitum 247
M. Fabius Dic. Quintus
Seruilius mag. eqtū 248
L. Furius Camillus Dic.
P. Cornelius Scipio mag.
equitum 249
T. Manlius Torquatus Dic.
A. Cornelius Cossus mag.
equitum 250
L. Furius Camillus II Dic.
Gn. Manlius Capitolinus
mag. equitum 251
P. Val. Publicola Dic. feria
rū. Quintus Fabius Am
bustus mag. eqtū 252
M. Val. Coruinus Dic.
L. Aemilius Mamercus

CONSVLES.

Iunius Brutus
L. Tarquinius Collatinus abrogatus
P. Valerius subrogatus 42
spu. Luc. Bruto Suffectus
M. Horatius Puluillus Lucretio suffectus 47
P. Valerius iterum
T. Lucretius 47
P. Lucretius
P. Valerius publ. III 51
M. Valerius
P. Posthumius 52
P. Valerius IIII
T. Lucretius iterum 52
agrippa Menenius
P. Posthumus 52
opiter Virginius
spu. Cassius 52
posthumus Cominius
T. Largius 53
seruilius sulpitius
M. Manlius Tullus 53
T. Ebutius
Gn. Vetusius 53
quintus Chloelius
T. Lartius 55
A. Sempronius
M. Minutius 55
A. Posthumius
T. Virginius 55
appius Claudius
P. Seruilius 55
A. Virginius
T. Vetusius 59
spurius Cassius
posthumus Cominius 62
T. Gegonius
P. Minutius 63
M. Minutius
A. Sempronius 63
spurius Nautius
sextus Furius 63
T. Sicinius
C. Aquilius 67
spurius Cassius
proculus Virginius 67
seruilius Cornelius
Q. Fabius 68
L. Aemilius
cæso Fabius 68
M. Fabius Cæsonis frater
L. Valerius 68
quintus Fabius
C. Tullius 69
cæso Fabius
spurius Furius 69
M. Fabius
Gn. Manlius 69

Gn. Cornelius Cossus
L. Furius Medullinus 161
L. Lucretius Flauius (186
sergius Sulpitius camerinus
L. Valerius Potitus
M Manlius 187
L. Sextius primus de plebe
L. Aemilius Mamercus 233
L. Genutius
quintus Seruilius 233
T. Sulpitius Potitus
C. Licinius Stolo plebis 234
G. Genutius
L. Aemilius iterum 235
quintus Seruilius Hala
L. Genutius 235
L. Sulpitius
C. Licinius Caluus 238
C. Petilius Balbus
M. Fabius Ambustus 239
M. Popylius Lenas
Gn. Manlius 240
C. Fabius
C, plautius 240
C. Martius
Gn. Manlius 243
M. Fa. Ambustus) iterum
M. Popylius Lenas) 244
C. Sulpitius Potitus
M. Valerius Publicola 244

M. Fabius Ambustus III
T. Quintius, uel ut quidā annales uolunt M. Popilius III 245
C. Sulpitius IIII (245
M. Valerius Publicola iterū
P. Valerius Publicola (247
C. Martius Rutilius è plebe
C. Sulpitius Potitus (247
T. Quin. Pœnus uel Cæso
M. Popilius Lenas III è plebe
L. Cornelius Scipio 248
L. Furius Camillus (249
Appius Claudius Crassus
M. Valerius Coruinus
M. Popilius Lenas IIII è plebe 250
T. Manlius torquatus
C. Plautius 251
M. Valerius Coruinus II
C. Petilius 251
M. Fabius Dorsuo (nus 251
seruius Sulpitius Cameri-
C. Mar. Rutilius III (252
T. Mālius torquatus II
M. Valerius Coruinus III
A. Cornelius Cossus 252
C. Martius Rutilius
quintus Seruilius 260

C.Plautius II
L.Aemilius Mamercus 263
T.Manlius Torquatus III
P.Decius Mus 265
T.Aemilius Mamercus
P.Philo 273
L.Furius Camillus
C.Menius 273
C.Sulpitius
P.Elius Paetus 275
L.Papyrius Crassus
caeso Duilius 275
M.Valerius Coruinus IIII
M.Attilius Regulus 275
T.Veturius
sp.Posthumus 276
L.Cornelius iterum
Gn.Domitius 276
M.Clau.Marcellus
T.Valerius 277
L.Papyrius Crassus iterũ
L.Plautius Venox 277
L.Aemilius Mamercus
Gn.Plautius 278
P.Plautius Proculus
pub.Cornelius Scapula 279
L.Cornelius Lentulus
Q.P.Philo iterum 280
C.Petilius
L.Papyrius Mugilanus uel
Cursor 281
L.Furius Camillus iterũ
iunius Brutus Scaeua 284
C.Sulpitius
Q.Aemilius uel A.Aemilius 290
Q.Fabius
L.Fuluius 291
T.Veturius Caluinus
spu.Posthumus 293
quintus P.Philo
L.Papyrius Cursor 298
L.Papyrius Cursor III
aut Mugilanus (nus 304
quintus Aurelius Caeretanus
M.Follius Flaccina uel L.
Flaccus
L.Plautius Venox 309
C.Iunius Bubulcus
Q.Aemilius Barbula 309
spu.Nautius
Marcus Popilius 309
M.Petilius
C.Sulpitius 311
L.Papyrius Cursor equitũ
C.Iunius Bubulcus iterum
M.Valerius (314
P.Decius 315
C.Iunius Bubulcus iterum
Q.Aemilius Barbula
iterum 315
Q.Fabius iterum

C.Martius Rut.iterũ 317
quintus Fabius III
P.Decius 324
Appius Claudius
L.Volumnius 325
P.Cornelius Aruina (326
Q.Martius Tremulus
L.Posthumus
T.Minutius 327
P.Sulpitius
P.Sempronius 328
L.Genutius
Seruius Cornelius 330
M.Liuius
C.Aemilius 330
M.Valerius
Q.Apuleius 333
M.Fuluius Pætus
T.Manlius Torquatus.Suf
fectus M.Valerius 336
L.Cornelius Scipio
Gn.Fuluius 337
Q.Fabius Maximus IIII
P.Decius Mus 339
L.Volumnius
Appius Claudius 340
Q.Fabius Maximus V.
P.Decius Mus 346
L.Posthumius Megellus
M.Attilius Regulus 353
L.Papyrius Cursor
Spu.Caruilius 358
Q.Fabius Gurges Maxi-
mi filius
Iunius Brutus Scæua 365

Tribuni militum Consula
ri potestate.

A.Sempronius Atratinus
L.Attilius
T.Cæcilius 133
L.Quintus Cincin.filius
mamercus Aemilius
L.Iulius 139
M.Fabius Vibulanus
M.Folius
L.Sergius Fidenas 143
L.Pinarius Mamercus
L.Furius Medullinus
Spu Posthu.Albus 143
T.Quintius Pœnus ex
consulatu
C.Furius
M.Posthumius
A.Cornelius Cossus 148
A.Sempronius Atracinus
L.Quintius Cincinnatus
L.Furius Medullinus
L.Horatius Barbatus 150
Clau.Crassus
Spu.Næuius Rutilius

T.Sergius Fidenas
sextus Iulius Tullius 150
L.Man.Capitolinus
Q. Antonius Merēda
L.Papy.Mugilanus 154
L.Quitius Cincinatus III
sex.Fu.Medullinus iterum
M.Manlius
A.Sempr.Atracinus 155
agrippa Menenius Lanatus
P.Lucretius Tricipitinus
spu.Hautius 156
L.Sergius Fidenas
M.Papyrius Mugilanus
C.Seruilius Prisci fi. 156
agrippa Menenius Lanatus
L.Seruilius structus
P.Lucr.Tricipitinus 157
spu.Rutilius Crassus
A.Sempro.Atracinus III
M. Papyrius Mugilanus
iterum (157
spu. Nautius Rutilius iterū
P.Cornelius Cossus
C.Valerius Potitus
quintius Cincinatus
M.Fabius Vibulanus 158
Gn.Cornelius Cossus
L.Valerius Potitus
quintus Fabius Vibulanus
iterum (159
M.Posthumius Reglensis
C.Iulius Tullius
Gn.Cornelius Cossus
C.Seruilius Hala 163
L.Furius Medullinus
C.Valerius Potitus
Gn.Fabius Vibulanus
C.Seruilius Hala 164
P.Cornelius Cossus
Gn.Cornelius Cossus
fabius Ambustus
L.Valerius Potitus 164
T.Quintius Capitolinus
Q. Quitius Cincinnatus
C.Iulius Tullius iterum
M.Manlius
L.Furius Medullinus III
M.Aemil.Mamercus 166
C.Valerius Potitus III
M.Sergius Fidenas
P.Cornelius Maluginensis
Gn.Cornelius Cossus
C.Fabius Ambustus
sp.Nautius iterum 166
M.Aem. Mamercus iterū
L.Val.Potitus III
Ap.Clau.Crassus
M.Quintilius Varus
M.Iulius Rullus

&

M. Posthumius
M. Furius Camillus
M. Posthumus Albinus ite
rum omnes 167
C. Seruilius Hala III
Q. Seruilius
P. Virginius
Q. Sulpitius
A. Manlius iterum
M. Sergius iterum 172
L. Valerius Potitus IIII
M. Furius Camillus iterũ
M. Aem. Mamercus III
Gñ. Cornelius Cossus iterũ
C. Fabius Ambustus
L. Iulius Tullius 173
P. Licinius Callius ex plebe
P. Manlius
P. Titinius
L. Furius Medullinus
P. Melius
L. Popilius Volsco 175
M. Veturius Patricius
QVINQVE PLEBEI
M. Pomponius
Gn. Duilius
Volero Publicius
Gn. Genutius
L. Attilius 176
PATRICII OMNES
L. Valerius Potitus
Q. Valerius Maximus
M. Furius Camillus iterũ
L. Furius Medul. III
Q. Seruilius Fidenas iterũ
Q. Sulpitius Camerinus
iterum 175
PATRICII
L. Iulius Tullius
P. Furius Medul. IIII
L. Sergius Fidenas
A. Pohstumius Reglensis
P. Cornelius Maluginensis
A. Manlius 177
PLEBEI
P. Licinius iterum
L. Titinius
P. Menenius
Gn. Genutius
L. Attilius
deinde
P. Licinius filius Liciniĳ
pro patre 179
PATRICII
P. Cornelius Cossus
P. Cornelius Scipio
M. Valerius maximus iterũ
cæso Fabius Ambustus iterũ
L. Furius Medullinus V.
Q. Seruilius III 182

PATRICII
M.Furius Camillus III
L.Furius Medul.VI.
C.Aemilius
L.Valerius Publicola
Spu.Posthu.
P.Cornelius iterum 184
PATRICII.
L.Lucretius
Sergius Sulpitius
M.Aemilius
L.Fu.medul. VII
Agrippa Furius
C.Aemilius iterum 188
PATRICII
Fabij tres
Q. Sulpitius
Q. Seruilius (191
P.Seruilius Maluginensis
PATRICII
A.Valerius Publicola iterũ
L.Virginius
P.Cornelius
A.Manlius
L.Aemilius
L.Posthumius 203
PATRICII
T.Quintius Cincin.
Quintus Seruilius Fidenas V
Iulius Tullius
L.Aquilius Coruus
L.Lucre.Tricipitinus
Seruilius Sul.Ruffus 205
PATRICII
L.Papyrius
Gn.Sergius
L.Aemilius iterum
Licinius Menenius (206
L.Valerius Publicola III
PATRICII
M.Furius Camillus IIII
Seruius Cornelius Malug.
Quintius Seruilius Fide-
nas VI.
L.Quintius Cincinnatus
L.Horatius Puluillus
P.Horatius 206
PATRICII
A.Manlius
P.Cornelius
T.Quin.Capi.) iterum
L.Quin.Capi.)
L.Papyrius Cursor 210
PATRICII
Sergius Cornelius iterum
P.Val.Potitus iterum
M.Furius Camillus V.
Quintus Sulp.iterum
C.Papyrius Crassus (214
T.Quitius C.Cinc. iterũ

PATRICII
L. Valerius IIII
A. Manlius III
Seruius Sulpitius III
L. Lucretius
L. Aemilius III
M. Trebonius 217

PATRICII
Spu. Papyrius
L. Papyrius
Sergius Corn. Malug. IIII
quintius Seruilius IIII
C. Sulpitius IIII
L. Aemilius IIII 217

PATRICII
M. Furius Camillus III
A. Posthu. Regillensis
L. Posthu. Regillensis
L. Furius
L. Lucretius
M. Fabius Ambustus 218

PATRICII
L. Valerius V
P. Valerius III
C. Sergius III
licinius Meneius iterum
P. Papyrius
Seruius Cornelius 221

PATRICII
P. Manlius
C. Manlius
L. Iulius

PLEBEI
C. Sextilius
M. Albinus
L. Antistius 223

PATRICII
Spu. Furius
quintius Seruilius II
Licinius Menenius III
P. Chlœlius
M. Horatius
L. Geganius 223

PATRICII
L. Aemilius
P. Valerius IIII
C. Veturius
Seruius Sulpitius
L. Quin. Cincin.
C. Quin. Cinci. n 224

PATRICII
L. Furius
A. Manlius
Sergius Sulpitius
Sergius Cornelius
A. Valerius
C. Valerius 227

PATRICII
quintius Seruilius
C. Veturius

A·Manlius
M·Cornelius
Q. Quintius
M·Fabius 227

PATRICII

T·Quintius
Ser·Cornelius
Ser·Sulpitius
ſpu·Seruilius
L·Papyrius
L·Veturius 228

PATRICII

A·Cornelius iterum
M·Cornelius iterum
M·Geganius
P·Manlius
L·Veturius
P·Valerius 232

PRAETORES.

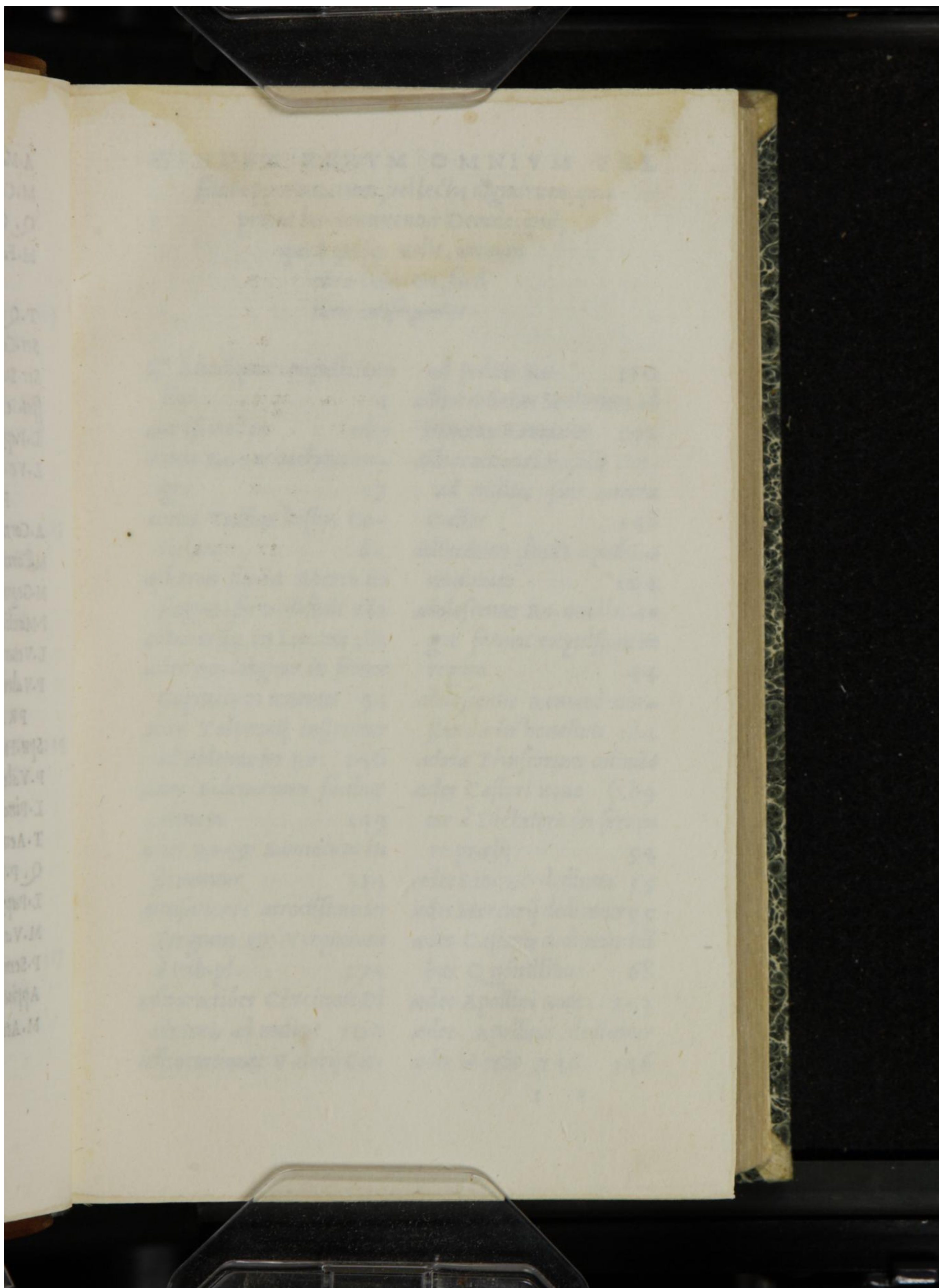
Spu·Furius M·filius 233
P·Valerius Publicola 248
L·Pinarius 250
T·Aemilius 264
Q. P·Philo primus è plebe
L·Papyrius 276 (275
M·Valerius 324
P·Sempronius 345
Appius Claudius 346
M·Attilius 363
L·Papyrius Curſor Iunior
Q· Fabius) (365
P·Decius) 330
P·Cornelius Aruina
M·Martius Rutilius 365

CENSORES

L·Papyrius Mugilanus
L·Sempro·Atracinus 134
C·Furius
P·Acilius
M·Geganius Macrinus 142
C·Sulpitius Camerinus
ſpu·Poſthu·Regillenſis 221
ſpu·Seruilius Priſcus
Q· Chlœlius Siculus 223
manlius Næuius
martius Rutilius 247
P·Philo
ſpu·Poſthumius 276
appius Claudius
C·Plautius 315
C·Iunius Bubulcus
M·Valerius Maximus 327

PONTIFICES

Q· Furius 115
A·Cornelius 145
M·Fabius 193
Cornelius Barbatus· 329

INDEX RERVM OMNIVM VEL scitu opportunarum, uel lectu dignarum, quæ prima hac continentur Decade, quò, quod quisque uelit, omnem citra laborem, facillime consequatur.

C

camilli

D

error

F

Metij

O

oratio lenis

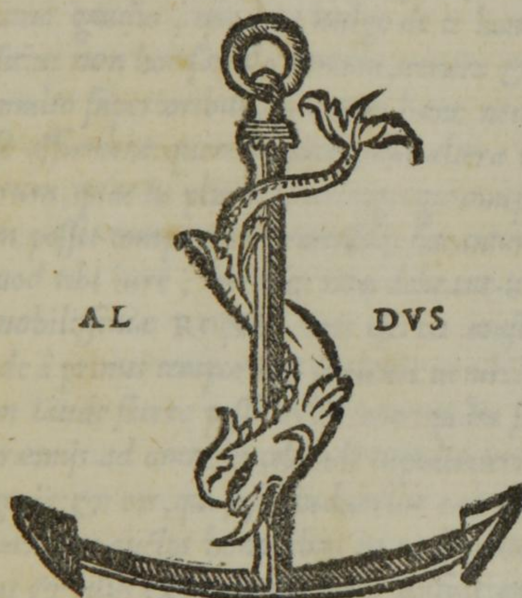
romanum

tanaquil

V

FINIS.

TITI LIVII PATAVINI DECAS PRIMA.

ANDREAE NAVGERIO PATRI-
CIO VENETO FRANCIS
CVS ASVLANVS.
S. D.

e T Si contentus es mi Naugeri tua glo
ria: satisq; ex ea magnam laeticiam,
uoluptatemq; capere soles: cum tecum
ipse reputas quantum ornamenti pa-
triae attulisti: tamen dissimulare uix potes, cumulari
te maximo gaudio, quod ea uulgo de te hominum
opinio sit: ut non hoc saeculo tantum, uerum & alijs
quoq; multo superioribus, ciuitatem hanc neminem
habuisse affirment: quem in una, aut altera uirtu-
tum earum, quas tu plures simul egregie complexus
es: tecum possit comparare: proindeq; fateantur nihil
esse: quod tibi iure, meritoq; non debeant. is enim
huius nobilissimae Reipub. mos est. ea consuetudo
iam inde à primis temporibus inoleuit: ut nihil se ma
iori cum laude facere posse arbitretur: quàm si pro-
positis praemijs ad omnē excellendi cupiditatem accen
dat ingenia: & eos, qui sese studuerint caeteris prae-
stare: maximis auctos honoribus in ea dignitate con
stituat: ut & alijs exemplo esse facile possint: & per-
inde, quasi de quopiam sacro certamine coronati pro-
dijssent, laudentur, atq; colantur ab omnibus. id quod
in te his proximis annis effecit. nanq; bibliothecam
illam Bessarionis omnium excellētissimam: quotquot
unquam priuata pecunia constructae sunt: tot annos
sepultam, tibi uni tandem disponēdam, custodiendāq;

tradidit. deinde quas domi forisq; res gessit ob ampli tudinem suá nulla non memoria dignas, ut in histo=riã redigerẽtur, tibi potissimum decreto publicæ stipẽdio dedit, fore arbitrans, ut ea nó minus propter splẽdorem eloquentiæ tuæ propè diuinæ, quàm de sua ipsius ingenti authoritate, in manus hominum fre=quens ueniret, ut iam perspicuum sit, nihil te uno totis Venetijs nec esse, nec unquam fuisse præstantius uel eo argumento: quod alias idem, atq; tu, nemo sit consecutus. nostra igitur Respub. tibi contulit: quæ maxima potuit. suæ autem cuiusq; ciuis sunt partes, ut in te amando, ac etiam ornando, idem se priuatim gerat atq; qui publicæ: ne: quod omnes simul æquitati, gratitudiniq; tribuerunt: unus ipse ob aliquam si=multatem improbare uideatur. Ego itaq;, cum Titi Liuij decem ab urbe códita libros quamcastigatissime excusos enchiridij forma publicandos curarem, ope=ræ pretium facere mihi uisus sum, si eos tibi, uideli cet si partem nobilissimæ historiæ rerum scriptori illustrissimo dicarem tum ea similitudine: quod: ut ille præpotentis sua tempestate populi res gestas memoriæ prodidit: ita et tu maximæ, atq; antiquissimæ omni-um: quæ toto terrarum orbe sunt: Reip. facta con=scribis, tum etiam tua humanitate, ac morum elegan tia ductus: qua omnes: qui te utuntur familiariter: ita deuincis: ut à tua consuetudine: qua nihil tota uita iu cundius senserint: nulla amplius fortuna diuelli pos se contendant. Vale: ac me tuum in primis agnosce.

T. LIVII PATAVINI RERVM AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

ADVENTVS AENEAE In italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Siluij Aeneæ, ac deinceps Siluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates, & Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pópilius ritus sacrorũ tradidit. Iano templum constituit: eiusq; portam pacatis omnibus circa populis primus clausit. Cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine absumptus est. Ancus Martius cerimonias à Numa institutas renouauit. Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis montem auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitã, quam Prisci Latini occupauerant: diruit. Pontem sublicium in tyberi fecit. Ianiculum collem urbi addi-

dit. Fines imperij protulit. Ostiã cõdidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello potitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ cau sa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur an id, de quo cogitaret: effici posset. quod cum ille fieri posse respon= disset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq; pro tinus factum. Sabinos præterea acie uicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. Seruius Tullius na tus ex captiua corniculana, cui puero in cunis posito ca put arsisse traditũ est: Veiẽtes, atq; Hethruscos prælio fudit. Cẽsum primus omnium egit. Lustrum condi dit. Classes, centuriasq; descripsit: Pomœrium protu lit. Colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilli- numq; adiecit. Tẽplum Dianæ cum Latinis in auen tino fecit. Lucius tarquinius Superbus occiso Seruio so cero inuasit regnum: quo die scelerata Tullia per pa tris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdo nium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: et ex eorum præda templum Ioui in capitolio fecit. Terminus, & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Ga bios in potestatem suã redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus quis eorum regnaturus es set Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi ali ter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs pro= fectus erat: prolapsum se simulauit: & terram oscu

latus est. idq; factum eius euentum rei comprobauit. nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad ultimum propter expugnatam nocturna ui a Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam: quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maxime ex pulsus est: cum regnasset annos uiginti quinq;. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius brutus, & L. Tarquinius collatinus.

Libri secundi.

b Rutus iureiurando populum astrinxit neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum collegam suũ propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere. Bona regum diripi iussit. Agrum Marti consecrauit: qui campus martius nominatus est. Adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus: securi percussit. Seruo uindici, cui Vindicius nomẽ fuit: libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant: exercitum duxisset in aciem: cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorũ bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad ianiculum uenisset: ne Tyberim trãsiret: uirtute Coclitis Horatij prohibitus

est. qui, dum alij pontem sublicium rescindunt: solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio: qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat: exuri passus est: dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. Quorũ admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellũ omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Chlœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: &, cum reddita esset, à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est: ut essent triginta una. Plebs cum propter nexos ob æs alienum sacrũ in montem secessisset: consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. idem Agrippa cum decessisset: propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum uolscorum Corioli captum est uirtute, & opera Cn. Martij: qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinus uir de plebe, cum in uisu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad senatum referret: et neglexisset: amisso filio, debilis factus, postea quàm delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat: usu pedum recepto domũ reuersus est. Cũ Cn.

Martius Coriolanus in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset: & missi ante eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volũnia uxor impetrauerunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primũ lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatus'q;. Oppia uirgo uestalis ob incestum uiua defossa est. Cũ uicini hostes Veiẽtes incommodi magis, quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremerã ad unum ab hostibus cæsi sunt: uno impubere domi relicto. Appius Claudius Consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset: decimum quemq; militum fuste percussit. Res præterea aduersum Volscos, & Hernicos, & Veientes, & seditiones inter patres, plebem'q; continet.

Libri tertij.

Editiones de agrarijs legibus factæ.
s Capitolium ab exulibus & seruis occupatum: cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium LXXX. M. DCCXIIII. præter orbos, orbas'q;. sequenti, CXVII. M. CCXLVIII. Cum aduersus Equos res male gesta esset: L. Quin. Cincinatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset: ad bellũ gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum pl. numerus ampliatus est: ut essent decem. XXXVI anno à

primis tribunis plebis, petitis p legatos et allatis atticis legibus, ad construendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati: altero et trecentesimo anno, quàm Roma condita erat. & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decẽ uiros translatum imperiũ. Ii decẽ tabulis legum positis cum modeste se in honore gessissent: & ob id alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset: cum cõplura impotenter fecissent: magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt. donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij. qui, cum in amorem uirginis incidisset: summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset: ne in potestatem stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem auentinum ocupauit: coegitq; decemuiros abdicare se magistratu: ex quibus Appius, et unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant: in carcerem coniecti: cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, et Volscos prospere gestas continet: & parum honestum populi Ro. iudicium: qui iudex inter Ardeates, et Aricinos sumptum agrũ, de quo ambigebatur: sibi adiudicauit.

Libri quarti.

Ex de connubio patrum, et plebis contentione magna patribus repugnantibus perlata est à tri. pl. Aliquot annis res Po. Ro. domi militiæq; per hoc ge=

nus magistratus administratæ sunt. Item censores tũc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à Caio Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. Titus minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant: statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum occiso Volumnio Rege Veiẽtium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea p quinquennium gerebatur: anni, & sex mensium spacio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ: eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates, cum defecissent à Po. Ro: à mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumus tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipiendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos, Fidenates, & Faliscos continet.

Libri quinti.

i N obsidione Veiorũ tabernacula militibus facta sunt. ea res, cum esset noua, indignationẽ tribunorũ plebis mouit, querẽtium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis

suis merere cœperunt. Cum innundatio in lacu alba
no facta esset: uates, qui eam rem interpretaretur: ab
hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem
annos obsessos Veios cœpit. Simulacrum Romam
transtulit. Decimam partem prædæ Delphos Apol
lini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos ob
sideret: proditos hostium filios parentibus remisit:
statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iusti-
cia consecutus est. Cum alter ex censoribus Iulius
decessisset in locũ eius M. Cornel. suffectus est. nec id
postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma
capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio
tri. pl. dicta esset: in exilium abijt. Cum Senones
Galli Clusium obsiderent: & legati à senatu missi
ad componendum inter eos, et Clusinos pacem, pugnã
tes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc fa
cto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu
petierunt. fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cœpe-
re urbem, præter capitolium: in quod se iuuenes con
tulerãt. maiores natu cum insignibus honorum, quos
quisq; gesserat: in uestibulis ædium sedentes occide-
runt. & cum per auersam pertem capitolij iam in
summum euasissent: proditi clãgore anserum, M. Man
lij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter
famem Romanis despondere ut mille pondo auri da=
rent: & hoc precio finem obsidonis emerent: Furius
Camillus dictator absens creatus inter pendendum
aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum men
sem urbe expulit, ceciditq;. Dictum est ad Veios
migrãdum esse, propter incensam, & dirutam urbẽ:

quod consilium Camillo authore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex centurione auditæ: qui, cum in forum uenisset, manipularijs suis dixerat. sta miles: hic optime manebimus. Aedes Ioui capitolino facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat aduentare Gallos.

Libri sexti.

r Es aduersus Equos, et Volscos, & Prænestinos prospere gestas cõtinet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui capitolium à Gallis defenderat: cum obstrictos ære alieno liberaret: nexos exolueret: crimine affectati regni damnatus, de saxo tarpeio deiectus est. in cuius notam senatuscõs. factum est, ne cui de Mãlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, et L. Sestius tribuni pl. legem promulgarũt, ut consules ẽt ex plebe fierent: qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tri. pl. per quinquennium soli magistratus fuissent: pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sestius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

Libri septimi.

d Vo noui magistratus adiecti sunt, prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors F. Camilli. cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scæ

nici tunc primum facti sunt. Cũ dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio tri. pl. propter delectum acerbe factum: & ob T. Manlium filium relegatum sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur: uenit in cubiculũ tribuni: strictoq; gladio coegit eum in uerba sua iurare: non perseueraturum se in accusatione: tunc omnia pernitiosa ommissa sunt. In patentem uoraginem urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens: qui patrem à tribunicia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocatem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit: & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina, & Publilia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius tri. militum Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante, hostem interemit: & ex eo Coruini nomen accepit: consulq; proximo anno creatus est ob uirtutem: cum XXIII haberet annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani cum urgerẽtur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent: urbẽ, atq; agros Po. Ro. dediderunt: ob quã causam, quæ Populi Ro. facta essent: defendi bello aduersus Samnites placuit. Cũ ab Aulo Cornelio cõsule exercitus in iniquũ locũ deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant:

rant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupāda urbe cōspirassent: et detecto consilio, metu supplicij a populo romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilo suo eos a furore reuocarat: patriæ restituti sunt.

Libri octaui.

Latini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum, conditionem tulerunt, ut, si pacem habere uellent, alterum ex Latinis consulē facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de capitolio ita prolapsus est: ut exanimaretur. T. Manlius consul filiū eius, qđ cōtra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quāuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus morte sua Romanis uictoriam restituit. Latini in deditionem uenerunt. T. Mālio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidū Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurimū matronarum comprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicamentibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Neapolitani uicti bello: & obsidione in deditionem uenerunt. Q. Publio, q eos obsederat: primum imperium prolatum: et per cō

sules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprũ inferre uoluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitũ occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius præliatus est: quamquam prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eã causam cum dictator de magistro eqtũ suppliciũ sumpturus uideretur: Fabius Romã profugit: et, cũ cã parũ proficeret: populi precibus donatus ẽ. Res præterea cõtra Samnites prospere gestas cõtinet.

Libri noni.

t. Veturius, et Sp. Posthumius apud caudinas furcas deducto in locũ iniquũ exercitu, cum nulla spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto, et sexcentis eqtibus romanis obsidibus datis, ita exercitũ abduxerunt: ut omnes sub iugum mitterentur. Iidemq; authore Spu. Posthumio consule, qui in senatu suaserat, ut eorũ deditione, quorũ culpa tam deforme fœdus ictũ erat: publica fides liberaretur: cum duobus tri. plebis, et omnibus, qui per fœdus spopõderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. Nec etiam multo postea fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, et sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus est. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, et Falerina. Suessa, et Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam perduxit: uiã strauit: quæ appia uocata est: libertinorum filios in senatum legit. ideoq; quo=

niam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni censores in senatu legendo obseruauerunt, quēadmodū ante ꝑ proximos censores obseruatū fuerat. Res præterea cōtra Appulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Equos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forēsem factionem creatus: quæ, cū comitia, & campum turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaretur: à Q. Fabio censore in quattuor tribus redacta est: eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.

Libri decimi.

Coloniæ deductæ sunt, Sora, & Alba. Carseoli, Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est: ut essent nouē: cum antea quaterni fuissent.

Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tunc primum lata est. Duæ tribus adiectæ sunt, Aniensis, & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cū aduersus Hetruscos, Vmbros, Sānites, Gallos, P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaretur: Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris, deuouit se pro exercitu: et morte sua uictoriā eius pugnæ populo Ro. dedit. Papyrius cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo: quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet: fudit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt ciuium capita CCLXX duo millia, & CCCXX.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMAE LIBER PRIMVS.

f ACTVRVS NE SIM operæ pretiũ, si à primordio urbis, res populi romani perscripserim: nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. quippe qui cum ueterem, tum uulgatam esse rem uideam: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtcunq; erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & me ipsum consuluisse. & si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit: nobilitate, ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo: me consoler. res est præterea & immensi operis: ut quæ supra septingentesimũ annum repetatur: et quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit: ut iam magnitudine laboret sua. & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines, proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinantibus ad hæc noua: quibus iam pridem præualentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoq; laboris præmium petam: ut me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos uidit ætas: tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto: auertam: omnis ex

pers curæ, quæ scribentis animum etsi non flectere à uero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam, condendam'ue urbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerũ gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. datur hæc uenia antiquitati: ut miscendo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. & si cui populo licere oportet consecrare origines suas: & ad deos referre authores: ea belli gloria est populo Romano: ut cum suum, conditoris'q; sui parentem Martem potissimum ferat: tam et hoc gentes humanæ patiantur æquo animo: quàm imperium patiuntur. Sed hæc, & his similia, utcunq; animaduersa, aut existimata erunt: haud in magno equidem ponam discrimine. ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum: quæ uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibus'q; artibus, domi, militiæ'q;, & partum, et auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut dissidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis, magisq; lapsi sint: tũ ire cœperint præcipites: donec ad hæc tẽpora, qbus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus: puentum est. Hoc illud est præcipue in cognitióe rerũ salubre, ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illustri posita monumẽto intueri: inde tibi, tuæ'q; rei publicæ quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterum aut me amor negotij suscepti fallit: aut nulla unquam respublica, nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam ciuitatem tam seræ auaritia, luxuria'q; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati, ac

parſimoniæ honos fuerit. adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. nuper diuitiæ auariciam, et abundantes uoluptates, deſyderium per luxum, atq; libidinem pereundi, perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forſitan neceſſariæ erunt: ab initio certe tantæ ordiendæ rei ab ſint: cum bonis potius ominibus, uotisq;, ac precationibus deorum, dearumq;, ſi ut poetis, nobis quoq; mos eſſet: libentius inciperemus: ut orſis tanti operis ſucceſſus proſperos darent.

i AM PRIMVM OMNIVM Satis conſtat, Troia capta, in cæteros ſæuitũ eſſe Troianos: duobus, Aeneæ, Antenoriq;, & uetuſti iure hoſpitij, et quia pacis, reddendæq; Helenæ ſemper authores fuerant: omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde uarijs Antenorẽ cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes, & ducem rege Philemene ad Troiam amiſſo, quærebant: ueniſſe in intimum maris adriatici ſinum: Euganeisq;, qui inter mare, alpesq; incolebant: pulſis, Henetos, Troianosq; eas tenuiſſe terras: & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia uocatur: pagoq; inde Troia nomen eſt: gens uniuerſa Veneti appellati. Aeneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniã ueniſſe: inde in Siciliam quærentem ſedes delatum: ab Sicilia claſſe laurentem agrum tenuiſſe. Troia & huic loco nomen eſt. ibi egreſſi Troiani, ut quibus ab immenſo propè errore

nihil præter arma, & naues superesset: cum prædã ex agris agerent: Latinus rex, Aboriginesq́;, qui tum ea tenebant loca: ad arcendam uim aduenarum armati ex urbe, atq; agris cócurrunt. Duplex exinde fama est: alij prælio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij, cum instructæ acies constitissent, prius, quàm signa canerent, processisse Latinum inter primores: ducemq; aduenarũ euocasse ad colloquium: percunctatum deinde, qui mortales essent: unde, aut quo casu profecti domo: q̃d' ue quærentes in agrum laurentem exissent: postquã audierit multitudinem Troianos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ, & Veneris: cremata patria, & domo profugos, sedem, condedæq; urbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis, uiriq;, et animũ uel bello, uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces: inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in matrimoniũ data. ea res utiq; Troianis spem affirmat tandem stabili, certaq; sede finiẽdi erroris. Oppidũ condunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauiniti appellat. breui stirps quoq; uirilis ex nouo matrimonio fuit: cui Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines, Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat: prælatum sibi aduenam ægre patiens, simul Aeneæ, Latinoq; bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. uicti Rutuli: uictores Abori-

nium

gines, Troianiq́; ducem Latinum amisere. Inde Turnus, Rutuliq́; diffisi rebus ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumq́; eorum regem confugiunt: qui Cæræ opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus, quàm satis tutum esset accolis, rẽ troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos Aboriginum sibi conciliaret: ne sub eodem iure solum, sed etiam nomine omnes essent: Latinos utrãq; gentem appellauit: nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Aeneam cessere. fretusq́; his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat: ut iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum siculum fama nominis sui implesset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset: in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis: Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. situs est, quemcunq; eũ dici ius fasq́; est, super Numicum flumen: Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat: tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res latina, & regnum auitum, paternumq́; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam ueterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq́; inde paternæ fugæ: quem Iulum eundem iulia gens autho-

rem nominis sui nuncupat. is Ascanius, ubicunq;, & quacunq; matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lauinij multitudine, florẽtem iam (ut tum res erant) atq; opulentam urbem matri, seu nouercae reliquit: nouam ipse aliam sub albano monte condidit. quae ab situ porrectae in dorso urbis longa Alba appellata. Inter Lauinium, & Albam longam coloniam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maxime fusis Hetruscis: ut ne morte quidem Aeneae, nec deinde inter muliebrẽ tutelam, rudimentumq; primum puerilis regni, mouere arma, aut Mezentius, Hetrusciq;, aut ulli alij accolae ausi sint. Pax ita conuenerat: ut Hetruscis, Latinisq; fluuius albula, quẽ nunc tyberim uocant: finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodã in Syluis natus. is Aeneam Syluium creat. is deinde Latinum Syluium. ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt. Latino Alba ortus: Alba Atys: Ati Capys: Capi Capetus: Capeto Tyberinus: qui in traiectu albulae amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius: post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars romanae urbis: cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem, atq; Amuliũ procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat: regnum uetustum syluiae gentis legat. plus tamen uis potuit, q̃ uolũtas patris, aut uerecundia aetatis. pulso fratre A=

mulius regnat: addit sceleri scelus: stirpem fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum uestalem eam legisset: perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximiq; secundũ deorum opes imperij principium. ui compressa uestalis cum geminum partum edidisset: seu ita rata: seu quia deus author culpæ honestior erat: Martem incertæ stirpis patrẽ nũcupat. sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia uindicant: sacerdos uincta in custodiam datur: pueros in profluentem aquã mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis: & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nũc ficus ruminalis est: (romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. uastæ tũ in ijs locis solitudines erãt. Tenet fama, cum fluitantem alueũ, quo expositi erãt pueri: tenuis in sicco aqua destituisset: lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt: ad puerilem uagitum cursum flexisse: eã summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas: ut lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferũt:) ab eo ad stabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt, qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter pastores uocatam putent: inde locum fabulæ, ac miraculo datum. ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ætas: nec in stabulis, nec ad pecora segnes, uenando peragrare saltus. hinc robore corporibus ani

misq; sumpto, iam non feras tantum subsistere: sed in latrones præda onustos impetum facere: pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in palatino monte lupercal: hoc fuisse ludicrum ferũt: & à Palanteo urbe arcadia palantium, deinde palatinum montem appellatum: ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca: solenne allatum ex Arcadia instituisse: ut nudi iuuenes lycæum Pana uenerantes, per luxum atque lasciuiam currerent: quem Romani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solenne uotum esset: insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus ui se defendisset: Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes. crimini maxime dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior uenit: ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet: audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit: ut haud procul esset, quin Remum agno=

ſceret. ita undiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertã par) ſed alijs alio itinere iuſſis certo tempore ad regiam uenire paſtoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hoſtes inuaſiſſe urbem, atq; adortos regiam dictitans, cum pubem albanam in arcem præſidio, armiſq́; obtinendã aduocaſſet: poſtea quàm iuuenes perpetrata cæde pergere ad ſe gratulantes uidit: extemplo aduocato concilio, ſcelera in ſe fratris, originẽ nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti eſſent, cædem deinceps tyranni, ſéq; eius authorem oſtendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingreſſi, cum auũ regem ſalutaſſent: ſecuta ex omni multitudine conſentiens uox ratum nomen, imperiumq́; regi efficit. Ita Numitori albana permiſſa re Romulum, Remumq́; cupido cœpit, in ijs locis, ubi expoſiti, ubiq́; educati erãt: urbis condendæ. & ſupererat multitudo Albanorũ, Latinorumq́;: ad id paſtores quoq; acceſſerant: qui omnes facile ſpem facerent: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe, quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido: atq; inde fœdum certamen coortum à ſatis miti principio: quoniam gemini eſſent: nec ætatis uerecundia diſcrimen facere poſſet: ut dij, in quorũ tutela ea loca eſſent: augurijs legerent, qui nomẽ nouæ urbi daret: qui conditam imperio regeret. palatinũ Romulus, Remus auentinum ad inaugurandum templa capiunt. priori Remo augurium ueniſſe fertur, ſex uul

tures: iamq; nuntiato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset: utrunq; regem sua multitudo cõsalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auiũ regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad cædem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama ẽ ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo, cum uerbis quoq; increpitans adiecisset: sic deinde, quicunq; alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primũ, in quo ipse erat educatus: muniịt. sacra dijs alijs Albano ritu, græco Herculi, ut ab Euandro instituta erãt, facit. Herculẽ in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant: ac propè Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiecerat: loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues: et ipsum fessum uia procubuisse. ibi cum eum cibo uinoq; grauatum sopor oppressisset: pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset: ipsa uestigia quærentem dominum eo deductura erant: auersos boues eximium quemq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus cum gregem perlustrasset oculis: & partem abesse numero sensisset: pergit ad proximam speluncam, si forte eò uestigia ferrent. quæ ubi omnia foras uersa uidit: nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porrò armentum occe

pit. Inde cum actæ boues quædam ad desyderiũ (ut fit) relictarum mugissent: reddita inclusarum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, authoritate magis, quàm imperio regebat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris: quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduẽtum miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facinorisq́; causam audiuit: habitum, formamq́; uiri aliquantum ampliorem augustioremq́; humana intuens, rogitat, qui uir esset. ubi nomen, patremq́;, ac patriã accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit: te mihi mater ueridica interpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq́; aram hic dicatum iri: quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet: tuoq́; ritu colat. dextra Hercules data accipere se omen, impleturumq́; fata, ara condita atq; dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq́; potitijs, ac pinarijs, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant: factum. Forte ita euenit: ut potitij ad tempus præsto essent: ijsq́; exta apponerentur: pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem. inde institutum mansit, donec pinarium genus fuit: ne extis solennibus uescerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites

ſacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito ſer uus publicis ſolenni famuliæ miniſterio, genus omne po titiorũ interijt. Hæc tum ſacra Romulus una ex omnibus peregrina ſuſcepit. Iã tum immortalitatis uirtute parta, ad quã eũ ſua fata ducebãt: fautor rebus diuinis rite perpetratis, uocataq; ad concilium multitudine, quæ coaleſcerere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat: iura dedit: quæ ita ſancta generi hominum agreſti fore, ratus ſi ſe ipſe uenerabilem inſignibus imperij feciſſet, cũ cætero habitu ſe auguſtiorem, tũ maxime lictoribus duodecim ſumptis fecit. alij ab numero auiũ, quæ augurio regnum portẽderant: eũ ſecutum numerũ putant. me haud pœnitet eorũ ſententiæ eſſe: quibus et apparitores, & hoc genus ab Hetruſcis finitimis, unde ſella curulis, unde toga prætexta ſumpta eſt: numerũ quoq; ipſum ductũ placet: & ita habuiſſe Hetruſcos: quod ex XII populis communiter creato rege, ſingulos ſinguli populi lictores dederint. Creſcebat interim urbs munitionibus, alia atq; alia appetendo loca: cum in ſpem magis futuræ multitudinis, q̃ ad id, quod tum hominum erat: munirẽt. deinde, ne uana urbis magnitudo eſſet: adijciendæ multitudinis cauſa, uetere conſilio condentium urbes, qui obſcuram atq; humilem concien do ad ſe multitudinem, natam è terra ſibi prolem mẽtiebantur: locum, qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt. aſylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis ſine diſcrimine liber, an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: idq; primum ad cœptã magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud

pœniteret:

pœniteret: consilium deinde uiribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. patres certe ab honore, patriciiq; progenies eorum appellati. Iam res romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset: sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit: qui societatem connubiumq; nouo populo peterent. Vrbes quoq;, ut cætera, ex infimo nasci, deinde quas sua uirtus ac dii iuuent: magnas opes, magnumq; nomen sibi facere: satis scire origini romanæ & deos affuisse: & nõ defuturam uirtutem: proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem ac genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant: simul tantam in medio crescentem molem sibi, ac posteris suis metuebant: à plerisq; rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoq; asylum aperuissent? id enim demum compar connubium fore. Aegre id romana pubes passa: & haud dubie ad uim spectare res cœpit: cui tempus locumq; aptum, ut daret Romulus ægritudinem animi dissimulans: ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: consualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet: quãtoq; apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrãt: ut rem claram, expectatamq; facerent. Multi mortales conuenere studio etiam uidendæ nouæ urbis: maxime proximi quiq; Ceninenses, Crustumini, An-

temnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus uenit: inuitati hospitaliter per domos: cum situm, mœniáq;, & frequentem tectis urbẽ uidissent: mirantur tam breui rem romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit: deditæq; eò mentes cum oculis erant: tum ex composito orta uis: signóq; dato iuuentus romana ad capiendas uirgines discurrit: magna pars forte ut in quem quæq; inciderat, raptæ: quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat: domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassij cuiusdam raptam ferunt: multisq; sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem nequis uiolaret, Talassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro mœsti parentes uirginum profugiunt incusantes uiolati hospitij fœdus: deumq; inuocantes, cuius ad solenne, ludosq; per fas ac fidẽ decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor: sed ipse Romulus circumibat, docebatq; patrum id superbia factum: qui connubium finitimis negassent: illas tamen in matrimonio in societate fortunarum omnium, ciuitatisq;: &, quo nihil carius humano generi sit, liberum fore: mollirent modo iras: & quibus sors corpora dedisset, darent animos: sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus usuras uiris, quod annixurus pro se quisq; sit: ut cum sua uice functus officio sit: parẽtum etiam, patriæq; expleat desyderiũ. accedebant blandiciæ uirorum factum purgantium cupiditate

atq; amore: quæ maxime ad muliebre ingenium effi
caces preces ſunt. Iam admodum mitigati animi ra
ptis erant. At raptarum parentes tum maxime ſor
dida ueſte, lachrymisq́; & querelis ciuitates conci=
tabant: nec domi tantum indignationes continebant:
ſed congregabantur undique ad Titum Tatium re=
gem Sabinorum: et legationes, eo quod maximum Ta
tij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceni=
nenſes, Cruſtuminiq́;, & Antemnates erant: ad quos
eius iniuriæ pars pertinebat: lente agere ijs Tatius,
Sabiniq́; uiſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communi-
ter bellum parant. nec Cruſtumini quidem atq; An
temnates pro ardore, iraq́; Cenineſium ſatis ſe im-
pigre mouent. ita per ſeipſum nomen ceninum in a=
grum Romanum impetum facit: ſed effuſe uaſtanti-
bus fit obuius cum exercitu Romulus: leuiq; certami
ne docet uanam ſine uiribus irã eſſe: exercitum fundit
fugatq;: fuſum perſequitur: regem in prælio obtrũcat
& ſpoliat: duce hoſtium occiſo, urbem primo impetu
capit. Inde exercitu uictore reducto, ipſe cum factis
uir magnificus, tum factorum oſtentator haud mi-
nor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa fabricato ad id
apte ferculo gerens in capitolium aſcendit: ibiq; ea
cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet: ſi-
mul cum dono deſignauit templo Iouis fines: cogno-
menq́; addidit deo: Iupiter Feretri, inqt, hæc tibi ui-
ctor Romulus rex regia arma fero: templumq́; ijs re
gionibus, quas modo animo metatus ſum, dedico: ſe-
dem opimis ſpolijs, quæ regibus, ducibusq́; hoſtium cæ
ſis me authorem ſequentes poſteri ferent. Hæc templi

est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est: ita deinde diis uisum, nec irritam conditoris templi uocem esse: qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni uulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella opima parta sunt spolia: adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt: Antemnatium exercitus per occasionem, ac solitudinem hostiliter in fines romanos incursionem facit. raptim et ad hos romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu, & clamore hostes: oppidum captum: duplicíq; uictoria ouantem Romulum Hersilia coniux precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det ueniam: & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse. facile impetratum. Inde cōtra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiam, quod alienis cladibus ceciderant animi: certaminis fuit. utroq; coloniæ missæ: plures inuenti, qui, propter ubertatem terræ in Crustuminium nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multóq; id maximum fuit. nihil enim per iram, aut cupiditatem actū est. nec ostenderunt bellum prius, quàm intulerunt. consilio etiā additus dolus. Sp. Tarpeius romanæ præerat arci. huius filiā uirginem auro corrūpit Tatius: ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis necauere: seu ut ui capta potius arx uideretur: seu prodendi exempli causa: nequid usquam fidum pro

ditori esset. additur fabulæ, quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint. pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent: eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant: et fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini. atq; inde postera die, cũ romanus exercitus instructus, quod inter palatinũ capitolinumq; collem campi est, complesset: non prius descenderunt in æquum, quàm ira, & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrinq; pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem romanam iniquo loco ad prima signa animo, atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit: cõfestim romana inclinatur acies: fusaq; est ad ueterem portam palatii. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens, Iupiter tuis, inquit, iussus auibus hic in palatino prima urbi fundamenta ieci. arcem iam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media ualle tendunt. at tu pater deũm, hominumq;, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis: fugamq; fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam urbem esse: uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: hinc, inquit, Romani Iupiter optimus maximus resistere, atq; iterare pugnam iubet. restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi. ipse ad primores Romulus

prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce cucurrerat: & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul iam à porta palatij erat, clamitans. uicimus perfidos hospites, imbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere: aliud pugnare cum uiris. in eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit. ex equo tum forte Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit. auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem annuentibus, ac uocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani, Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegrant prælium. sed res romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis, scissáq; ueste, uicto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies: dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orantes, ne se sanguine nefando soceri, generiq; respergerent: ne parricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberum hi progeniem. si affinitatis inter uos, si connubij piget: in nos uertite iras. nos causa belli, nos uulnerum, ac cædium uiris, ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. silentium, et repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed ciuitatem unam ex

duabus faciunt: regnum consociant: imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur: quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit: Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax cariores Sabinas uiris, ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaq; cum populum in curias triginta diuideret: nomina earum curijs imposuit. id non traditur: cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit: ætate, an dignitatibus suis, uirorum'ue, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis, & originis causa incerta est. inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant. cum'q; Laurentes iure gentium agerent: apud Tatium gratia suorum, & preces plus poterant. igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò uenisset: concursu facto interficitur. eam rem minus ægre, quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni: seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit. ut tamen expiaretur legatorum iniuriæ, regis'q; cædes: fœdus inter Romam, Lauinium'q; urbes renouatum est. Et cum his quidē insperata pax erat: aliud multo propius, atq; in ipsis propè portis bellū ortum. Fidenates nimis uicinas

propé se conualescere opes rati, prius, quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat: occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem, ac Fidenas est. inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur. tumultusq́; repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit. excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat:) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum parte maiore, atq; omni equitatu profectus: id, quod quærebat: tumultuoso, & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propé portis hostem exciuit. fugæ quoque, quæ simulanda erat: eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. &, cum uelut inter pugnæ, fugæq; consilium trepidante equitatu pedes quoq; referret gradum: plenis repente portis effusi hostes, impulsa romana acie, studio instandi, sequendiq́; trahũtur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem: mota é castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius pené, quàm Romulus, quiq́; cum eo equites erant, circumagerent frenis equos: terga uertunt: multoq́; effusius. quippe uera fuga, qui simulantes paulo-ante secuti erant. oppidum repetebant: non tamen eripuere se hosti. hærẽs in terga Romanus, prius, quàm fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrũ

pit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & consanguinitate. nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt. &, quod ipsa propinquitas loci, si romana arma omnibus infesta finitimis essent: stimulabant. in fines romanos excucurrerunt, populabundi magis, quàm iusti more belli. Itaq; non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædã portantes, Veios rediere. Romanus contra, postquã hostem in agris non inuenit: dimicationi ultimæ instructus, intentus'q;, Tyberim transit. quem postquam castra ponere, & ad urbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi: ut potius acie decernerent, q̃ inclusi de tectis, mœnibus'q; dimicarent. ibi uiribus nulla parte adiutis, tantum ueterani robore exercitus rex romanus uicit: persecutus'q; fusos ad mœnia hostes, urbe ualida muris, ac situ ipso munita abstinuit. agros rediens uastat, ulciscendi magis, quàm prædæ studio. eaq; clade haud minus, quàm aduersa pugna subacti Veientes pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis in centum annos induciæ datæ. Hæc fermè Romulo regnante domi, militiæ'q; gesta. quorum nihil absonum fidei diuinæ originis, diuinitatis'q; post mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando: non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit: ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. multitudini tamen gratior fuit, quàm patribus: longe ante alios acceptissimus militum animis, trecentos'q; armatos ad custodiam corporis, quos celeres appellauit: non in bello so

lum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad capræ paludem haberet: subito coorta tempestas cum magno fragore, tonitribusq́; tam denso regem operuit nimbo: ut conspectum eius concioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena, & tranquilla lux rediјt: ubi uacuam sedem regiam uidit, etsi satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen uelut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem, parentemq́; urbis romanæ saluere uniuersi Romulum iubent: pacem precibus exposcunt: uti uolens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoq; aliquos, qui discerptum regem patrũ manibus taciti arguerent. manauit enim hæc quoq;, sed perobscura fama. illam alteram admiratio uiri, & pauor præsens nobilitauit. consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. nanq; Proculus Iulius solicita ciuitate desyderio regis, & infensa patribus, grauis, ut traditur, quamuis magnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, quirites parens urbis huius prima hodierna luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit. cum perfusus horrore, uenerabundusq́; astitissem, petens precibus, ut contra intueri fas esset: abi, nuntia, inquit, Romanis cœlestes ita uelle: ut mea Roma caput orbis terrarum sit. proinde rem militarem colant: sciantq́;, & ita posteris tradant. nullas opes humanas armis romanis

resistere posse. hæc, inquit, locutus, sublimis abijt. Mirum quantum illi uiro nuntianti hæc fides fuerit: quamq; desyderium Romuli apud plebem, exercitum'q; facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni, ac cupido uersabat. nec dum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo: peruenerant factiones. inter ordines certabatur. oriũdi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte nõ erat regnatum in societate æqua: possessionem imperij amitterent: sui corporis creari regem uolebant. Romani ueteres peregrinum regem aspernabantur. in uarijs uolũtatibus, regem tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. itaq; rem inter se centum patres decem decurijs factis, singulis'q; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent: consociant. decem imperitabant: unus cum insignibus imperij, & lictoribus erat. quinq; dierum spatio finiebatur imperiũ: ac per omnes in orbẽ ibat: annuum'q; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen: interregnũ appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro uno dominos factos. nec ultra, nisi regem, & ab ipsis creatum uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres: offerendũ ultro rati, quod amissuri erant: ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa: ut non

plus darent iuris, quàm detinerēt. decreuerunt enim, ut cum populus regem iussisset: id sic ratum esset, si patres authores fierent. hodie quoq; in legibus, magistratibus'q; rogandis usurpatur. id enim ius: ui adempta, prius, quàm populus suffragiū ineat, in incertum comitiorum euentum patres authores fiunt. Tum interrex concione aduocata, quod bonum, faustum, felix'q; sit, inqt, Quirites regem create. ita patribus uisum est. patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis: authores fient. adeo id gratum plebi fuit: ut, ne uicti beneficio uiderentur: id modo sciscerent, iuberent'q;, ut senatus decerneret, qui Romae regnaret. Inclyta iustitia, religio'q; ea tempestate Numae Pōpilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus uir, ut in illa quisquam esse aetate poterat, omnis diuini, atq; humani iuris. authorem doctrinae eius, quia non extat alius, falsò Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romae cētum amplius post annos, in ultima Italiae ora circa Metapontum, Heracleā'q;, et Crotonā iuuenum aemulantium studia coetus habuisse constat. ex quibus locis, etsi eiusdem aetatis fuisset: quae fama in Sabinos, aut quo linguae commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quo'ue praesidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribus'q;, peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructum'q; non tam peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi ueterum Sabinorū: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numae patres romani, quanquam incli

nari opes ad Sabinos rege inde sumpto uidebantur: tamen neq; se q̄squam, nec factionis suæ aliū, nec deniq; patrū, aut ciuiū quenquā præferre illi uiro ausi: ad unum oēs Numæ Pompilio regnum deferendū decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnū adeptus est. de se quoq; deos consuli iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id, perpetuumq́; sacerdotiū fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiē uersus consedit. augur ad læuam eius capite uelato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens: quem lituum apellauerunt. inde ubi prospectu in urbem, agrumq́; capto, deos precatus: regiones ab oriente ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes, læuasq́; ad septentrionem esse dixit signum, contra quod lōgissime conspectum oculi ferebant: animo finiuit. tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo: regem Romæ esse: ut tua signa nobis certa, ac clara sint inter eos fines, quos feci. tum peragit uerbis auspicia, quæ mitti uellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouam conditam ui, & armis, iure eam, legibusq́;, ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret non posse: quippe efferatis militia animus mitigandum ferocem populum armorū dissuetudine ratus, Ianum ad infimum argiletum indicem pacis, belliq́; fecit: apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circa omneis populos significa

ret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel Tito Manlio COS. post punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati dij dederunt, ut videremus: post bellum actiacum ab imperatore Cæsare Augusto pace terra, mariq; parta. Clauso eo, cum omnium circa finitimorum societate, ac fœderibus iunxisset animos: positis externorum periculorum curis ne luxuriarentur otio animi: quos metus hostium, disciplina'q; militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum iniicien dum ratus est. qui, cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria cōgressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima diis essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum præficere, atq; omnium primum ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum. quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desunt'q; dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit: ut uigesimo anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies, fastos'q; fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat: ea maxime, quæ nunc ad dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli, quàm Numæ similes reges putabat fore: ituros'q; ipsos ad bella: ne sacra regiæ uicis desererentur, flaminem Ioui assidu

um sacerdotem creauit: insigniq́; eum ueste, & curu li regia sella adornauit. huic duos flamines adiecit, Marti unum, alterum Quirino: uirginesq́; Vestæ legit, Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut assidue templi antistites essent: stipendium de publico statuit, uirginitate, alijsq́; cærimoniis uenerabiles, ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti gradiuo legit: tunicæq́; pictæ insigne dedit: & super tunicam æneum pectori tegumen, cœlestiaq́; arma, quæ ancilia appellantur ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs, solenniq́; saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiq́; sacra omnia exscripta, exsignataq́; attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. cætera quoq; oĩa publica, priuataq́; sacra pontificis scitis subiecit: ut esset, quò consultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosq́; asciscendo, turbaretur. nec cœlestes modo cærimonias, sed iusta quoq; funebria, placandosq́; manes ut idem pontifex edoceret: quæq́; prodigia fulminibus, alioúe quo uisu missa susciperẽtur, atque curarentur, ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumq; consuluit augurijs, quæ suscipiẽda essent. ad hæc consultanda, procurandaq́;, multitudine omni à ui, & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum assidua insidens cura cum interesse rebus humanis cœleste numen uideretur: ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides, ac iusiurã-

dum propulsō legum, ac pœnarum metu ciuitatem rē gerent: & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra, non urbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant: in eam uerecundiam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium, ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quò quia se persæpe Numa sine arbitris, uelut ad congressum deæ inferebat: camœnis eum lucum sacrauit: quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent: & soli fidei solenne instituit. ad id sacrariū flamines bigis curru arcuato uehi iussit. manuq; ad digitos usque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedem'q; eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaq; sacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant: dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus: haud minor pacis, quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli, & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res rediīt. Inde Tullum Hostiliū nepotem Hostiliį, cuius in infirma arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat: regem populus iussit. patres authores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uires'q;, tum auita quoq; gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus, undiq;

tus, undiq; materiam excitandi belli quærebat. Forte euenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum Caius Ciuilius Albæ. utrinq; legati ferè sub idē tēpus ad res repetēdas missi. Tullus præceperat suis, nequid prius, quàm mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum, ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta. excepti hospitio ab Tullo blãde, ac benigne comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. hæc renuntiant Tullo. Tũ legatis Tullus dicendi potestatē quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus. se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos: sed imperio subigi. res repetitum se uenisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus, nuntiate, inquit, regi uestro regem Romanum deos facere testes: uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit: ut in eũ omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nuntiant domum Albani. & bellum utrinq; summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, propè inter parentes, natosq;, troianam utranque prolem: cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est: & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinq; mil

lia passuum locant: fossa circundant. fossa Ciuilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est: donec cum re nomen quoq; uetustate aboleuit. in his castris Ciuilius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox praecipue morte regis, magnumq; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturũ poenas ob bellum impium dictitans, nocte praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. ea res ab statiuis excuit Metium. is ducit exercitum, quàm proxime ad hostem potest. inde legatum praemissum nuntiare Tullo iubet: prius quàm dimicent, opus esse colloquio. si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum: quae nihilo minus ad rem romanam, quàm ad Albanã pertineant. haud aspernatus Tullus, tametsi uana afferebantur: suos in aciem educit. exeunt contra et Albani. Postquã instructi utriq; stabant: cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus iniurias, & non redditas res ex foedere, quae repetitae sint, et ego regem nostrum ciuiliũ causam huiusce esse belli audisse uideor. nec te dubito Tulle eadẽ praeteferre. sed si uera potius, quàm: dictu speciosa dicenda sunt. cupido imperij duos cognatos, uicinosq; populos ad arma stimulat. neq; recte an perperam interpretor. fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum uelim: hetrusca res, q̃ta circa nos, teq; maxime sit, quo propior es Volscis, hoc magis scis multũ illi terra, plurimũ mari pollent. memor esto iã, cum signum pugnae dabis,

has duas acies spectaculo fore: ut fessos, confectosq; simul, uictorē, ac uictum aggrediātur. Itaq; si nos dij amant: quoniā non contenti libertate certa, in dubiā imperij, seruitijq; aleam imus: ineamus aliquam uiam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusq; populi decerni possit. Haud displicet res Tullo: quanquam tum indole animi, tum spe uictoriæ ferocior erat. quærentibus utrinq; ratio initur: cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate, nec uiribus dispares, Horatios, Curatiosq; fuisse satis constat. nec fermè res antiqua alia est nobilior. tamen in re tam clara nominum error manet: utrius populi Horatij, utrius Curatij fuerint. authores utroq; trahunt. plures tamen inuenio, qui romanos Horatios uocent, hos ut sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisq; patria dimicent. ferro ibi imperium fore, unde uictoria fuerit. nihil recusatur. tempus, & locus conuenit. prius, quàm dimicarēt, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, ut cuius populi ciues eo certamine uicissent: is alteri populo cū bona pace imperitaret. fœdera alia aliis legibus: cæterū eodem modo omnia fiūt. Tū ita factū accepimus. nec ullius uetustior fœderis memoria est. fecialis regem Tullum ita rogauit. Iubes'ne me rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege Sagmina, inquit, te rex posco. rex ait puram tollito. fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit. rex facis'ne me tu regium nuntium

populi romani quiritium? uasa, comitesq; meos? Rex respondit. quod sine fraude mea, populiq; romani quiritium fiat, facio. Fecialis erat Marcus Valerius. patrem patratum Sp. Fusium fecit, uerbena caput, capillosq; tangens. paterpatratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciendum est. fit foedus: multisq; id uerbis, quae longo effata carmine, non operae est referre: peragit. legibus deinde recitatis, audi, inquit, Iupiter: audi paterpatrate populi Albani: audi tu populus Albanus: ut illa palàm prima, postremaue ex illis tabulis, ceraue recitata sunt: sine dolo malo utiq; ea hic hodie rectissime intellecta sunt. illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defecerit publico consilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito: ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoq; magis ferito: quanto magis potes, pollesq;. id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumq; iusiurandum per suum dictatorem, suosq; sacerdotes peregerunt. Foedere icto, trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. cum sui utrosq; adhortarentur: deos patrios, patriam, ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit: illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces et suopte ingenio, & pleni adhortantium uocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinq; pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quàm curae expertes. quippe imperium agebatur, in tam paucorum uirtute, atq; fortuna positum. itaq; ergo erecti, suspensiq; in minime gratum spectaculum animo incenduntur. datur signum: infestisq; armis, uelut acies,

terni iuuenes magnorum exercituum animos geren-
tes concurrunt. nec his, nec illis periculum suum, sed
publicum imperium, seruitiumq; obuersatur animo:
futuraq; ea deinde patriae fortuna, quam ipsi fecis-
sent. Vt primo statim concursu increpuere arma: mi-
cantesq; fulsere gladij: horror ingens spectantes per-
stringit: & neutro inclinata spe torpebat uox, spiri
tusq;. Consertis deinde manibus, cum iam non mo-
tus tantum corporum, agitatioq; anceps telorum, ar-
morumq;, sed uulnera quoq;, & sanguis spectaculo
essent: duo romani, super alium alius, uulneratis tri
bus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum ca-
sum cum clamasset gaudio Albanus exercitus: roma
nas legiones iam spes tota, nondum tamen cura de-
seruerat, exanimes uicae unius, quē tres Curiatij cir-
cunsteterant. Forte is integer fuit: ut uniuersis solus
nequaquam par, sic aduersus singulos ferox. ergo, ut
segregaret pugnam eorum, capessit fugam: ita ratus
secuturos, ut quenq; uulnere affectum corpus sine-
ret. Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugna-
tum est, aufugerat: cum respiciens uidet magnis inter-
uallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in
eum magno impetu redijt. & dum Albanus exer-
citus inclamat Curiatijs, uti opem ferant fratri: iam
Horatius caeso hoste uictor secundam pugnam pete-
bat. tunc clamore, qualis ex insperato pauentium so-
let: Romani adiuuant militem suum. & ille defungi
praelio festinat. prius itaq;, quàm alter, qui nec procul
aberat, consequi posset: & alterum Curiatium confi
cit. Iamq; aequato marte singuli supererant: sed nec

ſpe, nec uiribus pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabant. alter feſſum uulnere, feſſum curſu trahens corpus, uictusq́; fratrum ante ſe ſtrage, uictori obijcitur hoſti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium cauſam belli huiuſce, ut romanus Albano imperet, dabo. male ſuſtinenti arma gladium ſuperne iugulo defigit: iacentem ſpoliat. Romani ouantes, ac gratulantes Horatium accipiunt: eo maiore cum gaudio, quo propè metum res fuerat. Ad ſepulturam inde ſuorum nequaquam paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. ſepulchra extant, quo quiſq; loco cecidit: duo romana uno loco propius Albam: tria Albana Romam uerſus: ſed diſtantia locis, & ut pugnatum eſt. Prius, quàm inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti iuuentutem in armis habeat: uſurum ſe eorum opera, ſi bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina ſpolia præ ſe gerens. cui ſoror uirgo, quæ deſponſata uni ex Curiatijs fuerat: obuiã ante portam Capenam fuit. cognitoq́; ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat: ſoluit crines: & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. mouet feroci iuueni animum comploratio ſororis in uictoria ſua, tantoq́; gaudio publico. ſtricto itaq; gladio ſimul uerbis increpans transfigit puellam. Abi hinc cum immaturato amore ad ſponſum, inqt, oblita fratrum mortuorum, uiuiq́;, oblita patriæ. ſic

eat, quæcunq; romanum lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus, plebiq;: sed recens meritum facto obstabat. tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis, ingratiq; ad uulgus iudicij, aut secundum iudicium supplicij author esset: concilio populi aduocato, duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem 217 iudicent secundum legem: facio. lex horrendi carminis erat. duumuiri perduellionem iudicent. si à duũuiris prouocarit: prouocatione certato. si uincent: caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: uerberato, uel intra pomœrium, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur: ea lege ne innoxium quidem posse: cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionem iudico, inquit. lictor colliga manus. accesserat lictor: inijciebatq; laqueum. tum Horatius authore Tullo clemente legis interprete, prouoco, inquit. ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio: maxime P. Horatio patre proclamante se filiam iure cæsam iudicare: ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurũ fuisse. orabat deinde, ne se, quem pauloante cum egregia stirpe conspexissent: orbum liberis facerent. inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc pila horatia appellatur: ostentans, hunccine aiebat, quẽ modo decoratum, ouantemq; uictoria incedentem uidistis quirites: eũ sub furca uinctum inter uerbera, et cruciatus uidere potestis? qđ uix Albanorũ oculi tam deforme spectaculũ ferre possent. I lictor, colliga manus, quæ pauloante armatæ imperiũ populo Ro. pepe

uerunt. I, caput obnube liberatoris huius urbis: arbori infelici suspende: uerbera uel intra pomœrium, modo inter illa pila, & spolia hostium: uel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. quo enim ducere hunc iuuenem potestis: ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij uindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntq; admiratione magis uirtutis, quàm iure causæ. Itaq; ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur: imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt: transmisso per uiam tigillo, capite adoperto, uelut sub iugum misit iuuenem. id hodie publice quoq; semper refectum manet. sororium tigillum uocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax albana mansit. inuidia uulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit: uanum ingenium dictatoris corrupit. &, quoniam recta consilia haud bene euenerant: prauis reconciliare popularium animos cœpit. igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorũ plus, quàm uirium cernebat esse: ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos: suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum, atq; arma incitantur. Cũ Fidenæ aperte descissent: Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, contra hostes ducit. ubi Anienem tran

ſijt, ad confluentes collocat caſtra inter eum locum, & Fidenas Veientium exercitus Tyberim tranſierat. hi & in acie propè flumen tenuere dextrum cornu: in ſiniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus ad uerſus Veientem hoſtem dirigit ſuos: Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quàm fidei. nec manere ergo, nec tranſire aperte auſus, ſenſim ad montes ſuccedit. inde ubi ſatis ſubiſſe ſeſe ratus eſt: erigit totam aciem: fluctuansq; animo, ut tereret tempus, ordines explicat. conſilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare uires. miraculo primo eſſe Romanis, qui proximi ſteterant: ut nudari latera ſua ſociorum digreſſu ſenſerunt. inde eques citato equo nuntiat regi abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit ſalios, fanaq; Pallori, ac Pauori. equitem clara increpans uoce, ut hoſtes exaudirent, redire in prælium iubet. nihil trepidatione opus eſſe: ſuo iuſſu circunduci Albanorum exercitum: ut Fidenatium nuda terga inuadat. idem imperat, ut haſtas equites erigere iubeat. id factum magnæ parti peditum Romanorum conſpectum abeuntis Albani exercitus interſepſit. qui uiderant: id, quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hoſtes tranſit: & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis eſſent: latine ſciebant. Itaq; ne ſubito ex collibus decurſu Albanorum intercluderētur ab oppido: terga uertunt. inſtat Tullus: fuſoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculſum ferociter redit. nec illi tulere impetum. ſed ab effuſa fu

ga flumen obiectum à tergo arcebat. quò poſtquam
fuga inclinauit: alij arma fœde iactantes in aquam
cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis: inter fu-
gæ, pugnæq; conſilium oppreſſi. non alia ante roma
na pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus ſpe-
ctator certaminis deductus in campos. Metius Tullo
deuictos hoſtes gratulatur. contra Tullus Metium be
nigne alloquitur: quod bene uertat: caſtra Albanos
Romanis caſtris iungere iubet: ſacrificium luſtrale in
diem poſterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut
aſſolet, uocari ad concionem utrunq; exercitum iubet.
præcones ab extremo orſi primos exciuere Albanos.
hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concio
nantem audirent: proximi conſtitere. ex compoſito ar
mata circundatur romana legio. centurionibus datum
negotium erat: ut ſine mora imperia exequerentur.
Tum ita Tullus infit. Romani, ſi unquam ante aliâs
ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gra
tias ageretis: deinde ueſtræ ipſorũ uirtuti: heſternum
id prælium fuit. dimicatum eſt enim non magis cum
hoſtibus, quàm (quæ dimicatio maior, ac periculoſior
eſt) cum proditione, ac perfidia ſociorum. nam, ne uos
falſa opinio teneat: iniuſſu meo Albani ſubiere ad mon
tes: nec imperium illud meum, ſed conſilium, & im
perij ſimulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deſerĩ
uos, auerteretur à certamine animus: & hoſtibus cir-
cúueniri ſe ab tergo ratis, terror, ac fuga inijceretur.
Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum eſt.
ducem ſecuti ſunt: ut & uos, ſiquò ego inde agmen
declinare uoluiſſem: feciſſetis: Metius ille eſt ductor iti-

neris huius: Metius idem huius machinator belli: Metius fœderis romani, albaniq́; ruptor. audeat deinde talia alius: nisi in hunc insigne iam documentũ mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt. rex cætera, ut orsus erat, peragit. Quod bonũ, faustum, felixq́; sit populo romano, ac mihi, uobisq́; Albani: populum omnem Albanũ Romam traducere in animo est: ciuitatem dare plebi: primores in patres legere: unam urbem, unam rempublicam facere: ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus, communi tamen metu cogente, silentiũ tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem, ac fœdera seruare: uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniam tuum insanabile ingenium est: at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt. ut igitur pauloante animũ inter Fidenatem, romanamq́; rẽ ancipitem gessisti: ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earũ distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in utroq; curru corpus, qua inhæserant uinculis membra, portantes. auertẽre oẽs à tanta fœditate spectaculi oculos. Primũ, ultimumq́; illud suppliciũ apud Romanos exẽpli parum memoris legum humanarũ fuit. in alijs gloriari licet, nulli gentiũ mitiores placuisse pœnas. inter hæc iã præmissi Albam erant eqtes: qui multitudinem traducerẽt Romam. legiones deinde ductæ ad diruendã urbem. quæ ubi intraue-

re portas: non qdē fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet: cum effractis portis, stratis'ue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro, flammáq; miscet. sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos: ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantes'q; alij alios, nunc in liminibus starent: nunc errabundi domos suas, ultimum illud, uisuri peruagarentur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur: puluis'q; ex distátibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim qbus quisq; poterat elatis, cum larē, ac penates, tectáq;, in qbus natus quisq;, educatus'q; esset: relinquentes, exirent: iā continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas: uoces'q; etiam miserabiles exaudiebantur: mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent: ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis Romanus passim publica, priuatáq; omnia tecta adæquat solo. unáq; hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat: excidio, ac ruinis dedit. templis tamen deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eandem sedem Tullus regiæ capit: ibiq; habitauit. principes Albanorum in patres, ut ea quoq; pars reipublicæ cresce

ret: legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Chloelios, templum'q; ordini abse aucto. curia fecit: quae Hostilia usq; ad patrum nostrorum aetatem appellata est. & ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur: equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones etiam ueteres eodem supplemento expleuit: & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secũdum Hetruscos opulẽtissimae uiris, armis'q;. utrinq; iniuriae factae: ac res neqcquã erãt repetitae. Tullus ad Feroniae fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse: ac Romae retentos. hae causae belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romae ab Tatio locatam, & romanam rem nuper etiã adiectione populi Albani auctam, circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina: proxim Hetruscorum Veientes: inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis ad defectionẽ animis, uoluntarios traxere. & apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit. publico auxilio nullo adiuti sunt ualuit'q; apud Veientes (nam de caeteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cum bellum utrinque summa ope pararent: uerti'q; in eo res uideretur: utri prius arma inferrent: occupat Tullus in agrum Sabinũ transire. pugna atrox ad syluam Malitiam fuit. ubi & peditum quidem robore, caeterum equitatu aucto nuper, plurimum romana acies ualuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec

pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota res romana esset: nuntiatum regi, patribusq; est in monte Albano lapidibus pluisse. quod cum credi uix posset: missis ad id uisendum prodigium, in conspectu haud aliter, quàm cum grandinem uēti glomeratam in terras agunt: crebri cecidere cœlo lapides. uisi etiam audire uocem ingentem ex summi cacuminis luco: ut patrio ritu sacra Albani facerēt: quæ uelut dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant. & aut romana sacra susceperant: aut fortunæ (ut fit) obirati cultum reliquerant deūm. Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publice susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoq; traditur:) seu aruspicum monitu. mansit certe solenne: ut quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur. haud ita multo post pestilentia laboratum est. unde cum pigritia militandi oriretur: nulla tamē ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ, q̄ domi iuuenum corpora esse: donec ipse quoq; longinquo morbo est implicatus. tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces: ut qui nihil ante ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum: repente omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obnoxius degeret: religionibusq; etiam populum impleret. uulgo iam homines eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat: requirentes, unam opem ægris corporibus relictā, si pax, ueniaq; ab diis imperata esset: credebāt.

Ipsum regem tradunt uoluentem commentarios Nu-
mæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui
Elicio facta inuenisset: operatum his sacris se abdi-
disse: sed non rite initum, aut curatum id sacrum esse:
nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem: sed
ira Iouis solicitati praua religione fulmine ictum cũ
domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regna
uit annos duos et triginta. Mortuo Tullo, res, ut insti
tutum iam inde ab initio erat: ad patres redierat: hiq;
interregem nominauerant. quo comitia habente, An
cum Martium regem populus creauit: patres fuere au
thores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus
Martius erat. qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ
memor, & quia proximum regnum cæteris egregi
um ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut ne
glectis religionibus, aut praue cultis: longe'q; antiquis
simum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erãt,
facere, omnia ea ex commentarijs regis pontificem ma
ximum in album elata proponere in publico iubet.
inde & ciuibus otij cupidis, & finitimis ciuitatibus
facta spes, in aui mores, atq; instituta regem abiturũ.
Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœ
dus erat: sustulerãt animos. et cum incursionem in a-
grũ romanum fecissent: repetẽtibus res Romanis sup
be respõsum reddiderũt: desidẽ romanum regẽ inter
sacella, & aras acturũ esse regnum rati. Mediũ erat
in Anco ingeniũ: & Numæ, & Romuli memor: &
præterquã quod aui regno magis necessariã fuisse pa
cem credebat, cum in nouo, tum feroci populo: etiam
quod illi contigisset otium sine iniuria, id se haud faci

le habiturũ: tentari patientiã, et tentatã contemni: tem poráq; esse Tullo regi aptiora, quàm Numæ: ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset: à se bellicæ cærimoniæ proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc feciales habent: descripsit: quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur: capite uelato (filo lanæ uelamen est:) audi Iupiter, inquit: audite fines: (cuiuscunq; gentis sunt, nominat:) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani: iuste pieq; legatus uenio: uerbisq; meis fides sit. peragit deinde postulata. inde Iouẽ testem facit. si ego iniuste, impieq; illos homines, illasq; res dedier nuntio populi Romani mihi exposco: tum patriæ compotem me nũquam sinas esse. Hæc, cum fines supra scandit, hæc, quicunque ei primus uir obuius fuerit: hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit: diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diiq; omnes cœlestes, uosq; terrestres, uosq; inferni audite. ego uos testor: populum illum (quicunq; est, nominat) iniustum esse, neq; ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nuntius Romam ad consulendum redit: confestim rex ex his fermè uerbis patres consulebat. quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani quiritium patri

patrato

patrato priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis: quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt: quas res dari, fieri, solui oportuit: dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat: quid censes? tum ille: puro, pioq; duello quærendas censeo: itaq; consentio, consciscoq;. inde ordine alij rogabantur. quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat. bellum erat consensu fieri solitum: ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineã præustã ad fines eorum ferret: & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: quod populi priscorum Latinorum, homines'ue prisci Latini aduersus populum Romanum quiritium fecerunt, deliquerunt. quod populus Romanus quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatus'ue populi Romani quiritium censuit, consensit, consciuit: ut bellum cum priscis Latinis fieret. Ob eam rem ego, populusq; Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico, facioq;. id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum, moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorum ui cepit. secutusq; morem regum priorum, qui rem romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis: multitudinem omnem Romam traduxit. & cum circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem

haud ita multo post, Tellenis, Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum: quod uacuum occupauerant prisci Latini. eaq; causa diruendæ urbis eius fuit Romanis: ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino in Eduliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualido erat: et castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primum uincit: inde ingenti præda potitus Romam redit: tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis. quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum: ad Murciæ datæ sedes. Ianiculum quoq; adiectum, non inopia loci: sed nequando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus additum locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent: carcer ad terrorē increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit: sed etiam ager, finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, usque ad mare imperium prolatum: & in ora Tyberis Hostia urbs condita: salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romā

commigrauit, cupidine maxime, ac spe magni hono-
ris: cuius adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoq; pere
grina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. De-
marati Corinthii filius erat. qui ob seditiones domo
profugus cum Tarquiniis forte consedisset: uxore ibi
ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atque
Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum o-
mniũ hæres. Aruns prior, quàm pater moritur, uxo
re grauida relicta. nec diu manet superstes filio pa
ter. qui cum ignorans nurum uentrem ferre, imme
mor in testando nepotis decessisset: puero post aui mor-
tem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Ege-
rio inditum nomen. Lucumoni contra omnium hæ-
redi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent: au
xit ducta in matrimoniũ Tanaquil, summo loco na-
ta: & quæ haud facile iis, in quibus nata erat, hu-
miliora sineret. ea cum illi nupsisset: spernentibus
Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre
indignitatem nõ potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriã
charitatis, dũmodo uirũ honoratum uideret: consiliũ
migrandi ab Tarquiniis cœpit. Roma est ad id potissi-
mum uisa. in nouo populo, ubi omnis repẽtina, atq; ex
uirtute nobilitas sit: futurũ locum forti, ac strenuo ui-
ro: regnasse Tatiũ Sabinũ: accersitum in regnũ Nu-
mam à Curibus: et Ancum Sabina matre ortum: no
bileq; una imagine Numæ esse: facile uiro psuadet, ut
cupido honorũ: et cui Tarquinii materna tantũ patria
esset. Sublatis itaq; rebus cõmigrant Romã. Ad Iani
culũ forte uẽtum erat. ibi ei carpento sedenti cum uxo
re aqla suspẽsis demissa leniter alis pileũ aufert: supq;

carpentum cum magno clangore uolitans rursus ue-
lut ministerio diuinitus missa capiti apte reponit: in=
de sublimis abijt. accepisse id augurium læta dicitur
Tanaquil, perita, ut uulgo Hetrusci, cœlestium prodi
giorũ mulier. excelsa, & alta sperare complexa uirũ
iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nun=
tiam uenisse: circa summum culmen hominis auspiciũ
fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, ut di
uinitus eidem redderet. Has spes, cogitationesq́ue
secum portantes urbem ingressi sunt: domicilioq́; ibi
comparato L. Tarquinium Priscum edidere. Nam
& Romanis conspicuum eum nouitas, diuitiæq́; fa
ciebant: et ipse quoq; fortunã benigno alloquio, comi
tate inuitandi, beneficijsq́; quos poterat sibi conciliã
do, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama p̃
lata est. notitiamq́; eam breui apud regem liberali=
ter, dextereq́; obeundo officia in familiaris amicitiæ
adduxerat iura: ut publicis pariter, ac priuatis consi-
liis bello domiq; interresset: & per omnia expertus,
postremo tutor etiam liberis regis testamento institue=
retur. Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti cui=
libet superiorum regum belli, pacisq́;, & artibus,
et gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erãt.
eo magis Tarquinius instare, ut quamprimum comi
tia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus
pueros uenatum ablegauit: isq́; primus & petisse am
bitiose regnum, & orationem dicitur habuisse ad
conciliandos plebis animos compositam. cum se non
rem nouam petere: quippe qui nõ primus, quod quis
quam indignari, mirariue posset: sed tertius Romæ

peregrinus regnum affectet. et Tatiũ nõ ex peregri
no ſolum, ſed etiam ex hoſte regem factum. & Nu
mam ignarum urbis, non petentem in regnum ultro
accitum. ſe, ex quo ſui potens fuerit: Romam cum coniu
ge, ac fortunis omnibus commigraſſe. maiorem par-
tem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homi
nes: Romæ ſe, quàm in uetere patria uixiſſe. domi, mi
litiæq́; ſub haud pœnitendo magiſtro, ipſo Anco rege
romana ſe iura,, romanos ritus didiciſſe. obſequio, et
obſeruantia in regem cum omnibus benignitate erga
alios cum rege ipſo certaſſe. Hæc eum haud falſa me
morantem ingenti conſenſu populus romanus regna
re iuſſit. ergo uirum cætera egregium, ſecuta, quam
in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio eſt.
nec minus regni ſui firmandi, quàm augendæ reipu
blicæ memor, centum in patres legit: qui deinde mi-
norum gentium ſunt appellati. factio haud dubia re
gis: cuius beneficio in curiam uenerant. Bellum pri
mum cum Latinis geſſit. & oppidum ibi Appiolas ui
cepit. prædaq́; inde maiore quàm quanta belli fama
fuerat, reuecta: ludos opulentius, inſtructiusq́;, quàm
priores reges, fecit. Tũ primum circo, q̃ nunc maximus
dicitur: deſignatus locus eſt. loca diuiſa patribus eq̃ti-
busq́;, ubi ſpectacula ſibi q̃ſq; facerent: fori appellati.
Spectauere, furcas duodenos ab terra ſpectacula alta
ſuſtinẽtibus pedes. ludicrũ fuit eq̃, pugilesq́; ex Hetru
ria maxime acciti. ſolennes deinde annui manſere lu
di, romani, magniq́; uarie appellati. ab eodem rege et
circa forum priuatis ædificanda diuiſa ſunt loca: por
ticus, tabernæq́; factæ. muro quoq; lapideo circunda

re urbem parabat: cum Sabinum bellũ cœptis interuenit. adeóq; ea subita res fuit: ut prius Anienẽ transirent hostes, q̃ obuiam ire, ac prohibere exercitus romanus posset. itaq; trepidatũ Romæ est. et primo dubia uictoria magna utrinq; cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs, datoq; spatio Romanis ad comparandũ deintegro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse uiribus ratus ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat: addere alias constituit: suoq; insignes relinquere nomine. id quia inaugurato Romulus fecerat: negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mutari, neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota: eludensq; artem (ut ferunt) agedũ inquit diuine, tu inaugura, fieri'ne possit, quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rẽ expertus profecto futuram dixisset: atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem discissurum. cape hæc: & perage, quod aues tuæ fieri posse portendũt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt: statua Accij capite uelato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotem quoq; eodem loco sitam fuisse memorant: ut esset ad posteros miraculi eius monimentum. augurijs certe, sacerdotióq; augurum tantus honos accessit, ut nihil belli, domiq; postea, nisi auspicato gereretur: concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues non admisissent, dirimerentur. neq; tum Tarquinius de equitum centurijs quicquã mutauit: numero tantũ alterũ adiecit: ut mille & trecenti equites in tribus centurijs

essent. posteriores modo sub hisdē nominibus, qui additi erant: appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex uocant centurias. Hac parte copiarū aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed præterquam qđ uiribus creuerat romanus exercitus: ex occulto etiam additur dolus, missis, qui magnam uim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerēt. uentoq; iuuante accensa ligna, & pleraq; in ratibus impacta sublicijs cum hærerent: pontem incendunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis: effusis eadem fugam impedijt. multiq; mortales, cum hostem effugissent: in flumine ipso periere. quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. utrinq; ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies: ita incurrisse ab lateribus ferunt: ut nō sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus: sed subito in fugam auerterent. montes effuso cursu Sabini petebant: & pauci tenuere. maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda, captiuisq; Romam missis, spolijs hostium (uotum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quā quam male gesta res erat: nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi res non dabat spatium: iere obuiam Sabini tumultuario milite: iterumq; ibi fusi perditis iā propè rebus pacem petiere. Collatia, & quicquid citra Collatiam agri erat, Sabi

nis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis)
Collatiæ in præsidio relictus. deditosq; Collatinos
ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. rex inter
rogauit. Estis'ne uos legati, oratoresq; missi à popu-
lo Collatino, ut uos, populumq; Collatinum dedere
tis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potesta-
te? Est. Deditis'ne uos, populumq; Collatinum, urbē,
agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina,
humanaq; omnia in meam, populiq; romani ditio-
nem? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino perfecto,
Tarquinius triumphans Romam redit. inde priscis
Latinis bellum fecit. ubi nusquam ad uniuersæ rei
dimicationem uentum est: ad singula oppida circunfe=
rendo arma nomen omne latinum domuit. Cornicu
lum, Ficulnea, uetus Cameria, Crustumerium, Ame-
riola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis,
aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax de
inde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata:
quàm quanta mole gesserat bella: ut non quietior po
pulus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro
lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turba-
tum erat: urbem, quam nondum munierat: cingere
parat. & infima urbis loca circa forum, aliasq; in-
teriectas collibus conualles, quia ex planis locis haud
facile euehebant aquas: cloacis è fastigio in Tyberim
ductis siccat. & aream ad ædem in capitolio Iouis,
quam uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo
futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamen=
tis. Eo tempore in regia prodigium uisu, euentuq; mi
rabile fuit. puero dormienti, cui Seruio Tullo nomen

fuit: caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantae rei miraculum orto excitum regem. & cum quidã familiarium aquã ad restinguendum ferret: ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri uetuisse puerum: donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abisse. Tum adducto in secretum uiro Tanaquil, Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? Scire licet hunc lumen quondã rebus nostris dubijs futurum, praesidiumq; regiae afflictae. proinde materiam ingentis publice, priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberũm loco coeptum haberi: erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnae fortunae cultum excitantur. Euenit facile, quod dijs cordi esset. iuuenis euasit uerae indolis regiae. nec cum quaereretur gener Tarquinio, quisquam romanae iuuentutis ulla arte conferri potuit: filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiae sum: qui Corniculo capto Seruij Tulli, qui princeps in illa urbe fuerat: grauidam uiro occiso uxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset: ob unicam nobilitatem ab regina romana prohibitam ferunt seruitio partum Romae edidisse Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritate auctam: & puerum in domo à paruo educatum in charitate, atq; honore fuisse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit: ut serua natus crederetur, fecisse. Duo de

quadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius: non apud regem modo, sed apud patres, plebemq́; longe maximo honore Seruius Tullus erat. Tum Anci filij duo, etsi antea semper pro indignissimo habuerant se patrio regno tutoris fraude pulsos: regnare Romæ aduenam non modo ciuicæ, sed ne italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere: si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum: sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit: id seruus serua natus possideat. tum commune romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore: si Anci regis uirili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnũ Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed et iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: et quia grauior ultor cædis: si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quẽcunq; alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur. Ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, qui consueti erãt uterq; agrestibus ferramentis: in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissime specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent: clamorq́; eorum penitus in regiam peruenisset: euocati ad regem pergunt. primo uterq; uociferari: & certatim alter alteri obstrepere: coerciti ab lictore, & iussi inuicem dicere, tandem obloqui desi-

stunt. unus rem ex composito orditur. dum intentus in eũ se rex totus auerteret: alter elatã securim in caput deiecit: relictoq; in uulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquiniũ moribundũ cum qui circa erant, ex cepissent: illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusq; populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiã iubet: arbitros eiecit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio propere accito cum penè exanguẽ uirũ ostendisset: dextrã tenẽs orat, ne inultam mortem soceri, ne socrũ inimicis ludibrio esse sinat. tuũ est inquit Serui, si uir es, regnũ, non eorum, qui alienis manibus pessimũ facinus fecere. erige te: deosq; duces sequere: qui clarũ hoc fore caput diuino quondã circunfuso igni portenderunt, nunc te illa cœlestis excitet flamma: nunc expergiscere uere. & nos peregrini regnauimus. qui sis, non unde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent: at tu mea consilia sequere. Cum clamor, impetusq; multitudinis uix sustineri posset: ex superiore parte ædium per fenestras in nouam uiam uersus (habitabat enim rex ad Iouis statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse. sopitum fuisse regem subito ictu: ferrum haud alte in corpus descendisse: iam ad se redisse: inspectum uulnus absterso cruore: omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturumq; alia regis munia. Seruius cum tra-

bea, & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit: de alijs consulturũ se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius: celata morte per speciem alienæ fungendæ uicis, suas opes firmauit. tum demum palàm facta, & comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, & tantas esse opes Seruij nunciatum est: Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis consilijs Seruius, q̃ priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberũm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberũm esset: duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinijs iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs: quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia, atq; infesta faceret. Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus, (iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruscis sumptum. in eo bello, & uirtus, & fortuna enituit Tulli. fusoq; ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam redijt. aggrediturq; inde pacis longe maximum opus: ut quemadmodum Numa diuini author iuris fuisset: ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis, fortunæq; aliquid interlucet: posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rẽ saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non uiritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent.

tum classes, centuriasq; & hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum, uel bello ex iis, qui centum millium aeris, aut maiorem censum haberent: LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum, ac iuniorum. prima classis omnes appellati. seniores, ad urbis custodiam ut praesto essent: iuuenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreae, lorica, omnia ex aere: haec ut tegumenta corporis essent. tela in hostem, hastaq;, et gladius. additae huic classi duae fabrum centuriae: quae sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usq; ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his seniori bus, iunioribusq; uiginti conscriptae centuriae. arma imperata, scutum pro clypeo, & praeter loricam omnia eadem. Tertiae classis in quinquaginta millium censum esse uoluit. totidem centuriae, & eae, eodemq; discrimine aetatum factae. nec de armis quicquam mutatum. ocreae tantum ademptae. In quarta classe census quinq; & uiginti millium: totidem centuriae factae: arma mutata: nihil praeter hastam & uerutum datum. Quinta classis aucta: centuriae triginta factae. fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. undecim millibus haec classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq;, equitum ex primoribus ciuitatis XII scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inau=

guratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. nó enim ut ab Romulo traditum, cæteri seruauerant reges. uiritim suffragium eadem ui, eodemq; iure promiscue omnibus datum est: sed gradus facti: ut neq; exclusus quisquam suffragio uideretur: & uis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim uocabantur primi LXXX inde primæ classis centuriæ primum peditum uocabantur. ibi si uariaret, quod raro incidebat: ut secundæ classes uocarentur: nec ferè unquã infra ita descenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & XXX tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq; ad institutam ab Seruio Tullo summam non conuenire. quadrifariã enim urbe diuisa regionibus, collibusq;, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, ut ego arbitror, ab tributo. nã eius quoq; æqualiter ex censu conferendi ab eodẽ inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionẽ, numerumq; quicquã ptinuere. Censu perfecto, quẽ maturauerat metu legis deinceps latæ: cum uinculorum minis, mortisq; edixit, ut omnes ciues romani, eqtes, peditesq; in suis qsq; centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnẽ sue, oue, taurisq; tribus lustrauit. idq; conditum lustrũ appellatum: qa in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium

censa dicuntur. Adijcit scriptorũ antiquissimus Fabius Pictor, eorum, qui arma ferre possent: eũ numerũ fuisse. Ad eã multitudinẽ urbs quoq; amplificanda uisa est. addit duos colles, Quirinalẽ, Viminalemq́; inde deinceps auget esquilias: ibiq; ipse ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere, & fossis, & muro circundat. urbem item pomœrium profert. pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœnium interpretantur esse. est autem magis circa murum locus. quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur: quæ nunc uulgo etiam coniunguntur: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. hoc spatium, quod neq; habitari, neque arari fas erat: non magis quod post murum esset, quàm quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant: tantum termini hi consecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi, & ad belli, & ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur: consilio augere imperium conatus est: simul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum. id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cum consensum, deosq; consociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum qbus publice priuatimq́; hospitia, amicitiasq́; de industria iunxerat: sæpe iterando eadem, perpulit tandem ut Romæ fanum Dianæ populi Latini

cum populo Romano facerent. ea erat confessio caput rerum Romam esse. de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omissum iã ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis, uidebatur: uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine, ac specie. fixa per multas ætates cornua in uestibulo templi Dianæ monimentum ei fuere miraculo. habita, ut erat, res prodigij loco est. & cecinere uates. cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolassent, ibi fore imperium. id'q; carmen peruenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, ut primum apta dies sacrificio uisa est: bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ: & ante arã statuit. Ibi Antistes romanus, cum eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouisset: memor responsi, Sabinum ita alloquitur. Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu ante uiuo perfunderis flumine? infima ualle perfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus, cuperet rite facta: extemplo descendit ad Tyberim. interea Romanus immolat Dianæ bouem. id mire gratum regi, atq; ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam usu haud dubie regnũ possederat: tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio audiebat, se iniussu populi regnare: conciliata prius uoluntate plebis, agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum, uellent, iuberent'ne se regnare. tanto'q; consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus. neq; ea

res Tarquinio

rēs Tarquinio spem affectandi regni minuit. immo eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum uoluntatem senserat agi: criminandi Seruij apud patres, crescendiq; in curia sibi occasionem datam ratus est: & ipse iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim Romana regia sceleris tragici exemplum: ut tædio regum maturior ueniret libertas: ultimumq; regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius, nepos'ue fuerit, parum liquet: plurimis tamen authoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenē. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longe dispares moribus. Forte ita inciderat: ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna, credo, populi Romani: quo diuturnius Seruij regnum esset: constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse. tota in alterum aduersa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod uirum nacta muliebri cessaret audacia. Cōtrahit celeriter similitudo eos: ut ferè fit malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est. ea secretis uiri alieni assuefacta sermonibus, nullis uerborum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum: & se rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi: aut elanguescendum aliena ignauia esse. si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent

uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse, quod apud patrem uideat. celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent: iunguntur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uero in dies infestior Tulli senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. non sibi defuisse, cui nupta diceretur: nec, cum quo tacita seruiret. defuisse, qui se regno dignum putaret: qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium: qui habere, quàm sperare regnum mallet. si tu is es, cui nuptam esse me arbitror: & uirum, & regem appello. sin minus: eo nunc peius mutata est res, quod istic cum ignauia est scelus. Quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarqnijs, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates, patrijq;, et patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, et nomen Tarquinium creat, uocatq; regem. aut si ad hæc parum est animi: quid frustraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retro ad stirpem, fratri similior, quàm patri. His, alijsq; increpando iuuenem instigat. nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna uiro, ac deinceps genero dedisset: ipsa regio semine orta nullum momentum in dando, adimendoq; regno faceret. His muliebribus

instinctus furijs Tarquinius, circumire, & prehensare minorum maxime gentium patres: admonere paterni beneficij: ac pro eo gratiā repetere: allicere donis iuuenes, tum de se ingentia pollicendo: tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus uisum est: stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati, alij metu: ne non uenisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus. seruum, seruaq; natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dono regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit: odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuiq; diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum, ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset: & parata ubi uellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset trepido nuntio excitatus, extemplo à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc. se patris sui tenere sedem: multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiā

eludentem insultasse dominis. Clamor ab utriusq; fautoribus oritur: & concursus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius necessitate iã ipsa cogente, ultima audere. multo & ætate, & uiribus ualidior medium arripit Seruium: elatumq; è curia in inferiorem partem per gradus deiecit. inde ad cogendum senatum in curiã rediit. fit fuga regis apparitorum, atq; comitum. ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetq; ad summum cypriũ uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant: interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum è curia: regemq; prima appellauit. à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet: peruenissetq; ad summum cyprium uicum: ubi dianiũ nuper fuit: flectente carpentum dextra in urbium cliuum, ut in collem esquiliarum eueheretur, restitit pauidus, atq; inhibuit frenos is, qui iumenta agebat: iacentemq; dominæ Seruium trucidatum ostendit fœdum, inhumanumq; inde traditur scelus. monimentoq; locus est: quem sceleratum uicum uocant: quo amens agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur: partemq; sanguinis, ac cædis paternæ cruento uehiculo contaminata ipsa, respersaq; tulisse ad penates suos, utriq; sui. quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullus regnauit annos quatuor & quadra-

ginta: ita, ut bono etiam, moderatoq; sucedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoq; ad gloriam accessit: quod cum illo simul iusta, ac legitima regna ociderunt. id ipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamen quia unius esset, deponere eũ in animo habuisse quidam authores sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit: cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoq; insepultum perisse dictitans. primores patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circunsepsit. neq; enim ad ius regni quicquam præter uim habebat: ut qui neq; populi iussu, neq; authoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil spei reponenti, metu regnum tutandum esset. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere, bonis multare poterat non suspectos modo aut inuisos, sed unde nihil aliud, quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipue numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset: minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus (ut traditur) à prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit: domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi, ac senatus fecit, dire-

mitq;. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat: ut peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neq; hospitia modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thusculano (is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Vlysse, deaq; Circe oriundus) ei Mamilio filiam nuptum dat: per'q; eas nuptias multos sibi cognatos, amicos'q; eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat. cum in diem certam ut ad lucum Ferentinae conueniant, indicit. esse, quae agere de rebus communibus uelit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit: sed pauloante quàm sol occideret, uenit. multa ibi toto die in consilia uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. haud mirum esse superbo inditum Romae cognomen (iam enim ita clàm quidem mussitantes, uulgo tamen eum appellabant:) an quicquam superbius esse, quàm ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui concilium indixerat, non adesse. tentari profecto patientiam: ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non appareret affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues: aut si creditum illud, & non raptum paricidio sit credere & Latinos. quanquam ne sic quidem alienigenae deberent. sin suos eius poeniteat: quippe qui alij super alios trucidentur: exulatum eant: bona amittant: quid spei melioris Latinis portendi: si se audiant, domum suã

quenq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diem concilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc, atq; alia eodem pertinentia seditiosus, facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maxime dissere ret: interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. auersi omnes ad Tarquinium salutandum. qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, quod id temporis uenisset: disceptatorem ait, se sumptum inter patrem, & filium: cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem: postero die acturum, quæ constituisset. Ne id quidem Turnum tulisse tacitum ferunt. dixisse enim nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem, & filium: paucisq; transigi uerbis posse. ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem romanum increpans ex concilio abijt. Quam rẽ Tarquinius aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferẽs, confestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat: Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici nõ poterat: oblato falsò crimine insontem oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit: ut in diuersoriũ eius uim magnam gladiorum inferri clàm fineret. ea cum una nocte perfecta essent: Tarquinius pauloante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi, atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi, et primoribus populorum parari necem: ut Latinorũ solus imperium teneat. aggressurũ fuis

se hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod au thor concilij abfuerit: quem maxime peteret. inde illã absentis insectationem esse natam: quod morã do spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur: quin pri ma luce ubi uentum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusq́; uenturus sit. dici gla diorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uerum nec'ne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam facit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij: quod uidebatur ob eam differ ri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad creden dum animis: tamen, nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eo` uentum: Turnum ex somno excitatum circunsistunt custodes. comprehen sisq́; seruis, qui charitate domini uim parabant: cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protrahe rentur: enimuero manifesta res uisa: iniectæq́; Turno cathenæ. & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis: ut indicta causa nouo ge nere leti, deiectus ad caput aquæ ferentinæ crate su perne iniecta, saxisq́; congestis mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collauda tisq́;, qui Turnum nouantem res pro manifesto pari cidio merita pœna affecissent: ita uerba fecit. Posse quidem se uetusto iure agere: quod cum omnes Lati ni ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in roma num cesserit imperium. cæterum se utilitatis id ma-

gis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq; potius fortuna populi romani ut participes Latini fruantur: quàm urbium excidia, uastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint: semper aut spectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis, quanquam in eo fœdere superior romana res erat. cæterum & capita nominis latini stare, ac sentire cum rege uidebātur: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus. indictumq; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, ne'ue secretum imperium, propria'ue signa haberent: miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq;: ut ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges: ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori offecisset. is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiā ex his ui cepit. ubi cum diuidendo prædam XL talenta argenti, auriq; recepisset: concepit animo eā amplitudinem Iouis templi, quæ digna deûm, hominumq; rege, quæ romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios, propinquam urbem, nequicquam ui adortus, cum obsidendi quoq; urbē spes

pulso à mœnibus adempta esset: postremo minime arte romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello, fundamentis templi faciẽdis, alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat: transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilẽ conquerens. iam ab alienis in suos uertisse superbiam: et liberorum quoq; eum frequentiæ tædere: ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat: nequã stirpem, nequem hæredem regni relinquat, se quidẽ inter tela, & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: et per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit: pererraturum se omne Latium: Volscosq; se inde, et Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus, atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellũ, armaq; se aduersus superbissimum regem, ac ferocissimum populum inuenturum. Cum, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimũ in liberos esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret: quibus hæ notiores essent: ipse

identidem belli author esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse: quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret: ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atq; in expeditiones iret: & dictis, factisq; omnibus ad fallendum instructis uana accresceret fides: dux ad ultimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romã, Gabiosq; fierent: quibus plerunq; Gabina res superior esset: tũ certatim summi, infimiq; Gabinorũ Sex. Tarquinium dono deũm sibi missum ducem credere. apud milites uero obeundo pericula ac labores, pariter prædã munifice largiendo, tanta charitate esse: ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs esset. Itaq; postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romã ad patrem mittit, quidnam se facere uellet: quandoquidem ut omnia unus præ Gabijs posset, ei dij dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei uidebatur, nihil uoce responsum est. rex uelut deliberabundus in hortum ædiũ transit sequẽte nuntio filij. ibi inambulans tacitus summa papauerũ capita dicitur baculo decussisse. Interrogãdo, expectãdoq; respõsum nũtius fessus, ut re ĩperfecta redit Gabios. quæ dixerit ipse, quæq; uiderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens, quid'ue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminãdo alios apud

populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit: multi palàm, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura: clàm interfecti. patuit quibusdam uolentibus fuga: aut in exilium acti sunt. absentiumq; bona iuxta, atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde, prædæq;, & dulcedine priuati commodi, sensus malorum publicorum adimi: donec orba consilio, auxilioq; gabina res regi romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs recaeptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit: foedus cum Thuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit. quorum erat primum, ut Iouis templū in monte Tarpeio monimētum regni sui, nominisq; relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouisse, filium perfecisse. & ut libera à cæteris religionibus arx ea esset tota Iouis, tēpliq; eius, quod in ea ædificaretur: exaugurare fana: sacellaq; statuit: quia aliqua uota ibi à Tacio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ consecrata, inaugurataq; postea fuerant. Inter principia condendi huius operis mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem, traditur deos. nam cum omnium sacellorū exaugurationes admitterent aues: in Termini fano non addixere. id omen, auguriumq; ita acceptum est: non motam Termini sedem: unumq; deorum non euocatum sacratis ibi finibus firma stabiliaq; cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ uisa

ſpecies haud per ambages arcem eam imperij, caputq; rerum fore portendebat. idq; ita cecinere uates, quiq; in urbe erant: quosq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. augebatur ad impenſas regis animus. itaq; pontinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant: uix in fundamenta ſuppeditauere. Eo magis Fabio Pictori, præterquam quod antiquior eſt, crediderim XL ea ſola taléta fuiſſe: quàm Piſoni: qui XL. millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit. quam ſummam pecuniæ neq; ex unius tum urbis præda ſperandam: & nullius, ne horum quidem magnificentiæ operum fūdamenta non exuperaturā. Intentus perficiendo templo fabris undiq; ex Hetruria accitis, non pecunia ſolū ad id publica eſt uſus, ſed operis etiam ex plebe. q cum haud paruus & ipſi militiæ adderetur labor: minus tamen plebs grauabatur, ſe templa deûm ædificare manibus ſuis. Quæ poſthac & ad alia ut ſpecie minora, ſic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamq; maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis, ſub terram agendam. quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi uſus non eſſet, oneri rebatur eſſe: & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat: Signiā, Circeiosq; colonos miſit, præſidia urbi futura terra, mariq;: Hæc agenti portentum terribile uiſum, anguis ex columna lignea elapſus cum terrorem fugamq; in regiam feciſſet: ipſius regis non tam ſubito pauore perculit pectus,

quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cum ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur: hoc uelut domestico exterritus uisu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. neq; responsa sortium ulli alij committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam misit. Titus, & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quàm cuius simulationẽ induerat. Is, cum primores ciuitatis, in quibus fratrẽ suum ab auunculo interfectum audisset: neq; in animo suo quicquam regi timendum, neq; in fortuna concupiscendum relinquere statuit: contemptuq; tutus esse: ubi in iure parum praesidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae, cum se, suaq; praedae esse regi sineret: Bruti quoq; haud abnuit cognomen: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille po. ro. animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibrium uerius, quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages tegens effigiem ingenij sui. Quò postquam uentũ est: perfectis patris mandatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi ad quem eorum regnum romanum esset uenturum. ex infimo specu uocem redditam ferunt. imperium summum Romae habebit, qui uestrum primus ò iuuenes osculũ matri tulerit. Tarquinius Sextus, qui Romae relictus fuerat: ut ignarus responsi, expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam re

disset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare pythicam uocem, uelut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit. scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam: ubi aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione, atq; in ea ætate, diuitijs præpollẽs. eaq; ipsa causa belli fuit: quod rex romanus tum ipse ditari exhaustus magnificentia publicorũ operum, tum præda delinere popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam: quod se in fabrorum ministerijs, ac seruili tandiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. ubi id parum processit, obsidione, munitionibusq; cœpti premi hostes. In statiuis (ut fit) longo magis, quàm acri bello satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs, comessationibusq; inter se terebant. Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi et Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius: incidit de uxoribus mentio. suam quisq; laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse. paucis id quidẽ horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. qn si uigor iuuẽtæ inest, conscendimus equos? inuisimusq; præsentes nostrarum ingenia? Id cuiq; spectatissimum sit, quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis. incaluerant uino. age sane omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intendẽtibus tenebris peruenissent: pergunt inde Collatiam:

ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio, luxuq; cum aequalibus uiderant tempus terentes: sed nocte sera deditam lanae inter lucubrantes ancillas in medio aedium sedētem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adueniens uir, Tarquinijq; excepti benigne. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiae per uim stuprandae capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benigne ab ignaris consilij, cum post coenam in hospitale cubiculum ductus esset: amore ardens postquam satis tuta omnia circa, sopitiq; omnes uidebantur: stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit. sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia inquit: Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriere, si emiseris uocem. Cum pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem uideret: tum Tarquinius fateri amorem: orare: miscere precibus minas: uersare in omnes partes muliebrem animum. ubi obstinatum uidebat: & ne mortis quidem metu inclinari: addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cū uicisset obstinatam pudicitiam uelut uictrix libido: profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia moesta tanto malo nuntiū Romam eundem ad patrem, Ardeamq; ad uirum

mittit:

mittit: ut cum singulis fidelibus amicis ueniāt, ita facto maturatoq; opus esse: rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum lachrymæ obortæ. quærentiq; uiro satin' saluæ? Minime, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterum corpus est tantum uiolatum: animus insons: mors testis erit. sed date dextras, fidemq;, haud impune adultero fore. Sex. Tarquinius est, qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi, sibiq; si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos inquit uideritis, quid illi debeatur: ego me & si peccato absoluo, supplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eū in corde defigit: prolapsáq; in uulnus moribunda cecidit. Conclamat uir, paterq;. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens, p hūc, inquit castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro: uosq; dij testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui possim, executurum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. cultrum deinde

Collatino tradit. inde Lucretio, ac Valerio ſtupenti-
bus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore inge
niũ, ut præceptum erat, iurant. totiq́; ab luctu uerſi
in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnũ
uocantẽ ſequũtur ducem. Elatum domo Lucretiæ cor-
pus in forũ deferũt: concientq́; miraculo (ut fit) rei no-
uæ, atq; indignitate homines. pro ſe qſq; ſcelus regũ,
ac uim queruntur. mouet tum patris mœſtitia: tum
Brutus caſtigator lachrymarũ, atq; inertiũ querela-
rum, authorq́; quod uiros, qđ romanos deceret arma
capiendi aduerſus hoſtilia auſos. Ferociſſimus qſq; iu-
uenum cum armis uoluntarius adeſt: ſequitur et cæ
tera iuuentus. inde pari præſidio relicto Collatiæ ad
portas, cuſtodibusq́; datis, nequis eum motum regibus
nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romam profe-
cti. ubi eò uentum eſt, quacunq; incedit armata multi
tudo, pauorem, ac tumultum facit. rurſus ubi anteire
primores ciuitatis uident, quicquid ſit, haud temere
eſſe rentur. nec minorẽ motum animorũ Romæ tam
atrox res facit, q̃ Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus
locis urbis in forũ curritur. quò ſimul uentum eſt, præ
co ad tribunũ celerum, in quo tum magiſtratu forte
Brutus erat: populũ aduocauit. Ibi oratio habita ne-
quaquã eius pectoris, ingeniíq́;, qđ ſimulatum ad eã
diẽ fuerat: de ui, ac libidine Sex. Tarquinij, de ſtupro
infando Lucretiæ, et miſerabili cæde, de orbitate Tri
cipitini: cui morte filiæ cauſa mortis indignior, ac mi-
ſerabilior eſſet. addita ſupbia ipſius regis, miſeriæq́;,
et labores plebis in foſſas, cloacasq́; exhauriendas de-
merſæ. romanos homines uictores oĩum circa populo-

rum, opifices, ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tulli regis memorata caedes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia: inuocatiq; ultores parentum dij. His, atrocioribusq; credo alijs, quae praesens rerũ indignitas haudquaquã relatu scriptoribus facilia subiecit: memoratis, incensam multitudinẽ ꝑpulit, ut imperium regi abrogaret: exulesq; esse iuberet L. Tarquiniũ cum coniuge, ac liberis. ipse iunioribus, qui ultro noia dabant, lectis, armatisq;, ad concitandũ inde aduersus regẽ exercitũ Ardeã in castra est profectus. Imperiũ in urbe Lucretio praefecto urbis iam ante ab rege instituto relinqt. Inter hũc tumultum Tullia domo profugit, execrãtibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentũ furias uiris, mulieribusq;. Harũ rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimẽdos motus: flexit uiã Brutus (senserat enim aduẽtum) ne obuius fieret. eodemq; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeã, Tarquinius Romã uenerũt. Tarquinio clausae portae, exiliumq; indictum. liberatorẽ urbis laeta castra accepere. exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt: qui exulatum Caere in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquã in suum regnũ profectus ab ultoribus ueterũ simultatum, quas sibi ipse caedibus, rapinisq; conciuerat: est interfectus. L. Tarqnius Superbus regnauit annos V & XL. Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à praefecto urbis ex cõmẽtarijs Seruij Tulli creati sunt, L. Iunius Brutus, et L. Tarqnius Collatinus.

DECADIS PRIMAE LIBER SECVNDVS.

l

LIBERI IAM HINC POpuli Romani res pace, belloq́; gestas, annuos magistratus, imperiaq́; legum potentiora, quàm hominum peragam. quæ libertas ut lætior esset, proxima regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium cœptæ urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. neq; ambigitur quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturus fuerit: si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit: si illa pastorum, conuenarumq́; plebs transfuga ex suis populis sub tutela inuiolati templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis? et in aliena urbe cum patribus serere certamina prius, quàm pignora coniugum ac liberorum, charitasq́; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur: animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriẽdo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis autem originem inde magis quia annuum imperium consulare factum est, quàm quod diminutum quicquam sit ex regia pote-

state, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui non acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus, aut donis regijs posset: iureiurando adegit neminem Romae passuros regnare. deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret: caedibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus electis ad trecentorum summam expleuit. traditumq; inde fertur, ut in senatum uocarentur, qui patres, quiq; conscripti essent. conscriptos uidelicet nouũ senatum, appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iũgendosq; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. et quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant: necubi regum desyderiũ esset, regem sacrificiorum creant. id sacerdotium pontifici subiecere: ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undiq; eam minimis quoq; rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomen inuisum ciuitati fuit. nimium Tarquinios regno assuescere: initium à Prisco factum: regnasse deinde Seruiũ Tullum: ne interuallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium uelut haereditatem gentis, scelere ac ui repetisse. pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos

uiuere. non placere nomen: periculosum libertati esse. Hinc primo sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatem est datus: sollicitamq; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat. ibi omnium primum iusiurandum populi recitat: neminem regnare passuros: nec esse Romae unde periculũ libertati foret. id summa ope tuendum esse: neq; ullam rem, quae eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse: ni charitas reipublicae uinceret. non credere populum romanum solidam libertatem recuperatam esse: regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu inquit, tua uolũtate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur, eiecisti reges: absolue beneficium tuum: aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non solum reddent ciues tui authore me: sed siquid deest, munifice augebunt. amicus abi: exonera ciuitatem uano forsitan metu. ita persuasum est animis cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam nouae rei, ac subitae admiratio incluserat uocem: dicere deinde incipiẽtem primores ciuitatis circunsistunt: eadem multis precibus orant. & caeteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lucretius maior aetate, ac dignitate, socer praeterea ipsius agere uarie rogando, alternis suadendoq; coepit: ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaq; alia insuper ignominia acciderent: abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit.

Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium: quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset bellum ab Tarquinijs immunere: id quidem spe omnium serius fuit. cæterum, id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti: quorum in regno libido solutior fuerat: æquales, sodalesq; adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. regem hominem esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit: esse gratiæ locum, esse beneficio: & irasci, & ignoscere posse: inter amicum, atq; inimicum discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse: salubriorem, melioremq; inopi, quàm potenti: nihil laxamenti, nec ueniæ habere: si modum excesseris. periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt: per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati alij alia moliri: aperte bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id, quod agi uidebatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placi-

de oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs, Aquilijsq; fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat. iamq́; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus, Tiberiusq́;. eos quoq; in societatem consilij auunculi assumunt. præterea aliquot nobiles adolescẽtes conscij assumpti: quorũ uetustate memoria abijt. Interim cum in senatu uicisset sententia, quæ censebat reddenda bona, eamq; ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent: quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq́; instando, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur: nam aliter qui credituros eos non uana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum pridie q̃ legati ad Tarquinios proficiscerentur: & cœnatum forte apud Vitellios esset: coniuratiq́; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent: sermonem eorum ex seruis unus excepit. qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent: expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos, coniuratosq́; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere, literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam uisi sunt commisisse, ut hostium lo-

eo essent: ius tamen gentium ualuit. De bonis regis, quæ reddi ante censuerant: res integra refertur ad patres. ibi uicti ira uetuere reddi: in publicum uetuere redigi. diripienda plebi sunt data: ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter urbem, ac Tyberim fuit: consecratus Marti martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua: ut medijs caloribus solet. ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim & alijs, quæ fert temere flumen, eodem inuectis factam. postea credo additas moles, manuq; adiutum, ut tam eminens area, firmaq; templis quoq;, ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores: sumptumq; supplicium, conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabāt deligati ad palum nobilissimi iuuenes, sed à cæteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos. miserebatq; nō pœnæ magis homines, quàm sceleris, quo pœnam meriti essent: illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo iunia, patres, plebem, quicquid deorum, hominumq; romanorum esset induxisse in animum ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consu-

les in sedem processere suam: missiq; lictores ad sumendum supplicium nudatos uirgis cædunt, securiq; feriunt. cum inter omne tempus pater, uultusq;, & os eius spectaculo esset: eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium secundum pœnam nocentium: ut in utranq; partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset. Præmium indici pecunia ex ærario libertas, & ciuitas data. ille primum dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse. post illum seruatum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti uiderentur. His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio, iraq;, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum aperte moliēdum ratus. circumire supplex Hetruriæ urbes: orare maxime Veientes, Tarquinienses q;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cū liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augentem bello romanum imperium à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit: partes regni rapuisse. bona sua diripienda populo dedisse: nequis expers sceleris esset: patriam se, regnumq; suum repetere: et persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem: adiuuarent: suas quoq; ueteres iniurias ultum irent: toties cæsas legiones: agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes. ac pro se quisq; Romano saltem duci ignominias demendas, belloq; amissa repetenda minaciter fre

munt. Tarquinienses nomen, ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur suos Romae regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum romanum uentum est: obuiam hosti COSS. eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit. praeerat Aruns Tarqnius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est uir, inqt, qui nos extorres expulit patria: ipse est. ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit. dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum: atq; in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaq; se certamini offert. adeoq; infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor: ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus haerentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & caetera equestris pugna coepit. neque ita multo post & pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria, & uelut aequo marte pugnatum est. dextra utrinque cornua uicere, laeua superata. Veientes uinci ab romano milite assueti, fusi, fugatiq;. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium, atque Hetruscos incessit: ut omissa

irrita re, nocte ambo exercitus ueiens, tarquiniensisq; suas quisq; abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam uocem. Syluani uocem eam creditam. hæc dicta: uno plus Hetruscorum cecidisse in acie: uincere bello Romanum. ita certe inde abiere Romani, ut uictores, Hetrusci pro uictis. nã postquam illuxit: nec quisquam hostium in conspectu erat: P. Valerius consul spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis: quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt: quod tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuisset. Cõsuli deinde, qui superfuerat, ut sunt mutabiles uulgi animi: ex fauore non inuidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti: & ædificabat in summa Velia. ibi alto, atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo, creditaq;, cum indignitate angerent consulis animum: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculũ fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionemq; factam: populi, quàm consulis maiestatem, uimq; maiorem esse. Vbi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ: quod liberata patria in summo honore pro republica dimicans, matura gloria, nec dum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen, atq; inuidiam superesse: ex liberatore

patriæ ad Aquilios se, Vitelliosq; recidisse. Nunquamne ergo, inquit, ulla adeo à uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? ego me illum acerrimũ regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum non timerem? ego si in ipsa arce, capitolioq; habitarem: metui me credere possem à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeò'ne est fundata leuiter fides: ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati uestræ quirites. tuta erit uobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius, quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam: et ubi nunc uia publica est. domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges: non solum, quæ regni suspicione consulem absoluerent: sed quæ adeo in contrarium uerterent, ut popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populũ: sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in uulgus leges fuere. quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius consul: qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeũda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. apud quosdam ueteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo quod nulla gesta res insignem

fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in capitolio Iouis ædes. Valerius, Horatiusq; COS. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit. Publicola ad Veientium bellũ profectus. Aegrius, quàm dignum erat, tulere Valerij necessariam dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti COS fœdum interpretatione deum nuntium incutiunt: mortuum eius filium esse: funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet. tenẽs postem precationem peragit: & dedicat templũ. Hæc post exactos reges domi, militiæq; gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COSS. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium, precesq; nũc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis eiusdem sanguinis, nominisq; egentes exulare pateretur: nunc mouebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis. nisi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis: nihil excelsum, nihil, quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos, hominesq; pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. non unquam aliâs ante tantus terror

senatum inuasit: adeo ualida res tum Clusina erat, magnumq́; Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suos metipsi ciues: ne romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus, uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. Annonæ in primis habita cura: & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; uendendi arbitrium, quia impenso pretio ueniebat in publicum: omni sumptu adẽptum priuatis, portorijs quoq;, & tributo plebe liberata: ut diuites conferrent, q oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaq; hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione, ac fame adeo concordem ciuitatem tenuit: ut regium nomen non summi magis, quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset: quàm tum bene imperando uniuersis senatus fuit. Cum hostes adessent: pro se qsq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiũt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebãtur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius Cocles. id munimentum illo die fortuna urbis romanæ habuit. qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu ianiculũ, atq; inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq́; turbam suorum arma, ordinesq́; relinquere: reprehensans singulos, obsistens, obtestansq́; deũm & hominum fidem, testabatur nequicquam deserto præsidio eos fugere, si transitum pontem à tergo reliquissent. amplius hostem in palatio, capitolioq́;, quàm in ia-

niculo fore. Itaque monere, prædicere, ut pontem ferro, igni quacunq; ui possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis: insignisq; inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis comminus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Spurium Lartiũ, ac Titum Herminium, ambos claros genere, factisq;. Cum his primã periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui rescindebant, cedere in tutum coegit. Circunferens inde truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare: nunc increpare omnes: seruitia regum superborum, suæ libertatis immemores alienã oppugnatum uenire. Cũctati aliquandiu sunt: dum alius alium, ut prælium incipiant, circunspectant. pudor deinde commouit aciem: & clamore sublato undique in unum hostem tela coniiciunt. quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent: neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu conabantur detrudere uirum. cum simul fragor rupti pontis, simul clamor romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine inquit pater te sancte precor hæc arma, & hunc militem popitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit: multisq; desuper incidentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famæ habiturã ad posteros, quàm fidei. Gra

ta erga

ta erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita. agri quantum uno die circumarauit, datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebant. nã in magna inopia pro domesticis copijs unusquisq; ei aliquid fraudans se ipse uictu suo contulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda urbe ad obsidendam uersis, præsidio in ianiculo locato ipse in plano, ripisq; Tyberis castra posuit, nauibus undiq; accitis, & ad custodiam nequid Romam frumenti subuehi sineret: et ut prædatum milites trans flumen per occasiones alijs, atq; alijs locis traijcerent. breuiq; adeo infestum omnem romanum agrum reddidit: ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in urbem compelleretur: neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis, quàm consilio concessum. nanq; Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat. itaq; ut eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta esquilina, quæ auersissima ab hoste erat: expellerent pecus: scituros id hostes ratus: quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent. Exiere perfugæ indicio: multoq; plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius M. T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabinia uia occultum considere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare: donec hostis prætereat: deinde se obijcere: ne sit ad flumen reditus. consulum alter, T.

Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis mili- tum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes de- lectas educit. hiq; primi apparuere hosti. Hermini- us ubi tumultum sensit, concurrit ex insidijs: uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit dextra læuáq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus cla- mor. ita cæsi in medio prædatores, neq; ad pugnam uiribus pares, & ad fugam septis omnibus uijs. finisq; ille tam effuse uagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat ni hilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia. sedendóq; expugnaturum se urbem spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indi- gnum uidebatur populum Romanũ seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis ob= sessum esse: liberum eundem populum ab ijsdem He= truscis obsideri: quorum sæpe exercitus fuderit. Itaq; magno, audacíq; aliquo facinore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in ho stium castra constituit: dein metuens ne, si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante: senatum adit. Trãsire, Tyberim inquit patres, & intrare, si possim, castra hostium uolo, non prædo, nec populationum inuicem ultor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Appro bant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur. ubi eò uenit: in confertissima turba propè regũ tribu nal constitit. ibi cum stipendiũ forte militibus daretur: et scriba cũ rege sedẽs pari ferè ornatu multa ageret: eũq; milites uulgo adirent: timens sciscitari uter Porse

na esset, ne ignorãdo regẽ semetipse aperiret qs esset: quo temere traxit fortuna facinus, scribã pro rege obtrũcat. uadentem inde qua per trepidã turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu ad clamorem facto, comprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens, romanus sum inquit ciuis: C. Mutium uocant. hostis hostem occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. et facere, et pati fortia romanũ est. nec unus in te ego hos animos gessi: lõgus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum, hostem'q; in uestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. uni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus, periculo'q; conterritus circundari ignes minitabundus, iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum minas per ambages iaceret: en tibi, inquit: ut sentias quã uile corpus sit ijs, qui magnam gloriam uident. dextram'q; accenso ad sacrificiũ foculo inijcit. quã cũ uelut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amoueri'q; ab altaribus iuuenem iussisset: tũ uero abi, inquit, in te magis q̃ in me hostilia ausus. iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberũ te, intactum, inuiolatum'q; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, quandoquidem inquit est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris

à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis romanae, ut in te hac uia grassaremur. mea prima sors fuit. caeteri utcunq; ceciderit, primum quoad te opportunum fortuna dederit: suo quisq; tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scaeuolae à clade dextrae manus cognomentum inditum: legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus: quo nihil se praeter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties, quot coniurati superessent: ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinijs in regnũ restituẽdis: magis quia id negare ipse nequerat Tarquinijs: q̃ qđ negatũ iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veiẽtibus restituendo impetratum. expressáq; necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo praesidium deduci uellẽt. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena: & agro Romano excessit. Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere: quae postea sunt mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, foeminae quoq; ad publica decora excitatae. & Cloelia uirgo una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent: frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostiũ Tyberim tranauit: sospitésq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est: primo incensus ira oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem deposcendam: alias haud magnificere. deinde in admirationem uersus super Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & prae

se ferre quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturũ: sic deditam, inuiolatamq; ad suos remissurum. Vtrinq; constitit fides. & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum, sed honorata etiam uirtus fuit. laudatamq; uirginem parte obsidum se donare dixit. ipsa quos uellet, legeret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur. quod & uirginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat eã ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina uirtutem nouo in genere honoris statua equestri donauere. in summa sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usq; ad nostram ætatem inter cætera solennia manet, bonis uendendis bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neq; omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter uendendi. proximum uero est ex ijs, quæ traduntur, Porsenam discedentem ab Ianiculo castra opulẽta conuecto ex propinquis, ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu Romanis dono dedisse, inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse bona: quæ Porsenæ appellata: gratiã muneris magis significante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ: quæ ne in potestate quidem populi romani esset. Omisso romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus addu-

ctus uideretur: cum parte copiarum filium Aruntem
Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec
opinata perculerat. accersita deinde auxilia et à La
tinis populis, et à Cumis tantum spei fecere: ut acie de=
cernere auderent. Prælio inito, adeo cōcitato impetu
se intulerant Hetrusci: ut funderent ipso incursu Ari
cinos. cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ, decli=
nauere paululū: effuseq́; prælatos hostes conuersis si-
gnis ab tergo adortæ sunt. ita in medio propè iam ui
ctores cæsi Hetrusci. pars perexigua duce amisso, qa
nullum propius pfugiū erat: Romam inermes et for
tuna, & specie supplicum delati sunt. ibi benigne ex=
cepti, diuisiq́; in hospitia. curatis uulneribus alij pro
fecti domos nūtij hospitaliū beneficiorum: multos Ro
mæ hospitiū, urbisq́; charitas tenuit. his locus ad ha-
bitandū datus: quem deinde Thuscum uicum appella
runt. P. Lucr. inde, & tertiū P. Valerius Publicola
COSS. facti. Eo anno postremum legati à Porsena
de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt. qbus
cum responsum esset, missurum ad regem senatum le-
gatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patri-
bus. non, quin breuiter reddi responsum potuerit, non
recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eū missos,
q̄ legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in per
petuum mentio eius rei finiretur, ne in tantis mutuis
beneficijs inuicem animi solicitarentur: cum ille pete-
ret, quod contra libertatem populi romani esset: Roma
ni, nisi in perniciem suam faciles esse uellēt: negarent,
cui nihil negatum uellent. non in regno populum ro
manum, sed in libertate esse. ita induxisse se in ani-

inum, hostibus potius, q̃ regibus portas patefacere. eam esse uoluntatẽ omniũ: ut q libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluã esse uellet Romã: ut patiatur liberã esse orare. Rex uerecundia uictus, quando id certum, atq; obstinatum est, inqt: neq; ego obtundam, sæpius eadẽ nequicquã agendo: nec Tarquinios spe auxilij, quod nullũ in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum: nequid meã uobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidũ quod reliquũ erat, reddidit. agrũ Veientem fœdere ad Ianiculũ icto ademptum restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generũ Mamiliũ Octauiũ Thusculum abijt. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. COSS. Marcus Valerius, Publius Posthumius. eo anno bene pugnatum cum Sabinis. COSS. triũpharunt, maiore inde mole Sabini bellum parabant. aduersus eos, et neqd simul ab Thusculo, unde etsi non apertum, suspectum tamen bellũ erat: repentini periculi oriretur: P. Valerius quartũ, T. Lucretius iterũ COSS. facti. Seditio inter belli, pacisq; authores orta in Sabinis aliquantũ inde uiriũ transtulit ad Romanos. nãq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomẽ: cũ pacis ipse author à turbatoribus belli premeretur: nec par factioni esset: ab Cn. Regillo magna cliẽtium comitatus manu Romã trãsfugit. His ciuitas data, a-gerq; trans Aniẽnẽ. uetus Claudia tribus additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirẽt agro: appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo post in principũ dignationẽ puenit. COSS. infesto exerci

tu in agrũ Sabinũ profecti, cũ ita uastatione, deinde prælio afflixissent opes hostiũ: ut diu nihil inde rebellionis timere possent: triũphantes Romã redierũt. P. Valerius omnium consensu princeps belli, pacisq; artibus, anno post Agrippa Menenio, P. Posthumio consulibus moritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset. de publico est datus. Luxere matronæ, ut Brutum. Eodẽ anno duæ coloniæ latinæ, Pometia, & Cora ad Aurũcos deficiunt. cum Aurũcis bellũ initum. fusóq; ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat: omne auruncum bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quàm in prælio cædibus temperatum est. et cæsi aliquãto plures erãt, quàm capti et captos passim trucidauerunt. ne ab obsidibus quidem, qui CCC accepti numero erant: ira belli abstinuit. et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter Virginius, Sp. Cassius Pometiam primo ui, deinde uineis, alijsq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua aut occasione coorti cum plures igni quàm ferro armati excucurrissent: cæde, incendióq; cuncta complent, uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis. consulum quoq; alterum (sed uerũ nomen authores nõ adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod uulneribus curandis, supplendóq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis

Pometiæ arma illata. & cum uineis refectis, aliáq; mole belli, iam in eo esset, ut in muros euaderet miles: deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita urbe, quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi. sub corona uenierunt coloni alij. oppidum dirutum: ager uenijt. Cõsules magis ob iras grauiter ultas, quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium, & T. Largium consules habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur: concursu hominum rixa, ac propè prælium fuit: paruáq; ex re res ad rebellionẽ spectare uidebatur. Supra belli latini metum id quoq; accesserat: quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio satis constabat. In hac tantarum expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus factis consulibus, quia ex factione tarquiniana essent (id quoq; enim traditur) parum creditum sit: nec quis primũ dictator creatus sit satis constat. apud ueterrimos tamen authores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio. consulares legere ita lex iubebat de dictatore creando lata. eo magis adducor ut credam Largiũ, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium Fusiũ Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat: moderatorem, & magistrum consulibus appositum. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent: patrem multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis consularem uirum legissent. Creato dictatore primum Ro-

mæ, postquam præferri secures uiderũt: magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim ut in consulibus, q pari potestate essent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat, neq; ullũ usquam, nisi in cura parẽdi auxilium. Sabinis etiã creatus Romæ dictator eo magis: qđ propter se creatum crediderant: metum incussit itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem, senatumq́;, ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent, responsum ignosci adolescentibus posse, senibus non posse: qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace: impetrataq́; foret, si quod impensæ factum in bellũ erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacitæ inducıæ quietum annum tenuere. COS S. Seruilius Sulpitius, M. Manilius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde, & C. Vetusius. His cõsulibus Fidenæ obsessæ: Crustumeria capta. Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec ultra bellũ Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum. Aurelius Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum, equitumq́; profecti ad lacum Regillum in agro Thusculano agmini hostiũ occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est: sustineri ira non potuit, quin ex templo confligerent. Ergo etiam prælium aliquanto, quàm cætera, grauius atq; atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere: sed suis metipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac, aut illa ex acie

sine uulnere, præter dictatorē romanum, excessit. In Posthumū prima in acie suos adhortantē, instruentemq; Tarquinius Superbus, quāquā iam ætate et uiribus erat grauior: equum infestus admisit. ictusq; ab latere concursu suorū receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister eqtum in Octauiū Mamiliū impetum dederat. nec fefellit ueniens Thusculanum ducem: contra quē & ille concitat equum. tantaq; uis infestis uenientiū hastis fuit: ut brachium Ebutio traiectum sit: Mamilio pectus percussum. hūc quidem in secundā aciem Latini recepere: Ebutius, cum saucio brachio tenere telū nō posset: pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uulnere præliū ciet. et qa suos ꝑculsos uidebat: accersit cohortem exulum Romanorū: cui L. Tarqnij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriāq; adēptā, pugnā parumper restituit. Referētibus iam pedē ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conspicatus ferocē iuuenē Tarquiniū ostentantē se in prima exulū acie, domestica etiā gloria accensus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo: et Tarqniū infesto spiculo petit. Tarqnius retro in agmen suorū infenso cessit hosti. Valeriū inuectum temere in exulū aciē ex transuerso quidā adortus transfigit: nec quicq̄ eqtis uulnere equo retardato moribūdus Romanus labētibus suꝑ corpus armis ad terrā defluxit. Dictator Posthumus postquā cecidisse talē uirū, exules ferociter citato agmine inuehi, suos ꝑculsos cedere aīaduertit: cohorti suæ, q̄ delecta manu præsidij causa circa se habe

bat: dat signũ, ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersi à fuga Romani in hostem: & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium iniit: integris corporibus, animisq; fessos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator latinus ubi cohortem exulum à dictatore romano propè circumuentam uidit: ex subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem ueste armisq; Mamilium noscitans, tanto ui maiore, quàm paulo ante magister equitum cum hostium duce prælium iniit: ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat. obtestans ut fesso iam pedite descendant ex equis, et pugnam capessant. dicto paruere: desiliũt ex eqs: prouolant in præliũ: et pro antesignanis parmas obijciunt. recipit extemplo animũ pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes uidit. Tum demum impulsi Latini: perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi: ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Castori uouisse fertur: ac pronũtiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, ut eodem impetu, quo fuderant hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugna 268

tum est. Dictator, & magister equitum triumphātes in urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. COSS. Q. Clœlius, & T. Lartius. inde A. Sempronius, & M. Minutius. his COSS. ædes Saturno dedicata: saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius, & T. Virginius consules facti. hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum aliter apud alios ordinatis magistratibus: ut nec qui COSS. secundum quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta uetustate non rerum modo, sed etiam authorum digerere possis. Ap. Claudius deinde, & P. Seruilius COSS. facti. insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. mortuus est Cumis: quò se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebes. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat: iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quā rex Tarquinius deduxerat: suppleto numero colonorum iterum reducta est. Romæ tribus una et XXX factæ. Aedes Mercurij dedicata est idibus maijs. Cū Volscorum gente latino bello neq; pax, neq; bellū fuerat. nam et Volsci comparauerant auxilia, quæ mitterent Latinis: ni maturatū ab dictatore Romano esset. & maturauit romanus: ne prælio uno cum Latino, Volscoq; contenderet. Hac ira COSS. in Volscū agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam me-

tuentes nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant. CCC. principum à Cora, atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu suum rediit ingenium. rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandum Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillū lacum accepta clades Latinos ira, odioq; eius, quicunq; arma suaderet: ne ab legatis quidem uiolandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi COSS. indicatumq; est Volscos, Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum adeo fuit gratum patribus: ut & captiuorū sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat: rem ad nouos magistratus traijcerent. enimuero tum Latini gaudere facto: pacis authores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in capitolium mittunt. cum legatis, donoq;, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circunfusa multitudo uenit. pergunt domos eorum, apud quem quisq; seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua: inde hospitia iungunt. Nunquam aliâs ante publicè, priuatimq; Latinum nomen romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat: & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres, plebemq; flagrabat odio: maxime propter nexos ob æs alienum. fremebant se foris pro libertate, & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues

libertatem plebis esse. inuidiamq; eam sua sponte gli-
scentem insignis unius calamitas accendit. Magno na
tu quidã cum omnium maiorum suorũ insignibus se
in forum proiecit. obsita erat squalore uestis: fœdior
corporis habitus pallore, ac macie perempti. ad hoc
prolixa barba, & capilli efferauerant speciem oris.
noscitabatur tamen in tanta deformitate: & ordines
duxisse aiebant, aliáq; militiæ decora uulgo miseran
tes eum iactabant. ipse testes honestarum aliquot lo
cis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat.
Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, cũ
circũfusa turba esset propè in concionis modum: Sabi
no bello ait se militantẽ, quia propter populationes
agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fue-
rit: direpta omnia: pecora abacta: tributum iniquum
suo tempore imperatum: æs alienum fecisse. id cumu
latum usuris primo se agro paterno, auitóq; exuisse,
deinde fortunis alijs: postremo uelut tabem peruenisse
ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium,
sed in ergastulum, & carnificinam esse. inde ostenta
re tergum fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad
hæc uisa, audita'q; clamor ingens oritur. non iam fo
ro se tumultus sustinet: sed passim totam urbẽ ꝑuadit.
nexu uincti, solutiq; se undiq; in publicum proripi-
unt. implorant quiritium fidem nullo loco deest se-
ditionis uoluntarius comes. multis passim agminibus
per omnes uias cum clamore in forum curritur. Ma
gno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erãt,
in eam turbam inciderunt. nec temperatum ma-
nibus foret: ni propere COSS. P. Seruilius,

& Ap. Claudius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatem'q; aliam: hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiã: postulare multo minaciter magis, q̃ suppliciter, ut senatũ uocarent. curiam'q; ipsi futuri arbitri, moderatores'q; publici consilij circunsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad COSS. cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi, atq; extrahi se multitudo putare: & patrum, qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse: & COSS. ipsos tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iã propè erat. ut ne consulum quidem maiestas coerceret iras hominum: cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent. tandẽ in senatum ueniunt. frequenti'q; tandem curia: non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir imperio consulari rem agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remediis aptior concitatos animos flecti, quàm frangi putabat, cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio. Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. quæ audita (adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres, ac plebem effecere. exultare gaudio plebes. ultores superbiæ patrum adesse dicere deos: alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm

tius, quàm

tius, quàm solos perituros. patres militarent: patres arma caperent: ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At uero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu, & ab aue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat: orare, ut tantis circumuētam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent: bello præuertisse quicquam: nec si sit laxamenti aliqd, aut plebi honestū esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse: neq; patribus satis decorum per metum potius, quàm postmodum uoluntate afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem romanum uinctum, aut clausum teneret: quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: neu quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut uēderet: liberos, nepotes'ue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non esset: concursus in forum: ut sacramento dicerent fieri. magna ea manus fuit. neq; aliorum magis in Volsco bello uirtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit: paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discordia romana freti, siqua nocturna transitio, proditio'ue fie-

ri possit, tentant castra. sensere uigiles. excitatus exer
citus. signo dato concursum est ad arma. Ita frustra
id inceptũ Volscis fuit. reliquum noctis utrinq; quie-
ti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis
uallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta
uallabantur. cum consul, quanquam cuncti undiq;,
& nexi ante omnes ut signum daret, clamabant: ex
periendi animos militum causa parumper moratus,
postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem
ad erumpendum signo, militem auidum certaminis
emittit. primo statim incursu pulsi hostes. fugientibus
quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques usq; ad
castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circun-
datis, cum Volscos inde etiã pauor expulisset: capta,
direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quo con-
fugerant hostes, legionibus ductis intra paucos dies op
pidum capitur. captum prædæ datum. inde paulum re
creatus egens miles. COS. cum maxima gloria sua ui
ctorem exercitum Romam reducit. decedentem Romã
Mecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes
post Pometiam captam adeunt. His ex senatus consul
to data pax: ager ademptus. Confestim & Sabini Ro
manos territauere. tumultus enim fuit uerius, q̃ bel-
lum. nocte in urbe nuntiatum est exercitum Sabinũ
prædabundum ad Anienem amnem peruenisse. ibi
passim diripi, atq; incendi uillas. missus extemplo eo
cum omnibus copijs equitum A. Posthumus: qui dicta
tor bello Latino fuerat. secutus COS. Seruilius cum
delecta peditum manu. plerosq; palantes eques circũue
nit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina le

gio. fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo, uinoq́; uix fugæ quod satis esset uiriũ, habuere. Nocte una audito, perfectoq́; bello Sabino, postero die in magna iã spe undiq; paratæ pacis legati Aurunci senatum adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos: ut nec consuli ordine patres, nec pacatum responsum arma inferentibus ipsi capiẽtes dare possent. Ariciam infesto agmine itur. nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioq; uno debellatum est, fusis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat. cum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanã faceret fidem: q̃ asperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur: & nectabantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat: concursus ad Seruilium fiebat. ac illius promissa iactabant. illi exprobrabant sua quisq; belli merita, cicatricesq́; acceptas. postulabant, ut aut referret ad senatum: aut ut auxilio esset COS. ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc: sed terguersari res cogebat. adeo in alteram causam non collega solum præceperat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo nec plebis uitauit odium: nec apud patres gratiam inijt. patres mollem consulem, & ambitiosum rati: plebs fallacem. breuiq; apparuit æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus incide-

rat, uter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. utri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ: mercatorum collegiũ instituere: solennia pro pontifice iussit suscipere: populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipilo centurioni: quod facile appareret non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset: factum, quàm ad consulum ignominiam. Sæuire inde utique consulum alter, patresq;. sed plebi creuerant animi: & longe alia, quàm primo instituerant, uia grassabantur. desperato enim consulum, senatusq; auxilio, cum in ius duci debitorem uidissent, undiq; conuolabant: neq; decretum exaudiri consulis præ strepitu, & clamore poterat: neq; cum decreuisset, quisquam obtemperabat. ui agebatur: metusq; omnis, & periculum libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus uiolarentur: in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto nemo nomen dedit, furente Appio, et insectante ambitionem collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet: & ad id, quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, ut ne delectum quidem ex senatus consulto haberet. non esse tamen desertam omnino rempublicam: neq; proiectum consulare imperium. se unum & suæ, & patrum maiestatis uindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum iussit. ille cum à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul: quia non dubium erat populi iudicium: nisi ægre uicta-

pertinacia foret consilio magis, & authoritate principum, quàm populi clamore. adeo superant animi ad sustinẽdã inuidiã. Crescere inde malum in dies nõ clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultis'q; colloquijs. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, et T. Vetusius consulatum ineunt. Tũ uero plebs incerta quales habitura consules esset, coetus nocturnos pars esquilijs, pars in Auẽtino facere: ne in foro subitis trepidaret consilijs: & omnia temere, ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam ad patres referunt: sed delatam consulere ordine nõ licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus undiq;, & indignatione patrum. siquod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reijcerent. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romae nisi publicum conciliũ. nunc in mille, curias conciones'q;, cum alia in esqlijs, alia in Auentino fiant concilia: dispersam, et dissipatam esse rẽpublicam. unũ hercule uirũ (id enim plus esse, quàm consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos coetus fuisse. Correpti consules: cum qd ergo se facere uellent (nihil enim segnius mollius'ue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur, decernunt ut delectum quamacerrimum habeant. otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal descendunt: citant nominatim iuniores. cũ ad nomẽ nemo respõderet: circũfusa multitudo in concionis modum negare ultra decipi ple-

bem posse: nunquã unum militem habituros, ni præstaretur fides publica: libertatem unicuiq; prius reddendam esse, quàm arma danda: ut pro patria, ciuibusq;, non pro dominis pugnent. COSS. quid mandatum esset à senatu uidebant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen. prius itaq;, quàm ultima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum uero ad sellas consulum propere conuolauere minimus quisq; natu patrum, abdicare consulatum iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraq; re satis experta tum demum COSS. ne prædictum negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus ut ij, qui maxime ignauiam increpant: adsint nobis habentibus delectum acerrimi cuiusq; arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal. citari nominatim unum ex ijs, qui in conspectu erant, dedita opera iubent. cum staret tacitus: & circa eum aliquot hominum, ne forte uiolaretur, constitisset globus: lictorem ad eum COSS. mittunt. quo repulso, tum uero indignum facinus esse clamitantes, qui patrum COSS. aderant, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud, q̃ prehendere prohibito, cũ conuersus in patres impetus esset: consulũ intercursu rixa sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo plus clamoris, atq; irarum, q̃ iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose uocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulãtibus ijs, qui pulsati fuerant: decernente ferocissimo quoq; non sententijs ma=

gis, quàm clamore & strepitu. tandem cum iræ resedissent, exprobrãtibus COSS. nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. Publius Virginius rem non uulgabat: de ijs tantum, qui fidem secuti Publij Seruilij COS. Volsco, Aurunco, Sabino'q; militassent bello agendũ censebat. T. Largius non id tempus esse, ut merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quasi alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miserijs ait, sed licentia tantum concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeo malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium: ubi ad eos, qui unà peccauerint, prouocare liceat. agedum inquit, dictatorem, à quo prouocatio non est, creemus: iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo, uita'q; sua penes unum illum esse, cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij, Largij'q; exemplo. haud salubrem utiq; Largij putabant sententiam: quæ totam fidem tolleret. medium maxime, et moderatum utroq; consilium Virginij habebatur. sed factione, respectu'q; rerum priuatarum, quæ semper effecere, officient'q; publicis consilijs: Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utique alienasset plebem periculosissimo tempore: cum Volsci, Eq'q;, et Sabini forte unà

omnes in armis essent. sed curæ fuit COSS. & senioribus patrũ, ut imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat: tamen cum prouocationem fratris lege haberet: nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat: edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè COS. edicto conueniẽs. sed & homini, & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquã ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quattuor dictator usus. nec poterat iam bellum differri. Equi latinum agrũ inuaserant. oratores Latinorum à senatu petebant, ut aut mitterent subsidiũ: aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populatiõibus fuit. Cessere Equi campis: locoq; magis, quàm armis freti summis se iugis montiũ tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne et ipse tereret tempus, uastandis maxime agris hostẽ ad conferẽda propius castra, dimicandũq; acie exciuit medio inter castra campo ante suum quisq; uallum infestis signis constitere. multitudine aliquãtum Volsci superabant. itaq; effusi, & contemptim pugnam inire. COS. Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit. ubi ad manum uenisset hostis, tum cohortes tota ui gladijs rẽ gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis: postquam impres

sionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos mi care gladios: haud secus, quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugam quidem satis uirium fuit: quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant: uigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu cœperunt: et castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine uictores cum uictis in urbem irru pere. plus'q; ibi sanguinis promiscua omnium generũ cæde quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia: qui inermes in deditionem uenerũt. Dum hæc in Volscis geruntur: dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat: fundit, fugatq;, exuit'q; castris. equi tatu misso mediam turbauerat hostium aciem. qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmauerant: turbatos pedes inuasit. eodẽ impetu castra capta: debellatum'q; est. post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans Romam inuehitur. sup solitos honores locus in circo ipsi, posteris'q; ad spectaculum datus. sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis ueliternus ager ademptus. Velitras coloni ab urbe missi: & colonia deducta. Cum Equis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule: quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator prius quàm ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irrita'q; sicut ante consulis promissa eius caderent: perpulere, ut forte temere in aduersos montes agmẽ erigeret. id male commissum ignauia hostium in bonum uertit: qui

prius, quàm ad coniectum teli ueniretur obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quae munitissimus tenuerant locis: in aduersas ualles desiluere. ubi satis praedae, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euẽtu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte praeparauerant foeneratores, quae nõ modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetusii consulis reditum omnium actionum in senatum primam habuit pro uictore populo: retulitq; quid de nexis fieri placeret. quae cum reiecta relatio esset: non placeo inquit, concordiae author: optabitis medius fidius propediem, ut mei similes romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet: neque frustrabor ultra ciues meos: neq; ipse frustra dictator ero. discordiae intestinae bellum externum fecere, ut hoc magistratu egeret resp. pax foris parta est: domi impeditur. priuatus potius, quã dictator seditioni interero. ita curia egressus dictatura se abdicauit. aparuit causa plebis suam uicem indignantem magistratu abisse. Itaque uelut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin praestaretur: decedentem domum cum fauore, ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti, coniurationesq; fierẽt. itaq; quanquam per dictatorem delectus habitus esset. tamen quoniam in consulum uerba iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Equis belli educi ex urbe legiões iussere. quo facto maturata est seditio: & primo agitatum dicitur de consu

lum cæde, ut soluerentur secramento: doctos deinde nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodam authore. iniussu consulum in sacrum montem secessisse trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm cuius Piso author est: in Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce, uallo, fossáq; communitis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad uictum sumendo, per aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes sese tenuere. pauor ingens in urbe: metuq; mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes uiolentiam patrũ: timere patres residem in urbe plebem, incerti manere eam an abire mallent. quandiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore. quid futurum deinde, siquod externũ interim bellum existat? nullam profecto, nisi in concordia ciuium spem reliquã ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati esse. placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam facundum uirum, & quod inde oriundus erat, plebi carum. Is intromissus in castra prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quàm hoc narrasse fertur. Tempore quo in homine non, ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuiq; consilium, suus sermo fuerit, indignatas reliquas partes sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quæri, uentrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis uoluptatibus frui, conspirasse inde ne manus ad os cibum ferrent: nec os acciperet datum: nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa

unà membra, totumq́; corpus ad extremam tabem uenisse. inde apparuisse uentris quoq; haud segne ministerium esse: nec magis ali, quàm alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus uigemusq́; diuisum pariter in uenas mature confecto cibo sanguinem. comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum: concessumq́; in conditiones, ut plebi sui magistratus essent sacrosancti: quibus auxilij latio aduersus consules esset: ne'ue cui patrum capere eum magistratum liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem. de duobus qui fuerint, minus conuenit. Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant: ibiq; sacratam legem latam per secessionem plebis. Sp. Cassius, & Posthumus Cominius consulatum inierunt. his COSS. cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum COS. alter Romæ mansit: alter ad Volscum bellum missus Antiates, Volscos fundit, fugatq; : compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum cepit. tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Martius adolescens & consilio, & manu promptus: cui cognomen postea Coriolano fuit. cum subito exercitum romanū Coriolos obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum sine ullo metu extrinsecus imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasis-

sent: eodemq́; tempore ex oppido erupissent hostes: forte in statione Martius fuit. is cum delecta militũ manu non modo impetum erumpentium retrudit, sed per patentem portam ferox irrupit: cædeq́; in proxima urbis facta, ignem temere arreptum imminentibus muro ædificijs iniecit. Clamor inde oppidanorũ mistus muliebri, puerilíq; ploratu ad terrorem, ut solet, primo ortus, & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos, utpote capta urbe: qui ad ferendam opem uenerant. ita fusi Volsci, Antiates: Corioli oppidum captum: tantumq́; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monimento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumum Comminium bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus, ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti, arbitroq́; concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem, reductori plebis romanæ in urbem, sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. COSS. deinde T. Geganius, P. Minutius facti. eo anno cum et foris quieta omnia bello essent: & domi sanata discordia: aliud multo grauius malũ ciuitatem inuasit: caritas primum annonæ ex incultis per secessionẽ plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet. uentumq́; ad interitum seruitiorum utiq́;, & plebis esset: ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumẽtum coemẽdum non in Hetruriam modo dextris ab Hostia litoribus, læuoq́; per Volscos mari usq; ad Cumas: sed

quæsitum in Sicilia quoq;. adeo finitimorum odia lõginquis coegerant indigere auxilijs. Frumentum cum Cumis coemptum esset: naues pro bonis Tarquiniorũ ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt in Volscis, Pontino'q; ne emi quidem potuit. periculũ quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi uenit. eo susten tata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uersati forent: ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur: & Velitris auxere numerum colonorũ Romani: & Norbæ in monteis nouam coloniam, quæ arx in Pontino esset, miserunt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio consulibus magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatum'q; in senatu quantum plebi daretur. multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandi'q; iura, quæ extorta secessione, ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis, si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium pollentem uideo sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? ego'ne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc: auocet plebem: patet uia in sacrum montem, alios'q; colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: utantur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fo-

re, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est faciendum'ne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiã potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est: & ira plebem propè armauit. fame iã se sicut hostes peti: cibo, uictu'q; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi: nisi Cn. Martio uincti dedantur tribuni: nisi de tergo plebis romanæ satis fiat. eum sibi carnificem nouum exortũ, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset: ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa: se iudicem quisq;, se dominum uitæ, necisq; inimici factum uidebat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias. auxilij, non pœnæ ius datum illi potestati: plebis'q;, non patrũ tribunos esse, sed adeo infensa erat coorta plebs: ut unius pœna defungendum esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia: usiq; sunt tam suis quisq;, quã totius ordinis uiribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, concilijs'q;, disijcere rem possent: uniuersi deinde processere. quicquid erat patrum, reos diceres, precibus plebem exposcentes unũ sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta nõ adesset, perseueratũ in ira est. dãnatus absens, in Volscos exulatum abijt, minitans patriæ, hostiles'q; iã tum spiritus gerens. uenientem Volsci benigne excepere: benignius'q; in dies colebant, quo maior ira in suos

eminebat: crebræq; nunc querelæ, nunc minæ præcipiebantur. hospitio utebatur Accij Tullij. longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet: consilia conferunt de romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. mane seruū quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi: uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latino de plebe homini somnium fuit. uisus Iupiter dicere sibi ludi præsultatorem displicuisse: nisi magnifice instaurarētur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. quanquam haud sanè liber erat religione animus: uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit: ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit: filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadē illa in somnis obuersata species uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nuntiet COSS. iam præsentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantē ingens uis morbi adorta est debilitate subita. tunc enim uero deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis, instantibusq;,

ritis instantibusq;, consilio propinquorum adhibito cum uisa atq; audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas, irasq; cœlestes repræsentatis casibus suis exposuisset: consensu inde haud dubio omnium, qui aderant, in forum ad COSS. lectica defertur. inde in curiam iussu COS. delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset: ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriæ est. ludi quã amplissimi ut fierent, senatus decreuit. ad eos ludos authore Actio Tullio uis magna Volscorum uenit. prius quàm committerentur ludi, Tullius, ut domi compositum cum Martio fuerat, ad COSS. uenit: dicit esse quæ secretò agere de rep. uelit arbitris remotis. inuitus inquit, quos sequi iussi, de meis ciuibus loquor: nõ tamen admissum quicquam ab ijs criminatum uenio: sed cautum ne admittant. nimio plus quàm uelim nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus: quippe qui non nostro merito, sed uestra patientia incolumes sumus. magna hic nunc Volscorũ multitudo est: ludi sunt: spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum sit. horret animus ne quid inconsulte ac temere fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda uobis COSS. ratus sum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est: ne cuius facti, dictiq; contagione præsens uioler. hæc locutus abijt. Consules, cum ad patres rem dubiam sub authore certo detulissent: author magis (ut fit) quã

res ad præcauẽdum uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto, ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta se ut consceleratos, contaminatosq; ab ludis festis diebus cœtu quodam modo hominum, deorumq; abactos esse. Cum propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput ferentinum, ut quisq; eueniret, primores eorum excipiens quærendo, indignãdoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliã in subiectum uiæ campum deduxit. Ibi in concionis modum orationem exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, ut omnia inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliã quo tandem animo fertis? qua per nostram ignominiam ludos commisere. an non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuere uocem præconis? quid q uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse: quod si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos, piaculumq; merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilioq; abigi. quid, deinde illud non succurrit? uiuere nos, quod maturarimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga est, & hanc urbem uos non hostium ducitis: ubi si unũ diem morati esse-

tis, moriẽdum omnibus fuit. bellum uobis indictum est magno eorum malo, qui indixere, si uiri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati domos inde digressi sunt: instigandoq; suos quisq; populos effecere, ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus: in quo aliquanto plus spei repositum. quam spem nequaquã fefellit: ut facile appareret ducibus ualidiorem, quàm exercitu rem romanam esse. Circeios profectus primum colonos inde Romanos expulit: liberamq; eã urbem Volscis tradidit: inde in latinam uiam transuersis tramitibus transgressus Satricum, Longulam, Polustiam, Coriolos, Nouellã, hæc Romanis oppida ademit: inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionẽ, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit. postremũ ad urbem à Pedo ducit: & ad fossas Cluuillas quinq; ab urbe millia passuum castris positis populatur inde agrum romanũ, custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue ut discordia inde inter patres, plebemq; oriretur. quæ profecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordiæ uinculum, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat: quod senatus, consulesq; nusquam alibi spem q̃ in armis ponebant: plebes omnia q̃ bellũ malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius COSS. erant. eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in qui

bus stationes, uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit: deinde uocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martium oratores atrox responsum retulerunt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otiũ frui uelint, memorẽ se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij admissurum ut appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde ijdem missi nõ recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium traditum est: nihilo magis q̃ legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiã matrem Coriolani, Volumniamq; uxorẽ frequentes coeunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostiũ irent: & quam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres precibus, lachrymisq; defenderent. Vbi ad castra uentum est, nuntiatumq; Coriolano adesse ingens mulierum agmẽ: primo ut nec qui publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis, animoq; religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat: dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam inter nurum, nepotesq; stantem: nisi me frustrantur inquit oculi, mater tibi, coniuxq;, et liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens conster-

natus ab sede sua cum ferret matri obuiae complexũ: mulier in iram, ex precibus uersa, sine prius q̃ complexum accipio, sciam inquit ad hostem, an ad filium uenerim: captiua mater ne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem uiderem? potuisti populari hanc terrã, quae te genuit atq; aluit? nõ tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non cum in conspectu Roma fuit, succurrit? intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater cõiux, liberiq;. Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur: nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum, nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui, patriaeq; fregêre tandem uirum. complexus inde suos dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. abductis deinde legionibus ex agro romano inuidia rei oppressum perisse tradunt: alij alio leto. apud Fabium longe antiquissimum authorem usq; ad senectutem uixisse eundem inuenio. refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse uocem. multo miserius seni exilium esse. Non inuiderũt laudes suas mulieribus uiri romani. adeo sine obtrectatione gloriae alienae uiuebatur. monimento quoq; quod esset, templum Fortunae muliebri aedificatum, dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Equis in agrũ romanum. sed Equi Accium Tullium haud

ultra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci, Equi ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox praelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoq; in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti, cum Volscis aequo marte discessum est. Sp. Cassius deinde, & Proculus Virginius COSS. facti: cum Hernicis foedus ictum: agri partes duae ademptae. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum: quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores periculo rerum suarum terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione consulē periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde usq; ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat authoribus patribus, nec omni plebe aduersante, quae primo coeperat fastidire munus uulgatum à ciuibus isse in socios. saepe deinde & Virginium consulem in concionibus uelut uaticinantem audiebat. pestilens collegae munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperant, laturos: regno uiam fieri. quid enim ita assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiā partem reddi? nisi ut hae gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? popularis iam esse dissuasor legis

agrariæ cœperat. uterq; deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere passurum se assignari agros: dum ne cui, nisi ciui romano assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi conciliaret ciuium animos, iubere pro siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus quàm præsentem mercedẽ regni aspernata plebs. adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent, omnia munera eius in animis hominum respuebantur. quem ubi primum magistratu abijt, damnatum, necatumq́; constat. sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse, ac necasse, peculiumq́; filij Cereri consecrauisse. signum inde factum esse, et inscriptum. ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idq́; propius fidei est, à quæstoribus Cesone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatumq́; populi iudicio: dirutas publice ædes: ea est area ante Telluris ædem. cæterum siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, damnatur S. Cornelio. Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos. accensaq; ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis, Eqsq; militem præda fraudauere. quicquid captum ex hostibus est, uendidit Fabius consul, ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum consulem: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemilio Ceso Fabius consul crearetur. eo in-

festior facta plebes. seditio domestica bellum externũ exciuit. bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos, & Equos duce Aemilio prospera pugna uicere. plus tamen hostium fuga, quàm prælium absumpsit: adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodẽ anno idibus quintilibus dedicata est. uota erat latino bello Posthumio dictatore: filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularẽ potestatem lege populari celebrabãt: patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitionis, temeritatisq;. inuitamenta horrebant. acerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea igitur pars reipublicæ uicit: nec in præsens modo, sed in uenientem etiam annum M. Fabium Cesonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassii L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoq; anno cum tribunis est. uana lex, uaniq; legis authores iactando irritum munus facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunicijs certaminibus habitum. itaq; ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde ueiens initum: & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè superant uires: abutebãturq; ijs inter semetipsos certando. Accessere ad ægras iam omnium mẽtes prodigia cœlestia propè quotidianas in urbe agrisq; ostentantia minas: motiq; ira numinis causam nullam aliam uates canebant publicæ pri

uatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, q̄ haud ri te sacra fieri. qui terrores tamen eò euasere, ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius consules facti. eo anno non segnior discordia domi, et bellum foris atrocius fuit. Ab Equis arma sumpta. Veientes agrum quoq; Romanorum populantes inierunt. quorũ bellorum crescente cura Ceso Fabius, et Sp. Furius consules fiunt. Artonam latinam urbem Equi oppugnabant: Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minabātur. q terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detractandi militiam. sed Sp. Publius Licinius tribunus plebis uenisse tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediendam. cæterum tota inuidia tribuniciæ potestatis uersa in authorem est. nec in eum COS. acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt: auxilioq; eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur ducendus: Fabio in Veientes, in Equos Furio datur. & in Equis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negotij cum ciuibus, quàm cum hostibus fuit. unus ille uir ipse consul rempublicam sustinuit: quam exercitus odio consulis quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet: insequi fusos pedes noluit. nec illos & si non

adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare, aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq; (crederes uictos) execrantes nũc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam redeũt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita sunt. adeo excellentibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. COS. Romam redijt non tam belli gloria aucta, q̃ irritato, exacerbatoq; in se militum odio. obtinuere tñ patres ut ĩ Fabia gente consulatus maneret. M. Fabiũ consulẽ creant: Fabio collega Cn. Manilius datur. Et hic ãnus tribunũ authorẽ legis agrariæ habuit. T. Põtificius fuit. is eandẽ uiã uelut processisset Sp. Licinio, ingressus delectũ paulisper impedijt. pturbatis iterũ patribus Ap. Claudius uictam tribunitiã potestatẽ dicere priore anno, in præsentia reipublicæ exẽplo in ppetuũ: qñ inuẽtũ sit suis ipsam uiribus dissolui. neq; enim unquam defuturum, qui et ex collega uictoriam sibi, & gratiam melioris partis bono publico uelit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore: & unum uel aduersus omnes satis esse. darent modo et consules & primores patrum operam, ut si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij moniti patres uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare, et consulares ut cuiq; eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinue

re, ut tribunitiæ potestatis uires salubres uellent reipu blicæ esse. nouemq; tribunorum aduersus unum moratorem publici commodi auxilio delectum COSS. habent. Inde ad ueiens bellum profecti. quo undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientiũ gratia concitata, q̃ quod in spem uentum erat discordia intestina dissolui rẽ romanam posse. principesq; in oĩum Hetruriæ populorũ concilijs fremebant æternas opes esse romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæuiãt. id unũ uenenũ, eã labẽ ciuitatibus opulẽtis repertam: ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatũ id malũ partim patrũ consilijs, partim patientia plebis. iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunq; urbis statu manente disciplina militari sisti potuisse. iam non parendi magistratibus morem in castra quoq; romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Equis: signa deserta: imperatorem in acie relictum: iniussu in castra reditum. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici, ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Ea spes Hetruscos armauerat multis inuicem casibus uictos, uictoresq;. COSS. quoq; romani nihil præterea aliud, q̃ suas uires, sua arma horrebãt. memoriaq; pessimi proximo bello exẽpli terrebantur ne rẽ committerent eo, ubi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebãt tã ancipiti periculo auersi. diẽ, tẽpusq;

forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq́; animis allaturum. Veiens hostis, Hetrusciq́; eo magis præpropere agere: lacessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocādoq́;, postremo ut nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando. simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentū: & consules magis non confidere, quàm non credere, suis militibus nouum seditionis genus, silentium otiumq́; inter armatos. ad hæc in nouitatem generis originisq́; qua falsa, qua uera iacere. Hæc cū sub ipso uallo portisq́; streperent, haud ægre consules pati: at imperitæ multitudinis nunc indignatio, nūc pudor pectora uersare, & ab intestinis auertere malis. nolle inultos hostes: nolle successum, non patribus, non consulibus. externa, & domestica odia certare in animis. tandem superant externa: adeo superbe, insolenterq́; hostis eludebat. frequentes in prætorium conueniunt: poscunt pugnam: postulant ut signum detur. COSS. uelut deliberabundi capita conferunt: diu colloquuntur. pugnare cupiebant: sed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat: ut aduersando, remorandoq́; incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi: nondum tempus pugnæ esse.: castris se tenerent. edicunt inde ut abstineant pugna. siquis iniussu pugnauerit, ut in hostem animaduersuros. ita dimissis quo minus COSS. uelle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare COSS. cognitum est. quippe impune se insultaturos. non credi militi arma: rem

ad ultimum seditionis erupturam: finemq́; uenisse romano imperio. His freti occursant portis: ingerũt probra: ægre abstinent, quin castra oppugnent. Enim uero non ultra contumeliam pati romanus posse: totis castris undiq; ad consules curritur. non iam sensim ut ante, per centurionum principes postulant: sed passim omnes clamoribus agunt. matura res erat: terguersatur tamen Fabius. deinde ad crescentem tumultu iam metum seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: ego istos Cn. Manili posse uincere scio: uelle nescirem ipsi fecerunt. ita certum atq; decretum est non dare signum, nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent. COS. romanum miles semel in acie fefellit: deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator. uictor inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, gradiuumq́; Martem, aliosq́; iuratus inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signum. arma capiunt: eunt in pugnam irarum, speiq́; pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere: nunc armatis sibi quisq; lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrũ exima uirtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit. multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. nec ueiens hostis, Hetruscæq́; legiones detrectant. propè certa spes erat non magis secum pugnaturos, q̃ pugnauerint cum Equis. maius quoq; aliquod in tam irritatis animis, et occasiõe ancipiti haud desperandum esse facinus. res aliter longe euenit. nã

non alio ante bello infestior romanus (adeo hinc contu melijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant) praelium iniit. Vix explicandi ordinis spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quàm emissis pugna iam ad manus, iã ad gladios, ubi mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabiũ insigne spectaculo exemploq; ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus & armorum arte Thuscus incautum inter multas uersantem hostium manus gladio per pectus trãsfigit. telo extracto praeceps Fabius in uulnus abijt. Sensit utraque acies unius uiri casum. cedebatq; inde romanus: cum M. Fabius consul transilijt iacentis corpus: obiectaq; parma, hoc iurastis inquit milites, fugientes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quàm Iouem Martemq;, per quos iurastis? at ego iniuratus aut uictor reuertar, aut propè te hic Q. Fabi dimicans cadam. consuli tum C. Fabius prioris anni consul. uerbis'ne istis frater ut pugnent te impetraturũ credis? dij impetrabunt. per quos iurauere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius quàm adhortando accendamus militum animos. sic in primum infensis hastis prouolant duo Fabij: totamq; mouerũt secum aciẽ. Praelio ex parte una restituto nihilo segnius in cornu altero Cn. Manilius cõsul pugnam ciebat: ubi propè similis fortuna est uersata. nam ut altero in cornu Q. Fabiũ. sic in hoc ipsum consulẽ Manilium iam uelut fusos agentem hostes &

impigre milites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati gradum retulere. cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus uiuere clamitans collegā, se uictorē effuso altero cornu adesse, rem inclinatā sustinuisse. Manilius quoq; ad restituendam aciē se ipse coram offert. duorū consulū cognita ora accendunt militū animos. simul & uanior iā erat hostium acies: dum abūdante multitudine freti subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnāda. in quae haud magno certamine impetu facto dū prędae magis, q̄ pugnae memores tererent tempus: triarij romani, qui primā irruptionē sustinere non potuerant: missis ad consules nuntijs quo loco res essent, cōglobati ad prætoriū redeunt: & sua sponte prœliū ipsi renouant. & Manilius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiā clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis q̄ audaciā accendit. nam cum incursantes quacunq; exitū ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenum unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde uis nequit consul mortifero uulnere ictus cadit: fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati rapto consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. ea erumpunt: consternatoq; agmine abeūtes in uictorē alterū incidunt consulem. ibi iterum cæsi fusiq; passim: uictoria egregia parta, tristis tamen duobus tā claris funeribus. Itaq; cōsul decernē

te senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba consule altero amisso, publico, priuatoq; deformem luctu lauream non accepturum. omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. funera deinde duo, collegae, fratrisq; ducit. idem in utroq; laudator: cum concedendo illis suas laudes ipse maximam partem earum ferret. neq; immemor eius, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij: nec hoc ulla re, nisi salubri Reip. parte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Ceso Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neq; delectus, neq; ullá aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordiae spe primo quoq; tẽpore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit prius quàm quisquam agrariae legis author tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quammaxime aequaliter darent. aequum esse habere eos, quorũ sanguine, ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam nimia gloria luxuriare, et euanescere uiuidum quondam illud Cesonis ingenium. nullae deinde urbanae factiones fuere. Vexabãtur incursionibus Equorum Latini. eò cum exercitu Ceso iussus in ipsorum Equorum agrum depopulandum

transit. Equi se in oppida receperunt: murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis: actumq; de exercitu foret, ni Ceso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neq; pax, neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxime in formam latrocinij uenerat. legionibus romanis cedebant: in urbem ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludẽtes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Equis, Volscisq; non diutius quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. Sed Veiẽs hostis assiduus magis quàm grauis contumelijs sæpius, quàm periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adijt. COS. pro gente loquitur. Assiduo magis quàm magno præsidio ut scitis patres conscripti bellum Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date: authores sumus tutam ibi maiestatem romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respublica & milite illic, & pecunia uacet. gratiæ ingentes actæ. COS. è curia egressus comitante Fabiorum agmine, qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant: domum redit. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt. familiam unam subijsse ciuita

tis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duae roboris eiusdem in urbe gentes, deposcant haec Volscos sibi, illa Equos. populo romano tranquillam pacem agente omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiũt, quo iussi erant, conueniunt. COS. paludatus egrediens in uestibulo gentem omnẽ suam instructo agmine uidet: acceptus in mediũ signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per urbẽ incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes unius gentis, quorũ neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant unius familiae uiribus Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria aliae cognatorũ, sodaliumq; nihil mediũ nec spẽ nec curã, sed immensa omnia uoluentiũ aio, alia publica solicitudine excitata. ex fauore et admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent, inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Praetereuntibus capitoliũ, arcemq;, & alia templa, quicquid deorum oculis, qc quid animo occurrit, precantur ut illud agmen faustũ atq; felix mittant: sospites breui in patriã ad parentes restituant. Incassum missae preces. infelici uia dextro Iano portae carmentalis profecti ad Cremeram flumen perueniũt. is opportunus uisus locus communiendo praesidio. L. Aemilius inde, & C. Seruilius consules facti. & donec nihil aliud quàm in populationibus res fuit, non ad praesidiũ modo tutandũ Fabij satis erant: sed tota regione qua Thuscus ager romano

adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium uagantes per utrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu praesidium Cremerae oppugnāt: & romanae legiones ab L. Aemilio consule adductae cominus cum Hetruscis dimicant acie, quanquam uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem dum post signa ordines introeunt, subsidiáq; locant, inuecta subito ab latere romana equitum ala non pugnae modo incipiendae, sed consistendi ademit locum. ita fusi retro ad Saxa rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratae ab insita animis leuitate ante deductum Cremera romanum praesidium poenituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamen: nec erant incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium: sed aliquoties aequo campo, collatisq; signis certatum: gensq; una populi romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum, indignumq; Veientibus uisum: inde consilium ex re natum insidijs ferocem hostem captandi: gaudere etiam multo successu Fabijs audaciam crescere. itaq; & pecora praedantibus aliquoties, uelut casu incidissent, obuiam acta, & agrestium fuga uasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa saepius simulato, q̄ uero pauore refugerūt. Iáq; Fabij adeo contempserant hostem, ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tpe ullo crederēt sustineri posse. haec spes prouexit ut ad conspecta procul à Cremera ma

gno campi interuallo pecora, quanquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; passim uaga (ut fit) pauore iniecto raperent pecora: subito ex insidijs consurgitur. & aduersi, & undiq; hostes erant. primo clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accedebant. coeuntibus'q; Hetruscis iam continenti agmine armatorum septi quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quae res paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorum multiplicatis in arcto ordinibus faciebat. tũ omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant: in unum locum se omens inclinant. eò nixi corporibus, armis'q; rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collem. inde primo restitere, mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendi'q; à pauore tanto animum: pepulere etiam subeuntes, uincebat'q; auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens in uerticem collis euasisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij caesi ad unum omnes: praesidium'q; expugnatum. CCC. VI. perisse satis conuenit: unum prope puberem aetate relictum, stirpem genti Fabiae, dubijs'q; rebus populi romani saepe domi belli'q; uel maximum futurum auxilium. Cum haec accepta clades esset, iam C. Horatius, & T. Menenius COSS. erant. Menenius aduersus Thuscos uictoria elatos confestim missus. tum quoq; male pugnatum est: & Ianiculum hostes occupauere. obsessa'q; urbs foret super bellum annona premente (transierant enim Hetrusci Tybe-

rim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus. adeoq; id bellum ipsis institit moenibus: ut primo pugnatum ad spei sit æquo marte, iterum ad portam collinam. ibi quanquam paruo momento superior romana res fuit, meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius, & SP. Seruilius consules fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant: et uelut ab arce Ianiculi passim in romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant. maior cædes fuit ex hac clade atrox ira maioris cladis causa, atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi castra Seruilij consulis adorti sunt oppugnare: inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægre recepere. Confestim consul et ipse transit Tyberim: castra sub Ianiculo communit. postera die luce orta non nihil & hesterna felicitate pugnæ ferox, magis tamen, quod inopia frumenti, quãuis præcipitia dum celeriora essent, agebant consilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit. foediusq; inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse, exercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci cum inuicem his atq; illis terga darẽt, occidione occisi. ita oppressum temeritate felici Veiẽs bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abiit, eo quod abditum

fuerat, prolato. Ex copia deinde, otioq; lasciuere rursus animi: & pristina mala postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo ueneno: agraria lege in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modo, sed in singulos. Q. Considius, & T. Genutius authores agrariæ legis T. Menenio diē dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidiū: cum haud procul inde statiua consul habuisset. eam oppresserūt, cum & patres haud minus quàm pro Coriolano annixi essent: et patris Agrippæ fauor haud dum exoleuisset. In multa temperarunt tribuni, cum capitis an
288 quisissent. duo millia æris damnato multam edixerūt. 217
ea in caput uertit. negant tulisse ignominiam, ægritudinemq;: inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius ut consulatu abijt, Caio Nautio & Publio Valerio consulibus initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta non ut Menenius precibus suis aut patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunicios impetus tulit. et huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi uir ut in publico periculo ante, sic tum in suo non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnationem, mortemq;, cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos, qbus tum sæuiret, magistratus, eas leges haberet: periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus participando laudes: magis tamen menenianū (adeo mutauerāt animum) profuit iudicium. Certamina domi finita: Veiens bellū exortum: quibus Sabini arma coniunxerāt.

P. Valerius COS. accitis Latinorũ, Hernicorũq; auxilijs cum exercitu Veios missus castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorũ locata erant: confestim aggreditur: tantamq; trepidationẽ iniecit, ut dũ dispersi alij, alij manipulatim excurrunt ad arcendã hostium uim, ea porta, cui signũ primũ intulerat, caperetur. intra uallum deinde cædes magis, q̃ prælium esse. tumultus è castris & in urbẽ penetrat: tanq̃ Veijs captis ita paui di Veientes ad arma currunt: pars Sabinis eũt subsidio: pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. paulisper auersi, turbatiq; sunt: deinde et ipsi utroq; uersis signis resistunt: et eques ab consule immissus Thuscos fundit, fugatq;. eadẽ hora duo exercitus, duæ potentissimæ et maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dũ hæc ad Veios gerũtur, Volsci, Equiq; in Latino agro posuerãt castra: populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine romano aut duce, aut auxilio castris exuerũt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamẽ ab Roma COS. in Volscos C. Nautius. mos credo nó placebat sine romano duce, exercituq; socios proprijs uiribus, consilijsq; bella gerere. nullũ genus calamitatis, contumeliæq; nó editum in Volscos est: nec tamẽ ꝓpelli potuere ut acie dimicatrent. L. Furius inde, et C. Manilius COSS. Manilio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. induciæ in annos XL. petentibus datæ, frumento, stipendioq; imperato. Paci externæ cófestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribunicijs stimulis plebs furebat. consules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij summa ui re

sistunt. abeuntes magistratu consules Genutius tribunus plebis arripuit. L. Aemlius, & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunq; consules habuit, rei ad populum Furius, & Manilius circumeunt: sordidamq; non plebem magis, quàm iuniores patrum suadent, monent honoribus et administratione reipublicæ abstineant: consulares uero fasces, prætextam, curulemq; sellam nihil aliud quàm pompam funeris putent: claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit: iam nunc ita in animum inducant, consulatum captum & oppressum à tribunicia potestate esse: consuli uelut apparitori tribunicio omnia ad nutum, imperiumq; tribuni agẽda esse: si se cõmouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebem esse in republica crediderit, exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica, sed in priuato, seductaq; à plurium conscientia habuere. ubi cum id modo constaret, iure an iniuria eripiendos esse reos, atrocissima quæq; maxime placebat sententia: nec author quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cum plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo quod non descenderet tribunus: deinde cum iam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus credere: & desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant, nuntiant domi mortuum esse inuentum. quod ubi in totam concionem per

tulit rumor: ſicut acies funditur duce occiſo, ita dila-
pſi paſſim alij alio. præcipuus pauor tribunos inua=
ſerat, quàm nihil auxilij ſacratæ leges haberent mor
te collegæ monitos. Nec patres ſatis moderate ferre læ
titiam, adeoq; neminem noxæ pœnitebat, ut etiam in
ſontes feciſſe uideri uellent: palamq; ferrent malo do
mandã tribuniciam poteſtatem. Sub hac peſſimi exẽ
pli uictoria delectus edicitur: pauentibusq; tribunis
ſine interceſſione ulla conſules rẽ peragunt. Tum ue=
ro iraſci plebs tribunorum magis ſilentio, quàm con
ſulum imperio: et dicere actum eſſe de libertate ſua:
rurſus ad antiqua reditum: cum Genutio unà mor-
tuam ac ſepultam tribuniciam poteſtatem: aliud agen
dum, ac cogitandum quomodo reſiſtatur patribus. id
autem unum conſilium eſſe, ut ſe ipſa plebs quando
aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & ui-
ginti lictores apparere conſulibus, & eos ipſos ple-
bis homines. nihil contemptius neq; infirmius, ſi ſint
qui contemnant. ſibi quenq; ea magna, atq; horrenda
facere. His uocibus alij alios cum incitaſſent: ad Vole-
ronem Publium de plebe hominem, quia quod ordi=
nes duxiſſet, negaret ſe militem fieri debere, lictor
miſſus eſt à conſulibus. Volero appellat tribunos. cum
auxilio nemo eſſet, conſules ſpoliari hominem, & uir
gas expediri iubent. prouoco inquit ad populum Vo=
lero: quoniam tribuni ciuem romanum in conſpectu
ſuo uirgis cædi malunt, quàm ipſi in lecto ſuo à uobis
trucidari. quo ferocius clamitabat, eo infeſtius circun
ſcindere, & ſpoliare lictor. tum Volero & præualẽs
ipſe, & adiuuantibus aduocatis repulſo lictore ubi

indignantium pro se acerrimus erat clamor eo se in turbam confertissimam recipit clamitans. prouoco, & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste commili tones: nihil est, quod expectetis tribunos: quibus ipsis uestro auxilio opus est. Concitati homines ueluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discrimẽ adesse: nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se consules ob tulissent, facile experti sunt parum tutam maiestatem sine uiribus esse. uiolatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiã compelluntur, incerti quatenus Volero exercere uictoriã. Conticescente deinde tumultu, cum senatũ uocari iussissent, queruntur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sen tentijs uicere seniores: quibus ira patrum aduersus te meritatem plebis certari non placuit. Voleronẽ ample xa fauore plebs proximis comitijs tribunũ plebis cre at in eum annũ, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. contráq; omnium opinionem, q eum uexan dis prioris anni consulibus permissurum tribunatum credebant: post publicam causam priuato dolore ha bito, ne uerbo quidem uiolatis consulibus rogationem tulit ad populum, ut plebei magistratus tributis co mitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur: sed quæ patricijs omnem po testatem per clientum suffragia creandi quos uellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa ui resisterent patres: nec, quæ una uis ad re sistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio au thoritate aut consulum, aut principum adduci posset:

res tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribunum reficit. patres ad ultimum dimicationis rati rem uenturam, Ap. Claudium Appij filium iam inde à paternis certaminibus inuisum, infestumq; plebi consulem faciunt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius, quàm de lege agebatur. sed ut inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius author tum recentior, tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquam de lege loqueretur insectatione abstinens consulum, ipse in accusationẽ Appij, familiæq; superbissimæ, ac crudelissimæ in plebem romanam exorsus cum à patribus non consulem, sed carnificem ad uexandam et lacerandam plebem creatum esse contenderet: rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati, animoq;. itaq; deficiente oratione qñ quidem non facile loquor inquit, quirites, q̃ quod locutus sum: peto crastino die adeste. ego hic aut in cõspectu uestro moriar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero die. consules, nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet. COS. Appius negare ius esse tribuno in quẽquam, nisi in plebeium, non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: nec illũ ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur. si uobis uidetur, discedite quirites. Fa-

cile, & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorem mittit ad consulem. consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clamitans sine imperio, sine magistratu. uiolatusq; esset tribunus, ni et concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: & concursus hominum in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamẽ Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumq; haud incruento prælio foret, ni Quintius consul alter cõsularibus negotio dato ut collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem sæuientem precibus lenisset: nunc orasset tribunos, ut concilium dimitterent: darent iræ spatium: non uim suam illis tempus adẽpturum, sed consilium uiribus additurum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs: multo ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis senatum consules habent. ubi cum timor atq; ira inuicem sententias uariassent: quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeo ut Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur ut tantam consularem maiestatem esse uellet, quanta esse in concordi ciuitate posset. dum tribuni, consulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil relictum esse uirium in medio: distractam laceratamq; rempublicam magis quorum in manu sit, quàm ut incolumis sit queri. Appius contra testari deos atq; homines remp. prodi per metum, ac deseri, non consulẽ

senatui, sed senatum consuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in sacro monte acceptæ sint. uictus tamen patrum consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primum tributis comitijs creati tribuni sunt numero etiam addito tres: perinde ac duo antea fuerint. Piso author est. nominat quoq; tribunos Cn. Sicium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Ilicium, L. Mecilium. Volsci tum Equiq; inter seditionem romanam, est bellum coortum. uastauerant agros: ut siqua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus castra retro mouêre. Ap. Claudius in Volscos missus: Quintio Equi prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij quæ domi, esse liberior: quod sine tribuniciis uinculis erat, odisse plebem plus quàm paterno odio: quod se uictum uidebat ab ea: se unico consule obiecto aduersus tribuniciam potestatem perlatam legem esse: quàm minore conatu nequaquam tanta patrum spe priores impedierant consules. Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad uexandum sæuo imperio exercitum stimulabat. nec ulla ui domari poterat: tantum certamen animis imbiberant. segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere, nec pudor, nec metus coercebat. si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere: si adhortator operis adesset, omnem sua sponte motam remittere industriam: præsenti uultus dimittere: tacite prætereuntem execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus agere: à centurionibus corruptum exercitum dicere: tribunos plebeios cauillans interdum et

Volcrones uocare. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabant'q; eo magis sperantes idem certamen animorũ aduersus Appium habiturum exercitum romanum, quod aduersus Fabium consulem habuisset. cæterum multo Appio quàm Fabio uiolentior fuit. non enim uincere tantum noluit ut fabianus exercitus, sed uinci uoluit. productus in aciem turpi fuga petit castra, nec ante restitit, quàm signa inferentem Volscum munimentis uidit, fœdam'q; extremi agminis cædem. tum expressa uis ad pugnandum, ut uictor iam à uallo summoueretur hostis. satis tamen apparet capi tantum castra militem romanum noluisse. alij gaudere sua clade, atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire uellet, concionem'q; aduocaret: concurrunt ad eum legati, tribuni'q; monẽtes ne utiq; experiri uellet imperium. cuius uis omnis in consensu obedientium esset. negare uulgo milites se ad concionem ituros: passim'q; exaudiri uoces postulantium ut castra ex Volsco agro moueantur. hostem uĩctorem paulo ante propè in portis, ac uallo fuisse, ingentis'q; mali non suspicionem modo, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus noxæ lucrarentur) remissa concione iter in insequentem diem pronuntiari cum iussisset: prima luce classico signũ profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus eo pauore signa'q; & ordines turbauit: ut neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies posset. nemo ullius nisi fugæ memor ita ef

fuso agmine per stragem corporum, armorumq́; eua sere: ut prius hostis desisteret sequi, quàm romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit: aduocatáq; concione inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disciplinæ desertorem, signorum, ubi signa, ubi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones, duplicariosq́;, qui relinquerant ordines, uirgis cæsos securi ꝑcussit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea in Equis inter consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est: & natura Quintius erat lenior: & sæuitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusq́; non ausi offerre se Equi, uagari populabúdum hostem per agros passi. nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. omnis militi data est. addebantur & laudes: quibus haud minus quàm præmio gaudent militum animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt, sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum exactum insignem maxime comitia tributa efficiunt: res maior uictoria suscepti certaminis, quàm usu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractum est patribus ex consilio summouendis, quàm uirium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit L. Valerio, T. Aemilio consulibus: tum propter certami

na ordinum de lege agraria, tum propter iudiciũ Ap. Claudij, cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorum publici agri tanquam tertio consuli sustinenti M. Duellius, & Cn. Siccius diem dixere. Nunquã ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est, plenus suarum, plenus parternarum irarũ. patres quoq; non temere pro ullo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositum tumultus modum duntaxat in certamine egressum obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Appius Claudius, & tribunos, & plebem, & suum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere: non modo ut uestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populũ agenda causa esset, aliquid leniret, atq; summitteret. idem habitus oris, eadem contumacia in uultu, idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua et tribunos obstupefecit, & plebem: ut diem ipsi sua uoluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen quàm prædicta dies ueniret, morbo moritur. cuius collaudationem cum tribuni plebis impedire conarẽtur: plebs fraudari solenni honore supremum diẽ tanti uiri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm uiui accusationem audierat: et exequias

frequens

frequens celebrauit. Eodé anno Valerius consul cum exercitu in Equos profectus, cum hostem ad præliú elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas cum grandine, ac tonitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit signo recepui dato adeo tranquilla serenitas reddita, ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri uertitur. Alter consul Aemilius in Sabinis bellú gessit: et ibi quia hostis mœnibus se tenebat, uastati agri sunt. Incendijs deinde non uillarum modo, sed etiam uicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent: ancipiti prælio digressi postero die retulere castra in tutiora loca. id satis consuli uisum: cum pro uicto relinqueret hostem integro inde decedens bello. Inter hæc bella manente discordia domi T. Numitius Priscus, A. Virginius consules facti. non ultra uidebatur latura plebs dilationem agrariæ legis: ultimaq; uis parabatur: cum Volscos adesse fumo ex incendijs uillarum, fugaq; agrestium cognitum est. ea res maturam iam seditionem, ac propè erumpentem repressit. Consules coacti ex templo ab senatu ad bellum educta ex urbe iuuentute tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. & hostes quidem nihil aliud quàm perfusis uano timore romanis citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Equos profectus. ibi ex insidijs propè magna accepta clade uirtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes: fu

gaq; in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Equi, Volsciq; romanos exercitus tenent, Sabinusq; ad portas urbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus utroq; per iram consule ingresso in fines plus cladium quàm intulerant, acceperũt. Extremo anno pacis aliquid fuit, sed ut semper aliâs soliciatæ pacis certamine patrum, & plebis. irata plebs interesse consularibus comitijs noluit. per patres, clientesq; patrũ consules creati P. Quintius, & Quintus Seruilius. similem annum priori COSS. habent: seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini crustuminos campos citato agmine transgressi cum cædes & incendium circùm Anienem flumen fecissent: à porta propè collina, mœnibusq; pulsi ingentes tamen prædas hominum, pecorumq; egere. quos Seruilius consul infesto exercitu insecutus ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicíq; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis, tum militum opera. primũ æquo campo signis collatis pugnatum ingenti cæde utrinq;, plurimo sanguine. & Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent: ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu facto dum se putant uinci, uicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signum receptui dedit. intercessere pauci di=

es uelut tacitis inducijs utrinq; quete sumpta: per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis, Equisq; populis in castra uenit, haud dubitans si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia ferè uigilia ad castra oppugnanda ueniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset: Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines, tibicinesq; in equos impositos canere ante uallū iubet: solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus, hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu sæuiebant: intentos uelut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusq; somno productus in aciem fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit. quanquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erāt cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. miles ægre teneri: clamare, & poscere ut perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circunfusi duci: uociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtute militum fretus, loco parum fidens, conclamant se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis quo leuiores ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis saxa adiacentia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictibus cre-

bris urget ex superiore loco. sic propè oneratum est sinistrum Romanis cornu: ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam pudore metum excussisset. restitere primo obstinatis animis: deinde ut obtinentes locum uires ferebant, audent ultro gradum inferre: et clamore renouato commouent aciem. tum rursus impetu capto enituntur, atq; exuperant iniquitatem loci. iam propè erat ut in summum cliui iugum euaderent: cum terga hostes dedêre: effusóq; cursu penè agmine uno fugientes, sequẽtesq; castris incidêre. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circunsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui: sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis ceciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER TERTIVS.

a ANTIO Capto T. Aemilius, & Quintius Fabius consules fiunt. hic erat Fabius Quintius, qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi fuerat author. itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rẽ contra consules sæpe tentatam adiutore utiq; consule obtineri posse rati suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores. & magna pars patrum tribunicijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamen aderat: ni Fabius consilio neutri partium acerbo rem expedisset. L. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse: Antium propinquum opportunam & maritimam urbẽ coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram: ciuitatem in concordia fore. hæc sententia accepta est. triũuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere uellent. Fecit statim (ut fit) fastidiũ copia: adeóq; pauci nomina dedêre, ut ad explẽdum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, q̃ alibi accipere. Equi à Quintio Fabio (is eò cum exercitu ue-

nerat) pacem petiere: irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim cum Sp. Posthumio consul fuit) in Equos missus in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicatum exercitum tenuit. extractum in tertium annum bellum est Q. Fabio, & T. Quintio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Equis dederat: ea prouincia data. qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Equos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit Q. Fabium consulem dicere se ex Equis pacem Romam tulisse: ab Roma Equis bellum afferre eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia, & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcunq; sit, etiam nunc poenitere sua sponte Equos quàm pati hostilia malle. si poeniteat: tutum receptum ad expertam clementiam fore. sin periurio gaudeant: dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Haec dicta adeo nihil mouerunt quenquam, ut legati prope uiolati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quae ubi Romam sunt nuntiata: indignitas rei magis quàm periculum consulem alterũ ab urbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostẽ accessere acie instructa, ut confestim dimicarent. sed cum forte haud multum diei superesset: unus ab statione hostium exclamat. ostentare hoc est Romani, nõ gerere bellum. in noctem imminentem aciẽ instruitis: longiore luce ad id certamen, quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia

pugnandi, ne timete. His uocibus irritatus miles in diem posterũ in castra reducatur, longam uenire noctẽ ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo, somno'q; curant. ubi illuxit postero die, prior aliquanto constitit romana acies: tandẽ et Equi processere. prælium fuit utrinq; uehemens: quod & Romanus ira, odio'q; pugnabat: & Equos conscientia cõtracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei ultima audere, & experiri cogebat. non tamen sustinuere aciem romanam Equi: pulsi'q; cum in fines suos se recepissent: nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnãdi arte Romanus excellat: commissa res sit. Equos populationibus, incursionibus'q; meliores esse: & multas passim manus, q̃ magnã molem unius exercitus rectius bella gerere. relicto itaq; castris præsidio egressi tanto cum tumultu inuasere fines romanos: ut ad urbem quoq; terrorẽ pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit: quod nihil minus, quàm ne uictus ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset: timeri poterat. agrestes'q; pauidi incidentes portis non populationem, nec prædonũ paruas manus, sed omnia uano augentes timore exercitus & legiones adesse hostiũ, & infesto agmine ruere ad urbem clamabãt. Ab his proxime audita incerta, eoq; uaniora ferre ad alios cursus, clamor'q; uocantium ad arma. haud multum à pauore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius consul redierat Romã (id remedium timori fuit) tumultu'q; sedato uictos timeri increpans hostes præsidia portis imposuit. uocato

deinde senatu, cum ex authoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto: hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui qua uenturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedentem agressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs præda omnis recepta est. sic finem iustitio, quod quatriduum fuit: reditus Quintij consulis in urbẽ fecit. Census deinde factus: & conditum à Quintio lustrum. censa ciuiũ capita centum quatuor et XX. millia, CCXIIII dicuntur, præter orbos, orbasq;. In Equis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua, populariq; passi. Consul cum aliquoties per oẽm hostium agrum infesto agmine populabundus isset: cum ingenti laude, prædaq; Romam redijt. Consules inde Posthumus Albus, Sp. Furius Fusius. Furios Fusios Fabios scripsere quidam. id admoneo: nequis immutationem uirorum ipsorum esse, quæ nominũ est, putet. Haud dubium erat quin cum Equis alter consulum bellum gereret. itaq; Equi ab Ecetranis Volscis præsidiũ petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici: & prædicunt romanis Ecetranum ad Equos descisse. suspecta & colonia Antiũ fuit: quod magna uis hominũ inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Equos: isq; miles per bellum equicum uel acerrimus fuit. Cõpulsis deinde in oppida Equis ea multitudo dilapsa cum Antium redisset: sua sponte iam infidos colonos Roma-

nis abalienauit. Nec dum matura re cum defectionē parari delatū ad senatum esset: datum negotiū est consulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis quærerent quid rei esset. qui cum haud grauate uenissent: introducti à consulibus ad senatum ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti q̄ uenerant, dimitterentur. Bellū inde haud dubium haberi. Sp. Furius cōsulū alter, cui ea prouincia euenerat: profectus in Equos Hernicorū in agro populabundū hostē inuenit: ignarusq́; multitudinis, quia nusquam uniuersa conspecta fuerat: imparē copijs exercitum temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus se in castra recepit. Neq; is finis periculi fuit. nāq; & proxima nocte, & postero die tanta ui castra sunt circūsessa, atq; oppugnata: ut ne nuntius quidē inde mitti Romam posset. Hernici et male pugnatum, & consulē, exercitumq́; obsideri nuntiauerūt: tantumq́; terrorē incussere patribus: ut (quæ forma senatus consulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumo alteri consulū negotium daretur, uideret nequid respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos oēs, qui arma ferre possent: optimum uisum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eū explendum Latini, Hernicíq;, et colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq́; impetus hinc atq; illinc facti: quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires romanas ut non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur: simul pars exercitus ad

populādū agrū romanū missa, urbēq; ipsam, siqua for tuna daret tētandā. L. Valerius ad præsidiū urbis re lictus: cōsul Posthumus ad arcēdas populatiōes finiū missus. Nihil remissum ab ulla parte curæ, aut laboris. uigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & (quod necesse erat in tanto tumultu) iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius consul cum primo quietus obsidionē passus esset: in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit: ne qua ex parte altera in castra uis fieret. Furium legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo in cursum uidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis, ut uiam sibi ad castra faceret: acriter dimicans cecidit. Et Consul nuntio circumuenti fratris conuersus ad pugnandum, se temere magis, quàm satis caute in mediam dimicationem fert. Vulnere accepto ægre ab circunstantibus ereptus, & suorum animos turbauit: & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & consulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere. Cum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerum: ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino, Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra romana Equos, legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta magnam uim hostium circumuenit. minor cædes, fuga effusior Equorum in agro fuit romano. in quos pala

tos prædam agentes Posthumus aliquot locis, quibus
opportuna imposuerat præsidia: impetum dedit. ij ua
gi dissipato agmine fugientes in Quintium uicto=
rem cum saucio consule reuertentem incidêre. Tum
consularis exercitus egregia pugna consulis uulnus,
legati & cohortium ultus est cædem. Magnæ clades
ultro citroq; illis diebus & illatæ, & acceptæ, diffici
le ad fidem est in tam antiqua re quot pugnauerint,
ceciderint'ue, exacto affirmare numero. audet tamen
Antias Valerius concipere summas. Romanos cecidis
se in hernico agro V. Mil. ac CCC. ex prædatoribus
Equorum, qui populabundi in finibus romanis uaga
bãtur. ab A. Posthumio consule duomillia et CCCC.
cæsos. cæteram multitudinem prædam agentem, quæ
inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam
esse cæde: interfecta inde quatuor millia, et exequẽ=
do subtiliter numerum, CC. ait et XXX. Inde Ro-
mam reditum est: iustitium remissum est: cœlũ uisum
est ardere plurimo igni: portentaq; alia aut obuersa
ta oculis: aut uanas exterritis ostentauere species. his
auertẽdis terroribus in triduũ feriæ indictæ: ꝑ quas
omnia delubra pacẽ deûm exposcentiũ uirorũ, muli=
erũq; turba implebantur. Cohortes inde latinæ, her-
nicæq; ab senatu gratijs ob impigram militiã actis,
remissæ domos. Antiates mille milites, q̃a serũ auxiliũ
post prædã uenerãt: propè cũ ignominia dimissi. Co
mitia ĩde habita: creati cõsules L. Ebutius, P. Seruili
us calẽdis sextilibus, ut tũc pricipiũ anni agebatur, cõ
sulatũ ieunt. Graue tempus, et forte annus pestilens
erat urbi, agrisq;, nec hoibus magis q̃ pecori et auxere

uim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. ea colluuione mistorum omnis generis animantium & odore insolito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu, ac uigilijs angebat: ministeriaq; inuicem, ac contagio ipsa uulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nuntiant in agro suo Equos, Volscosq; coniunctis copijs castra posuisse: inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquam quod infrequens senatus indicio erat socijs afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: urbem romanam subita deûm ira morbo populari. si qua eius mali qes ueniat: ut anno ãte, ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessere socij pro tristi nuntio tristiorem domum referentes. quippe quibus per se sustinendum bellum erat: quod uix Romani fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. peregit inde infectus in agros romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perq; omnia non præsidijs modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirẽt: peruenere ad tertium lapidem gabina uia. Mortuus Ebutius erat romanus consul: collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti pleriq; principum. patrum maior pars: militaris ferè ætas omnis: ut nonmodo ad expeditiones, quas in tanto tumultu res poscebat: sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem, ac ualetudinem poterant: per se ipsi obibant. circumitio, ac

tura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum, ac maiestas consularis imperij uenerat. Deserta omnia si ne capite, sine uiribus dij præsides, ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis, Equisq; prædonum potius men tem, quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes nõ po tiundi modo, sed ne adeundi quidem romana mœnia animos eorum cepit: tectaq; procul uisa, atq; imminẽ tes tumuli auertere mentes eorum: ut totis passim ca stris fremitu orto quid in uasto, ac deserto agro inter tabem pecorum, hominumq; desides sine præda tem pus tererent: cum integra loca Thusculanum agrũ opimum copijs petere possent? signa repente conuelle rent: transuersisq; itineribus per Lauicanos agros in thusculanos colles trãsirent. eo uis omnis, tempestasq; belli cõuersa ẽ. Interim Hernici, Latiniq; pudore ẽt, non misericordia solum moti, quod nec obstitissent cõ munibus hostibus infesto agmine Romanam urbem petentibus: nec opem ullam obsessis socijs ferrent. con iũcto exercitu Romam pergunt. ubi cum hostes nõ in uenissent: secuti famam, ac uestigia obuii fiunt descen dentibus à Thusculano in albanam uallem, ibi haud quaquam æquo prælio pugnatum est: fidesq; sua so cijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Ro mæ fit morbo strages, quàm quanta ferro sociorum facta erat. consul qui unus superat, moritur. mortui et alij clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius au gures, Seruius Sulpitius, Curio maximus. & per igno ta capita late euagata est uis morbi. Inopsq; senatus au xilij humani ad deos populũ, ac uota uertit. iussi cum coniugibus, ac liberis supplicatum ire, pacemq; expo-

ſcere deûm. ad id, quod ſua quenq; mala cogebant: authoritate publica euocati omnia delubra implent. ſtratæ paſſim matres crinibus templa uerrentes ueniam irarum cœleſtium, finemq́; peſti expoſcunt. Inde paulatim ſeu pace deûm impetrata, ſeu grauiore tẽpore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe incœpere: uerſisq́; animis iam ad publicam curam cum aliquot interregna exiſſent: P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inijerat, conſules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum: ſiue ille Vetuſius fuit. ante diem III. idus ſextiles conſulatum ineunt, iam ſatis ualida ciuitate: ut non ſolum arcere bellum, ſed ultro etiam inferre poſſet. Igitur nuntiantibus Hernicis in fines ſuos tranſcendiſſe hoſtes, impigre promiſſum auxilium. duo conſulares exercitus ſcripti. Veturius miſſus in Volſcos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis ſociorũ agro appoſitus non ultra quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hoſtes fundit, fugatq; Lucretium, dũ in Hernicis ſedet, prædonum agmen fefellit ſupra montes præneſtinos ductum, inde dimiſſum in campos, uaſtauere agros præneſtinum, gabinumq́;: ex gabino in thuſculanos flexere colles. urbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, q̃ quod ad arcendam uim parum uirium eſſet. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute, diſpoſitisq́; præſidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hoſtes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non auſi, cum circumacto agmine redirent: quanto lõ

gius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura
in Lucretium incidunt consulem, iam ante explora
tis itineribus suis instructum, & ad certamen inten
tum. Igitur præparatis animis repentino pauore per
culsos adorti aliquanto pauciores multitudinem in-
gentem fundunt, fugantq;: & compulsos in cauas ual
les cum exitus haud in facili essent, circumueniunt.
ibi uolscum nomen propè deletum est XIII. millia
CCCCLXX. cecidisse in acie, fuga. M. CCL. uiuos, ca
ptos, signa XXVII. militaria relata in quibusdam
annalibus inuenio. ubi etsi adiectum numero aliquid
sit: magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præ
da potitus eodem in statiua rediit. tum consules castra
coniungunt: & Volsci, Equiq; afflictas uires suas in=
unum contulere. tertia illa pugna eo anno fuit. eadē
fortuna uictoriā dedit. fusis hostibus etiā castra capta.
Sic res romana in antiquū statum rediit: secundæq;
belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Te
rentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is consuli
bus absentibus ratus locum tribuniciis actionibus da
tum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebē cri
minatus maxime in consulare imperiū tanquam nimi
um, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. noīe
enim tantū minus inuidiosum, re ipsa propè atroci=
us q̃ regnū esse. qppe duos pro uno dominos acceptos
immoderata, infinita potestate: qui soluti atq; effrena
ti ipsi omnis metus legum, omniaq; supplicia uerte=
rent in plebem. quæne æterna illis licentia sit: legē
se promulgaturum, ut quinq; uiri crearentur legibus
de imperio consulari scribendis. quod populus in se

ius dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem, ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege cum timerent patres ne absentibus consulibus iugum acciperent: senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in rogationem, latoremq; ipsum est inuectus: ut nihil, si ambo consules infesti circunstarent tribunum: relictum minarum, atq; terroris sit. insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam. siquẽ similẽ eius priore anno inter morbũ, bellumq; irati dij tribunum dedissent: non potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum reipublicæ consulare imperium laturum leges fuisse: ducẽ Volscis, Equisq; ad oppugnandam urbem futurũ. Quid tandem illi non licere, siquid consules superbe in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint diem dicere? accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem sæuitũ sit? non illud consulare imperium, sed tribuniciam potestatem inuisam, intolerandamq; facere, quam pacatam, reconciliatamq; patribus de integro in antiqua redigi mala. neq; illum se deprecari quo minus pergat ut cœperit. uos inquit Fabius cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis potestatem istam ad singulorum auxilium non ad perniciem uniuersorũ comparatam esse: tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum uobis est desertam rempublicam inuadi. non ius uestrum, sed inuidiam minueritis: agite cum collega. ut rem integrã in aduentum consulum differat. ne Equi quidem, ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus cru-

deli, superboq;

deli, superboq; nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni: dilataq; in speciem actione res ipsa sublata: consules extemplo acersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria rediit: et auget gloriam aduenienS exposita omni in campo martio præda, ut suum quisq; per triduum cognitum abduceret. reliqua uendita: quibus domini non extitêre. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est tribuno de lege agente. id antiqui ius consuli fuit. iactata per aliquot dies cum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori, exercituiq; honos suus redditus. triumphauit de Volscis, Equisq;: triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, ut ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequenti lex terẽtilla ab toto relata collegio nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Seruius Sulpitius. Eo anno cœlum ardere uisum. terra ingenti concussa motu est: bouẽ locutam, cui rei priore anno fides non fuerat: creditum. Inter alia prodigia & carnem pluisse: quam in urbem ingens numerus auium intra uolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret libri per duumuiros sacrorum aditi: pericula à conuẽtu alienigenarum prædicta: ne qui in loca summa urbis impetus, cædesq; inde fierent. inter cætera monitum ut seditionibus abstineretur. id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur: ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiant Vol=

scos, & Equos, etsi abscissæ res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam: eijcere Antiates colonos: palàm concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt: delectus edicitur. consules belli administrationem inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci, alteri ut Equi prouincia esset. tribuni coràm in foro personare fabulam compositam Volsci belli: Hernicos ad partes paratos: iam ne uirtute quidẽ premi libertatem populi romani, sed arte ludi: quia occidione propè occisos Volscos & Equos mouere sua sponte arma posse iam fides abierit. nouos hostes quæri: coloniam fidam propinquam infamem fieri: bellũ innoxijs Antiatibus indici: geri cum plebe romana: quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos. sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi dum in integro res sit: dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione urbis pellantur: ne iugum accipiant: si animus sit, non defore auxilium: consentire omnes tribunos: nullum terrorem externum, nullum periculum esse: cauisse deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eò decurrunt tribuni: concionemq; secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiundæ causa: & statim uis coorta. quencunq; lictor iussu consulis prehendisset, tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed uirium spe, sed manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres

in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixae, cum discedere populum iussissent tribuni: quod patres se summo ueri haud sinebant. nec fere seniores rei intererant: quippe quae non consilio regenda, sed permissa temeritati, audaciaeq; esset. multum & consules se abstinebant: ne cui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliae offerrent. Ceso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine et uiribus. ad ea munera data à dijs & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro: ut nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. hic, cum in medio patrum agmine constitisset: eminens inter alios uelut omnes dictaturas, consulatusq; gerens in uoce, ac uiribus suis, unus impetus tribunicios, popularesq; procellas sustinebat. hoc duce saepe pulsi foro tribuni: fusa ac fugata plebes est. qui obuius fuerat, multatus, nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam perpulsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cesoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quàm conterruerat. eo acrius obstare legi: agitare plebem: tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiaeq; flammam, ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cesonis temeritatem ferre. Ibi multa saepe ab iuuentute inconsulte dicta, factaq; in unius Cesonis suspectum incidunt ingenium: tamen legi resistebatur & A. Virginius identidem plebi. ecquid sentitis iam

uos quirites Cesonem simul ciuem, et legem, quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat: omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul, aut dictator fiat: quem priuatum uiribus, & audacia regnantem uidetis. assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies: apparebatq; uulgo homines in dãnatione Cesonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat: cum multa referret sua, familiæq; decora: affirmabat neq; in Quintia gente, neq; in ciuitate romana tantam indolẽ, tam maturæ uirtutis unquam extitisse: suum primum militem fuisse: se sæpe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio: neminem unum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. P. Lucretius consul anni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cesone: memorare pugnas: referre egregia facinora nũc in expeditionibus nunc in acie: suadere, & monere iuuenem egregium instructum naturæ, fortunæq; omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis, in quancunq; uenisset: suum, quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem, & audaciam ætatem quotidie auferre: quod desyderetur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater in-

ter hos L. Quintius, cui Cinannato cognomen erat: non iterando laudes, ne cumularet inuidiam: sed ueniam errori, atq; adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, qui non facto quenquam offendisset: ut condonarent filium orabat. sed alij auersabantur preces, aut uerecundia, aut metu: alij se, suosq; multatos querentes atroci responso iudicium suum præferebant. premebat reum præter uulgatam inuidiam crimen unum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat: testis extiterat se haud multo post quàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in suburra incidisse: ibi rixam natam esse: fratremq́; suum maiorem natu nec dum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cesone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq́; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeo concitati homines sunt: ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Ceso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij contra ui resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit: & de quo futurum propediē iudicium: eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato: seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in uincla conijci uetant: sisti reum, pecuniamq́;, nisi sistatur, populo promitti placere pronuntiant. summam pe-

cuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in du
bium: id ad senatum reijcitur. reus dum consuleren-
tur patres, retentus in publico est. uades dare placuit.
unum uadem III. Mil. æris obligarunt. quod da-
rentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot ua
dibus accusator uadatus est reum. hic primus uades
publicos dedit. dimissus è foro nocte proxima iussu con
sulum in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum
excusaretur solum uertisse exilij causa: nihilo minus
Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere
concilium. pecunia à patre exacta crudeliter: ut di-
uēditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ue
luti relegatus agello quodā in tugurio uiueret. hoc iu
diciū, & promulgata lex exercuit ciuitatem: ab exter
nis armis otium fuit. cum uelut uictores tribuni per-
culsis patribus Cesonis exilio propè perlatam esse cre
derent legem: & quod ad seniores patrum pertine-
ret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxi-
me quod Cesonis sodalium fuit: auxere iras in plebē,
non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum
est: quod modo quodam temperauere impetus suos. Cū
primo post Cesonis exilium lex cœpta ferri est: instru
cti, paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tri-
bunos, ubi primum summouentes præbuere causam:
adorti sunt: ut nemo unus inde præcipuum quicquam
gloriæ domum, inuidiæ'ue ferret: mille pro uno Ceso
nes extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus
tribuni de lege non agerent: nihil eisdem illis placi-
dius, aut quietius erat. benigne salutare: alloqui ple-
bis homines: domum inuitare: adesse in foro. tribunos

ipsos cætera pati: sine interpellatione concilia habere: nūquam ulli neq; publice, neq; priuatim truces esse: nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere: sed refecti quoq; in insequentem annum ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret: paulatim permulcendo, tractandóq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & Publius Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat: legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrū plebi se magis insinuabant: eo acrius contra tribuni tendebant: ut plebi suspectos eos criminando facerēt. coniurationem factam: Cesonem Romæ esse: interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum: ut iuuentus tribuniciam potestatem è republica tolleret: formáq; eadem ciuitatis esset, quæ ante sacrum montem occupatum fuerat. & ab Volscis, et Equis statum iā, ac propè solēne in singulos annos bellum timebatur: propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortum. exules, seruiq; ad quatuor millia hominum & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte capitoliū, atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare, & simul capere arma noluerāt. alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ uoces, ad arma, et hostes in urbe sunt: audiebantur. consules & armare plebem, & inermē pati timebant: incerti quod malum repentinum,

externum, an intestinum, ab odio plebis, an seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus: sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida, & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma: nō uulgo tantum: ut incerto hoste praesidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquum noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostium esset: in stationibus disponendis ad opportuna omnis urbis loca egere: Lux deinde aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex capitolio uocabat: se miserrimi cuiusque suscepisse causam: ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret: & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo romano authore fieri. si ibi spes non sit: se Volscos, & Equos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus, atq; consulibus: praeterea tamen, quae denuntiabantur: ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantum in urbe hostium esset: mox Sabinae, Hetruscaeq; legiones ex composito adessent: tum aeterni hostes Volsci, et Equi non ad populandos ut ante fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi, & uarij timores. inter caeteros eminebat terror seruilis: ne suus cuiq; domi hostis esset: cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare satis erat tutum. uixq; concordia sisti uidebatur posse. tantum superātibus alijs, ac emergentibus malis nemo tribunos, aut plebem timebat. mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorū semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum uidebatur. at id propè unum maxime inclina

tis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit:
ut non bellum, sed uanam imaginem belli ad auer=
tendos ab legis cura plebis animos capitolium insedis
se contenderent: patriciorum hospites, clientes'q;, si per
lata lege frustra tumultuatos esse se sentiant: maiore
quàm uenerint silentio abituros. concilium inde legi
perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatũ
interim consules habent, alio se maiore à tribunis me
tu ostendẽte, quàm quem nocturnus hostis intulerat.
Postquam arma poni, & discedere homines ab sta-
tionibus nuntiatum est: P. Valerius collega senatum
retinente, se ex curia proripit: inde in templum ad tri
bunos uenit. Quid hoc rei est inquit tribuni? Ap. Her
donij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis?
tam felix uobis corrumpendis fuit, qui seruitia non
commouit author? cum hostes supra caput sint: discedi
ab armis, leges'q; ferri placet? Inde ad multitudinem
oratione conuersa. si uos, urbis'q;, si uestri nulla cura
tangit: at uosueremini deos uestros ab hostibus captos.
Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Miner=
ua, alij dij, deæq; obsidentur: castra seruorum publi-
cos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciui
tatis uidetur? tantum hostium non solum intra mu=
ros est, sed in arce supra forum, curiam'q;: comitia in
terim in foro sunt: senatus in curia est: uelut cum
otium superat, senator sententiam dicit: alij quirites
suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebis'q;
est, consules, tribunos, deos, homines'q; omnes ar-
matos opem ferre, in capitolium currere, liberare
ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi

maximi decuit? Romule pater tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti: da stirpi tuae. iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quantum mortalis deum possum, te, ac tua uestigia sequar. Vltimum orationis fuit: se arma capere: uocare omnes quirites ad arma. siquis impediat: iam se consularis imperij, iam tribuniciae potestatis, sacratarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, ubicunque sit, in capitolio, in foro pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valerium consulem sumi arma. ausurum se in tribunis, qđ princeps familiae suae ausus in regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram: spectaculoq; seditionem romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in capitolium consul potuit. nox certamina coepta oppressit. tribuni cessere nocti timentes consulum arma. amotis inde seditionis authoribus patres circumire plebem: inserentesq; se in circulos sermones tempori aptos serere: admonere ut uiderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse: sed simul patres, plebemq; arcem urbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hostibus dedi Dum haec in foro sedandae discordiae causa aguntur: consules interim ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas, murosq; discesserant. Eadē nocte & Thusculum de arce capta, capitolioq; occupato, & alio turbatae urbis statu nuntij ueniunt. L. Manilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nū

tiis magnopere censet ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant, periculum ipsum, discrimenq́; ac sociales deos, fidemq́; fœderum id posce=re. demerendo beneficio tam potentem, tam propinquã ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus conscribitur: arma dãtur. Romam prima luce uenientes, procul speciẽ hostiũ præbere. Equi, aut Volsci uenire uisi sunt. deinde ubi uanus terror abijt: accepti in urbẽ agmine in forũ descendunt. ibi iã P. Valerius relicto ad portarũ præsi=dia collega, instruebat aciẽ. authoritas uiri mouerat, affirmantis capitolio recuperato, et urbe pacata, si se doceri siuissent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur: memorẽ se maiorũ suorũ, memorẽ cognominis, qđ populi colẽdi uelut hæreditaria cura sibi à maiorẽbus tradita esset: concilium plebis non impediturũ. hũc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribu=nis in cliuum capitolinum erigunt aciem. adiungitur et Thusculana legio. certare socij, ciuesq́; utri recuperatæ artis suum decus facerent. dux uterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterq̃ loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijq́;. Iam in uestibulum perruperant templi: cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum, uicemq́; consulis prouolat. præ ardore, impetuq́; tantæ rei sensus nõ peruenit ad militem. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. multi exulum cæde sua fœdauere templum: multi uiui capti: Herdonius interfectus: ita

capitolium recuperatum. De captiuis ut quisq; liber, aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq; sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: capitolium purgatum, atq; lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur: iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni patribus ut P. Valerij fidem exoluerent: instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude libararet: agi de lege sineret. Consul antequàm collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cesonis cõsul creatur: qui magistratum statim occiperet. perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrũ, uirtute sua, tribus liberis: quorũ nemo Cesoni cedebat: magnitudine animi consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratum inijt: assiduis concionibus pro tribunali non ĩ plebe coercenda, quàm senatu castigando uehementior fuit. cuius ordinis languore perpetuo iam tribuni plebis non ut in republica populi romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent. cum Cesone filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex urbe romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarũ iterum, ac tertio tribunos pessimis artibus regia licentia uiuere. A. inqt ille Virginius, qa in capitolio non fuit: minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto: qui uere rem æstimare uelit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo propè denuntiauit ut ar-

ma caperetis: hic negando bella esse, arma uobis ade-
mit: nudosq; seruis uestris, & exulibus obiecit. &
uos (cum C. Claudij pace, et P. Valerij mortui loquar)
prius in cliuum capitolinũ signa intulistis: quàm hos
hostes de foro tolleretis? pudet deorum, hominumq;.
cum hostes in arce, in capitolo essent: exulum, & ser
uorum dux profanatis omnibus in cælla Iouis optimi
maximi habitaret: Thusculi ante q̃ Romæ sumpta
sunt arma. in dubio fuit utrũ L. Manilius Thuscula
nus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules ro=
manam arcem liberarent. & qui ante Latinos, ne
pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent:
attingere arma passi sumus: nũc nisi Latini sua sponte
arma sumpsissent: capti, & deleti eramus. hoc est tri-
buni auxiliũ plebi ferre inermem eã hosti trucidandã
obijcere? scilicet siquis uobis humillimus homo de ue-
stra plebe, quam partem ueluti abruptam à cætero po
pulo uestram patriam, peculiaremq; rempublicam
fecistis: siquis ex his domum suam obsessam à fami-
lia armata nuntiaret: ferendum auxilium putaretis.
Iupiter optimus maximus exulum, atq; seruorum se-
ptus armis nulla humana ope dignus erat. & hi po
stulant ut sacro sancti habeantur? quibus ipsi dij neq;
sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis, humanisq; abru
ptis legibus legem uos hoc anno laturos dictitatis? tũ
hercule illo die, quo ego COS. sum creatus: male gesta
est resp. peius multo q̃, cum P. Valerius consul perijt:
si tuleritis. Iam primum omnium inquit quirites in
Volscos, & Equos mihi atq; collegæ legiones ducere
in animo est. nescio quo fato magis bellantes, quàm pa

cati propitios habeamus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit: si capitolium ab exulibus obsessum scissent: suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant rempublicam. consul alter comes animosior, quàm author suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facile passus, in peragendis consularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent: quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis uero inquit Quintius, nihil delectu opus est: cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum capitolium arma plebi dedit: omnes in uerba iurauerint conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq; omnes, qui in uerba iurastis: crastina die armati ad lacum regillum adsitis. Cauillari tum tribuni: & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm uenerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum, et leges aptas faciebat: sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat: de proferendo exercitu agere: eo magis, quod & augures iussos adesse ad regillum lacum fama exierat: locumq; inaugurari: ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ ui tribunicia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules uellent. neq; enim prouocationem esse longius ab urbe mille passuum: & tribunos si eo

aduenient, in alia turba quiritium subiectos fore consulari imperio. Terebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat: quod sæpius Quintius dictitabat se consulum comitia non habiturum: non ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remedijs sisti posset: dictatore opus esse reipublicæ: ut qui se mouerit ad sollicitandum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in capitolio erat. eo tribuni cũ perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se in authoritate patrum futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt, neq; tribuni legem eo anno ferrent: neq; consules ab urbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eos tribunos refici, iudicare senatum contra rempublicam esse. consules fuere in patrum potestate. tribuni reclamantibus COSS. refecti. patres quoq; nequid cederent plebi, et ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer inquit, si uana uestra patres conscripti ad plebem authoritas est? uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultum in continuandis magistratibus soluit: ipsi quoq; solutum uultis: ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq; profecto est sua decreta, & consulta tollere, quàm aliorum. Imitamini patres conscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis: aliorum exẽplo peccatis po

tius, quàm alij uestro recte faciant. dum ego ne imiter tribunos: nec me contra senatus consultum consulē renuntiari patiar. Te uero consul Claudi adhortor ut & ipse populum romanum hac licentia arceas: & de me hoc tibi persuadeas, mei te accepturū, ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq́; quæ ex continuato eo impenderet: leuatam putem. Communiter inde edicunt ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset: se id suffragium non obseruaturos. consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Malugenensis. Census actus eo anno. lustrum propter capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis, et Equis Latini atq; Hernici nūtiabant. Iam Antij Volscorum legiones esse: et ipsam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreq́; impetratum à tribunis ut bellum præuerti sinerent. Cōsules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset: ne qua pars hostium, qui Equis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici, & Latini iussi milites dare ex

71 fœdere, duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præstitutum uenerunt socij: consul extra portam capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido, statiuisq́; hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Equis uenisset exercitus: dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur parারent: postero

rent: postero die Fabius non permistam unam sociorum, ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus romanis. inde signum obseruare iussit: ut pariter & socij rem inciperent: referrentq; pedem, si receptui cecinisset. equites item suæ cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. transgressus inde munitiones pauidam turbã, inclinatamq; in partem unã castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallũ haud facile fuerat: cum ad id spectator pugnæ astitisset: libero campo adeptus parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris, et extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior: quia uix arma secum efferre hostis potuit. deletusq; exercitus foret: ni fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur: interim Equi robore iuuentutis præmisso arcem Thusculanam improuiso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt: ut distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus, quàm si capitolium captum nuntiaretur. adeo & recens erat Thusculanorum meritum: & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium uidebatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, et quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul

Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Equorum oppugnabat: partem Thusculanis dederat ad arcem recuperãdam. ui nunquam eò subire potuit: fames postremo inde detraxit hostem. quo postquam uentum ad extremum est: inermes, nudíq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes romanus consul in Algido consecutus ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) exercitu relicto castra locat. & alter consul postquã mœnibus iam Romanis pulso hoste periculum esse desierat: & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi hostium fines ingenti certamine hinc Volscos, hinc Equos populantur. Eodem anno descisse Antiates apud plerosq; authores inuenio L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumq; cepisse, certum affirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est: non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium domi bellum patres territat. clamant fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse: se nihilo minus rem susceptam peracturos. obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis ut actiones tribuniciæ in aduentum consulum differrentur. erat et noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, qđ falsus haud dubie testis in Cesonem extitisset: diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neq; fratrẽ Volscij ex quo semel fuerit æger, unquam non modo uisum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo: multorumq; tabe mensium mortuum: nec his tempo

ribus, in quæ testis crimen coniecisset: Cesonem Romæ
uisum: affirmantibus, qui unà meruerant, se cum eum
tum, frequentemq́; ad signa sine ullo commeatu fuisse.
ita esse multi priuatim ferebant Volscio iudices: cum
ad iudicium ire non auderet. omnes eæ res in unum
congruentes haud magis dubiam damnationem Vol-
scij, quàm Cesonis Volscio teste fuerat: faciebant. in
mora tribuni erant: qui comitia quæstores habere de
reo, nisi prius habita de lege essent: passuros negabant.
ita extracta utraq; res in consulum aduentum est. qui
ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inie-
runt: quia silentium de lege erat, perculsos magna
pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum
anni iam erat) quartum affectantes tribunatum in co
mitiorum disceptationem ab lege certamen auerte-
rant. & cum consules nihilo minus aduersus conti-
nuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ
maiestatis causa promulgata ferretur: tetendissent: ui-
ctoria certaminis penes tribunos fuit. Eodẽ anno Eqs
pax est petentibus data. Cẽsus, res priore anno incho
ta perficitur. idq́; lustrum ab origine urbis decimum
conditum. fuerunt censa ciuium capita centumtrigin-
taduo millia, CCCCXIX. Consulum magna do-
mi, belliq́; eo anno gloria fuit: quod & foris pacem
peperere: et domi, etsi non concors, minus tamen quàm
aliâs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, et Lucius
Nautius consules facti duas residuas anni prioris cau-
sas exceperũt. eodem modo consules legem, tribuni iu
diciũ de Volscio impediebant. sed in quæstoribus no-
uis maior uis, maior authoritas erat. Cũ M. Valerio

Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus: qui ter consul fuerat. is quoniam neq; quintiæ familiæ Ceso, neq; reipublicæ maximus iuuenum restitui posset: falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset: iusto, ac pio bello persequebatur. cum Virginius maxime, & tribuni de lege agerent: duum mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut cum edocuissent populum quid fraudis occultæ ferretur: sinerent deinde suffragium inire. hoc interualli datum res trãquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Equi dederũt. qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis imperium ad Gracchum Chloelium deferunt. is tum longe princeps in Equis erat. Graccho duce in Lanuinum agrum, inde in Thusculanum hostili populatione ueniunt: pleniq; prædæ in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumus legati ab Roma uenerunt questum iniurias, et ex eo fœdere res repetitum. eos Equorum imperator quæ mandata habeant ab senatu romano, ad quercum iubet dicere: se alia interim acturũ. quercus ingens arbor prætorio immunebat: cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, et hæc inquit sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus à uobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint, & mox armis: cum deorum, hominumq; simul uiolata iura exequemur. Romam rediere legati. Senatus iussit alterum consulẽ contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Equorum prouinciam dedit. Tribuni suo

more impedire delectum: et forsitan ad ultimum impedissent: sed nouus subito additus terror est. uis Sabinorum ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit: fœdati agri: terror iniectus urbi est. tũ plebs benignè arma cœpit, reclamantibus frustra tribunis: magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit: castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerũq; nocturnis incursionibus tantam uastitatem in Sabino agro reddidit: ut comparati ad eam propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minutio neq; fortuna, nec uis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset: nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. quod ubi senserunt hostes: creuit ex metu alieno (ut fit) audacia: & nocte adorti castra, postquam parum uis aperta profecerat: munitiones postero die circundant. Quæ prius quàm undiq; uallo obiectæ clauderent exitus: quinq; equites inter stationes hostium emissi Romam pertulere consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. itaq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit: quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij uideretur: dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretium est audire qui omnia præ diuitijs humana spernunt: neq; honori magno locum, neq; uirtuti putant esse: nisi effusè affluãt opes. Spes unica imperij populi romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum, ubi nunc

navalia sunt: quatuor iugerum colebat agrum: quæ
prata quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fo
diens palo innixus, seu cum araret, operi certe, id qđ
constat, agresti intentus, salute data inuicem, reddi-
taq; rogatus ut (quod beneuerteret ipsi, reiq; publicæ)
togatus mandata senatus audiret. admiratus, rogi-
tans'q; satis'ne salua essent omnia? togam propere e tu
gurio proferre uxorem Raciliam iubet. qua simul ab
sterso puluere, ac sudore uelatus processit. dictatorem
eum legati gratulantes consalutant: in urbem uocant:
qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio
publice parata fuit: transuectum'q; tres obuiam egres
si filij excipiunt: inde alij propinqui, atq; amici: tum
patrum maior pars. ea frequentia stipatus anteceden
tibus lictoribus deductus est domum. & plebis con-
cursus ingens fuit: sed ea nequaquã tam læta Quin
tium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso
imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte
nihil, præter quàm uigilatum est in urbe. Postero die
dictator cum ante lucem in forum uenisset: magistrũ
equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis: sed qui
tum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset:
bello tamen primus longe romanæ iuuentutis habitus
esset. Cum magistro equitum in concionem uenit: iu-
stitium edicit: claudi tabernas tota urbe iubet: uetat
quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum qui-
cunq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies
quinq; coctis, uallis'q; duodenis ante solis occasum mar
tio in campo adessent. quibus ætas ad militandũ gra
uior esset: uicino militi, dum is arma pararet, ual-

lumq; peteret: cibaria coquere iussit. Sic iuuentus di-
scurrit ad uallum petendum: sumpsere unde cuique
proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreq; omnes
ad edictum dictatoris præsto` fuere. Inde composito
agmine non itineri magis apto, quàm prælio, si res
ita tulisset: legiones ipse dictator, magister equitum su
os equites ducit. In utroq; agmine quas tempus ipsum
poscebat, adhortationes erant: adderent gradum: ma
turato opus esse: ut nocte ad hostem peruenire possent.
consulem, exercitumq; romanum obsideri: tertium di
em iam clausos esse: quid quæq; nox, aut dies ferat,
incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum re-
rum momenta uerti. accelera signifer, sequere miles,
inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. me-
dia nocte in Algidum perueniunt: & ut sensere se
iam prope` hostes esse: signa constituunt. Ibi dictator
quantum nocte prospici poterat, equo circum uectus,
contemplatusq; qui tractus castrorum, quæq; forma
esset, tribunis militum imperauit ut sarcinas in unum
conijci iubeant: militem cum armis, ualloq; redire in
ordines suos. facta, quæ imperauit. Tũ quo fuerant or
dine in uia, exercitum omnem longo agmine circun
dat hostium castris: & ubi signum datum sit, clamo
rẽ omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quẽq;
ducere fossam, & iacere uallum. Edito imperio signũ
secutum est: iussa miles exequitur: clamor hostes cir-
cunsonat. superat inde castra hostium: & in castra
consulis uenit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens
facit. Romani ciuilem esse clamorem, atque auxili-
um adesse inter se gratulantes ultro ex stationibus,

ac uigilijs territant hostem, Consul differendum negat: illo clamore non aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam: mirumq́; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Equi parabant: cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio: à munientibus ad pugnantes introrsum uersi uacuam noctem operi dedere: pugnatumq́; cum consule ad lucem est. luce prima iam circumuallati ab dictatore erant: & uix aduersus unum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui cõfestim à perfecto opere ad arma redijt: inuaditur uallum. hic instabat noua pugna: illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgente à prælio ad preces uersi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione uictoriam ponerent: ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit. Gracchum Chloelium, ducẽ principesq; alios uinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione decedi: sanguinis se Equorum non egere: licere abire: sed, ut exprimatur tandem confessio subactam, domitamq́; esse gentem: sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus, superq; eas transuersa una deligata. sub hoc iugo dictator Equos misit. Castris hostium receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularem exercitum, ipsumq; consulẽ

increpans, cæterarum inquit prædæ parte miles ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu L. Minuti donec cõsularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu: iussus'q; ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete obediens erat: ut beneficij magis, quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit: et proficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis senatus habitus triumphantem Quintium quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. ducti ante currum hostium duces militaria signa prælata: secutus exercitus præda onustus: epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omniũ domos: epulantes'q; cum carmine triumphali, & solennibus iocis comessantium modo currum secuti sunt. Eo die L. Manlio Thusculano approbantibus cunctis ciuitas data est. confestim'q; se dictator magistratu abdicasset: ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius dãnatus Lanuuium exulatum abijt. Quintius sextodecimo die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. ad uastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minutio Fabius Quintius successor in Algidũ missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant: neq̃d ferretur ad populum, patres tenuere. plebes uicit ut quintum eosdem tribunos crearent. Lupos uisos in capitolio ferunt à canibus fugatos: ob id prodigium lustratum ca

pitolium esse. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules Q. uintius Minutius, M. Horatius Puluillus. cuius initio anni cum foris otium esset: domi seditiones idem tribuni, eadem lex faciebat: ulteriusq; uentum foret: adeo exarserant animis: ni uelut dedita opera nocturno impetu Equorum Corbione amissum præsidium nuntiatum esset. Senatum consules uocant: iubentur subitarium scribere exercitum, atq; in Algidum ducere. Inde posito legis certamine noua de delectu contentio exorta. uincebaturq; consulare imperium tribunicio auxilio: cum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros romanos, inde ad urbem uenire. is metus perculit ut scribi militem tribuni sinerent: non sine pactione tamen, ut quoniam ipsi quinquennium elusi essent: paruumq; id plebi præsidium foret: decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus. id modo excepere: ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunicia comitia, ne id quoq; post bellum, ut cætera uanum esset: extemplo habita. tricesimosexto anno à primis tribunis plebis decem creati sunt: bini ex singulis classibus. itaq; cautum est ut postea crearentur. Delectu deinde habito Minutius contra Sabinos profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Equi Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent: in Algido pugnat: multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione, Hortanaq;: Corbionē etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. domi, forisq; otium fuit: annona propter aquarum intemperiem la-

boratum est. De auentino publicando lata lex est. tribuni plebis iidem refecti. hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legem omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquã aucti: si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent: trepidi nuntii ab Thusculo ueniunt Equos in agro Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritũ morandi auxilii. ambo consules cum exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt. ibi pugnatum: supra septem millia hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarii consules uendiderunt: inuidiæ tamen ad exercitum fuit. ea deniq; tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo ut magistratu abiere: Sp. Tarpeio, & A. Aeternio COSS. dies dicta est. Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. uterq; magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius XV. millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus. finem tandem certaminum facerent: si plebeiæ leges displicerent. at illi communiter legumlatores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrent: quæq; æquandæ libertatis essent: sinerent creari. Rem non aspernabantur patres: daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus con

ueniret: de latore tãtum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius: P. Sulpitius Camerinus, iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Graeciae ciuitatum instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequens P. Curatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum: quod primo legatorum, qui Athenas ierant: legumq; peregrinarum expectatio praebuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; foeda homini foeda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus: multae, & clarae lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat: augures legêre. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade foedatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextilius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum atticis legibus. eo intentius instabant tribuni ut tandem scribendarũ legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione: & nequis eo anno alius magistratus esset admiscerentur' ue plebei. Controuersia aliquandiu fuit: prostremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliaeq; sacratae leges abrogarentur. Trecentesimo anno altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis ab COSS. ad decemuiros, quemadmodum à regibus ante ad consules uenerat. Translato imperio minus insignis, quia non diuturna muta

tio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est: repetitumq́;, duobus uti mandaretur consulum nomen, imperiumq́;. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumus. Claudio, et Genutio, qa designati consules in eum annum fuerant: pro honore honor redditus: & Sestio alteri consulum prioris anni: quod eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura usui fore credebant. suppleuere cæteri numerum. graues quoq; ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat fauore plebis. adeoq́; nouum sibi ingenium induerat: ut plebicola repente, omnisq́; auræ popularis captator euaderet pro truci, sæuoq́; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant: collegis nouem singuli accensi apparebant: & in unica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum inutilis esset: summa aduersus alios æqtas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sestium patriciæ gentis uirum inuento, prolatoq; in concionem, in re iuxta manifesta, atq; atroci C. Iulius decem uir diem Sextio dixit: & accusator ad populũ extitit, cuius rei iudex

legitimus erat: decessit'q; ex iure suo: ut demptum de ui magistratus populi libertati adijceret. Cum promptũ hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi, infimi'q; ferrent: tum legibus condendis opera dabatur: ingenti'q; hominum expectatione propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: & quod bonum, faustum, felix'q; reipublicæ, ipsis, liberis'q; eorum esset: ire, & legere leges propositas iussere. se, quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus sũmis, infimis'q; iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consilia'q;. uersarẽt in animis secum unamquanq; rem: agitarent deinde sermonibus: atq; in medium quid in quaq; re plus, minus'ue esset, conferrent. eas leges habiturum populũ romanum, quas cõsensus omnium non iussisse latas magis, q̃ tulisse uideri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uiderentur: centuriatis comitijs X. tabularũ leges perlatæ sũt. quæ nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici, priuati'q; est iuris. Vulgatur deinde rumor duas deesse tabulas: quibus adiectis obsolui posse uelut corpus omnis romani iuris. Ea expectatio cum dies comitiorum appropinquaret, desyderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præter quàm quod consulum nomen haud secus quàm regũ perosa erat: ne tribuniciũ quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decẽuiris quærebat. Postquã uero comitia decemuiris creandis in trinundinum indicta sunt: tanta exarsit ambitio: ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tanti

possessio imperij uacuo ab se relicto loco haud satis di gnis pateret) prehensarent homines. honorem summa ope à se impugnatum ab ea plebe, cum qua conten- derent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisq; honoribus actis stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum peten= do, quàm gerendo magistratui erat. criminari opti- mates: extollere candidatorum leuissimum quenq;, hu millimumq;. ipse medius inter tribunicios duellios, ica liosq; in foro uolitare: per illos se plebi uendicare. do nec collegæ quoq;, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus: coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet. apparere nihil synceri esse: profecto haud gra= tuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere: & uulgari cum priuatis non tam properantis abire magistratu, quàm uiam ad continuandum magistratum quærentis esse. Pro- palàm obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundã do mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consen su iniũgunt. ars ea hæc erat: ne semet ipse creare pos set. quod præter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enim uero, qđ be neuertat, habiturũ se comitia professus impedimen= tum pro hac occasione arripuit. deiectisq; honore per concionẽ duobus Quintiis, Capitolino, et Cincinnato, & patruo suo C. Claudio constantissimo uiro in opti= matium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, ne= quaquam splendore uitæ pares decemuiros creat: se in

primis. quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurũ crediderat. Creati cum eo. M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, Lucius Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Ceso Duillius, Sp. Oppius cornicen, M. Rabuleius, Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit: suo iam inde uiuere ingenio cœpit: nouos q; collegas iam prius quàm inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab aliis coquebant: iam haud dissimulando supbiam rari aditus colloquẽtibus difficiles ad idus maias rem perduxere. Idus tum maiæ solẽnes ineundis magistratibus erãt. Initio igitur magistratus primũ honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces haberet: & hoc insigne regium in orbem, suam cuiusq; uicẽ per omnes iret: subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. centum uiginti lictores forũ impleuerant, & cũ fascibus secures illigatas proferebant. nec attinuisse demi securem, cum sine prouocatione creati essent: interpretabantur. decem regum species erat: multiplicatusq; terror non infimis solum, sed primoribus patrum, ratis cædis causam, ac principium quæri: ut siquis memorem libertatis uocem aut in senatu, aut in populo misisset: statim uirgæ, securesq; etiam ad cæterorum metum expedirentur. nam præter quàm qđ in populo nihil erat præsidij sublata prouocatione: intercessionẽ quoq; consensus sustulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent:

& quædam

& quædam, quæ sui iudicij uideri possent: ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinose, crudeliterq; consulebatur: hominum, non causarum toti erãt: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. siquis collegam appellasset: ab eo ad quem uenerat, ita discedebat, ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine authore exierat, non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent: perpetuoq; decemuiratu possessum semel obtinerent imperium. Circunspectare tum patriciorum uultus plebeij: & inde libertatis captare auram: unde seruitutem timendo in eum statum remp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebem: nec probare quæ fierent: & credere, haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem in seruitutem elapsos iuuare nolle, cumulare quoq; iniurias: ut tædio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desyderium ueniant. Iam et processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ: nec quicquã iam supererat, si hæ quoq; leges centuriatis comitijs perlatæ essent: cur eo magistratu reip. opus esset. expectabant quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribuniciam potestatem munimentum libertati, rem intermissam repararent: cum interim mentio comitio

rum nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostẽtauerant plebi: patricijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsederant. Hi ferè agere plebem, plebisq́; res: cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset etiam. ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cædi alij: alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiam iniuriæ: sed propalá licentiam suam malle, quàm omniũ libertatem. Idus maiæ uenêre, nullis subrogatis magistratibus. priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendũ imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id uero regnum haud dubie uideri: deploratur in perpetuum libertas: nec uindex quisquam existit, aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderãt animos: sed contemni cœpti erãt à finitimis populis: imperiumq́; ibi esse, ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum romanum fecere: lateq́; populati cum hominum, atq; pecudum inulti prædas egissent: recepto ad Eretum quod passim uagatum erat agmine, castra locant, spem in discordia romana ponẽtes: eam ĩpedimentum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbẽ agrestium fuga trepidationẽ iniecit. decẽuiri consultant qd opus facto sit. destituti inter patrum, & plebis odia. addidit terrorem insuper aliũ fortuna. Equi alia ex parte castra in Algido locant: depopulanturq́; inde excursionibus Thusculanũ agrum. legati ab Thusculo præsidium

orantes nuntiant. Is pauor perculit decemuiros, ut se natum simul duobus circunstantibus urbē bellis consuleret. citari iubent in curiam patres, haud ignari quāta inuidiæ immineret tempestas: oēs uastati agri, periculorumq; immnentiū causas in se congesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent: imperioq; inhibendo acriter in paucos præferoces animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro est præconis patres in curiam ad decemuiros uocantis: uelut noua res, q̄a intermiserant iandiu morem consulendi senatus: mirabundam plebem conuertit, quid nam incidisset: cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparēt. hostibus, belloq; gratiā habendā: quod solitū quicquā liberæ ciuitatis fieret. circūspectare omnibus fori partibus senatorē: raroq; usquā noscitare: curiam inde, ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum et ipsi inuisum consensu imperiū & plebs, quia priuatis ius non esset uocandi senatum: nō conuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatē repetentiū, si se plebs comitem senatui det: & quemadmodum patres uocati non coeant in senatum: sic plebs abnuat delectum. hæc fremunt pleos. Patrū haud ferè q̄squā in foro, in urbe rari erāt. indignitate rerū cesserāt in agros: suarūq; rerū erāt, amissa publica: tm̄ ab iniuria se abesse rati, quātum à coetu, congressūq; ipotentiū dominorū se amouissent. Postquā citati nō conueniebant: dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumq; num consulto detrectarent, referunt senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit,

quàm si præsentes detrectare imperium referrent. iubent acciri omnes: senatumq; in diem posterum edicunt: qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. Quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata: quod ijs, qui iam magistratu abissent: priuatisq; ius abesset: tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter uentum in curiã est, quàm obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitium proditum memoriæ est post relationem Ap. Claudij prius quàm ordine sententiæ rogarentur, postulando ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denunciantem tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, X. Tarquinios appellantem, admonentemq; Valerijs, & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse: quippe quo Iouem appellari fas sit: quo Romulum conditorem urbis, deincepsq; reges appellatos: quod sacris etiam ut solenne retentum sit. superbiam, uioléntiamq; tum perosos regis. quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint: quem laturum in tot priuatis? uiderent'ne uetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiã mouerent uocem. neq; se uidere qui sibi minus priuato ad concionem populum uocare, quàm illis senatum cogere liceat. ubi uellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello Sabino cos referre: tanquam maius ullum populo romano bellum sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarum causa creati nihil iuris in ci

uitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinem imperitandi, quod unum exæquandæ sit libertatis: sustulerint: qui priuati fasces, et regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus creatos: postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis essent rogitare: populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno prope iam senatum non habuerint: tunc ita habeant: ut de republica loqui prohibeant. ne nimium in metu alieno spei ponerent: grauiora, quæ patiantur, uideri iam hominibus, quàm quæ metuant. Hæc uociferante Horatio cum decemuiri nec iræ, nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura res esset, cernerēt: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat: oratio fuit precibus, quàm iurgio similis, per orantis per sui fratris, parentisq; eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quàm reip. quippe remp. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari fermè iras: earū euentum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi uerecundia fuit. sententiam igitur peregit: nullum placere senatus consultum fieri. omnesq; ita accipiebant priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq; ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit: quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscunq; magistratus esse, quàm

senatum haberent, iudicabat: quos priuatos fecerat au thor nullius senatus consulti faciendi. Ita labente iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset: simulando curam belli fratrem, collegas'q; eius tuebatur: quo nam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent. aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summae rerum praeessent, controuersiam fecerint: nūc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant. nisi q̃d in turbido minus perspicuum fore putent q̃d agatur. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis uerum esse præiudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatius'q; ante idus maias decemuiros abisse magistratu insimulent: bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu discrepante agi. etiam nunc ita se parare Ap. Claudium: ut comitiorum, quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit: sciat sibi rationem reddendam esse utrum in unum annum creati sint: an donec leges, quæ deessent, perferantur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uana'q; non nuntios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere: qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs, & legatis habeatur: delectum quoq; primo tempore haberi: & decemuiros quò cuiq; eorum uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præ

uerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrũ euincebant. ferociores'q; iterũ coorti Valerius, Horatius'q; uociferari ut de rep. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neq; enĩ sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neq; se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tũ Ap. iam propè esse ratus ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia: uictum imperium esset: non erit melius inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non (quod simulabat) consulendo diremit certamen. facta'q; per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas non ultra uocem excessisset: decemuiri propositum tenuere. consulares quoq;, ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cuius desyderium plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse: propè malebant postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere. rursus plebem, si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset: aut bellis interpositis, aut moderatione consulũ in imperijs exercẽdis, posse in obliuionem tribunorum abduci. Silẽtio patrum edicitur delectus. iuniores cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis inter se decemuiri comparabant quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes ĩter decẽuiros erãt Q. Fabius, et Ap. Claudius. bellũ domi maius, q̃ foris apparebat. Appij uiolẽtiam

aptiorem rati ad comprimẽdos urbanos motus: In Fabio minus in bono constans, q̃ gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi, militiæq; decemuiratus, collegæq; ita mutauerãt: ut Appij, quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cesone Duellio, et L. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ, quàm domi melius resp. administrata est. illa modo in ducibus culpa: quòd ut odio essent ciuibus, fecerant. alia omnis penes milites noxa erat: qui nequid ductu, atq; auspicio decemuirorũ prospere usquam gereretur: uinci se per suum, atq; illorum dedecus patiebãtur. Fusi et ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Equis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem inter Fidenas, Crustumeriamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes natura loci ac uallo, non uirtute, aut armis tutabãtur. Maius flagitium in Algido: maior etiã clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati: ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent: custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum

decernerent: decemuirosq; ab arce Thusculi digres-
sos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in
Sabinum agrum transferri: belloq; ultro inferendo
deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad cla
des ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decem
uiri belli, domiq; adijciunt. L. Sicium in Sabinis per
inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, se
cessionisq; mentiones ad uulgus militum sermonibus
occultis serentem, prospeculatum ad locum castris ca=
piendum mittunt. datur negotium militibus, quos mi
serant expeditionis eius comites: ut eum opportuno a=
dorti loco interficerent. haud inultum interfecere. nã
circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cum
ipse se prævalidus pari uiribus animo circũuentus tu
taretur. Nuntiant in castra cæteri præcipitatum in in
sidias esse Sicium egregie pugnantem: militesq; quos
dam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit:
profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant,
decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum
ibi corpus, Siciumq; in medio iacentem, armatumq;
omnibus in eum uersis corporibus uidere: hostiũ neq;
corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab su
is interfectum memorantes retulere corpus. inuidiæq;
plena castra erant: et Romam ferri protinus Sicium
placebat: ni decemuiri funus militare ei publica im-
pensa facere maturassent. Sepultus ingenti militũ mœ
stitia: pessima decemuirorum in uulgus fama est. Se-
quitur aliud in urbe nefas ab libidine ortũ, haud mi
nus fœdo euentu, quàm quod per stuprum, cædemq;
Lucretiæ urbe, regnoq; Tarquinios expulerat: ut nõ

finis ſolum idem decẽuiris, qui regibus, ſed cauſa etiã
eadem imperij amittendi eſſet. Ap. Claudium uirgi-
nis plebeiæ ſtuprandæ libido cœpit. pater uirginis L.
Virginius honeſtum ordinem in Algido ducebat, uir
exempli recti domi, militiæq́; . perinde uxor inſtitu-
ta fuerat, liberiq́; inſtituebantur. deſponderat filiam
L. Icilio tribunicio uiro acri, & pro cauſa plebis ex
pertæ uirtutis. hanc uirginem adultam, forma excel
lentem Appius amore ardens pretio, ac ſpe pellicere
adortus, poſtquam omnia pudore ſepta animaduerte-
rat: ad crudelem, ſuperbamq́; uim animum conuer
tit. Marco Claudio clienti negotium dedit, ut uirginẽ
in ſeruitutem aſſereret: neq; cederet ſecundum liber-
tatem poſtulantibus uindicias: quod pater puellæ ab-
eſſet, locum iniuriæ eſſe ratus. uirgini uenienti in fo-
rum (ibi nanq; in tabernis literarum ludi erant) mi
niſter decemuiri libidinis manum iniecit, ſerua ſua
natam, ſeruamq́; appellãs eſſe: ſequiq; ſe iubebat: cun
ctantem ui abſtracturum. Pauida puella ſtupente,
ad clamorem nutricis fidem quiritium implorantis
fit concurſus. Virginij patris, ſponſiq; Icilij populare
nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indi-
gnitas rei uirgini conciliat. Iam à ui tuta erat: cum
aſſertor nihil opus eſſe multitudine concitata ait: ſe iu-
re graſſari, non ui. uocat puellam in ius: authoribus,
qui aderant, ut ſequeretur. ad tribunal Appij peruẽ
tum eſt. notam iudici fabulã petitor, qppe apud ipſum
authorem argumenti, peragit. puellam domi ſuæ na-
tam: furtoq́; inde in domum Virginij translatam: ſup-
poſitam ei eſſe: id ſe indicio compertum afferre: proba-

turumq; uel ipso Virginio iudice: ad quē maior pars iniuriæ eius pertineat: interim dominum sequi ancil lam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium reip. causa dixissent abesse: biduo affuturū, si nuntiatū ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant ut rem integram in patris aduētum differat: lege ab ipso lata uindicias det secundū libertatem: neu patiatur uirginē adultam famæ prius, q̄ libertatis pe riculū adire. Appius decreto præfatus, q̄ libertati faue rit, eā ipsam legem declarare: quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterū ita in ea firmū libertati fore præsidiū: si nec causis, nec psonis uariet. in his enim, q asserantur in libertatē: quia quis lege agere possit, id iuris esse: in ea, quæ in patris ma nu sit: nemīnē esse aliū, cui dominus possessione cedat. placere itaq; patrē arcersiri: interea iuris sui iacturā assertorē non facere, quin ducat puellā: sistendāq; in aduentū eius, qui pater dicatur: promittat. Aduersus iniuriā decreti cum multi magis fremerēt, q̄ quisquā unus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auus, et sponsus Icilius interueniūt: dataq; inter turbā uia, cū multitudo Icilij maxime interuentu resisti posse Appio crederet: lictor decresse ait: uociferātemq; Iciliū summouet. Placidū quoq; ingeniū tam atrox iniuria accen disset. ferro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit: ut tacitum feras, qđ cælari uis. uirginē ego hāc sum du cturus, nuptamq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarū quoq; lictores conuocans expediri uirgas, et secures iube: non manebit extra domū patris sponsa Icilij. nō, si tribunicium auxiliū, et prouocationē plebi

romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis: ideo in liberos quoq; nostros, coniugesq; regnum uestræ libidini datum est. sæuite in tergum, & in ceruices nostras: pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis afferretur: ego præsentium quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes deorum, hominumq; implorabimus fidem: neq; tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes. postulo Appi etiam, atq; etiam consyderes quo progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat: sibi si huius uindicijs cesserit: conditionem filiæ quærendã esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deseret, quàm fides. Concitata multitudo erat: certamenq; instare uidebatur. lictores Icilium circunsteterant: nec ultra minas tamen processum est. cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem locum seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio nomini, & libertati datum: ius eo die se non dicturum: neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet iure suo: uindicariq; puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset: denuntiare se Icilio, similibusq; Icilij, neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiã defore: nec se utiq; collegarum lictores conuocaturum ad coercendos seditionis authores: contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tẽpus iniuriæ esset: secessissentq; aduocati puellæ: placuit omnium primum fratrem Icilij, filiũq;

Numitorij impigros iuuenes pergere inde recta ad portam: & quantum accelerari posset, Virginium acci ri è castris. in eo uerti puellæ salutem: si postero die uindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt: citatisq; equis nuntium ad patrem perferunt. cum instaret assertor puellæ ut uindicaret: sponsoresq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens: dum præriperent iter nuntij missi in castra: manus tollere undiq; multitudo: & se quisq; paratum ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lachrymabundus gratum est inquit: crastina die uestra opera utar: sponsorum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondētibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse uideretur: postquam omissis rebus aliis præ cura unius nemo eum adibat: domum se recepit: collegisq; in castra scribit ne Virginio commeatum dent: atq; etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, ut debuit, fuit: & iam commeatu sumpto profectus Virginius prima uigilia erat: cum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur. At in urbe prima luce cum ciuitas in foro expectatione erectā staret: Virginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione in forum adducit. circumire ibi, & prehensare homines cœpit: & non orare solū precariam opem, sed pro debita petere: se pro liberis eorum, ac coniugibus quotidie in acie stare: nec aliū uirū esse, cuius strenue, ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patiēda?

hæc prope concionabundus circuibat homines. similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, q̃ ulla uox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta uis amentiæ uerius, q̃ amoris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & ultro quærente pauca petitore quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset: prius q̃ aut ille postulatum perageret: aut Virginio respondendi daretur locus: Appius interfatur. Quẽ decreto sermonem prætenderit, forsan aliquẽ uerum authores antiq tradiderint: qa nusquam ullũ in tanta fœditate decreti uerisimilẽ inuenio: id qđ constat, nudum uidetur proponendum. decresse uindicias secundũ seruitutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde aliquã diu tenuit. deinde cũ M. Claudius circũstantibus Matronis iret ad cõprehendendã uirginem: lamentabilis'q; eum mulierum comploratio excepisset: Virginius intentans in Appium manus, Icilio inquit Appi, non tibi filiam despondi: & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudũ, ferarum'q; ritu promiscue in concubitus ruere? passuri'ne hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos, qui arma habent. Cũ repelleretur assertor uirginis à globo mulierũ, circũstantium'q; aduocatorum: silentiũ factum per præconem. Decẽuir alienato ad libidinẽ animo: negat hesterno tantum conuitio Icilij, uiolentia'q; Virginij, cuius testem romanum populũ habeat: sed certis quoq; indicijs compertum se habere nocte tota cœtus in urbe factos esse ad mouendam seditionem. itaq; se haud insciũ eius dimicationis cum armatis de

scendisse: nō ut quēquā quietum uiolaret: sed ut turbā tes ciuitatis otiū pro maiestate imperij coerceret: proin de quiesse erit melius. i inquit lictor summoue turbā: & da uiam domino ad prehendendū mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ: multitudo ipsa se sua sponte dimouit: desertaq; præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius ubi nihil usquam auxilij uidit: quæso inquit Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coràm uirgine nutricem percunctari quid hoc rei sit: ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedā. data uenia seducit filiā ac nutricē propè cloacinæ ad tabernas: quibus nunc nouis est nomen: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, hoc te uno, quo possum, ait modo filia in libertatē uindico. pectus deinde puellæ trāsfigit: respectansq; ad tribunal, te inquit Appi, tuumq; caput sanguine hoc consecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunq; ibat, uiam facere: donec multitudine etiam prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius, Numitoriusq; exangue corpus sublatum ostētant populo: scelus Appij, puellæ infelicē formā, necessitatem patris deplorant. sequētes clamitāt matronæ, eam'ne liberorū procreādorū cōditionē? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq;: quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querētibus subijcit. Virorum, & maxime Icilij uox tota tribuniciæ potestatis, ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim

ſpe per occaſionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Icilium: nunc retractantem arripi: poſtremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur: ipſe cum agmine patriciorum iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Icilium non ſolum multitudo, ſed duces quoq; multitudinis erant. L. Valerius, & M. Horatius: qui repulſo lictore, ſi iure ageret, uindicare ſe à priuato Icilium aiebant: ſi ui afferre conarentur: ibi quoque ſe haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium, Horatiumq; lictor decemuiri inuadit: franguntur à multitudine faſces. In concionem Appius aſcendit: ſequuntur Horatius, Valeriusq;. eos concio audit: decemuiro obſtrepitur. Iam pro imperio Valerius diſcedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum ſe propinquam foro inſciis aduerſariis capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ eſſet, in forũ ex altera parte irrumpit, uidet imperiũ ui uictum. Agitatus deinde conſiliis, atq; ex omni parte aſſentiendo multis authoribus trepidus ſenatum poſtremo uocari iuſſit. ea res, quod magnæ parti patrum diſplicere acta decemuirorum uidebantur: ſpe per ſenatum finiendæ poteſtatis eius multitudinem ſedauit. ſenatus nec plebem irritandam cenſuit: & multo magis prouidendum nequid Virginii aduentus in exercitu motus faceret. itaq; miſſi iuniores patrum in caſtra, quæ tum in monte Vecilio erant: nunciant decemuiris ut omniũ ope ab ſeditione milites contineant. ubi Virginius maiorem, quàm liquerat in urbe motum exciuit. Nam præter quàm quod agmine propè

ne propè quadringentorum hoium ueniens, q ab urbe indignitate rei accensi comites ei se dederãt: cõspectus est: strictum etiam telum, respersusq; ipse cruore tota in se castra conuertit: & togæ multifariam in castris uisæ maioris aliquanto quàm erat, speciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flẽs diu uocem non emisit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentium turba constitit: ac silentium fuit: ordine cuncta ut gesta erant, exposuit. supinas deinde tendens manus commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent: neu se ut paricidam liberũm auersarentur: sibi uitam filiæ sua cariorem fuisse, si libere ac pudice uiuere licitum fuisset: cum uelut seruam ad stuprum rapi uideret: morte amitti melius ratum, quàm contumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsum: nec se superstitem filiæ futurũ fuisse: nisi spem ulciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis quoq; enim filias, sorores, coniuges esse: nec cum filia sua libidinem Ap. Claudij extinctam esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat: uxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non ultra uictura pudica fuerit: miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturũ, quo uindicauerit filiæ. cæteri sibi, ac liberis suis consulerent. Hæc Virginio uociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ mili-

tum togati cum eadem illa quærendo, docendóq; quã to uiſa, quàm audita indigniora potuerint uideri: ſimul profligatum iam rem nuntiando Romæ eſſe: inſecutosq;, qui Appium propè interemptum in exilium abiſſe dicerent: perpulerunt ut ad arma conclamaretur: uellerentq; ſigna: & Romam proficiſcerentur: decemuiri ſimul ijs, quæ uidebant, ijsq;, quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad ſedandos motus diſcurrunt: & leniter agentibus reſponſum non redditur: imperio ſiquis inhiberet: & uiros, & armatos ſe eſſe reſpondetur. eunt agmine ad urbem: & Auentinum inſidunt: ut quiſq; occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandosq; tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita eſt. ſenatum Sp. Oppius habet. nihil placet aſpere agi. quippe ab ipſis datum locum ſeditionis eſſe. mittuntur tres legati conſulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius: qui quærerent ſenatus uerbis, cuius iuſſu castra deſeruiſſent? aut quid ſibi uellent, qui armati Auentinum obſediſſent? belloq; auerſo ab hoſtibus patriam ſuam cepiſſent? Non defuit quid reſponderetur: deerat qui daret reſponſum, nullo dum certo duce, nec ſatis audentibus ſingulis inuidiæ ſe offerre. id modo à multitudine conclamatum eſt: ut L. Valerium, & M. Horatium ad ſe mitterent: his ſe daturos reſponſum. Dimiſſis legatis, admonet milites Virginius in re non maxima pauloante trepidatum eſſe: quia ſine capite multitudo fuerit: reſponſumq; quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis conſenſu, quàm communi conſilio eſſe: placere decem creari, q

summæ rei præessent: militariq; honore tribunos militum appellare. Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur, melioribus meis, uestrisq; rebus reseruate inquit ista de me iudicia. nec mihi filia in uita honorem ullum iucundum esse patitur: nec in perturbata rep. eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiæ sint. si quis usus mei est: nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque authore Icilio, Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: non minore motu animorum Siccij cædis memoria reuocata, q̃ quod noua fama de uirgine adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in Auentino creatos: ne comitiorum militarium prærogatiua urbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerētur: peritus rerum popularių, imminensq; etiam potestati, & ipse prius quàm iretur ad urbem pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta collina urbem intrauere sub signis: mediaq; urbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui XX. tribunis militum negotium dederunt ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerũ præessent. M. Oppiũ, Sex. Manilium creant. patres soliciti de summa rerũ, cum senatus quotidie esset: iurgijs sæpius terũt tempus, q̃ consilijs. Siccij cædes decemuiris, & Appiana libido, et dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valeriũ, Horatiumq; ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri querētes

se in ordinem cogi, non ante quàm perlatis legibus, quarum causa creati essent: deposituros imperium se aiebant. Per Marcum Duillium, qui tribunus plebis fuerat: certior facta plebs contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duillio non prius, quàm deseri urbem uideant, curam in animos patrum descensuram: admoniturum sacrum montem constantiae plebis: scituros, quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via numentana, cui tum figulensi nomen fuit: profecti castra in monte sacro locauere, modestiam patrum suorũ nihil uiolando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo, qui per aetatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges, liberiq;, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset? miserabiliter rogitantes. Cum uasta Romae omnia insueta solitudo fecisset: in foro praeter paucos seniorum nemo esset: uocatis utiq; in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures iam quàm Horatius, & Valerius uociferabantur. quid expectabitis Pa. Con. si decemuiri finem pertinaciae non faciunt? ruere, ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis, ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum uestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, quàm togatorum, aliorumq;? Quid si hostes ad urbem ueniant, facturi estis? quid, si plebs mox ubi parum secessione moueamur, armata ueniat? occasũ ne urbis uultis finire imperium? atqui aut plebes non est habenda: aut habendi sunt tribuni ple

bis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quàm illi plebeis. nouam, inexpertam'q; eam potestatem eripuere patribus nostris: ne nunc dulcedine semel capti ferant desyderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur: uicti consensu decem uiri futuros se, quando ita uideatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent: ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tunc Valerius, Horatius'q; missi ad plebem conditionibus, quibus uideretur, reuocandam, componendas'q; res. decemuiris quoq; ab ira, & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine uerba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum consilio ea postulauit: ut appareret in æquitate rerum plus, quàm in armis reponi spei. potestatem enim tribuniciam, prouocationem'q; repetebant: quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & necui fraudi esset, concisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decem uirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant: uiuos'q; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea, quæ consilij fuerũt. adeo æqua postulastis: ut ultro uobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ

ad impugnandum alios. iræ ueſtræ magis ignoſcen=
dum, quam indulgendum eſt: quippe qui crudelitatis
odio in crudelitatem ruitis: & prius penè, quàm ipſi
liberi ſitis, dominari iam in aduerſarios uultis. Nunq̃
ne quieſcet ciuitas noſtra à ſupplicijs, aut patrum in
plebem romanam, aut plebis in patres? Scuto uobis ma
gis, quàm gladio opus eſt. ſatis ſuperq; humilis eſt, q̃
iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam,
nec patiendo. etiam ſiquando metuendos uos præbi-
turi eſtis: cum recuperatis magiſtratibus, legibusq́; ue
ſtris iudicia penes uos erunt: de capite noſtro, fortu-
nisq́; tunc, ut quæq; cauſa erit, ſtatuetis. nunc liberta
tem repeti ſatis eſt. Facerent ut uellent permittentibus
cunctis, mox redituros ſe legati rebus perfectis affir-
mant. Profecti cum mandata plebis patribus expo-
ſuiſſent: alij decemuiri, quandoquidem præter ſpem
ipſorum ſupplicij ſui nulla mentio fieret: haud quic-
quam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præ
cipua odium in ſe aliorum ſuo in eos metiens odio,
haud ignaro inquit imminet fortuna. uideo donec ar
ma aduerſarijs tradantur, differri aduerſus nos certa
men. dandus inuidiæ eſt ſanguis. nihil ne ego quidem
moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum ſena
tusconſultum, ut decẽuiri ſe primo quoq; tempore ma=
giſtratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tri
bunos plebis crearet: et ne cui fraudi eſſet, ſeceſſio mi
litum tribunorum, plebisq́;. His ſenatus conſulto per-
fectis, dimiſſo ſenatu decemuiri prodeunt in concionẽ:
abdicantq́; ſe magiſtratu ingenti hominum lætitia.
Nuntiantu hæc plebi. legatos. quicquid in urbe homi

uum supererat prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem, concordiamq; ciuitati restitutam. Legati pro concione. quod bonum, faustum, felixq; sit uobis, reiq; publicæ: redite in patriam ad penates, coniuges, liberosq; uestros. sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot rerum usu necessario tantæ multitudini est uiolatus: eam modestiam ferte in urbem. in Auentinum ite: unde profecti estis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis uestræ: tribunos plebis creabitis. præstò erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus, alacritasq; cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa: profectiq; Romam certant cum obuijs gaudio. armati per urbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt: omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginij, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in sacro monte proditum memoriæ est: & M. Duillium: qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat: nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis, quàm meritis electi M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit, & plebs sciuit, necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem pertulit. ea omnia in pratis flaminijs con-

cilio plebis acta: quē nunc circum flaminium appellant. Per interregem deinde, consules creati L. Valerius, & M. Horatius: qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine ulla patrum iniuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur: id suis decedere opibus credebant. Omnium primum cum ueluti in controuerso iure esset, tenerentur'ne patres plebiscitis: legem centuriatis comitiis tulere, ut quod tributim plebes iussissent, populus teneret. qua lege tribunicijs rogationibus telū acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legē de prouocatione, unicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam non constituunt modo, sed etiam in posterum muniunt: sanciendo nouam legem, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet. q̄ creasset: eum ius fás'q; esset occidi: ne'ue ea cædes capitalis noxæ haberetur. et cum plebem hic prouocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent: ipsis quoq; tribunis ut sacrosancti uiderentur: cuius rei propè iam memoria aboleuerat: relatis quibusdam ex magno interuallo cærimoniis renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset: eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, liberi, liberæ'q; uenum iret. Hac iuris lege interpretes negant quenquam sacrosanctum esse: sed eum, qui deorum cuiquam nocuerit: id ad sacrum sanciri. itaq; ædilem prehendi, duci'q; à maioribus magistratibus. quod etsi non iure fiat: noceri enim ei cum hac lege non liceat; tamen argumentum esse non ha-

beri pro ſacroſancto ædilem. tribunos ueteres iure-
iurando plebis, cum primum eam poteſtatem crea-
uit: ſacroſanctos eſſe. Fuere, qui interpretarentur eadẽ
hac horatia lege conſulibus quoq;, & prætoribus, qa
eiſdem auſpiciis, quibus conſules crearentur: cautum
eſſe. iudicem enim conſulem appellari. quæ refelli-
tur interpretatio: quod his temporibus nondum con-
ſulem iudicem, ſed prætorem appellari mos fuerit
Hæ conſulares leges fuere. Inſtitutum etiam ab iiſ-
dem COSS. ut ſenatus conſulta in ædem Cereris
ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio conſu
lum ſupprimebãtur, nũtiabanturq;. M. Duillius deide
tribunus plebis plebẽ rogauit: plebesq; ſciuit: q̃ plebẽ
ſine tribunis reliquiſſent: quiq; magiſtratum ſine pro
uocatione creaſſent: tergo, ac capite punirentur. Hæc o=
mnia ut inuitis, ita non aduerſantibus patriciis tran
ſacta: quia non dum in quenquam unum ſæuieba-
tur. Fundata deinde & poteſtate tribunicia, et plebis
libertate, tum tribuni aggredi ſingulos tutũ maturũq;
iam rati, accuſatorem primum Virginium, & Appiũ
reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixiſſet:
& Appius ſtipatus patriciis iuuenibus in forum de=
ſcẽdiſſet: redintegrata extemplo eſt omnibus memoria
fœdiſſimæ poteſtatis: cum ipſum, ſatellitesq; eius uidiſ
ſent. Tum Virginius, oratio inquit rebus dubiis inuẽ
ta eſt. itaq; neq; ego accuſando apud uos eum tempus te
ram: à cuius crudelitate uos metipſi armis uindica-
ſtis: nec iſtum ad cætera ſcelera impudentiam in de
fendendo ſe adijcere patiar. omnium igitur tibi Ap.
Claudi, quæ impie nefarieq; per biennium alia ſuper

alia es ausus: gratiam facio. unius tantum criminis ni si te uindices, ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse: in uincula te duci iubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen et tribunos appellauit: et nullo morante arreptus à uiatore, prouoco inquit. Audita uox una uindex libertatis ex eo missa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant: silentium facit. Et dum pro se quisq; deos tandem esse, & non negligere humana fremunt: & superbiæ, crudelitatiq; etsi seras, non leues tamen uenire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in uincula egentem iure libertatis, qui liberũ corpus in seruitutẽ addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi romani implorantis uox audiebatur. maiorum merita in remp. domi, militiæq; commemorabat: suum infelix erga plebem romanam studium coæquandarum legum causa: cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges: quibus manẽtibus lator earũ in uincula ducatur. cæterũ sua propria bona, malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tũ se experturum: in præsentia se cõmuni iure ciuitatis ciuem romanum die dicta postulare ut dicere liceat: ut iudicium populi romani experiri. non ita se inuidiam pertimuisse: ut nihil in æquitate, et misericordia ciuium suorũ spei habeat. Quod si indicta causa in uincula ducatur: iterũ se tribunos plebis appellare: & monere ne imitentur, quos oderint. qđ si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur: tollendæ appellatio

nis causa: in quã conspirasse decẽuiros criminati sunt: ait se prouocare ad populũ: implorare leges de prouocatione, et cõsulares, et tribunicias eo ipso anno latas. quẽ enim prouocatorũ: si hoc indẽnato indicta causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidiũ in legibus fore: si Ap. Claudio non sit? se documento futurũ utrũ nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit: et appellatio, prouocatióq; aduersus iniuriã magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an uere data sit. Cõtra ea Virginius, unum Ap. Claudiũ et legũ expertem, et ciuilis et humani fœderis esse aiebat. respicerent tribunal homines, castellum omniũ scelerũ: ubi decemuir ille perpetuus bonis, tergo, sanguini ciuiũ infestus, uirgas, securesq; omnibus minitans, deorum, hominumq; contemptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab rapinis et cædibus animo ad libidinẽ uerso, uirginẽ ingenuam in oculis populi romani uelut bello captam, à complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono uindicijs dederit: ubi crudeli decreto, nefandisq; uindicijs dexteram patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis sponsum, auumq; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis, q̃ cæde motus, et illi carcerẽ ædificatũ esse: qđ domiciliũ plebis romanæ uocare sit solitus. Proinde ut ille iterũ, ac sæpius prouocet: sic se iterũ, ac sæpius iudicẽ illi ferre: ne uindicias ab libertate in seruitutẽ dederit. si ad iudicẽ nõ eat, pro dãnato in uincula duci iubere. Vt haud quoq̃ improbãte, sic magno motu aĩorum cum tanti uiri supplicio sua et plebi iam nimia libertas uideretur: in carcerem est conie=

ctus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis, & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum, ac plebis Romam uenerunt: donumq́; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in capitolium tulere parui ponderis: prout res haud opulentæ erãt: colebanturq́; religiones pie magis, quàm magnifice. iisdem authoribus cognitum est Equos, Volscosq́; summa ui bellum apparare. itaq; partiri prouincias consules iussi: Horatio Sabini, Valerio Equi euenêre. Cum ad ea bella delectum edixissent: fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendiis pars magna uoluntariorum ad nomina danda præstò fuere: eoq; non copia modo, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Prius quàm urbem egrederentur: leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen: in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omnis fratris filii superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriã se contulerat. is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat: sordidatus cum gentilibus, clientibusq́; in foro prehensabat singulos: orabatq́; ne claudiæ genti eam inustam maculam uellent: ut carcere, & uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum latorem, conditoremq́; romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos, ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem, cogitationemq́; animos: et potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarẽt:

quàm propter unius odium multorum preces asperna rentur. se quoq; id generi, ac nomini dare, nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum. uirtute libertatem recuperatam esse: clementia concordiã ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quàm eius, pro quo agebat, causa. sed Virginius sui potius ut misererentur orabat, filiæq;: nec gentis claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginij, et trium tribunorum preces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem, atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ uidebantur. Itaq; spe incisa prius quàm prædicta dies adesset: Appius sibi mortem consciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius proximus inuidiæ: quod in urbe fuerat, cum iniustæ uindiciæ à collega dicerentur: plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non prohibita inuidiæ fecit. testis productus: qui. VII. & XX. enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq; eà gerens in conspectu populi, scissa ueste tergum laceratum uirgis ostendit: nihilum deprecans quin, siquam suam noxã reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoq; ductus in uincula est: & ante iudicij diem finem ibi uitæ fecit. bona Claudij, Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorum exilij causa solum uerterunt: bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam poenam, dimissus Tybur exulatum abijt. manesq; Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas poenas uagati, nullo

relicto fonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres: uultusq; iam idem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant: cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiae potestatis, & libertatis inquit nostrae, & poenarum ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus: nam neq; uetera peccata repeti iam obliterata placet: cum et noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribuniciam desyderet: spondet perpetua consulum amborum in libertate uestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus dempsit: eademq; auxit consulũ inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, ut patrum salutis, libertatisq; prior plebeio magistratui, quàm patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas poenarum suarum coepisset, quàm obuiam ituros licentiae eorum consules appareret. multiq; erant, qui mollius consultum dicerent: quod legum ab ijs latarum patres authores fuissent. neq; erat dubium quin turbato reipublicae statu tempori succubuissent. consules rebus urbanis compositis, fundatoq; plebis statu in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus cõiũctos iã in Algido exercitus Equorũ, Volscorũq; sustinuit cõsilio bellũ. qđ si extẽplo rẽ fortunae cõmisisset: haud scio an (qui tum animi ab decemuirorũ ĩfelicibus auspicijs Romanis, hostibusq; erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. castris mille passuum ab hoste positis copias continebat. hostes mediũ inter bina castra spatium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad praelium responsum Romanus

nemo reddebat. tandem fatigati ſtando, ac nequicquã expectãdo certamen Eq, Volſciq́; poſtq̃ cõceſſum pro-
pemodũ de uictoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinqtur magis caſtris præſidium, quàm ſatis uiriũ ad certamen. Quod ubi consul ſenſit: reddit illatum antea terrorẽ: inſtructáq; acie ultro hoſtem laceſſit. ubi illi conſcientia quid abeſ-
ſet uirium, detrectauere pugnam: creuit extemplo Ro-
manis animus: & pro uictis habebant pauentes. intra uallum cum per totum diem ſtetiſſent intenti ad cer-
tamen, nocti ceſſere. & Romàni quidem pleni ſpei cor-
pora curabant. haud quaq̃ pari hoſtes animo nuntios paſſim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt: recurritur ex proximis locis: ulteriores non inuenti. Vbi illuxit: egreditur caſtris Romanus uallũ inuaſu-
rus, ni copia pugnæ fieret. et poſtq̃ multa iã dies erat: neq; mouebatur quicq̃ ab hoſte: iubet ſigna inferri consul. motáq; acie indignatio Equos, et Volſcos inceſ-
ſit: ſi uictores exercitus uallum potius, q̃ uirtus et arma tegerent. igitur et ipſi efflagitatũ ab ducibus ſignũ pu-
gnæ accepere. Iamq́; pars egreſſa portis erat: dein-
cepsq́; alij ſeruabant ordinẽ, in ſuũ quisq; locum de-
ſcendentes: cum conſul Romanus prius quã totis uiri-
bus fulta cõſtaret hoſtiũ acies, intulit ſigna: adortusq́; nec oẽs dum eductos, nec q erãt, ſatis explicatis ordini-
bus, propè fluctuantem turbã trepidantiũ huc atq; il-
luc, circũſpectantiũq́; ſe ad ſuos, addito turbatis menti-
bus clamore atq; impetu inuadit. Retulere primo pe-
dem hoſtes: deinde cum animos collegiſſent: & undiq; duces uictis ne ceſſuri eſſent, increparent: reſtituitur pu

gna. Cõsul ex altera parte Romanos meminisse iube
bat illo die primum liberos pro libera urbe romana pu
gnare: sibimet ipsis uicturos: non ut decemuirorum ui
ctores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed
consule Valerio à liberatoribus populi romani orto,
liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per du-
ces, non per milites stetisse ne uincerent. turpe esse con-
tra ciues plus animi habuisse, quàm contra hostes:
& domi, quàm foris seruitutem magis timuisse. Vnã
Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum
esset: unum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si
fortuna belli inclinet: omnium liberis ab tot millibus
hostium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Iu=
piter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ
urbi accidere. Auentini, sacriq; montis admonebat:
ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus: eò im
perium illibatum referrent: ostenderentq; eandem in
dolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse,
quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminu
tam uirtutem populi romani esse. Hæc ubi inter signa
peditum dicta dedit: aduolat deinde ad equites. Agi
te iuuenes inquit, præstate uirtute peditem: ut hono=
re atq; ordine præstatis. primo concursu pedes mouit
hostem: pulsum uos immissis equis exigite è campo:
non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur ma=
gis, quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in
hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis
ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spa
tio circumuecti iam fugam undiq; capessentes plerosq;
à castris auertunt. præter equitantesq;, qui absterrẽt

peditum

peditum acies: & consul ipse, uis'q; omnis belli fertur in castra: captis'q; cum ingenti caede maiore praeda potitur. Huius pugnae fama perlata non in urbē modo, sed ī Sabinos ad alterū exercitum: ī urbe laetitia modo celebrata est: in castris animos militū ad aemulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, praelijs'q; leuibus experiundo assuefecerat sibi potius fidere, quàm meminisse ignominiae decemuirorum ductu acceptae: parua'q; certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene gesta lacessere, atq; instare, rogitantes quid latrocinij modo procursantes pauci, recurrentes'q; tererent tempus? et in multa praelia, parua'q; carperent summam unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandam'q; semel fortunae rē darent? ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterum exercitum uictorem in urbē rediturū. sibi ultro per contumelias hostem insultare. quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi haec fremere militem in castris consul sensit: concione aduocata. Quemadmodum inquit in Algido res gesta sit, arbitror uos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegae, uirtute militum uictoria parta est. Quod ad me attinet: id consilij, animi'q; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest. si trahendum est: ego ut in dies spes, uirtus'q; uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerni'q; placet: agite eū

clamorem, qualem in aciem sublaturi estis: tollite hic indicem uoluntatis, uirtutisq; uestrae. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod bene uertat, gesturum se illis morem, posteroq; die in aciem deducturum affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui romanā aciem Sabini uidere: & ipsi iam pridem auidi certaminis procedunt. Praelium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, ueteris, perpetuaeq; alterum gloriae, alterū nuper noua uictoria elatum. Consilio etiā Sabini uires adiuuere. nam cum aequassent aciem: duo extra ordinem millia, quae in sinistrū cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent: tenuere. quae ubi illatis ex transuerso signis degrauabant propè circumuentum cornu: equites duarum legionum sexcenti ferè ex equis desiliunt: cedentibusq; iam suis prouolant in primum: simulq; et hosti se opponunt: & aequato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. uerecundiae erat equitem suo, alienoq; marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse. Vadunt igitur in praelium ab sua parte omissum: & locum, ex quo cesserant, repetunt: momentoq; non restituta modo pugna: sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partem alteram suis uictoriae nuntius: simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suae partis ualidiore cornu, impetum facit. non aliorum eo praelio uirtus magis enituit. consul prouidere omnia: laudare fortes: increpare, sicubi segnior pugna esset. castigati fortiū

ſtatim uirorum opera edebant: tantumq́; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undiq; oẽs connixi hoſtem auertunt: nec deinde romana uis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paſſim p agros caſtra hoſti ad prædam relinquunt. ibi nõ ſociorum ſicut in Algido res, ſed ſuas Romanus populationibus agrorũ amiſſas recipit. Gemina uictoria duobus biſariam prælijs parta, maligne ſenatus in unum diem ſupplicatiões conſulũ nomine decreuit. populus iniuſſu et altero die frequens ijt: ſupplicatumq́; eſt. et hæc uaga, popularisq́; ſupplicatio ſtudijs propè celebratior fuit. Cõſules ex compoſito eodẽ biduo ad urbẽ acceſſere: ſenatumq́; in martiũ campũ euocauere. ubi cum de rebus ab ſe geſtis agerẽt: queſti primores patrũ ſenatum inter milites dedita opera terroris cauſa haberi. itaq; inde COSS. ne criminationi locus eſſet, in prata flaminia, ubi nũc ædes Apollinis eſt: circũ iã tum apollinarẽ appellabant: auocauere ſenatum. ubi cum ingẽti conſenſu patrũ negaretur triũphus: L. Icilius tribunus plebis tulit ad populũ de triũpho conſulum. multis diſſuaſum prodeũtibus, maxime C. Claudio uociferante de patribus, non de hoſtibus conſules triũphare uelle: gratiãq́; pro priuato merito in tribunũ, non pro uirtute honorẽ peti. nunquã ante de triũpho per populum actum: ſemper æſtimationem, arbitriumq́; eius honoris penes ſenatum fuiſſe: ne reges qdem maieſtatẽ ſummi ordinis imminuiſſe. ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ implerent: ut nullũ publicũ conſilium ſine rent eſſe. ita demum liberam ciuitatem fore: ita æquatas leges: ſi ſua quiſq; iura ordo, ſuã maieſtatem teneat.

In eandem sententiam multa & a' cæteris seniori-bus patrum cum essent dicta: omnes tribus eam ro-gationem acceperunt. Tum primum sine authoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hæc uictoria tribunorum, plebis'q; prope' in haud salubrem luxu riam uertit, conspiratione inter tribunos facta ut ij-dem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupidi-tas emineret: consulibus quoq; continuarent magistra tum, consensum patrum causabantur: quo per contu-meliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nondum firmatis legibus si nouos tribu-nos per factiones suas consules adorti essent? non eni semper Valerios, Horatios'q; consules fore: qui liberta ti plebis suas opes postferrent. Sorte quadam utili ad tempus, ut comitijs præesset potissimum, M. Duillio, forte euenit uiro prudenti, & ex continuatione ma-gistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret se ullius rationem habitu-rum: pugnarent'q; collegæ ut liberas tribus in suf-fragium mitteret: aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris e' lege potius comitia, quàm ex uo luntate patrum: iniecta contentione Duillius consules ad subsellia accitos cum interrogasset, quid de comitijs consularibus in animo haberent: respondissent'q; se nouos consules creaturos authores popularis senten-tiæ: haud populares nactus in concionem cum ijs pro cessit. ubi cum consules producti ad populum, interro gati'q; si eos populus romanus memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ, rerum'q; gestarum consules iterum faceret: quidnam facturi essent? nihil

sententiae suae mutassent: collaudatis consulibus quod perseuerarent ad ultimum dissimiles decemuirorum esse comitia habuit. & quinq; tribunis plebis creatis, cum prae studijs aperte petentium nouem tribunorũ alij candidati tribus non explerent: concilium dimisit: nec deinde comitiorũ causam habuit. satisfactum legi aiebat: quae numero nusquam praefinito tribunis modo ut relinquerentur, sanciret: & ab ijs, qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmen: in quo. si tribunos plebis decem rogabo: si qui uos minus hodie decem tribunos plebis feceritis: hi tum utiq; quos sibi collegas cooptassent, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi, quos hodie tribunos plebis feceritis. Duillius cum ad ultimũ perseuerasset, negando XV. tribunos plebis rempublicam habere posse: uicta collegarum cupiditate, pariter patribus, plebiq; acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatem fouerunt: duos etiam patricios, consularesq;, Sp. Tarpeium, et A. Aeternium cooptauere. Cõsules creati Sp. Herminius, T. Virginius Caelimontanus. nihil magnopere ad patrum, aut plebis causam inclinati otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis infestus patribus, quod se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumq; à collegis aiebat: rogationem tulit, ut qui plebem romanam tribunos plebis rogaret: is usque eo rogaret, dum X tribunos plebis faceret. insectandisq; patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Iulius COSS.

facti conciones tribunorum aduersus nobilium iuuẽtutem ortas sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate patrum sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorum, & Equorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere, urbano quoq; otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis concordiæ quoq; intestinæ causa fuit. sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant. utiq; postremis mensibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret: & uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: iamq; plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum ut nimis feroces suos credere iuuenes esse: ita malle, si modus excedendus esset, suis q̃ aduersarijs superesse animos. adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari uelle simulando ita se quisq; extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere, aut pati necesse sit: iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum accperũt: sed imminebat utrunq;. Iam non ultra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis, & plebe incitata in patres: cum dies alicui nobilium dicta nouis sem=

per certaminibus conciones turbaret. ad quarum primũ strepitum uelut signo accepto arma cepere Equi, ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupidi prædarum biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium: eo aduersus se non esse missos exercitus: dissolui licentia militandi morem: nec pro communi iam patria Romam esse: quicquid irarum, simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos uerti: occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo uindex occurrebat: tum uero exultantibus belli authoribus ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ esquilinæ accessere, uastationẽ agrorum per contumeliam urbi ostentantes. unde postquam inulti prædam præ se agentes retro ad Corbionem agmine iere: Quintius consul ad concionem populum uocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio. Et si mihi nullius noxæ conscius quirites sum: tamen cum pudore summo in concionem uestram processi: hoc uos scire: hoc posteris memoriæ traditum iri: Equos, & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartum consule ad mœnia urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiam (quanquam iandiu ita uiuitur: is status rerum est: ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimum immnere anno scissem: uel exilio, uel morte, si alia fuga honoris non esset: uitassem. ergo si uiri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris: capi Roma me consule potuit? satis ho-

norum, ſatis ſuperq; uitæ erat: mori conſulem tertium oportuit. Quem tandem ignauiſſimi hoſtium contempſere? nos conſules? an uos quirites? ſi culpa in nobis eſt: auferte imperium indignis: et ſi id parum eſt, inſuper pœnas expetite. ſi in uobis: nemo deorum, nec hominum ſit, qui ueſtra puniat peccata quirites: uos met tantum eorum pœniteat. Non illi ueſtrã ignauiam contempſere: nec ſuæ uirtuti confiſi ſunt: quippe toties fuſi, fugatiq;, caſtris exuti, agro multati, ſubiugum miſſi, & ſe, & uos nouere. diſcordia ordinũ eſt uenenum urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis eſt modus: dum tædet uos patriciorum, hos plebeiorum magiſtratuum: ſuſtulere illi animos. Pro deũm fidem, quid uobis uultis? tribunos plebis concupiſtis: concordiæ cauſa conceſſimus. decemuiros deſyderaſtis: creari paſſi ſumus. decemuirorum uos pertæſum eſt: coegimus abire magiſtratu. manente in eoſdem priuatos ira ueſtra, mori, atq; exulare nobiliſſimos uiros, honoratiſſimosq; paſſi ſumus. tribunos ple. creare iterum uoluiſtis: creaſtis. conſules facere ueſtrarum partium, etſi patribus uidebamus iniquum: patricium quoq; magiſtratum plebi donum fieri uidimus. auxilium tribunicium, prouocationem ad populum, ſcita plebis iniuncta patribus ſub titulo æquandarum legum, noſtra iura oppreſſa tulimus, & ferimus. qui finis erit diſcordiarum? & quando unam urbem habere? & quando communem hanc eſſe patriam licebit? Victi nos æquiore animo quieſcimus, quàm uos uictores. ſatis'ne eſt, nobis uos metuẽdos eſſe? Aduerſus nos

Auentinũ capitur: aduersus nos sacer occupatur mons. esquilias quidem ab hoste propè captas: & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agitèdum, ubi hic curiã circunsederitis: & forum infestum feceritis: & carcerem impleueritis principibus: hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam esquilinam. aut si ne hoc quidem audetis: ex muris uisite agros uestros ferro, igniq; uastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis res per hæc loco est peiore. ager uritur: urbs obsidetur: belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuiq; ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa reddent, ac restituent? uocis, uerborumq; quantum uoletis, ingerent, et criminum in principes, & legum aliarum super alias, et concionum. sed ex illis concionibus nunquam uestrum quisquam re, fortunaq; domum auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad coniugem, & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas, priuatasq;? à quibus semper non uestra uirtute, innocentiaq;, sed auxilio alieno tuti sitis. At hercules cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis: & in acie uestrum clamorem hostes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta agro ex hoste capto, pleni fortunarum, gloriæq; simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus: et in foro uiuite: se-

quitur uos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Equos, & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur: iam intra mœnia erit, & arcem, & capitolium scandet: & in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum iussit. sedemus desides domi mulierũ ritu inter nos, altercantes præsente pace læti, nec cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me uera pro gratis loqui, & si meum ingenium non moneret: necessitas cogit. uellem equidem uobis placere quirites: sed multo malo uos saluos esse: qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est: ut qui apud multitudinem sua causa loquitur: gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum uidet. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinunt: uestra uos causa incitare, & stimulare putatis. concitati aut honori, aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinum nullos se usquam esse uident: malæ rei se, quàm nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarum rerum si uos tædium tandem capere potest: & patrum, uestrosq́; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso: nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos, fugatosq́; castris exuero: & à portis nostris, mœnibusq́; ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc uos attoniti estis: transtulero. Raro aliás tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq;, quæ inter tales me-

tus detrectationem militiæ telũ acerrimum aduersus patres habere solita erat: bellum, et arma spectabat. & agrestium fuga, spoliatiq; in agris, & uulnerati fœdiora ijs, quæ subijciebantur oculis: nuntiantes totam urbem ira impleuere. In senatum ubi uentum est: ibi uero in Quintium omnes uersi, ut unum uindicem maiestatis romanæ intueri: et primores patrũ dignam dicere concionẽ imperio consulari, dignã tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorũ sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios consules aut per proditionẽ dignitatis patrum plebi adulatos: aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorẽ domando multitudinẽ fecisse: T. Quintiũ orationẽ memorẽ maiestatis patrũ, concordiæq; ordinũ, et temporũ in primis habuisse. orare eum, collegamq; ut capesserent remp. orare tribunos ut uno animo cum COSS. bellũ ab urbe, ac mœnibus propulsari uellẽt: plebẽq; obedientem in re tam trepida patribus præberẽt. appellare tribunos cõmunem patriam: auxiliũq; eorũ implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Cõsensu omniũ delectus decernitur, habeturq;. consules cum in concione pronuntiassent tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo martio adessent: cognoscendis causis eorum, qui nomina non dedissent: bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt: bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus: ut signa eo ipso die à quæstoribus ex

ærario prompta, delataq; in Campum quarta diei hora mota ex Campo sint: exercitusq; nouus paucis cohortibus ueterum militum uoluntate sequentibus manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit: castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ, ac desperatio irritaret: mora dimicandi nulla est facta. In exercitu romano cum duo consules essent potestate pari: quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est: summa imperij concedente Agrippa penes collegã erat. & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia, laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem reuerti posset ad suos, prius quàm hostis turbatos ordines reficeret: terga impugnare hostium satius uisum est. momentoq; temporis in aduersam incursando aciem in ancipiti terrore dissipasset hostes: ni suo proprio eum prælio equites Volscorum, & Equorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpitius negare cunctandi tẽpus esse, circumuẽtos, interclusosq; ab suis uociferãs, ni equestre prælium connixi omni ui perficerent: nec fugare equitem integrum satis esse. conficerent equos, uirosq;: nequis reueheretur inde ad prælium, aut in

tegraret pugnam. non posse illos resistere sibi: quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione una totum equitatum fudere: magnam uim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq; spiculis confodêre. Is finis pugnæ equestris fuit. tunc adorti peditum aciem, nũtios ad consules rei gestæ mittunt: ubi iam inclinabatur hostium acies. nuntius deinde & uincentibus Romanis animos auxit: & referentes gradum perculit Equos. In media primum acie uinci cœpti: qua permissus equitatus turbauerat ordines. sinistrũ deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimũ laboris fuit. ibi Agrippa ætate, uiribusq; ferox cum omni parte pugnæ melius rem geri, quàm apud se uideret: accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum à Quintio uenit, uictorem iam se imminere hostium castris: nolle irrumpere antequàm sciat debellatum & in sinistro cornu esse. si iã fudisset hostes, conferret ad se signa: ut simul oĩs exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem collegam, castráq; hostium uenit. ibi paucis defendentibus, momentóq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prædaq; ingenti compotem exercitum, suis etiã rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant: reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ijs ab senatu accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum

coniicio: cum Valerio, atq; Horatio consulibus, qui praeter Volscos, & Equos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant: negatus ab senatu triumphus esset: uerecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quàm meritorum habita uideretur. Victoriã honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Ariciní, atque Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent: multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent: concilio populi à magistratibus dato magna cõtentione actum: iamq; editis testibus cum tribus uocari, & populum inire suffragium oporteret: consurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et si licet, inquit, cõsules de rep. dicere: errare ego populum in hac causa non patiar. Cum ut uanum eum negarent consules audiendum esse: uociferantemq; prodi publicam causam, summoueri iussissent: tribunos appellat. Tribuni, ut ferè semper reguntur à multitudine magis, quàm regunt: dedêre cupidae audiendi plebi ut quae uellet, Scaptius diceret. Ibi infit annum se tertium & octogesimum agere: & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, uicesima iam stipendia merentem: cum ad Coriolos sit bellatum: eo se rem uetustate obliteratam, caeterum suae memoriae infixam afferre. agrum, de quo ambigitur, finiũ coriolanorũ fuisse: captisq; Coriolis iure belli publicum populi Romani factum. mirari se quonam more Ardeates, Aricaniq;, cuius agri ius nunquam usurpauerint incolumi coriolana re,

eum se à populo Romano, quem pro domino iudi-
cem fecerint: intercepturos sperent. Sibi exiguum ui=
tæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere
in animum, quin quẽ agrũ miles pro parte uirili
manu cepisset: eum senex quoq; uoce, qua una posset,
uindicaret. magnopere se suadere populo ne inutili
pudore suam ipse causam damnaret. Consules cum
Scaptium non silentio modo, sed cum assensu etiam
audiri animaduertissent: deos, homnesq; testantes
flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt.
cum his circumire tribunos: orare ne pessimum fa-
cinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam
rem litem uertendo: cum præsertim, etiam si fas sit
curam emolumenti sui iudicis esse, nequaquam tan-
tum agro intercipiendo acquiratur, quantum amitta
tur alienandis iniuria sociorum animis. Nam famæ
quidem, ac fidei damna maiora esse, quàm quæ æsti=
mari possent. Hoc legatos referre domũ? hoc uulgari?
hoc socios audire? hoc hostes? quo cũ dolore hos? quo
cum gaudio illos? Scaptione hoc concionali seni assi=
gnaturos putarent finitimos populos? clarũ hoc fore
imagine Scaptii populum Romanũ quadruplatoris, et
interceptoris litis alienæ personam laturum. quem
enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse: ut sibi controuer=
siosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidẽ, et
si præmortui iã sit pudoris, non facturũ. Hæc cõsules,
hæc patres uociferãtur: sed plus cupiditas, et author
cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt
agrum publicũ populi Romani esse: nec abnuitur ita
fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè ge

quam causæ bono leuatur dedecus iudicij. id'q; non Arianis, Ardeatibus quàm patribus romanis fœdius, atq; acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus, & ab externis mansit.

DECADIS PRIMAE LIBER QVARTVS.

OS SECVTI M. Genutius, et P. Curatius COSS. Fuit annus domi, forisq; infestus. nam anni principio et de connubio patrum, & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit: qua contaminari sanguinem suum patres, confundi'q; iura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri. eò processit deinde, ut rogationem nouẽ tribuni promulgarent ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret: non uulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperiũ credebant. læti ergo audiere patres Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse: & Veientes depopulatos extrema agri romani: & Volscos Equosq; ob communitam uerruginem fremere. adeo uel infelix bellũ ignominiosæ paci præferebant. His itaq; in maius etiã acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ: delectus haberi, bellũ, armáq; ui summa apparari iubent: siquo

intentius possit

intentius possit quàm T. Quintio consule, apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu uociferatus: nequicquam territando consules auertere plebem à cura nouarum legum: nunquam eos se uiuo delectum habituros, ante quàm ea, quæ promulgata ab se, collegisq; essent: plebes sciuisset: & confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat, negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios: uentum iam ad finem esse: domi plus belli concitari, quàm foris: id adeo non plebis quàm patrum, neq; tribunorum magis quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eã maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri: maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis, uniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent: quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset auctiorẽ, amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futuram: donec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum, colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum, priuatorumq; afferre: nequid synceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam uim connubia promiscua habere: nisi ut ferarum prope ritu uulgentur concubitus plebis, patrumq;? ut qui natus sit: ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrũ sit, dimidius plebis, ne se cum qui-

dem ipse concors. Parum id uideri, quod omnia diuina, humanaq; turbentur: iã ad consulatum uulgi turbatores accingi: & primo ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quenq;. Canuleios igitur, Icilios'q; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret: regiæ maiestatis imperium eò recidere: & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere maiores quoq;, si diuinassent concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorẽ alia ex alijs iniquiora postulando cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quatum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. finem non fieri posse in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potius'q; serò, quàm nunquã obuiam eundum audaciæ, temeritati'q;. illine ut impune primo discordias serentes concitent finitima bella? deinde aduersus ea, quæ concitauerint: armari ciuitatem, defendi'q; prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint: exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? Sed audeat Canuleius in senatu proloqui se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sinant: delectum haberi prohibiturũ. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam? oppugnari, atq; capi passurum? quid eam uocem animorum non plebi romanæ, sed Volscis, & Equis, & Veientibus allatu-

ram? non'ne Canuleio duce se speraturos capitolium,
atq; arcem scandere posse: si patribus tribuni cum iu
re, ac maiestate adempta animos etiā eripuerint? con=
sules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium,
quàm aduersus hostium arma. Cum maxime hæc in
senatu agerentur: Canuleius pro legibus suis, & ad=
uersus consules ita disseruit. Quantopere uos quirites
contemnerent patres: quàm indignos ducerent, qui
una secum urbe intra eadem mœnia uiueretis: sæpe
equidem & ante uideor animaduertisse: nunc tamen
maxime: quod adeo atroces in has rogationes nostras
coorti sunt: quibus quid aliud, quàm admonemus ci=
ues nos eorum esse? etsi non easdem opes habere, ean=
dem tamen patriam incolere? Altera connubium peti
mus: quod finitimis, externisq; dari solet. nos quidem
ciuitatem, quæ plus quàm connubium est: hostibus ēt
uictis dedimus. altera nihil noui ferimus: sed id, qđ
populi est, repetimus, atq; usurpamus: ut quibus uelit,
populus romanus honores mandet. Quid tandem est
cur cœlum, ac terras misceant? cur in me impetus mo
do pene in senatu sit factus? negent se manibus tem
peraturos: uiolaturosq; denuntient sacrosanctam pote
statem. si populo Romano liberum suffragium datur,
ut quibus uelit, consulatum mandet: & non præcidi
tur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit,
adipiscendi summi honoris: stare urbs hæc non pote-
rit? de imperio actum est? & perinde hoc ualet: ple-
beius ne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum
aliquis consulem futurum dicat. Ecquid, sentitis in
quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem si

liceat, adimant. quod spiratis, quod uocem mittitis, qđ formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur: ne ea quidem scimus, quae omnes peregrini etiam sciunt: consules in locum regum successisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit: en unquã creditis fando auditum esse Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne ciuem quidem romanum ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus authoribus Romae regnasse? L. deinde Tarquinium non romanae modo, sed ne italicae quidem gentis, Demarati Chorinthij filium, incolam ab Tarquinijs uiuis liberis Anci regem factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natũ, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit. Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus: creuit imperiũ romanum. poeniteat nunc uos plebeij consulis: cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint. & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinae uirtuti: Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino'ne patricius, deinde consul fiat? ciuis romanus si sit ex plebe, praecisa consulatus spes erit? Vtrum tandẽ non credimus fieri posse, ut uir fortis, ac strenuus, pace, belloq; bonus ex plebe sit Numae, L. Tarquinio, Seruio Tullio

similis? an'ne si sit quidem, ad gubernacula reip. ac
cedere eum patiemur? potius'q; decemuiris teterrimis
mortalium, qui tum omnes ex patribus erant: quàm
optimis regum nouis hominibus similes consules su-
mus habituri? At enim nemo post reges exactos de ple
be consul fuit. quid postea? nulla'ne res noua institui
debet? et quod nondum est factum: (multa enim non
dum sunt facta in nouo populo) ea'ne si utilia qui-
dem sunt, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo re
gnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt.
census in ciuitate, & descriptio centuriarũ, classium'q;
non erat: ab Seruio Tullio est facta. consules nun-
quam fuerant: regibus exactis creati sunt. dictatoris
nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœ
pit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant: insti
tutum est ut fierent. decemuiros legibus scribendis in
tra decem hos annos & creauimus, et è republica su
stulimus. Quis dubitat quin in æternum urbe condi
ta, in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia,
iura gentium, hominum'q; instituantur? Hoc ipsum, ne
connubium patribus cum plebe esset: non decemuiri
tulerunt paucis his annis pessimo exẽplo cum summa
iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignior contu
melia potest, quàm partem ciuitatis uelut contamina-
tam indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm
exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pa
ti? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur,
cauent: ne societur sanguis. quid hoc si polluit nobili-
tatem istam uestram? quam pleriq; oriundi ex Alba
nis, et Sabinis non genere, nec sanguine, sed per coopta

tionem in patres, habetis: aut à regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias, sororesq; etiam ei nubere sinendo è patribus. Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorum ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coegisset. uerumenimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim nō confertis ne sit connubium diuitibus, ac pauperibus? quod priuatorum consiliorum ubiq; semper fuit, ut in quam cuiq; fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijcatis: qua dirimatis societatem ciuilem: duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis ne uicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit? si patriciam plebeius? Quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec quod nos ex connubio uestro petamus, quicquam est: præterquam ut hominum, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in contumeliā, ignominiamq; nostram certare iuuat) quod contendatis quicquā est. Deniq; utrum tandem populi Romani, an uestrū summum imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si uelit iubere legē. an ut quæq; rogatio promulgata erit: uos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus uocare tribus in suffragi

um cœpero: tu statim consul sacramento iuniores adi ges? & in castra educes? & minaberis plebi? minaberis tribuno? Quid si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum ualerent, bis iam experti essetis? scilicet quia uobis consultum uolebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamē quirites: animos uestros illi tentabunt semper: uires nō experiētur. Itaq; ad bella ista seu falsa, seu uera sunt, consules parata uobis plebs est: si connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, misceriq; uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis, & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atq; imperitare licet. si hæc impediet aliquis: ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus: nemo arma capturus: nemo dimicaturus, pro superbis dominis: cum quibus nec in republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent: & res à perpetuis orationibus in altercationē uertisset: interroganti tribuno cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse uere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit: quod nemo plebeius auspicia haberet: ideóq; decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. plebes ad id maxime indignatione exarsit: quod auspicari tanquam inuisi dijs immortalibus negarentur posse. Nec ante finis contentionum fuit: cum & tribunum acer

rimum authorem plebes nacta esset: & ipsa cum eo pertinacia certaret: quam uicti tandẽ patres ut de connubio ferretur, consensere: ita maxime rati contentionem de plebeijs consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse: contentamq́; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset: accensi alij tribuni ad certamen pro rogatione sua summa ui pugnant: & crescente in dies fama belli delectum impediunt. Consules, cum per senatum intercedentibus tribunis nihil agi posset: consilia principum domi habebant. apparebat aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius, atq; Horatius non intererant consilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq́;, & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq́; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est: ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus, ac plebe creari sinerent: de consulibus creandis nihil mutaretur. eoq; contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis extemplo quicunq; aliqd seditiose dixerat, aut fecerat: hunc q̃ maxime tribunicij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus petiere ne cessisse possessione reip. uiderentur. Euentus eo

rum comitiorum docuit alios animos in contentione libertatis, dignitatisq́;, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam, æquitatemq́;, et altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris, quæ tũ populi uniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quàm urbs Roma condita erat, primũ tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius: quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt, q propter adiectum Equorum, Volscorumq́; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent: tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe, & imperio, et insignibus consularibus usos. non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius: quia tertio mense quàm inierunt, augurum decreto perinde ac uitio creati honore abiere: quod C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat: parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam uenerunt, ita de iniuria queren tes, ut si demeretur ea, in fœdere atq; amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præter quam quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum causa. si Ardeates sua tempora expectare uelint: arbitriumq́; senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant: fore ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantq́; patribus æque curæ fuisse nequa

iniuria in eos oriretur: ac ne orta diuturna esset. Ita legati cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magistratu resp. esset: coiere: & interregem creauere. contentio consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac senatus consilium comitia, tribuni plebis, & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres: quia et plebs patricijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sua, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoq; plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sēpronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est: idq; monimenti est consules eos illo anno fuisse: qui neq; in annalibus priscis, neq; in libris magistratuum inueniuntur. credo quod tribuni militum initio anni fuerunt. eo, perinde acsi totum annum in imperio fuerint suffectis his consulibus: prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer author est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentis. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent: & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoq; habuit: sequitur annus haud dubiis consulibus M. Geganio Macrino iterum, T. Quintio Capitolino quintum consule. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ: quæ dein

de tanto incremento aucta est: ut morum, disciplinæq; romanæ penes eam regimen, senatus equitumq; centurijs decoris, dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, uectigalia populi Romani sub nutu, atq; arbitrio essent. Ortum autem initium rei est: quod in populo per multos annos incenso neq; differri census poterat: neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent: operæ erat id negotium agere. mentio illata ab senatu est rē operosam, ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæq; et tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in rep. essent: læti accepere: id quod euenit, futurum credo etiam rati: ut mox ope eorū, qui præessent ipsi honori: ius, maiestatemq; adijcerent. & tribuni id, quod tunc erat magis necessarium, quàm speciosi ministerij procurationem intuētes, ne in paruis quoq; rebus incommode aduersarentur: haud sanè tetendere. cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumq;, quorú de consulatu dubitabatur: ut eo magistratu parum solidum cousulatum explerent: censui agendo populus suffragiis præfecit. censores ab re appellati sunt. Dū hæc Romæ geruntur: legati ab Ardea ueniunt pro ueterrima societate, renouatoq; fœdere recenti auxiliū propè euersæ urbi implorantes. frui nanq; pace optimo consilio cum populo Romano seruata per intestina arma non licuit. quorum causa, atq; initium traditur ex certamine factionum ortum: quæ fuere, eruntq; plu

ribus populis magis exitio, quàm bella externa, q̃ fa
mes, morbi'ue, quæq; alia in deûm iras uelut ultima
publicorum malorum uertunt. Virginem plebeij gene
ris maxime forma notam petiere iuuenes: alter uirgi
ni genere par, tutoribus fretus: qui et ipsi eiusdem cor
poris erant: nobilis alter nulla re, præter quàm for-
ma captus. adiuuabant eum optimatium studia: per
quæ in domum quoq; puellæ certamen partium pe-
netrauit. nobilis superior iudicio matris esse: quæ quã
splendidissimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores
in ea quoq; re partium memores ad suum tendere.
cum res peragi intra parietes nequisset: uentum in ius
est. postulatu audito matris, tutorumq́;, magistratus se=
cundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. sed
uis potentior fuit. nanq; tutores inter suæ partis ho-
mines de iniuria decreti palàm in foro concionati,
manu facta uirginẽ ex domo matris rapiunt. aduer=
sus quos eo infestior coorta optimatium acies sequitur
accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. pulsa
plebs nihil romanæ plebi similis, armata ex urbe pro
fecta colle quodam capto in agros optimatium cum
ferro, igniq; excursiones facit. urbem quoq; omnis etiã
expertem ante certaminis multitudine opificum ad
spem prædæ aduocata, obsidere parat. nec ulla species,
cladesq; belli abest: uelut contacta ciuitate rabie duo-
rum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ pe=
tentium. Parum parti utriq; domi armorum, belliq́;
est uisum: optimates Romanos ad auxilium urbis ob=
sessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos
exciuere. Priores Volsci duce Equo Ciuilio Ardeam

uenere: & mœnibus hostium Vallum obiecere. Quod
ubi Romam est nuntiatum: extemplo M. Geganius con
sul cum exercitu profectus tria millia passuũ ab hoste
locum castris cepit: præcipitiq; iam die curare corpo=
ra milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert:
cœptumq; opus adeo approperatum est: ut sole orto Vol
sci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos
quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul mu
ro Ardeæ brachium iniunxerat: qua ex oppido sui
commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diẽ
non commeatu præparato, sed ex populatione agro=
rum rapto in diem frumento aluisset militem: postquã
septus uallo repente inops omnium rerum erat: ad col
loquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa
uenerit Romanus: abducturum se inde Volscos ait.
Aduersus ea consul, uictis conditiones accipiendas es-
se, non ferendas respondit: neq; ut uenerint ad oppu=
gnadnos socios populi Romani suo arbitrio, ita abitu
ros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet,
fatentes uictos se esse, & imperio parere: aliter tam ab
euntibus, quàm manentibus se hostem infensum ui
ctoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Ro
mam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia
undiq; abscisa cum tentassent: præter cætera aduer-
sa loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquio
re ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad pre-
ces à certamine uersi, dedito imperatore, tradi-
tisq; armis sub iugum missi cum singulis uestimen-
tis ignominiæ, cladisq; pleni dimittuntur. & cum
haud procul urbe Thusculo consedissent: uetere Thu=

sculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, uix nuntijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisq; eorum in publicum Ardeatium redactis composuit: demptamq; iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monimentum uidebatur. Consul triumphans in urbẽ redit, Ciuilio duce Volscorũ ante currum ducto, prælatisq; spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ, pacisq; domesticam curá iura infimus, summisq; moderando ita tenuit: ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos authoritate plura, quàm certamine tenuit. quinq; consulatus eodem tenore gesti, uitaq; omnis consulariter acta, uerendum pene ipsum magis, quàm honorem faciebant. eo tribunorum militariũ nulla mentio his consulibus fuit. consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem, Fabius, & Ebutius consules quo maiori gloriæ rerum domi, forisq; gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios, hostesq; esse: quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc pa

lam relatum in tabulas: ut plebem, tribunosq; falleret iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem ut multo maiore parte Rutulorum colonorum, quàm Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, q̃ oibus Rutulis diuisus eẽt: gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. triũuiri ad coloniã Ardeã deducendã creati Agrippa Menenius, T. Cluilius Siculus, M. Ebucius Helua. q̃ præter minime populare ministeriũ agro assignãdo socijs. quem populus Romanus suum iudicasset: cũ plebem offendissent: ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis, iustitiæq; habebant: uitauere. Pax domi forisq; fuit, et hoc, & insequenti anno. Caio Furio Pacilio, et M. Papyrio Crasso COSS. ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset ut consulerentur patres consulum, an tribunorum placeret comitia haberi: consules creari iussi sunt. ludibrioq; erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis neq; bello, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato consuli

bus, multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent: uix ope deorum omnium resisti potuisset. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionum, & urbis deserto agrorum cultu. nam utrunq; traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulere plebem haud aduersante senatu ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur, felicior in eo magistratu ad custodiā libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquā postremo annonæ quoq; leuatæ haud immeritam gratiā et gloriā tulit. Qui cū multis circa finitimos populos legatōibus terra mariq; nequicquam missis, nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: ut nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ confiteri cogendo frumentum, & uendere quod usu menstruo superesset: fraudandóq; partem diurni cibi, seruitia criminando inde, et obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, quàm leuaret inopiam. multi ex plebe spe amissa potius, quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine ut illis temporibus prædiues rem utilem pessimo exemplo peiore consilio est aggressus. frumento nanq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum, clientiumq; ministeria coempto (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento

nam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemq; hoc munere delinitam, quacunq; incederet conspectus, elatusq; supra modum hominis priuati secum trahere, haud dubium consulatum ei fauore, ac spe despondentem. Ipse, ut est animus humanus insatiabilis eo quod fortuna spondet: ad altiora, & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset: de regno agitare. id unũ dignum tanto apparatu consiliorum, & certaminum, quod ingens exudandum esset: præmiũ fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum nec dum compositis, maturisue satis consilijs oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus minime opportunus uir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius: cui Lanato erat cognomen: & L. Minutius præfectus annonæ seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem reip. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat: cum in utraq; domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri: eumq; conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare: cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se pene, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti, uaniq; author esset: ea deferre. Quæ postquam sunt audita: & undiq; primores patrum & prioris anni consules

increparent, quod eas largitiones, cœtusq; plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules: quod expectassent donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulẽ non authorẽ solum desyderaret, sed etiam uindicem: tum T. Quintius cõsules immerito increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperiũ latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro, sed etiã libero, exolutoq; legum uinculis. Itaq; se dictatorem L. Quintiũ dicturum. ibi animum parẽ tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis primo Quintius abnuere, et, quid sibi uellent rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum undiq; plus in illo senili animo non consilij modo, sed etiã uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerẽt: laudibusq; haud immeritis onerarent: et consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cinannatus ne senectus sua in tam trepidis rebus damno, dedecori'ue reip. esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halã magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaq; in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: et Meliani, atq; ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset? rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, uocat te inquit di-

ctator. cum pauidus ille quid uellet quæreret: Seruilius'q; causam dicendam esse proponeret: crimen'q; à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circunspectans terguersari: postremo cum apparitor iussu magistri equitum duceret: ereptus à circunstantibus, fugiens'q; fidem plebis romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: ne'ue ante oculos suos trucidari sinerēt. Hæc eum uociferantem assecutus Hala Seruilius obtrūcat: respersus'q; cruore obtrūcati stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat uocatum ad eū Meliū repulso apparitore concitantem multitudinem pœnam meritam habere. Tum dictator, macte uirtute inqt C. Seruili esto, liberata republica. tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem uocari iussit: et Melium iure cæsum pronuntiauit, etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus à magistro equitū ad dictatorem non uenisset. se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunā. uim parantem ne iudicio se committeret, ui coercitum esse. nec cū eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura, leges'q;, ex qua urbe reges exactos sciret: eodē'q; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque

exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite multatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit. & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam: sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus suis, maiorumq; honoribus, splendore familiarum sustulisse animos: quod nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciendo ratum uictorē finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse, ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atq; imperiū habentem: non pro scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta, parietesq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset: dissiparentur: bonaq; contacta pretijs regni mercandi publicarētur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, atque in publicum redigere. domum deinde, ut in monimento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extemplo iussit. id Equimelium appellatum est. L. Minutius boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita: quia frumentum melianum assibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minutiū apud quosdam authores transisse à patribus ad plebem, undecimumq; tribunum plebis cooptatum, seditionē mo

tum ex meliana cæde sedasse inuenio. cæterum uix credibile est numerum tribunorum patres augeri passos: idq; potissimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebi concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cecilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius soli ex collegio tribunorum neq; tulerant de honoribus Minutij legem, & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem: queriq; indignam necem Melij non destiterant. peruicerant igitur ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur, haud dubij quin sex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore melianæ cædis crearẽtur. Plebs quanquam agitata multis eo anno, & uarijs motibus erat: nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit: & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus, Aemilius, uir summæ dignitatis L. Iulium tertium creát. In horum magistratu Fidenæ colonia. Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem, ac Veientes defecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulanium, Clœlium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium legatos Romanos, causam noui consilij quærentes iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus: in tesserarum prospero iactu: uocem eius ambiguam ut occidi iussisse uideretur, à Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse: rem incredibilem, inter-

uentu Fidenatium nouorum sociorum consulentiũ de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in errorem uersum facinus. propius est fidẽ, obstringi Fidenatium populum ne respicere spem ullam ab Romanis posset: conscientia tanti sceleris uoluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant: statuæ publicæ in rostris positæ sunt. Cum Veientibus, Fidenatibus'q;, præterquam finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunis'q; eius, nihil controuersiæ fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas, à bello credo, quod deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienẽ cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quàm lætitia fusis hostibus fuit. & senatus ut in trepidis rebus dictatorem dici Mamercum Aemilium iussit. is magistrũ equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant: L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consulibus habitũ centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum uir quoq; potestati par hostes ex agro romano trans Anienem submouere: colles'q; inter Fidenas, atque Anienem ceperunt referentes castra: nec ante in campos digressi sunt: quàm legiones auxilio Faliscorum ue=

nerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita: et dictator romanus haud procul inde ad confluentes consedit, in utriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, uallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægre patiens, satisq; fidens sibi poscere pugnam: Veienti, Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius quanquam suorum magis placebant consilia: ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori, ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessere. Posteroq; die iam militibus castra, urbemq; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinq; acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra romana aggrederentur: post montes circummisit. trium populorum exercitus ita stetit instructus: ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent: medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem romanam respectante, ut ex auguribus simul aues rite admissæ essent: ex composito tolleretur signum. quod ubi conspexit: primos equites clamore sublato in hostem emisit: secuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Hetru-

scæ sustinuere impetum Romanorum. eques ma-
xime resistebat: equitumq́; longe fortissimus ipse
rex ab omni parte effuse sequentibus ob equitans
Romanis trahebat certamen. Erat tum inter equi-
tes tribunus militum A. Cornelius Cossus eximia
pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, me-
morq; generis, quod amplissimum acceptum maius
auctiusq́; reliquit posteris. is cum ad impetum Tolu
mnij quacunq; se intendisset, trepidãtes Romanas uide
ret turmas: insignemq́; eum regio habitu uolitantem
tota acie cognouisset: hiccine est inquit ruptor fœderis
humani, uiolatorq; gentium iuris? iam ego hanc ma-
ctatam uictimam, si modo sancti quicquam in terris
esse dij uolunt: legatorum manibus dabo. calcaribus
subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quẽ
cum ictum equo deiecisset: confestim et ipsa hasta in
nixus se in pedes excipit: assurgentem ibi regem um
bone resupinat: repetitumq́; sæpius cuspide ad terram
affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; absci-
sum uictor spiculo gerens terrore cæsi regis hostes fun
dit. ita equitum quoq; fusa acies: quæ una fecerat an
ceps certamen. Dictator legionibus fugatis instat: &
ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi loco
rum notitia effugere in montes: Cossus Tyberim cum
equitatu transuectus ex agro Veientano ingentem
detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad ca-
stra romana pugnatum est aduersus partem copiarũ
ab Tolumnio, ut ante dictum est, ad castra missam.
Fabius Vibulanus corona primũ uallum defendit:
intentos deinde hostes in uallum egressus dextra prin

cipali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatus consulto, iussuq; populi triūphās in urbem redijt. Longe maximum triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita æquantes eum Romulo canere. spolia in æde Iouis Feretrij propè Romuli spolia, quæ opima prima appellata sola ea tempestate erant: cum solēni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se à curru dictatoris ciuium ora: et celebritatis eius diei fructum propè solus tulerat. Dictator coronā auream libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in capitolio Ioui donum posuit. Omnes ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. cæterum præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit consulem ea Cossum cepisse. hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem, aut restitutorem ingressum ædem Feretrij Iouis, quam uetustate dilapsam refecit: se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: propè sacrilegium ratus sum Cossum spoliorum suorum, Cæsaremq; ipsius templi authorem subtrahere testem. qui si ea in re sit error: quod tam ueteres annales, quodq; magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat: identidem authores septimo post demum anno cum T. Quintio

Peno Aulum Cornelium Cossum consulem habeat: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset: quod imbelle triennium fermè pestilentia, inopiaq; frugum circa M. Cornelium consulem fuit: adeo ut quidam annales uelut funesti nihil præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (ut ego arbitror) uana uersare in omnes opiniones licet: cum author pugnæ recẽtibus spolijs in sacra sede positis Iouem propè ipsum, cui uotæ erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso COSS. exercitus in agrum Veientem, ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq;: hostis in agris nusquam inuentus: neq; pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. & seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Melio tri. pl. qui fauore nominis moturũ se aliqd ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat, falsis criminibus à Minutio circumuẽtum Melium arguens, Seruilio cædẽ ciuis indẽnati obijciẽs. quæ uaniora ad populum ipso authore fuere. cæterum magis uis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq;, ac prodigia: maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. obsecratio itaq; à populo duumui-

ris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C.
Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum me-
tum uastitatis in urbe, agrisq; fecit: ut non modo præ
dandi causa quisquam ex agro Romano non exiret:
belli'ue inferendi memoria patribus, aut plebi esset:
sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut mon
tibus, aut muris tenuerant: populabũdi descenderent
in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu ac
cito (nã Falisci perpelli ad instaurandum bellum neq;
clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuere)
duo populi transiere Anienem: atq; haud procul col
lina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in
agris magis, q̃ in urbe est. Iulius consul ĩ aggere, mu
risq; explicat copias à Virginio senatus in æde Quiri
ni cõsulitur. dictatorẽ dici A. Seruiliũ placet: cuiq; Pri
sco alij, alij Structo fuisse cognomen tradũt. Virginius
dũ collegã consuleret moratus, permittente eo nocte di
ctatorẽ dixit. is sibi magistrũ eqtum Posthumiũ Ebu-
tiũ Heluiũ dicit. Dictator omnes luce prima extra por
tam collinã adesse iubet. qbuscunq; uires suppetebant
ad arma ferenda, præstò fuere: signa ex ærario prom
pta feruntur ad dictatorẽ. quæ cũ agerentur: hostes in
loca altiora cõcessere. eò dictator agmine infesto subit:
nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas le
giones: compulit inde in urbem Fidenas: ualloq; cir-
cundedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta, &
munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumen-
tum non necessitati modo satis, sed copiæ quoq; abun
de ex ante conuecto sufficiebat. Itaq; expugnandi pa
riter, cogendiq; ad deditionem spe amissa dictator in

locis propter propinquitatem notis ab aduersa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat agere in arcem cuniculum instituit. Ipse diuersissimus locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam: continẽti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq; Hetruscis ad uanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius, P. Acilius, & M. Geganius Macerinus censores uillã publicam in campo martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdẽ consules insequẽti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manilium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus ueri est sed inter cætera uetustate incomperta hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII populos missis impetrassent ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Aemilium dictatorem iterum dici ius

sit. Ab eo Aurelius Posthumius Tubero magister equitum est dictus: bellumq; tanto maiore, quàm proximo conatu apparatum est: quanto plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cum renuntiatum à mercatoribus esset negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initum suis uiribus exequi: nec aduersarum rerũ quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator nequicquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliqd operis edere, quod monimentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat, seu nimiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. concione itaq; aduocata rem publicam foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus, iuris imponi non posset. alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse, iisdem p tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere, se legem laturum ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et ut re ipsa inquit sciatis quirites quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me abdico. deposito suo magistratu modo aliorum, magistratui imposito fine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre pas

si Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu mouerunt. octiplicatoq; censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt, causam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam: primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius noluissent: exemplo acerbitatis censoriæ offensos: quippe cum se quisq; diutius, ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur: ut uis à censoribus nullius authoritate præterquam ipsius Mamerci deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad interregnum producta esset: euicere tandẽ ut tribuni militum consulari potestate crearentur. uictoriæ præmium, quod petebatur ut plebeius crearetur: nullum fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otiũ præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota est. multa duumuiri ex libris placandæ deũm iræ, auertendæq; à populo pestis causa fecere: magna tamen clades in urbe, agrisq; promiscue hominum, pecorumq; pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes in Hetruriam, pontinumq; agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoq; frumenti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. tribuni militum cõsulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medulinus, Sp. Posthumus Albus. Eo anno uis morbi leuata: neq; à penuria frumenti, quia ante prouisum erat, periculum fuit. cõ

filia ad mouenda bella in Volscorum, Equorumq; cõ cilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretóq; cautum ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente populo que rente eandẽ, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iandiu ne quicquam imminente spe maioris honoris, dum foris otium esset: cœtus indicere in domos tribunorum ple bis: ibi secreta consilia agitare: queri se à plebe adeo spretos, ut cum per tot annos tribuni militum consula ri potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum ho norem aditus fuerit. multum prouidisse suos maiores: qui cauerint ne cui patricio plebeij magistratus pate- rent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebi. a- deo se suis etiam sordere: nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. alij purgare plebem: culpam in pa tres uertere: eorum ambitione, artibusq; fieri ut obse ptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus, minisq; liceat: memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio im perium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambitionis cau sa tribunos legem promulgare, ne cui album uestimen tum addere petitionis causa liceret. parua nunc res, et uix serio agenda uideri possit: quæ tunc ingenti certa- mine patres, ac plebẽ accendit. uicere tamen tribuni ut legẽ pferrent: apparebatq; irritatis animis plebem ad suos studia iclinaturã: quæ ne libera essent, senatus consultũ factum est ut consularia comitia haberẽtur: tumultus causa fuit: quẽ ab Equis, et Volscis Latini atq; Hernici nũtiarant. T. Quintius L. filius Cincinnatus

(eidem & Peno cognomen additur,) & Cn. Iulius Mento COSS. facti. nec ultra terror belli est dilatus. lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat: delectu habito, utrinq; ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere. ibiq; seorsum Equi, seorsum Volsci castra communiuere: intentior'q; quã unquam ante muniendi, exercendi'q; militem cura ducibus erat. eo plus nuntii terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm aliâs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordia'q; inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint: eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem, donec cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in authoritate senatus consules essent. Quintus Seruilius Priscus summis honoribus egregie usus, uos inquit tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedũt: pro'q; collegio pronũtiant placere COSS. senatui dicto audiẽtes esse. si aduersus consensum amplissimi ordinis ultra tendant: in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt, proditum à patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum

tribuniciæ

tribuniciæ potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, et (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerum suum seuerissimi imperij uirum dictatorē dixit: ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina dãda. & Hernicis, Latinisq; milites imperati: utrinq; obnixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pontifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit, profectusq; ab urbe diuiso cum Quintio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia uiderant: ipsi quoq; mille fermè passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planiciem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinq; acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore conferendo uires spem uniuersæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio in

sto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. clamor subito ortus non consulis modo uigiles, exercitum deinde omnẽ, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi praesenti ope res egebant: consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extemplo ad castra subsidiũ: cui Sp. Posthumius Albus legatus praeficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locũ maxime secretũ ab tumultu petit: unde nec ex opinato aduersum hostẽ inuadat. Q. Sulpitium legatũ praefecit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quae uel alius imperator prudens, & impiger in tali re praeciperet, ageretq;: praecipit ordine, atq; agit. Illud eximiũ consilij, animiq; specimen, & neutiq; uulgatae laudis: quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat: M. Geganium cũ cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in euẽtum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs, stationibusq; est adortus: prius pene cepit castra, q̃ oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signũ ubi conspectũ ab dictatore est: exclamat capta hostiũ castra: nũtiariq; passim iubet. Etiam lucescebat: omniaq; sub oculis erant: et Fabius cum equitatu impetũ dederat: & consul eruptionẽ è castris intrepidos iam hostes fecerat. Dictator autẽ parte altera sub

ſidia, & ſecundam aciem adortus, circũagentes ad diſ
ſonos clamores, ac ſubitos tumultus hoſti undiq; obie
cerat uictorem peditem, equitemq́;. Circũuenti igitur
iam in medio ad unũ omnes pœnas rebellionis dediſ
ſent: ni Vectius Meſſius ex Volſcis nobilior uir factis
q̃ genere iam orbem uoluentes ſuos increpans clara
uoce, hic præbituri inquit uos telis hoſtiũ eſtis indefen
ſi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro bel
lum intuliſtis? in otio tumultuoſi, in bello ſegnes? quid
hic ſtãtibus ſpei eſt? an deum aliquem protecturum
uos, rapturumq́; hinc putatis? ferro uia facienda eſt:
hac qua me progreſſum uideritis, agite: qui uiſuri do
mos, parẽtes, coniuges, liberos eſtis, ite mecũ: non mu-
rus, nec uallũ, ſed armati armatis obſtant uirtute pa=
res: neceſſitate, quæ ultimũ ac maximũ telũ eſt, ſupe=
riores eſtis. Hæc locutũ, exequentemq́; dicta redinte-
grato clamore ſecuti dant impreſſionem, qua Po-
ſthumius Albus cohortes obiecerat: et mouerũt uicto
rem: donec dictator pedẽ iã referẽtibus ſuis aduenit:
eoq; omne præliũ uerſum eſt. Vni uiro Meſſio fortu
na hoſtiũ innititur. multa utrinq; uulnera, multa paſ
ſim cædes eſt. Iã ne duces quidẽ Romani incruenti pu
gnant. Vnus Poſthumius ictus ſaxo, perfracto capite
acie exceſſit. Nõ dictatorẽ humerus uulneratus, nõ Fa
biũ propè affixũ equo femur, nõ brachiũ abſciſum cõ
ſulẽ ex tam ancipiti prælio ſummouit. Meſſiũ impetus
per ſtratos cæde hoſtes cum globo fortiſſimorum iuue
num extulit ad caſtra Volſcorum: quæ nondũ capta
erant. eodem omnis acies inclinatur. Conſul effuſos
uſq; ad uallũ ꝑſecutus, ipſa caſtra, uallũq; aggreditur

eodem & dictator alia parte copias admouet. non segnior oppugnatio est, quàm pugna fuerat. Consulem signum quoq; intra uallum iniecisse ferunt: quo milites acrius subirent. repetendoq; signa prima impressione facta, et dictator proruto uallo iam in castra praelium intulerat. tum abijci arma passim, ac dedi hostes coepti: castrisq;, & his captis, hostes, praeter senatores, omnes uenundati sunt. Praedae pars sua cognoscentibus Latinis, atq; Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uendidit: praepositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus urbem, dictatura se abdicauit. Egregiae dictaturae tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Posthumio, quod occasione bene pugnandi captus iniussu discesserit praesidio: uictorem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: & argumento est, quod imperia malliana, non posthumana, appellata sint: quem qui prior author tam saeui exempli foret, occupaturus insignē titulum crudelitatis fuerit. imperioso quoq; Mallio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul aedem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. aegre id passus Quintius cū dimisso exercitu in urbem redisset: nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem romanam pertinere uisum, quod Carthaginenses tanti hostes futuri tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in urbe ab tribunis plebis ut tribuni militū consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. consules fiunt L. Papyrius

Crassus, L. Iulius. Equorum legati fœdus ab senatu cum petissent: & pro fœdere deditio ostentaretur: inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem pertinaci certamine inter pacis, belliq; authores in iurgia & seditiones uersa. undiq; otium fuit Romanis. legem de multarum æstimatione pergratam populo cum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent: ipsi præoccupauerũt ferre. consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. nihil dignum dictu actum his consulibus. secuti eos consules A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veiẽtes in agrum romanum excursionẽ fecerunt. fama fuit quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse. cognitioq; eius rei L. Sergio, & Q. Seruilio, & Mamerco Aemilio permissa. quidam Hostiã relegati: quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modo defuerũt aquæ: sed terra quoq; ingenito humore egens uix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosq; stragem siti pecorum morientum dedit, scabie alia absumpta: uulgatiq; contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerant, seruitiaq;: urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo: sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit, nouos ritus sacrificandi uaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi. donec publicus iam

pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis, sacellisq; peregrina, atq; insolita piacula pacis deûm exposcendæ. datum inde negotium ædilibus ut animaduerterent nequi, nisi Romani dij, neu quo alio more, quàm patrio colerẽtur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum Caio Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano COSS. dilatæ sunt. Tũc quoq; ne confestim bellum indiceretur: ne'ue exercitus mitterentur, religio obstitit. fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum, & Fidenas fuerat, induciæq; inde, non pax facta: quarum & dies exierat: et ante diem rebellauerant. missi tamen fœciales: nec eorum cum more patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Controuersia inde fuit utrum populi iussu indiceretur bellum: an satis esset senatus consultum, peruicere tribuni denuntiando impedituros se delectum, ut Quintius consul de bello ad populũ ferret. omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit: quod tenuit ne COSS. in proximum annum crearentur. tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex cõsulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus. ex ijs Cossus præfuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios: documentoq; fuere q̃ pluriũ imperiũ bello inutile esset. tendendo ad sua quisq; consilia, cum aliud alij uideretur: aperuerunt ad occasionẽ locum hosti. incertã nanq; aciẽ, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportune Veiẽtes. castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. Plus itaq;

ignominiæ, q̃ cladis est acceptũ. mœsta ciuitas fuit uin
ti insueta: odisse tribunos: poscere dictatorẽ: in eo uerti
spes ciuitatis. et cũ ibi quoq; religio obstaret: ne nõ pos
set nisi ab consule dici dictator, augures consulti eã reli
gionẽ exemere. A. Cornelius dictatorẽ Mamercũ Ae
miliũ dixit: et ipse ab eo magister equitum est dictus.
adeo simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil cen
soria aĩaduersio effecit, quo minus regimen rerũ ex no
tata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati
missis circũ Hetruriæ populos legatis, iactando tres du
ces Romanos ab se uno prælio fusos, cum tamen nullã
publica consilij societatẽ mouissent: uoluntarios undiq;
ad spem prædæ adsciuerũt. Vni Fidenatiũ populo re
bellare placuit: et tanquã nisi ab scelere bellum ordi
ri nefas esset: sicut legatorũ antea, ita tum nouorum co
lonorũ cæde imbutis armis Veiẽtibus sese coniũgũt.
Consultare inde principes duorũ populorũ Veios, an
Fidenas sedẽ belli caperẽt: Fidenæ uisæ opportuniores.
Itaq; traiecto Tyberi Veiẽtes Fidenas transtulerunt
bellũ. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Ve
ijs hostibus positis ad Fidenas: eoq; ipso ob rẽ male ge
stam perculsa castra locantur ante portam collinã: et in
muris armati dispositi: et iustitium in foro, tabernæq;
clausæ: fiuntq; oĩa castris, q̃ urbi similiora. Tũ trepi
dã ciuitatẽ præconibus per uicos dimissis dictator ad con
cionẽ aduocatã icrepuit: q̃d aĩos ex tã leuibus fortunæ
momentis suspẽsos gererẽt: ut parua iactura accepta,
quæ ipsa nõ uirtute hostiũ, nec ignauia Romani exerci
tus, sed discordia imperatorum accepta sit: Veientem
hostem sexies uictum pertimescant: Fidenasq; prope

sæpius captas, quàm oppugnatas. eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula fuerint: eosdẽ animos, easdem corporis uires, eadem arma gerere. se quoq; eundem dictatorem Mamercum Aemilium esse, qui ante Veientium, Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum uictoriã esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent. simul castra castris coniũxissent, satis confidere nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica meriti sint, qui se dictatorem tertiũ dixerint: quàm eos, qui ob ereptum censuræ regnum labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus mille & D. passus citra Fidenas castra locat. dextra montibus, læua Tyberi amne septus, T. Quintium Pœnum legatum occupare montes iubet: occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum, ac pristini diei meliore occasione quàm pugna in aciem processissent: cunctatus parumper, dum speculatores referrent Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum: signa proferri: peditumq;

aciem instructam pleno gradu in hostem inducit. ma
gistro equitum præcipit ne iniussu pugnam incipiat:
se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum:
tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Ro
mulíq;, ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones im-
petu ingenti confligunt. Romanus odio accensus impi-
um Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores indu-
ciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos
sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles
hostes compellans, factis simul, dictísq; odiũ explet. Cõ
cusserat primo statim congressu hostem: cum repente
patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inau-
dita ante id tempus, inusitatáq;. ignibus armata in-
gens multitudo, facibúsq; ardentibus tota collucens ue-
lut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formáq;
insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum
dictator magistro equitum, equitibúsq;, tum ex monti
bus Quintio accito prælium ciens, ipse in sinistrum
cornu, quod incendio similius quàm prælio territum
cesserat flammis: accurrit: claráq; uoce, fumo ne uicti
inquit, uelut examen apum loco uestro exacti iner-
mi cedetis hosti? non ferro extinguitis ignes? non faces
has ipsas pro se quisq;, si igni, non telis pugnandum
est, ereptas ultro inferetis? agite nominis romani, ac
uirtutis patrum, uestræq; memores: uertite incendium
hoc in hostium urbem: et suis flammis delete Fidenas:
quas uestris beneficijs placare non potuistis. legatorũ
hoc uos uestrorum, colonorúmq; sanguis, uastatíq; fi-
nes mouẽt. Ad imperiũ dictatoris mota cuncta acies:
faces partim emissæ excipiuntur, partim ui eripiun-

tur: utraq; acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem: frenos ut detrahant equis imperat: et ipse princeps calcaribus subditis euectus effreno equo in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus, mistusq; fumo lucem ex oculis uirorũ, equorumq; aufert. ea, quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similẽ stragẽ eques quacunq; puaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: q cum utrãq; mirabundã in se aciem uertisset: dictator exclamat Quintiũ legatum, & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies, duo diuersa prælia circũuentos Hetruscos & à fronte, & ab tergo urgerent: neq; in castra retro, neq; in montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberis frenis dispulissent: equi Veientiũ maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo, & uulnera, & pauor degrauant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eodem & Romanos sequentes impetus rapit: Quintiũ maxime, & cum eo digressos modo de montibus, recentissimum ad laborẽ militẽ, quia ultimo prælio aduenerat. Hi postq̃ misti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signũ ex muris tollunt. qđ ubi dictator conspexit (iam enim et ipse in deserta hostiũ castra penetrauerat) cupientem militem di

scurrere ad prædã spe iniecta maioris in urbe prædæ ad portam ducat: receptusq; intra muros in arcẽ quo ruere fugientiũ turbã uidebat: pergit. Nec minor cædes in urbe, quã in prælio fuit: donec abiectis armis nihil præter uitam petentes dictatori deduntur. urbs, castraq; diripiũtur. Postero die singulis captiuis ab eqte ad centurionẽ sorte ductis, et quorũ eximia uirtus fuerat, bonis alijs sub corona uenũdatis, exercitũ uictorẽ, opulentũq; præda triũphãs dictator Romã reduxit. iussoq; magistro eqtum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo reddito in pace ĩperio, qđ in bello, trepidisq; rebus acceperat. Classi quoq; ad Fidenas pugnatũ cum Veientibus qdã annales retulere: rẽ æque diffialẽ, atq; incredibilẽ, nec nũc lato satis ad hoc amne, et tũ aliquãto ut à ueteribus accepimus, arctiore. nisi in traiectu forte fluminis prohibẽdo aliquarũ nauiũ concursum in maius (ut fit) celebrãtes naualis uictoriæ uanũ titulũ appetiuere. Insequẽs annus tribunos militares cõsulari potestate habuit A. Sẽpronium Atratinũ, L. Quintiũ Cincinnatũ, L. Furiũ Medullinũ, L. Horatiũ Barbatũ. Veiẽtibus annorũ. xx. induciæ datæ: et Eqs triẽnij: cũ plurium annorũ petissent. et ab seditionibus urbanis otiũ fuit. Annũ insequẽtem neq; bello foris, neq; domi seditione insignẽ, ludi bello uoti celebrem et tribunorũ militum apparatu, et finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erãt Claudius Crassus, Sp. Nænius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullius. spectaculũ comitate ẽt hospitum, ad qđ publico consensu uenerãt: aduenis gratius fuit. Post ludos conciões seditiosæ

tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem quod admiratione eorum, quos odissent, stupens in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare nõ auderet: sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui, aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret. eo impendi laborem, ac periculum, unde emolumentum atq; honos speretur. nihil non agressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur. ut quidẽ aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo. Ex quibus pro certo habeat patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos apud plebem, pro qua dimicauerit: nihilo se honoratiorem fore: neque sperandum, neq; postulandum esse. magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent. experiundam rem deniq; in uno, aut altero esse, sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile, miraculo'q; sit fortẽ ac strenuũ aliquem existere ortum ex plebe. Summa ui expugnatum esse, ut tribuni militum consulari potestate, et ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os: nec se uidere cur non lex quoq; abrogetur: qua id liceat, quod nunquam futurum sit. minorem quippe ruborẽ fore in iuris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assen

su auditæ incitauere quosdam ad petendum tribuna
tum militum: alium alia de commodis plebis latu-
rum se in magistratu profitentem. agri publici diui-
dendi, coloniarumq; deducendarum ostentatæ spes,
& uectigali possessoribus agrorum imposito in stipen
dium militum erogandi æris. Captatum deinde tem-
pus ab tribunis militum: quo per discessum hominum
ab urbe, cum patres clandestina denuntiatione reuo
cati ad diem certam essent: senatusconsultum fieret ab
sentibus tribunis plebis, ut, quoniam Volscos in Herni
corum agros prædatum exisse fama esset: ad rem in-
spiciendam tribuni militum proficiscerentur: consula-
riaq; comitia haberentur. Profecti Appium Claudi-
um filium decemuiri præfectum urbis relinquunt,
impigrum iuuenem, etiam inde ab incunabulis im-
butum odio tribunorum, plebisq;. tribunis plebis nec
cum absentibus ijs, qui senatus consultum fecerant: nec
cum Appio transacta re, quod contenderent fuit. Crea
ti consules C. Sempronius Atracinus, Q. Fabius Vi
bulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur
eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum urbem, quæ
nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamq;
ab duce eorum Capy, uel, quod propius uero est, à cã
pestri agro appellatam. cepere autẽ prius bello fatiga
tis Hetruscis in societatem urbis, agrorumq; acceptis:
deinde festo die grauatos somno epulisq; incolas uete
res noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis
consules ij, quos diximus, idibus decembris magistra-
tum accepere. Iam non solum qui ad id missi erant,
retulerunt imminere Volscum bellũ: sed legati quoq;

ab Latinis & Hernicis nuntiabant non ante unquã Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse. uulgo fremere aut in perpetuum arma, bellumq; obliuioni danda, iugumq; accipiendum: aut ijs, cum quibus de imperio certetur, nec uirtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere: sed nec perinde patres moti sunt. & C. Sempronius, cui ea prouincia sorte euenit: tanquam constantissimæ rei fortuna fretus, quod uictoris populi exercitum aduersus uictos duxisset: omnia temere, ac negligenter egit: adeo ut disciplinæ romanæ plus in Volsco exercitu, quàm in Romano esset. ergo fortuna, ut sæpe aliâs, uirtutem est secuta. Primo prælio, quod ab Sempronio incaute, inconsulteq; commissum est: non subsidijs firmata acie, non equite apte locato concursum est. clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset, excitatior, crebriorq; ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus, impar, segnius sæpe iteratus incerto clamore prodidit pauorem animorum. eo ferocior illatus hostis urgere scutis, micare gladijs. altera ex parte nutant circunspectantibus galeæ: & incerti trepidant, applicantq; se turbæ: signa nunc resistentia deferuntur ab antesignanis: nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum uictoria erat. tegi magis Romanus, quàm pugnare: Volscus inferre signa: urgere aciem: plus cædis hostium uidere, quàm fugæ. Iã in omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperiũ, nec maiestas ualebat. dataq; mox terga hostibus forent: ni

Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. q cum magna uoce exclamasset ut equites, qui saluam rempublicam uellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis, nisi hæc inquit armata cohors sistat impetum hostium: actum de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meam: ostendite Romanis, Volscisq; neq; equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore cōprobata adhortatio esset: uadit alte cuspidem gerens: quacunq; incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, ubi suorum plurimum laborem uident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat quin si tam pauci simul obire omnia possent: terga daturi hostes fuerint. Et cū iam parte nulla sustinerentur: dat signum Volscus imperator ut parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur: donec impetu illati ab suis excludantur. quod ubi est factum: interclusi eqtes cum nec prorūpere eadē qua transierant, possent, ibi maxime confertis hostibus, qua uiā fecerant: et consul, legionesq; romanæ cū quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam uiderent: ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis: tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci hinc consulē, ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio, atq; eqtibus. qui cum sæpe conati nequissent, perrūpere ad suos: tumulo quodā occupato in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. consul quoq; nusquam remisso certamine dum quicquā superfuit lucis, hostem tenuit.

nox incertos diremit: tantus'q; ab imprudentia euentus utraq; castra tenuit pauor: ut relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circunsessus ultra mediam est noctem. quo cum circunsedētibus nuntiatum esset castra deserta esse: uictos rati suos, & ipsi quaquenque in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse: lætus ab tumulo suos deuocat: & in castra romana penetrat. ubi cum uasta, deserta'q; omnia, atq; eandem, quam apud hostes fœditatem inuenisset: prius q̃ Volscos cognitus error reduceret: quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quã regionem consul petisset, ad urbem proximus itineribus pergit. Iam eo fama pugnæ aduersæ, castrorũq; desertorũ perlata erat: et ante omnia deplorati erãt equites non priuato magis, quàm publico luctu: Fabius'q; consul terrore urbi quoq; iniecto stationem ante portas agebat: cum equites procul uisi non sine terrore ab dubijs qui nam essent, mox cogniti tantum ex metu lætitiam fecere: ut clamor urbẽ peruaderet gratulantium saluos, uictores'q; redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamauerant suos, procurreretur in uias, pauidæ'q; matres, ac coniuges oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæq; simul corpore atq; animo uix præ gaudio compotes, effusæ. Tribunis plebis, qui M. Posthumio, & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios

eorum

eorum opera male pugnatum esset: occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditam Veijs rẽ publicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra uociferati essent: C. Iulius unus ex tribunis Tempanium equitem uocari iussit. coramq; eis, Sexte Tempani inquit quæro de te, arbitreris'ne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut ullo boni consulis functum officio? & tu'ne ipse uictis legionibus romanis tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restitueris'q; pugnã? excluso deinde ab acie nostra tibi, atq; equitibus nũ aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij usquam habueris? an tu, cohorsq; in castra uestra uirtute proruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inuene ritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro uirtute tua, fideq;, qua una hoc bello respublica stetit: dicenda tibi sunt hodie. Deniq; ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis: an deserueris consulem, exercitumq;? uicti deniq; simus: an uicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incomposita fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, nõ militis de imperatore æstimationem esse: sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs consulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquire-

rent: quae pensitanda quoq; magnis animis, atq; ingeniis essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autem se prius, quàm ab acie intercluderetur, consulẽ in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa romana teláq; hostium uersantem: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usq; ad noctem extractũ certamẽ: nec ad tumulum, quẽ ipse tenuerat, prae multitudine hostium credere perrũpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse ĩ re trepida loci praesidio se, suosq; sit tutatus, sic cõsulẽ seruãdi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, q̃ populi Romani fortunam: noctẽq; omnia erroris mutui implesse. precantemq; deinde ne se fessum labore, ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis, q̃ moderationis dimissum. Cum haec agerentur, iam consul uia lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra, iumentáq; alia ab urbe: exercitum affectum praelio, ac uia nocturna excepere. Paulo post in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, q̃ Tẽpanium meritis laudibus ferẽs. Moestae ciuitati ab re male gesta, & iratae ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decemmillibus aeris grauis damnatur. T. Quintium collegã eius, quia & ĩ Volscis consul auspicio dictatoris Posthumi Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Aemilij res prospere gesserat: totam culpam eius temporis in praedamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dici

tur, uenerabilis uiri, & exactæ iã ætatis: Capitolinus Quintius suppliciter orãs ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntiũ ferre ad Cincinnatum pateren tur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tẽpanium, A. Sellium, et Antistium, et Spurilium fecit: quos et pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio authore equites. Senatus, cum odio Sempronii consulare nomen offenderet: tribunos militum consulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sẽpronio consuli anni prioris diẽ dixit. quẽ cum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, uexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaq; modo ad eũ conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentiæ animus esset quærebat: sub tribunicia umbra consularem uirũ delituisse. modo ad collegas. uos autem si reum perago, qd acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribuniciam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudicium populi tollere aut uelle, aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent: se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, non uidebit inquit plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror: quando hoc

est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum, quàm Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi, patribus'q; gratior fuit. Non diutius fortuna Equis indulsit: qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolino filio Capitolini consulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat: nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Equi, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaq; triumphus negatus: cæterū ob semprronianæ cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret concessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant dimicatione erat pfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem, ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rē, præter duos urbanos quæstores, duo, qui consulibus ad ministeria belli præsto essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nā ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules, & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde ut quēadmodum in tribunis consulari potestate creandis usi sunt, id æque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent: totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni: aliæq; subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt. propter quos motus cum se-

natus consules quàm tribunos creari mallet: neq; posset per intercessiones tribunicias senatusconsultum fieri: resp. à consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebis, et aliquot interreges certaminibus extracta esset: modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus ne senatusconsultum de comitijs consularibus faceret: postremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigando nunc patres, nũc tribunos plebis, desertam omissamq; ab hominibus rẽpublicam deorum prouidentia, curaq; exceptam memorabat ueientibus inducijs, & cunctatione Equorum stare: unde siquid increpet terroris, sine patricio magistratu placere rempublicam opprimi: non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in unũ conueniant: uix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse. quin illi, remittendo de summa quisq; iuris medijs copularent concordiam, patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri, tribuni plebis non intercedendo quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. tribunicia primum comitia sunt habita: creati tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Mallius, A. Sẽpronius Atracinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, et fra

tre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio eorũ ualuit, quin quorũ patres, auosq; consules uiderant, eos nobilitate praeferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius, Antistiusq; repulsa suorum accensi. quid nam id rei esset? nõ suis beneficijs, non patrum iniurijs, non deniq; usurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, si nõ tribunum militarem, ne quaestorem quidem quẽquã ex plebe factum: non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacro sanctae ad auxilium libertatis creatae. Fraudem pro fecto in re esse, et A. Sempronium comitijs plus artis adhibuisse, quàm fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non posset: flexere iras in C. Sempronium patruelem Atracini: eiq; ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratus, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum. aduersae inuidiae obijci maluit: & suae nocere causae, quàm publicae deesse: stetitq; in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quaeri: se quoq; subiturum eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem, aut quenquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo cum

dies uenit causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebē, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Posthumia uirgo uestalis de incœstu causam dixit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumq́; liberius quàm uirginem decet, parum abhorrens famam ampliatam. deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliq; sancte potius, quàm scite iussit. Eodem anno à Cāpanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. In sequens annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautiū: Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quàm clade insignis. seruitia urbem ut incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoq́; ad opem passim ferendam tectis intento, ut arcem, capitoliumq́; armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioq́; duorum comprehensi sontes pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata: & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Equis reparari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis authoribus Romam est allatum. Equorū iam uelut anniuersarijs armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi cum responsa inde retulissent dubia: qbus nec tūc bellū parari, nec diuturnā pacem fore appareret: Thusculanis negotiū datū, aduerterent aīos neqd noui tumultus Lauicis oriretur. Ad īsequētis āni tribunos militū cōsulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo

uenerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruilium Prisci filium: quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse: & cum Equorum exercitu depopulatos agrum Thusculanum castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictum: factoq; senatusconsulto ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret, certamẽ subito inter tribunos exortum. se quisq; belli ducem potiorem ferre: curam urbis ut ingratam, ignobilem'q; aspernari. Cum parũ decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent: Q. Seruilius, quando nec ordinis huius ulla inquit, nec reipublicæ est uerecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sortem urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, cõsyderatius, concordius'q; quàm cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem: pro sententia pugnare: sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicem, & contemni: donec castigantibus legatis tandẽ ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent: dicitur Q. Seruilius ætate et usu doctus, precatus ab dijs immortalibus ne discordia tribunorum damnosior reipublicæ esset, quàm ad Veios fuisset: & uelut haud dubia clade imminente, institisse filio ut milites scriberet, et arma pararet. Nec

falsus uates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris cum, quia simulato metu receperat se hostis ad uallum: spes uana expugnandi castra eò retraxisset: repentino impetu Equorum per supinam uallem fusi sunt: multiq; in ruina maiore, quàm fuga oppressi, obtruncatiq;: castraq; eo die ægre retenta. Postero die circunfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deferuntur. duces, legatiq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiere. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris, quàm acceptæ erat, cladis nuntij Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit: quod euentus timori hominum congruens fuerat: & quod subsidia, quæ respicerent, in re trepida præparata erant ab tribuno militum: iussuq; eiusdem per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nuntiauere Thusculi duces, exercitumq; esse: hostem castra loco nô mouisse. et, quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Quintus Seruilius Priscus, uir, cuius prouidentiam in rep. cum multis alijs tempestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli: quod uni certamen tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat. Magistro equitum creato, à quo ipso tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidam, (nam alij Halam Seruiliû magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellû, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta supbia, negligentiaq; ad Equos,

quæ in romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cum dictator equitatu immisso antesignanos ho stium turbasset: legionum inde signa inferri propere iussit: signiferumq; ex suis unum cunctantem occidit. tantus ardor ad dimicandũ fuit, ut impetum Equi nõ tulerint: uictiq; acie cum fuga effusa petissent castra: breuiore tempore & certamine minor castrorum op pugnatio fuit, quàm præliũ fuerat. captis, direptisq; castris cum prædã dictator militi concessisset, secutiq; fugientem ex castris hostem equites renuntiassent omnes Lauicanos uictos: magnam partem Equorũ La uicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, scalis captum, ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romam redu cto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. et opportune senatus prius quàm ab tribunis ple bis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam La uicos deducendam. coloni ab urbe mille et quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac de inde tribunis militũ consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, et L. Seruilio structo, et P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, et insequenti anno A. Sempronio Atracino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, et Sp. Nautio Rutilio, bienniũ tranquillæ externæ res, discordia do mi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertiũ tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promul gassent ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur:

magnæq; partis nobilium eo plebiſcito publicarentur fortunæ: (nec enim fermè quicquam agri, ut in urbe alieno ſolo poſita, non armis partum erat: nec q̄d ue-nuiſſet, aſſignatum'ue publice eſſet, præter quã plebs ha bebat) atrox plebi, patribusq; propoſitum uidebatur certamen: nec tribuni militum nunc in ſenatu, nunc in conſilijs priuatis principum cogendis uiã conſilij inue niebant. Cũ Ap. Claudius nepos eius, q decemuir le-gibus ſcribendis fuerat: minimus natu ex patrum con cilio dicitur dixiſſe uetus ſe ac familiare conſilium do mo afferre: proauũ enim ſuum Ap. Claudiũ oſtendiſ ſe patribus uiã unam diſſoluendæ tribuniciæ poteſta tis per collegarum interceſſionem. facile homines no-uos authoritate principum de ſententia deduci, ſi tem porum interdum potius q̃ maieſtatis memor adhibea tur oratio. pro fortuna illis animos eſſe: ubi uideant collegas principes agendæ rei gratiã omnem ad ple bem præoccupaſſe, nec locũ in ea relictum ſibi, haud grauate acclinaturos ſe ad cauſam ſenatus: per quã uniuerſo ordini cum primoribus ſe patrũ concilië̃t. Ap probantibus cunctis, et ante omnes Q. Seruilio Priſco quod non degeneraſſet ab ſtirpe claudia collaudante iuuenem, negotium datur ut quos quiſq; poſſet ex col legio tribunorũ ad interceſſionem perlicerent. Miſſo ſenatu prehẽſantur ab principibus tribuni, ſuadẽdo, monẽdo, pollicendoq; gratũ id ſingulis priuatim, gra tum uniuerſo ſenatui fore: ſex ad interceſſionẽ cõpara uere. Poſteroq; die cũ ex cõpoſito relatum ad ſenatũ eſ ſet de ſeditione, quam Mecilius, Metiliusq; largitione peſſimi exẽpli cõcient: eæ oratiões à primoribus patrũ

habitæ sunt, ut pro se quisq; iam nec consilium sibi suppetere diceret: nec se ullam opem cernere aliam usquam, præter quàm in tribunicio auxilio: in eius potestatis fidem circũuentam remp. tanquam priuatam inopem confugere. præclarum ipsis, potestatiq; esse nõ ad uexandum senatum, discordiamq; ordinum mouendam plus in tribunatu uirium esse, quàm ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus: cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur. tum silentio facto ij, qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissoluẽdæ reipublicæ esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellãtes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionem deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, Caius Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset: quorum agros Tyberis super ripas effussus maxime ruinis uillarum uastauit. simul Equos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant: nouisq; colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium Equorum defensuros sperassent: deserti ab suis ne memorabili quidem bello per obsidionem, leuemq; unam pugnã & oppidum, & fines amisere. Tentatum ab L. Sex-

tio tribuno plebis ut rogationem ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri ostenderunt: discussum est. Volis insequente anno receptis, Equi, coloniaq; eo deducta nouis uiribus oppidum firmarũt. Tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regilensi, huic bellum aduersus Equos permissum est, prauæ mentis homini: quam tamen uictoria magis quàm bellum ostendit. Nã exercitu impigre scripto, ductoq; ad Volas, cum leuibus prælijs Equorum animos fregisset: postremo in oppidũ irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamen uertit. & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset: capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam iræ causam exercitui fuisse, quàm quod in urbe nuper direpta, coloniaq; noua minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunicias in urbem reuertit, audita uox eius in concione stolida, ac propè uecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoq; ut mitterentur coloni laturum se dicenti: dignos enim esse, qui armis cepissent, eorum urbẽ, agrumq; Volanum esse: malum quidem militibus meis inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis, quàm mox patres offendit. & tribunus plebis uir acer, nec infacundus nactus inter aduersarios superbum ingenium, immodicamq; linguam, quam irritando, agitandoq;

in eas impelleret uoces, quae inuidiae non ipsi tantum, sed causae, atq; uniuerso ordini essent: neminem ex collegio tribunorum militum saepius quàm Posthumiũ in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tã saeuum, atq; inhumanum dictum, auditis inquit quirites sicut seruis malum minantem militibus? tamen haec bellua dignior uobis tanto honore uidebitur, q̃ quos urbe agris'q; donatos in colonias mittunt: qui sedem senectuti uestrae prospiciunt: qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles, superbos'q; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari cur pauci iam uestram suscipiant causam. quid, ut à uobis sperent? an honores, quos aduersarijs uestris potius, quàm populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur: hunc, qui malum uobis minatur, ijs, qui agros, sedes'q;, ac fortunas stabilire uolunt, praeferetis. Perlata haec uox Posthumij ad milites multo in castris maiorem indignationem mouit. praedae' ne interceptorẽ, fraudatorem'q; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus aperte esset: & quaestor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad uociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor et iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit, insuper increpante qui uulnerauerat, habere quaestorem quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quaestionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum modum irae nullum faceret: ad uociferationem eorũ, quos necari sub crate iusserat, con

cursu facto, ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores, centurionesq; uexarent turbam: eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquã est Romam nuntiatum: tribunis militum de morte collegæ ꝑ senatum quæstiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pẽdebat: quod cura incesserat patres ne metu quæstionũ plebs, iraq; tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope ut consules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tr. pl. non paterentur: ijdem intercederẽt consularibus comitijs: res ad interregnũ redijt. uictoria deinde penes patres fuit. Quinto Fabio Vibulano interrege comitia habente consules creati sunt A. Cornelius Cossus, Furius Medullinus. His COSS. principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent: plebsq; præficeret quæstioni, quẽ uellet à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. q summa moderatione, ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos conscisse mortem satis creditum est: transacta re, nequiuere tamen consequi ut non ægerrime id plebs ferret. iacere tandiu irritas sanctiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine, et supplicio suo latam legẽ cõfestim exerceri, et tantã uim habere. Aptissimum tempus erat uindicatis seditionibus delinimentũ animis uolani agri diuisionẽ obijci: quo facto minuissent desyderiũ agrariæ legis: quæ possesso ꝑ iniuriã agro pu-

blico patres pellebat. Tūc hæc ipsa ĩdignitas angebat
animos non in retinendis modo publicis agris, quos ut
teneret, pertinacem nobilitatẽ esse, sed ne uacuũ quidẽ
agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox
paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno ad-
uersus Volscos populantes Hernicorum fines legiones
ductæ à Furio consule, cum hostem ibi non inuenis-
sent: Ferentinum, quò magna multitudo Volscorum
se contulerat: cepere. minus prædæ quàm sperauerãt,
fuit: quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat,
sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die
propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono da-
tus. Annum modestia tribunorũ quietum excepit tr.
pl. Lucilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Petilio con
sulibus. Is cum principio statim anni uelut pensum no
minis, familiæq; seditiones agrarijs legibus promul-
gandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quàm
perniciosior, cogitationes hominum à foro, certamini-
busq; publicis ad domum, curamq; corporum nutri-
endorum auertit: minusq; eã damnosam fuisse, quàm
seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plu-
rimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem an
num inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut ple
runq; fit) accepit, M. Papyrio Atracino, C. Nautio Ru
tilio consulibus. Iam fames quàm pestilentia tristior
erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui He-
truscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentũ
mercandũ annonæ foret subuẽtum. superbe ab Samni
tibus, qui Capuam habebant, Cumasq;, legati prohi-
biti commercio sunt. contra ea benigne ab Siculorum

tyrannis

tyrānis adiuti maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti consules sunt: cum in legationes non plus sin gulis senatoribus inuenientes coacti sunt binos equites adijcere. Præter quam ab morbo, annonáq; nihil eo biennio intestini externi'ue incommodi fuit. at ubi hæ solicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat ciuitas: domi discordia. foris bellum exortum. M. Aemilio, C. Valerio Potito consulibus bellum Equi pa rabant, Volscis quanquam non publico consilio capes sentibus arma, uoluntarijs mercede secutis militiam. ad quorum famam hostium (iam enim in Latinum, Hernicumq; transcenderant agrum) delectum haben tem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator cum impediret: auxilióq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nuntiatur ar cem Caruētanam ab hostibus occupatam esse. Ea igno minia accepta tum apud patres inuidiæ Menenio fuit: tum cæteris tribunis iam ante præparatis intercessori bus legis agrariæ præbuit iustiorem causam resisten di collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos, hominesq; testantibus quicquid ab hostibus cladis, ignominiæq; aut iam acceptum es set, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio contra uociferante, si in iusti domini possessione agri publici crederent, se mo ram delectui non facere: decreto interposito nouem tri buni sustulerunt certamen: pronuntiaueruntq; ex col legij sententia C. Valerio consuli se damnum, aliáq; coercionem aduersus intercessionem collegæ delectus

causa detractantibus militiam inhibenti, auxilio futu ros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus, infestusq; consuli erat, impigre primo statim aduentu deiectis q in præsidio erãt, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi occasionem aperuere ad inuadendum. prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant: fuit aliquantum. uenditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit, tũ prædicans participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuisset. auctæ inde plebis, ac militum in consulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret: alternis inconditi uersus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit: cum ad omnem mentionem tribuni fauor circunstantis populi plausuq; & assensu cum uocibus militum certaret. plusq; ea res quàm prope solennis militum lasciuia in consulem, curæ patribus iniecit: & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, consularibus comitijs est exclusus. creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliâs ægrius plebs tulit tribunicia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstorijs comitijs simul ostendit, & ulta est, tunc primum plebeijs quæstoribus creatis, ita ut in quatuor creandis uni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij Q. Silius, P. Elius, P. Pipius clarissimarum familiarum iuuenibus præferẽ

tur. Authores fuisse tam liberi populo suffragii I alios acipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarum, magnarumq; rerum molem auidissimo adeo populo ostentantes cum affirmassent nihil se moturos sine quæstorijs quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi, patribusq; reliquisset senatus: satis animi populo esse ad id, quod tandiu uellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaq; uictoria id fuit plebi: quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatum, ac triumphos locus nouis hominibus uidebatur. Patres contra non pro communicatis: sed pro amissis honoribus fremere: negare si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suæ, salij, flaminesq; nusquam alio quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs, ac potestatibus relinquantur. Irritatis utriusque partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset: & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces: patres oia quæstorijs comitiis, ubi utrunq; plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent: Icilij contra tribunos militum creandos dicere: & tandem aliquando impartiendos plebi honores. sed nulla erat consularis actio, quã impediẽdo, id quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos, & Equos prædatum extra fines exisse in agrũ Latinum, Hernicumq; affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixe tribuni, sibi plebiq; eam for

tunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi uiri, generosiq; et iam, ut inter plebeios: duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. nec delectum consules, nec comitia, quae petebant, tribuni expediebant. Inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij ueniunt arcem Caruentanam dilapsis ad prædã militibus, qui in præsidio erant, Equos interfectis paucis custodibus arcis, inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res uires tribuniciæ actioni adiecit. nequicquam enim tentati ut tum deniq; desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ: peruincunt ut senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: ne'ue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiæ Icilios denotante senatu: quos mercedẽ seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabant. Tũ delectus haberi, bellum'q; omnium ordinum consensu apparari cœptum. consules an ambo profecti sint ad arcem Caruẽtanam: an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi authores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus nõ dissentiunt: ab arce Caruẽtana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam: populationes'q;, & prædas & in Equis, & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres uicere.

nanq; tribuni militum cõsulari potestate contra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullius, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhĩbitam ferunt à patricijs: cuius eos Iulij tum quoq; insimulabant: quod turbam indignorum candidatorũ intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdã insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde, & Equos seu Caruẽtana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram cum impulisset: fama affertur summa ui ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse: eorum legatos utriusq; gentis populos circumisse: castigantesq; ignauiam, quod abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent, iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiã in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere: sed Ferentinum etiã de se captum Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi: ut ad quosq; uentum erat, numerus iuniorum conscribebatur. ita omnium populorum iuuentus Antium contracta: ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ ubi tumultu maiore etiam quàm res erat, nunciantur Romam: senatus extemplo, quod in rebus trepidis ultimum consilium erat, dictatorem dici iussit. Quã rẽ ægre passos Iuliũ, Corneliumq; ferunt: magnoq; certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent: et consulis quoq; ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discor

dia, patrum nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq; hominum numero essent: siquando promiscui honores, communicata resp. esset, tum se animaduersuros nequa superbia magistratuum irrita senatus consulta essent: interim patricij soluti legum, magistratuumq; uerecundia per se quoq; tribuniciam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum: donec, ubi diu alternis Iulius, Corneliusq;, cum ad id bellũ ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatum sibi à populo eripi honorem disseruere: tum Hala Seruilius tribunus militum tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere authoritati senatus, quàm tribuniciam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq; si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ: sed cum belli necessitates non expectent humana consilia: potiorem sibi collegarum gratia rempublicam fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac siquis intercedat, senatusconsulti authoritate se fore contentum. Quo facto cum haud immeritam laudem, gratiamq; apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegas, eumq; intuentibus quàm gratia, atq; honos opportuniora interdum nõ cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno atq; eo faali prælio cæsi ad Antiũ hostes: uictor exer

catus depopulatus Volscum agrum: castellum ad lacum fucinum ui expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta, cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. dictator bello ita gesto, ut tantum nõ defuisse fortunæ uideretur, felicitate quàm gloria maior in urbem rediit: magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum cõsularium habita, credo ob iram dictatoris creati, tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeis candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore, gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, tum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos, fœcialesq; res repeti cœptæ. quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. petiere ne prius quàm ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes: ne res ab ijs repeterentur. tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio: ubi tantum in tempore fuit momenti, ut, cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis

obsidebantur, succurri si maturatum esset, potuisset: ad id uenerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm in tribunis: qui quia summa ui resistere nuntiabantur, parum cogitauerunt, nulla uirtute superari humanarum uiriũ modum. fortissimi milites non tamen nec uiui, nec post mortem inulti fuere. Insequenti anno P. & Cn. Cornelijs Cossis Cn. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito tribunis militum consulari potestate, Veiens bellũ motum ob superbum responsum Veientis senatus: qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere urbe, finibusq; daturos pœnas, quas Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægre passi decreuere ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populũ ferrent. quod ubi primo promulgatum est: fremere iuuentus nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa cum periculo retineri: nullum annum esse, quo nõ acie dimicetur: & tanquam pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo, & potentissimo parari: qui omnem Hetruriam sit concitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt: maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eã de industria uexandam militia, trucidandamq; hostibus obijci: eã procul urbe haberi, atque ablegari: ne domi per otium memor libertatis, coloniarumq; aut agri publici, aut suffragij libere ferendi consilia agitet. prehensantesq; ueteranos stipendia cuiusq;, & uulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore

loci ad noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusq; interdum agitantes auertissent plebem ab suscipiendo bello: profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunis militũ in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit: tripartito ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Egitras. quacunq; incessere, late populati sunt tecta, agrosq;, ut distinerent Volscos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala cum imminentem urbi collem cepissent: ex loco altiore, qua nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti qui aduersus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere scalas admouendi: plenaq; hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium, ac resistentium, armatorum, atq; inermium fuit. cogebantur itaq; uicti, q̃a cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronuntiatum repente ne quis præter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit: donec collegæ uenirent: ab il-

lis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere: eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maxime tempestiue principium in multitudinem muneris: ut ante mentionem ullã plebis, tribunorum'ue decerneret senatus ut stipendium miles de publico acciperet: cum ante id tempus de suo qsq; functus eo munere esset. Nihil acceptum unquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse: prehensatas'q; exeuntium manus: & patres uere appellatos: effectum esse fatentibus ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret rem familiarem, saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum, atq; operatum reipublicæ esset. tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatiorem'q; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ, concordiæ'q; soli expertes, negare tã id lætum partibus uniuersis, nec prosperum fore, quàm ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse, quàm usu appariturum. unde enim eam pecuniã confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neq; id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent: meliore conditione alios militare, quàm ipsi militassent: et eosdẽ in sua stipendia impensas fecisse & in aliorum facere. His uocibus mouerũt

partem plebis. postremo indicto iam tributo, edixerũt etiam tribuni auxilio se futuros, siquis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptã rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset: primores plebis nobilium amici ex composito conferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici uulgus hominum uidit: repente spreto tribunicio auxilio certamen conferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veiẽtibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consularĩ potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Aemilius Mamercus. Ab his primum circunsessi Veij sunt. sub cuius initium obsidionis cũ Hetruscorum concilium ad fanum Vulturnæ frequẽter habitum esset: parum constitit bello ne publico gentis uniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum, exercitusq; ad Volscum aduocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum, atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda for-

tuna pugnæ fuit. Artena inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulſo in urbẽ hoſte occaſio data eſt Romanis irrumpendi. præter quàm arcem. cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum conceſſit: infra arcem cæſi, captiq; multi mortales. Arx deinde obſidebatur: nec aut ui capi poterat: quia pro ſpatio loci ſatis præſidij habebat: aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento prius quàm urbs caperetur, in arcem conuecto. tædióq; receſſum inde foret: ni ſeruus arcem Romanis prodidiſſet. ab eo milites per locum arduum accepti cepere, à quibus cum cuſtodes trucidarentur: cætera multitudo repentino pauore oppreſſa in deditionem uenit. Diruta et arce, et urbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis: omniſq; uis romana Veios conuerſa eſt. Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data: Seruius Romanus uocitatus: Sunt qui Artenam Veientium, non Volſcorum fuiſſe credant. præbet errorem, quod eiuſdem nominis urbs inter Cære, atq; Veios fuit: ſed eam reges romani deleuere: Cæretumq; non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in uolſco agro fuit: cuius excidium eſt dictum.

DECADIS PRIMAE LIBER QVINTVS.

P ACE ALIBI PARTA, Romani, Veijq; in armis erant tāta ira, odioq;, ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusq; populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorū militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemilius Mamercus iterū, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, Marcus Quintilius Varus, M. Iulius Rullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veiētes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdū discordiarum causa erat: regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiaq;: quia solēnia ludorum, quos intermitti nefas est: uiolenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset: artifices, quorum magna pars ipsius serui erant: ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo magis dedita religionibus, ꝙ excelleret arte colendi eas: auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veiis propter metum regis: qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis authorem habebat. Romanis et si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: ta

men quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur: ita muniebant, ut anapitia munimenta essent. alia in urbem, & contra oppidanorum eruptiones uersa, alijs frons in Hetruriā spectans auxilijs, siqua forte inde uenirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus romanis in obsidione, quàm in oppognatione esset: hybernacula etiam, res noua militi romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis iandiu nullam nouandi res causam inuenientibus Romam est allatum: in concionem prosiliunt: solicitant plebis animos: hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta: nec se fefellisse id donum inimicorum ueneno illitum fore: ueniisse libertatem plebis: remotam in perpetuum, & ablegatam ab urbe, & ab republica iuuentutem. iam ne hyemi quidē, aut tempori anni cedere, ac domos, ac res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent: agi de commodis eorū posset. uexari præterea, & subigi multo acrius quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris, situq; naturali urbem tutantes: militem romanum in opere, ac labore, niuibus, pruinisq; obrutū sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decemuiros iniunxisse, serui

tutis: ut perennem militiam facerent: quod tribuni mi
litum in plebe romana regnum exercerent. quidnam
illi conſules, dictatoreſue facturi eſſent, qui procon-
ſularem imaginem tam ſæuam, ac trucem fecerint?
Sed id accidere haud immerito. non fuiſſe ne in octo
quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea
trina loca cum contentione ſumma patricios explere
ſolitos: nunc iã octo iuges ad imperia obtinenda ire:
& ne in turba quidem hærere plebeium quenquam:
qui ſi nihil aliud, admoneat collegas, liberos, & ciues
eorum, non ſeruos militare: quos hyeme ſaltem in do
mos, ac tecta reduci oporteat: & aliquo tempore an=
ni parentes: liberoſq;, ac coniuges inuiſere: & uſurpa
re libertatem, et creare magiſtratus. Hæc, taliaq; uo
ciferantes aduerſarium haud imparem nacti ſunt.
Ap. Claudium relictum à collegis ad tribunicias ſe
ditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iu-
uenta certaminibus plebeijs: quem authorem aliquot
annis ante fuiſſe memoratum eſt per collegarum inter=
ceſſionem tribuniciæ poteſtatis diſſoluendæ. Is tum
iam non promptus ingenio tantum, ſed uſu etiã exer
citatus talem orationem habuit. Si unquam dubita=
tum eſt quirites, utrum tribuni plebis ueſtra, an ſua
cauſa ſeditionum ſemper authores fuerint: id ego
hoc anno deſiſſe dubitari certum habeo. & cum læ=
tor tandem longi erroris uobis finem factum eſſe: tũ
quod ſecundis potiſſimum his ueſtris rebus hic error
eſt ſublatus: & uobis, & propter uos reip. gratulor.
An eſt quiſquam, qui dubitet nullis iniurijs ueſtris, ſi
quæ forte aliquando fuerunt, unquam æque q̃ mune

re patrum in plebẽ, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos, ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribuniciæ potestati rentur esse. Hoc hercule tanquam artifices improbi opus quærũt: qui & semper ægri aliquid esse in rep. uolunt: ut sit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebẽ? utrum militãtium aduersarij estis, an causam agitis? nisi forte hoc dicitis. quicquid patres faciunt, displicet, siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse: pariterq; in ijs beneficio, ac maleficio abstineri æquum censent: sic uos interdicitis patribus commercio plebis, ne nos comitate, ac munificentia nostra prouocemus plebem: nec plebs nobis dicto audiens, atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in uobis non dico ciuilis, sed humani esset: fauere uos magis, & quantum in uobis esset, indulgere potius comitati patrum, atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit: quis non spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atque ego quàm hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt: non utile solum, sed etiam necessarium fuerit: postea edisseram: nunc de ipsa conditione dicere militantium libet. quam orationem non apud uos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquã arbitror uideri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod

dicerem, in

dicerem, in mentem uenire posset: aduersariorum cer-
te orationibus contentus essem. Negabant nuper danda
esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonã
modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid
noui adiectum commodi sit, eis laboris etiam nouũ
pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolu-
mento, nec emolumentum ferme sine impensa opera
est. labor, uoluptasq; dissimillima natura societate qua
dam inter se naturali sunt iuncta. Moleste antea fere
bat miles se suo sumptu operam reip. præbere: gaude
bat idem partem anni se agrum suũ colere: quærere
unde domi, militiæq; se, ac suos tueri posset: gaudet
nunc fructui sibi remp. esse: & lætus stipendium acci
pit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re fa-
miliari, cui grauis impensa non est: paulo diutius ab
esse. an si ad calculos eum resp. uocet, non merito di-
cat? annua æra habes: annuam operã ede. an tu æquũ
censes militia semestri solidum te stipendium accipe-
re? Inuitus in hac parte orationis quirites moror. sic
enim agere debent, qui mercenario milite utuntur: ut
nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tan-
quam cum patria nobiscum æquum censemus. Aut
non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate po-
puli Romani, & perfici quamprimum oportet. perfi-
cietur autem, si urgemus obsessos: si non ante abscedi-
mus, quàm spei nostræ finem captis Veijs imposueri-
mus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas per-
seuerantiam imponere debuit. Decem quondam an-
nos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab uniuer
sa Græcia: q̃ procul ab domo? quot terras, quot maria

diſtans?nos intra uiceſimum lapidē,in conſpectu pro pè urbis noſtræ annuā oppugnationem perferre piget:ſcilicet quia leuis cauſa belli eſt:nec ſatis quicquā iuſti doloris eſt,quod nos ad perſeuerandū ſtimulet. ſepties rebellarūt:in pace nunquā fidi fuerunt:agros noſtros millies depopulati ſunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt:colonos noſtros ibi interfecerunt:authores fuere contra ius gentiū cædis impiæ legatorū noſtrorum Hetruriam omnem aduerſus nos concitare uoluerunt:hodieq; id moliuntur:res repetentes legatos noſtros haud procul abfuit q̃n uiolarent.cū his molliter,& per dilationes bellū geri oportet?Si nos tā iuſtum odium nihil mouet:ne illa quidem oro uos mouent?operibus ingentibus ſepta urbs eſt: quibus intra muros coercetur hoſtis.agrum non coluit:et culta euaſtata ſunt bello.Si reducimus exercitum, quis eſt,q dubitet illos non cupiditate ſolum ulciſcendi,ſed etiam neceſſitate impoſita ex alieno prædādi,cum ſua amiſerint,agrū noſtrum inuaſuros?non differimus igitur bellū iſto conſilio:ſed intra fines noſtros accipimus.Quid illud,quod proprie ad milites pertinet:quibus boni tribuni plebis cum ſtipendiū extorquere uoluerunt,nunc conſultum repente uolunt:quale eſt?uallum,foſſamq; ingentis utranq; rem operis per tantū ſpatium duxerunt:caſtella primo pauca,poſtea exercitu aucto creberrima fecerunt:munitiones non in urbem modo,ſed in Hetruriā etiam, expectantes ſiqua inde auxilia ueniant,oppoſuere.quid turres, quid uineas,teſtudineſq;,& taliū oppugnandarū urbiū apparatum loquar?cum tantum laboris exhauſtum ſit:

& ad finem iam operis tandem peruentum: relinquẽda'ne hæc censetis, ut ad æstatem rursus nouus dein tegro his instituẽdis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? Breuis enim profecto res est, si uno tenore peragitur: nec ipsi per intermissiones has, interuallaq; lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid periculi, quod differendo bello adimus: num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxilijs, patiuntur? ut nunc res se habet, irati sunt: oderunt: negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet. quis est, q spondeat eundem, si differtur bellum, animum postea fore? cum si laxamentũ dederis, maior, frequentiorq; legatio itura sit: cum id, quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs mutari spatio interposito possit, uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos: uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnũ suũ saluti ciuium nolit. Videte quot res q̃ inutiles sequantur illam uiã consilij: iactura operũ tanto labore factorũ, uastatio imminens finium nostrorum, Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dissimilia, ac siquis ægro, qui curari se fortiter passus extemplo conualescere possit: cibi gratia præsentis, aut potionis longinquum, et forsitan insanabilem morbũ efficiat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil pertineret: ad disciplinam certe militiæ plurimum intererat insuescere militem nostrũ non solum parta uictoria frui, sed si res etiã lentior sit, pati tædiũ: et quãuis seræ spei exitum expectare:

et si non sit æstate perfectum bellum, hyemem operiri: nec sicut æstiuas aues statim autumno tecta, ac recessum circunspicere. Obsecro uos, uenandi studium, ac uoluptas homines per niues, ac pruinas in montes syluasq́; rapit: belli necessitatibus eam patientiam nō adhibebimus, quam uel lusus, ac uoluptas elicere solet? adeóne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hyemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut tanquā nauale bellum tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possint? erubescant profecto, siquis eis hæc obijciat: contendantq́; & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: & se iuxta hyeme, atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium molliciæ, inertiæq́; mandasse tribunis: et meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc uirtute militum uestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, q̄d instat: sed famam, & ad alia bella, et ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populū romanum esse putent? cuius siqua urbs primum illud breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat. an hic sit terror nominis nostri: ut exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non uis hyemis ab urbe circunsessa semel amouere possit? nec finem ullum alium belli, q̄ uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, q̄ perseuerātia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxi

me tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarũ plerasq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitiq; tempus ipsum uincit, atq; expugnat: sicut Veios expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam, quod Veientibus optatum æque contingere possit: quàm ut seditionibus primum urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunq; erit seditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fustuariũ meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit, authores signa relinquendi, & deserendi castra non uni, aut alteri militi, sed uniuersis exercitibus palàm in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur, et si prodendæ patriæ, dissoluendæq; reip. est: assuetis quidem audire: & dulcedine potestatis eius capti quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est ut quæ hic uociferantur, eadem in castris, & apud milites agant: et exercitus corrumpant: ducibusq; parere non patiãtur: quoniam ea demum Romæ libertas est: non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, nõ disciplinam uereri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis: cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, et

y 3

concordia ordinum maiorem ardorem ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq; tantum non iam iniunctæ mœnibus essent: dum opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur: patefacta repente porta ingens multitudo facibus maxime armata ignes conieat: horæq; momento simul aggerem, ac uineas tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales neq͂quam opẽ ferentes ferro, igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum: mœstitiam omnibus, senatui curam, metumq; iniecit ne tum uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset: & tribuni plebis uelut ab se uictæ reip. insultarent: cum repente quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito senatum adeunt: factaq; dicendi potestate equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent: famaq; ea forum atq; urbẽ peruasisset: subito ad curiam concursus fit plebis: pedestris ordinis se aiunt nunc esse: operamq; reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere uelint. si Veios ducti sint, negant se inde prius q̃ capta urbe hostium redituros esse. Tum uero iam superfundenti se lætitiæ uix temperatum est. nõ enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur: aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantẽ uoce, manibusq; significare publicam lætitiam: beatam urbem Romanam, & inuictam, & æternam illa con

cordia dicere: laudare equites: laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem, benignitatemq; senatus: certatim patribus, plebiq; manare gaudio lachrymæ: donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est, ut tribuni militares concione aduocata peditibus, equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere. & equiti certus numerus æris est assignatus. tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore, quàm antea subuehi cura: nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginiũ, Q. Sulpitium, A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est: neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum perijt: quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros, uicinasq; urbes negotiabantur. Nec Veijs melius gesta res: quod tum caput omniũ curarũ publicarũ erat. nã & duces romani plus inter se irarum, q̃ aduersus hostes animi habuerunt: et auctũ est bellũ aduentu repentino Capenatium, atq; Faliscorũ. Hi duo Hetruriæ populi quia proximi regione erãt, deuictis Veijs bello quoq; romano se proximos fore

Credentes, Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant: per legatos ultro citroq; missos iureiurando inter se obligati cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere: quia Hetruriã omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra romana oppugnabantur: concursantesq; cum huc atque illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere uim, ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat: si ex maioribus castris subueniretur: ut diuersæ legiões, aliæ aduersus Capenatem, ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorũ pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus, infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nuntiaretur: in armis milites tenuit, si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat: qui nequã opẽ ab inimico uideretur petisse, uinci ab hoste, quàm uincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites: postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima, atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret: acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est: certatumq; inter collegas maledictis: pauci reip. huic atq; illi, ut quosq; studiũ priuatim, aut gratia occupauerũt, adsunt. Pri-

mores patrum, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset: censuere nõ expectandum iustum tempus comitiorum: sed extemplo nouos tribunos militum creandos esse: qui Calēdis octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur: cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimuero Sergius, Virginiusq́;, propter quos pœnitere magistratuum eius anni senatum apparebat: primo deprecari ignominiam: deinde intercedere senatusconsulto: negare se ante idus decembres solennem ineundis magistratibus diem honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis cum in concordia hominum, secundisq́; rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent: feroces repente minari tribunis militum, nisi in authoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala tribunus militum. quod ad uos attinet tribuni plebis, minasq́; uestras, næ ego libēter experirer q̃ non plus in his iuris, q̃ in uobis animi esset: sed nefas est tendere aduersus authoritatem senatus, proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere: & collegæ aut facient, quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu comprobata oratio esset: gauderentq́; patres sine tribuniciæ potestatis terriculis inuentam esse aliam uim maiorem ad coercendos magistratus: uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere: qui Calendis octobribus magistratum occiperent: seq́; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Fu-

rio Camillo iterum, M. Aemilio Mamerco tertiũ, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullio tribunis militum consulari potestate, multa domi, militiæq; gesta. Nam et bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul de delectu, simul de tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui pauloante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit delectum haberi: nec iuniores modo conscripti: sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiã agerent. Quãto autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus, qui domi remanebant: quia tuentibus urbem opera quoq; militari laborandum, seruiendumq; reipublicæ erat. Hæc per se grauia, indigniorâq; ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Unum bellũ annum iam tertium trahi: & consulto male geri, ut diutius gerant: in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos: & pueros quoq;, ac senes extractos. Iam non æstatis, nec hyemis discrimen esse: ne ulla quies unquã miseræ plebi sit: quæ nunc etiam uectigalis ad ultimũ facta sit: ut cum confecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint: incultaq; omnia diutino dominorum desyderio domi inuenerint: tributum ex

affecta re familiari pendant: æráq; militaria uelut
fœnore accepta multiplicia reipublicæ reddant. In=
ter delectum, tributumq;, & occupatos animos maio=
rum rerum curis, comitijs tribunorum plebis nume=
rus expleri nequit. Pugnatum inde, in loca uacua ut
patricij cooptarentur. postquã obtineri non poterat: ta
men labefactandæ legis tribuniciæ causa effectum est
ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, et M. Acu
tius, haud dubie patriciorum opibus. fors ita tulit, ut
eo anno tribunus plebis C. Trebonius esset: qui nomi=
ni, ac familiæ debitum præstare uideretur treboniæ le
gis patrocinium. is, quod petissent patres, quidam, pri
mo incepto repulsi tamen tribunos militum expugnas
sent: uociferans legem treboniam sublatam, et coopta
tos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio
patriciorum, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut
patriciorũ asseclæ habendi tribuni plebis sint, eripi sa
cratas leges, extorqueri tribuniciã potestatem, id frau=
de patriciorum, scelere ac proditione collegarũ factũ
arguere. Cum arderent inuidia non patres modo, sed
etiam, tribuni plebis cooptati pariter, et qui cooptaue-
rãt: tũ ex collegio tres P. Curatius, M. Metilius, et M.
Minutius trepidi rerum suarũ in Sergium, Virgini-
umq; prioris anni tribunos militares incurrũt: in eos
ab se irã plebis, inuidiamq; die dicta auertunt, qbus
delectus, qbus tributum, qbus diutina militia longiq
tasq; belli sit grauis: q clade accepta ad Veios doleãt:
qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lu
gubres domos habeant: ijs publici, priuatiq; doloris exe
quẽdi ius, potestatẽq; ex duobus noxijs capitibus datã

ab se memorant. omnium nanq; malorum in Sergio, Virginioq; caussas esse, nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo alter in alterum causam conferant, fugam Sergi Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij: quorum adeo incredibilem amentiam fuisse, ut multo uerisimilius sit conspecto eam rem, & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis romana castra: omnia fieri, ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorũ possint. Prae iudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatus consulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu dictatoris metu ab collegis coercitos esse: & po. ro. tribunos creasse, qui non idibus decembribus die solẽni, sed extẽplo Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius res publica his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, praedamnatosq; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse, satisq; poenarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non poenam irrogatam. quippe et collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. illos repeterent animos quirites, quos recenti clade accepta habuissent: cum fuga

trepidum, plenum uulnerum ac pauore incadentem portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quẽquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasq́; L. Virginij, ac Marci Sergii sit execratus, detestatusq́;. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat, & oporteat, non uti, nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat, nequicquam Sergio martem communem belli fortunãq; accusante, Virginio deprecante ne infelicior domi q̃ militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorũ, fraudisq́; contra legẽ treboniã factæ memoriã obscurã fecit. Victores tribuni ut præsentẽ mercedẽ iudicii plebes haberet, legem agrariam promulgant: tributũq; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset: resq́; militia ita prospere gererentur, ut nullo bello ueniretur ad exitum rei. nãq; Veiis castra, quæ amissa erant, recuperata castellis, præsidijsq́; firmantur. Præerant tribuni militum M. Aemilius, & Q. Fabius. M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in capenate agro hostes nulli extra mœnia inuẽti: prædæ actæ: incendijsq́; uillarũ, ac frugũ uastati fines: oppida nec oppugnata nec obsessa sunt. At i Volscis depopulato agro Anxur neq̃q̃ oppugnatũ, loco alto sitũ: et postquam uis irrita erat, uallo fossaq́; obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouĩcia euenerat. Hoc statu militarium rerũ, seditio intestina. maio

re mole coorta, quàm bella tractabantur: & cum tributum conferri per tribunos non posset: nec stipendiũ imperatoribus mitteretur: æraq; militaria flagitaret miles: haud procul eat quin castra quoq; urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis, Virginijsq; ad plebeios uiros fortes, ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultra processum est, q̃ ut unus ex plebe usurpãdi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur: cæteri patricii creati, P. Manilius, et P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volsco. Ipsa plebes mirabatur se tantã rem obtinuisse, non is modo, qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantũ senator, & ætate iam grauis. nec satis constat cur primus, ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat: triplex'q; stipendium equitibus dederat: gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebiq; gratam habuisse.

Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rẽpublicam impediebat, de tributo remiserunt. at collatum obedienter missum ad exercitum est. Anxur ĩ Volscis breui receptum est neglectis die festo custodiis urbis. Insignis ãnus hyeme gelida, ac niuosa fuit adeo ut uiæ clausæ, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius ut cœperat haud tumultuose

magistratum maiore gaudio plebis, quàm indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. unus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militũ consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere, M. Pomponium, Cn. Duiliũ, Voleronem Publilium, Cn. Genutium, L. Atilium tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa, grauis, pestilensq; omnibus animalibus æstas excepit. cuius insanabili pernicie quãdo nec causa, nec finis inueniebatur: libri sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duũuiri sacris faciundis. lectisternio tũc primũ in urbe Romana facto per dies octo, Apollinem, Latonãq; & Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum tribus, quamamplissime tũ apparari poterat. stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratũ est. tota urbe patẽtibus ianuis, promiscuoq; usu rerũ omniũ in propatulo posito, notos, ignotosq; passim aduenas in hospitiũ ductos ferũt: et cum inimicis quoq; benigne, ac comiter sermones habitos: iurgijs, ac litibus tẽperatũ: uinctis quoq; dẽpta in eos dies uincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opẽ detulissent, uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. nanq; eodem, quo antea, modo circa munimenta cum repente Capenates, Faliscíq; subsidio uenissent: aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatũ est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij, ac Virginij. itaq; maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circundu-

ctæ copiæ Capenates in uallum romanum uersos ab tergo aggrediūtur. Inde pugna cœpta et Faliscis itulit terrorem, trepidantesq; erruptio ex castris opportune facta auertit: repulsos deinde insecuti uictores ingentem ediderunt cædē. Nec ita multo post iā palantes, ueluti forte oblati, populatores capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientium refugientes in urbem multi ante portas cæsi: dum præ metu ne simul Romanus irrūperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iā comitia trubunorum militum aderant: quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non communicatum modo cū plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium. itaq; clarissimis uiris ex composito præparatis ad petendū, quos prætereundi uerecundiā crederēt fore: nihilo minus ipsi pinde ac si oēs candidati essent, cuncta experientes non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biennio habita. priore anno intolerandam hyemem, prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris, urbiq; illatam haud dubita ira deūm: quos pestis eius arcendæ causa placandos esse in libris fatalibus inuentum sit. comitiis, auspicato quæ fierent, indignū dijs uisum honores uulgari, discriminaq; gentium confundi. Præter quam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patricios omnes partem magnam honoratissimum quenque tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum, Q. Valerium Maximum, M. Furium Camillum iterum, L. Furium Medullinum

rium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodũ memorabile actum est: tota uis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Falerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciari: quorum pleraq;, & quia singuli authores erãt, parum credita, spretáq;: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. In unũ omnium curæ uersæ sunt: quod lacus in albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, causá'ue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. quid nam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad delphicum oraculum: sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens: qui inter cauillantes in stationibus, ac custodijs milites Romanos, Hetruscosq; uaticinantis in modum cecinit, prius quàm ex lacu albano aqua emissa foret, nũquam potiturum Veijs Romanum. quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec unus ex statione romana percunctatus proximum oppidanorum iam per longinquitatem belli commercio sermonum facto, quisnam is esset, qui per ambages de lacu albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, uirum haud intacti religione animi: causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, cõsulere uelle, ad colloquium uatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu: præualens iuuenis Romanus senem infirmum in

conspectu omnium raptum nequicquam tumultuantibus Hetruscis ad suos transtulit. qui cum productus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu albano docuisset, respondit profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint, reuocare posse: et tacendo forsitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm cælanda effando nefas contrahi. His igitur libris fatalibus sic disciplina hetrusca traditum esse, ut quādo aqua albana abundasset: tum si eam Romanus rite emisisset, uictoriam de Veientibus dari: ante q̄ id fiat, deos mœnia Veientiū deserturos non esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset: sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesq; oraculi pythica expectādas. Prius q̄ à Delphis oratores redirent: albani'ue prodigi piacula inuenirētur: noui tribuni militū cōsulari potestate L. Iulius Tullus, P. Furius Medullinus quartū, L. Sergius Fidenas, A. Posthumus Regilensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius magistratū inierunt. eo anno Tarqniēses, noui hostes exorti: q a multis simul bellis, Volscorū ad Anxur, ubi præsidiū obsidebatur, Equorū ad Lauicos, qui romanam ibi coloniam oppugnabāt: ad hoc Veientiq;, & Falisco, & Capenati bello occupatos uidebant Romanos: nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum, ac plebis. inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum

Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriã Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parum ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit: eo nec magno conatu suscepta, nec in longũ dilata res est. Aurelius Posthumius, et L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed propè uoluntariorũ, quos adhortando incitauerant, coacta manu per agrum Cæretẽ obliquis tramitibus egressi, redeũtes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtruncant: omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spolijs Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq; hostium ipsorum) sub hasta uenière. quodq; inde redactum, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq; ueiens, incerti exitus erant. Iamq; Romani desperata ope humana, fata, et deos spectabant: cum legati ab Delphis uenerunt, sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui uatis. Romane, aquam albanam caue lacu contineri: caue in mare manare suo flumine sinas: emissam per agros rigabis: dissipatamq; riuis extingues. tum tu insiste audax hostium muris, memor quam per tot annos obsides urbem ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis uictoriam datam. bello perfecto donum amplum uictor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorum omissa cura est: instaurata ut assolet facito. Ingens inde haberi captiuus uates cœptus: eumq; adhibere tribuni

militum Cornelius, Posthumus'q; ad prodigij albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. inuentum'q; tandẽ est, ubi neglectas cærimonias, intermissum'ue solenne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quàm magistratus uitio creatos, latinas, sacrum'q; in albano monte non rite concepisse. unam expiationem eorum esse, ut tribuni militum abdicarent se magistratu: auspicia deintegro repeterẽtur: et interregnũ iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquã desitum interim turbari comitia interpellantibus tribunis plebis: donec conuenisset prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum Vulturnæ habita: postulantibus'q; Capenatibus, ac Faliscis ut Veios communi animo, cõsilio'q; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent: responsum est antea se id Veientibus negasse: quia unde consilium non petissent super tanta re, auxiliũ petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Hetruriæ gentem inusitatam, nouos accolas Gallos esse: cum qbus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. Sanguini tamen, nomini'q;, & præsentibus periculis consanguineorum id dari: ut siqui iuuentutis suæ uoluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostiũ numerũ fama Romæ erat: eoq; mitescere discordiæ intestinæ metu communi, ut fit, cœptæ. haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ

in priori magistratu uirum, cæterũ iam tum exactæ ætatis: omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Atilium: qui prius quàm renuntiarentur iure, uocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Calvus ita uerba fecit, Omen concordiæ quirites, rei maxime in hoc tempus utilis memoria nostri magistratus uos his comitijs petere in insequentem annum uideo: si collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. me iam non eundẽ, sed umbram, nomenq; P. Licinij relictum uidetis. uires corporis affectæ: sensus oculorum, atq; aurium hebetes: memoria labat: uigor animi obtusus. en uobis inquit iuuenem, filium tenens, effigiem atq; imaginem eius, quẽ uos antea tribunũ militum ex plebe primũ fecistis. hunc ego institutum disciplina mea uicarium pro me reip. do, dicoq;, uosq; quæso quirites delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri: filiusq; eius P. Licinius tribunus militum consulari potestate cum ijs, quos suprascripsimus, declaratus. Titinius, Genutiusq; tribuni militum profecti aduersus Faliscos, Capenatesq;, dum bellũ maiore animo gerunt, q̃ consilio: præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat, q̃ cladis acceptum: quæ propè in cladẽ ingentem uertit: tantũ inde terroris non Romæ modo, quò multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Ve

ios. ægre ibi miles retentus à fuga est: cum peruasisset castra rumor ducibus, exercituq; cæso uictorē Capenatem, ac Faliscum, Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iā castra ad Veios oppugnari, iam partem hostiū tendere ad urbē agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est. & matronarum, quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecratiōes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum ut exitium ab urbis tectis, templisq;, ac mœnibus romanis arcerent: Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iā ludi, latinæq; instaurata erāt: iam ex lacu albano aqua emissa in agros. Veiosq; fata appetebant. igitur fatalis dux ad excidium illius urbis, seruandæq; patriæ M. Furius Camillus dictator dictus magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus: alia spes, alius animus hominum, fortuna quoq; alia urbis uideri. Omnium primū in eos, qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit: effecitq; ne hostis maxime timendus militi esset: dein de indicto delectu in diem certam ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detractante militiam. peregrina etiam iuuētus, Latini, Hernicq; operam suā pollicentes ad id bellum uenēre. quibus cum gratias in senatu egisset dictator: satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturū, ædēq; Matutæ matris refectā dedicaturū, iā ante ab rege Ser 180

uio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe expectatione hominũ maiore q̃ spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis, & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione, consilioq́; acta fortuna etiã, ut fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoq; exuit: ingentiq́; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorẽ redacta est: haud ita multũ militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus: densioraq́; castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murũ, ac uallum fiebant: edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operũ fuit omniũ longe maximũ, ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostiũ agi cœptus. quod ne intermitteretur opus: neu sub terra continuus labor eosdẽ conficeret: in partes sex munitorũ numerum diuisit: senæ horæ in orbẽ operi attributæ sunt: nocte, ac die nunquã ante omissum, q̃ in arcem uiam facerent. Dictator cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbẽ opulentissimam capi: tantumq́; prædæ fore, quantũ non oĩbus in unũ collatis an̄ bellis fuisset: nequã inde aut militũ irã ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiã apud patres ex prodiga largitiõe caperet: literas ad senatũ misit. deũ immortaliũ benignitate, suis cõsilijs, patiẽtia militũ Veios iã fore ĩ potestate populi romani. q̃d de præda faciẽdũ censerent. Duæ senatũ distinebãt sentẽtiæ: senis P. Licinij: quẽ primũ dixisse à filio interrogatũ ferũt: edici palã placere populo, ut q̃ particeps esse prædæ uellet, ĩ castra Veios iret. altera Ap. Claudij: q̃ largitionẽ nouã, prodigã, inæqualẽ, ĩconsultã arguẽs, si semel nefas duceret captã ex hostibus in ærario exhau

sto bellis pecuniā esse, author erat stipēdij ex ea pecuniā militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: nō auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita ferme eueniat, ut segnior sit prædator: ut quisq; laboris, periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contra, suspectam, et inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminū ad plebem, seditionum inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis, atq; exinanitis tributo tot annorū succurri: et sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, qđ qsq; sua manu ex hoste captum domum retulerit: quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo: criminaq; eo delegisse ad senatum: senatum quoq; debere reiectam rem ad se pmittere plebi: ac pati habere, quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior uisa sententia est, quæ popularem senatum faceret. edictum itaque est ad prædam ueientem quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus. cum edixisset ut arma milites caperent: tuo ductu inquit pythice Apollo, tuoq; numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq; hic decimam partem prædæ uoueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor ut nos uictores in nostram, tuāq; mox futuram urbem sequare: ubi te dignum amplitudine tua templū

accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omni
bus locis urbem aggreditur: quo minor ab cuniculo
ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iã
ab suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iã
in partem prædæ suæ uocatos deos. alios uotis ex ur
be sua euocatos hostium templa, nouasq; sedes specta
re, seq; ultimum illum diem agere, nihil minus timẽ-
tes, quàm subrutis cuniculo mœnibus arcem iam ple=
nam hostium esse, in muros pro se quisq; armati dis=
currunt: mirantes quidnam id esset: quod cum tot per
dies nemo se ab stationibus romanis mouisset, tum ue=
lut repentino icti furore improuidi currerent ad mu=
ros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veiẽ
tium uocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta pro
secuisset, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mo
uisse romanos milites, ut adaperto cuniculo exta ra-
perent: et ad dictatorem ferrent. sed in rebus tam an-
tiquis siquæ similia ueri sint, pro ueris accipiantur,
satis habeam. hæc ad ostentationem scænæ gaudentis
miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare,
neq; refellere est operæpretium. Cuniculus delectis mi
litibus eo tẽpore plenus in æde Iunonis, quæ in Veiẽ
tana arce erat: armatos repente edidit: & pars auersos
in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum re-
uellunt: pars cum ex tectis saxa tegulæq; à mulie-
ribus, ac seruitijs iacerentur, inferunt ignes. Clamor
omnia uarijs terrentium, ac pauentiũ uocibus misto
mulierum, ac puerorum ploratu complet. Momento tẽ
poris deiectis ex muro undiq; armatis, patefactisq;
portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scande

rent muros: urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti: & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe, atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, ut si cui deorū, hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiam lenire quamminimo suo priuato incommodo, publicoq; Romani populi liceret. conuertentem se inter hanc uenerationem traditur memoriæ prolapsum cecidisse: idq; omen ꝑtinuisse. postea euentu rem coniectantibus uisum ad dānationem ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos cladem. Atq; ille dies cæde hostium ac direptione urbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. et quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatū malignitatis authores quærendo rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset: acceptum referebāt. Cum iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tum deū dona, ipsosq; deos, sed colentium magis quàm rapientium modo cœpere. nanque delecti ex omni exercitu iuuenes pure lautis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romam regina Iuno assignata erat: uenerabundi templū iniere,

primo religiose admouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare nõ esset solitus: deinde cum quidam seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, uis'ne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est uocem quoq; dicentis uelle, auditam. motam certe sede sua parui molimenti adminiculis sequentis modo accepimus leuem, ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æternam sedem suam, quo uota Romani dictatoris uocauerant, perlatam: ubi templum ei postea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam uel ultima clade indicantis: quod decem æstates, hyemesq; continuas circunsessa cum plus aliquanto cladium intulisset, quàm accepisset: postremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, non ui expugnata est. Romã ut nũtiatum est Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant: & uatum responsa, & phythicæ sortes notæ: et quantum humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat: multæq; clades acceptæ: uelut ex insperato immensum gaudium fuit. & prius quàm senatus decerneret: plena omnia templa Romanarum matrum grates dijs agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiã effusis celebratior, quàm ullius unquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetum honorandi diei il-

lius modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbem inuectus: parumq; id non ciuile modo, sed humanū etiam uisum. Iouis, Solis'q; equis æquiperatum dictatorem in religionem etiam trahebant: triumphus'q; ob eam unam maxime rem clarior, quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auētino locauit: dedicauit'q; Matutæ matris. atq; his diuinis, humanis'q; rebus gestis dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum: cui se decimam uouisse prædæ partem cum diceret Camillus: pontifices soluendum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum: ut ex ea pars debita in sacrū secerneretur. tandem eò, quod lenissimum uidebatur, decursum est: ut qui se, domumq; religione exoluere uellet: cum sibimet ipsi prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi romani fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis, & Equis uenerunt. impetrata pax magis, ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quàm quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum, & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, Cesonem Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinum quintum. Q. Seruilium tertium. Cornelijs Faliscum bellum, Valerio, ac Seruilio Capenas forte euenit. ab ijs non urbes ui, aut operibus tentatæ: sed ager est depopula

latus: prædæq; rerum agrestium actæ: nulla felix ar
bor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Ca
penatem populum subegit. pax petentibus data. in Fa
liscis bellum restabat. Romæ interim multiplex sedi
tio erat: cuius leniẽdæ causa coloniam in Volscos, quò
tria millia ciuium Romanorum scriberẽtur, deducen
dam censuerant: triumuiriq; ad id creati terna iuge
ra, & septunces uiritim diuiserant. Ea largitio sperni
cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectũ
censebant. cur enim relegari plebem in Volscos? cum
pulcherrima urbs Veij, ager'q; Veientanus in conspe
ctu sit uberior, amplior'q; Romano agro? urbẽ quoq;
urbi Romæ uel situ, uel magnificentia publicorum,
priuatorum'que tectorum, ac locorum præponebant.
quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam
utiq; Romam à Gallis celebratior fuit, transmigran-
di Veios. cæterum partem plebis, partem senatus desti
nabant: habitandos Veios: duasq; urbes commu-
nes reipublicæ incoli à Romano populo posse. Aduer
sus quæ cum optimates ita tenderent, ut morituros se
citius dicerent in conspectu populi Romani, quàm
quicquam earum rerum rogaretur. quippe nunc
in una urbe tantum dissensionum esse: quid in dua
bus urbibus fore? uictam'ne ut quisquam uictrici pa
triæ præferret? sineret'q; maiorem fortunam captis
esse Veijs, quàm incolumibus fuerit? postremo se re=
linqui à ciuibus in patria posse: ut relinquant pa
triam, atq; ciues, nullam uim unquam subacturam:
& Titum Sicinium (is enim ex tribunis plebis roga
tionis eius lator erat) conditorem Veios sequantur,

relicto deo Romulo, dei filio, parente, & authore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: quàm quod ubi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se peti, feriri, atq; occidi iubebant. ab horum ætatibus, dignitatibusq;, & honoribus uiolandis dum abstinebatur: & ad reliquos similes conatus uerecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur: haud mirum id quidem esse, furere ciuitatem: quæ damnata uoti omnium rerum potiorem curam, quàm religione se exoluẽdi habeat. nihil de collatione dicere stipis uerius, quàm decimæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere suam conscientiam non pati: quod ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur: urbis, atq; agri capti, quæ & ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo uisum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset, & post uotum in potestatem populi Romani uenisset: eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem urbs, agerq; uenit. pecunia ex ærario prompta: & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coemerent, negotium datum. cuius cum copia non esset: matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurũ, & omnia ornamenta sua in ærarium detulerunt.

Grata ea res, ut quæ maxime senatui unquam fuit: honoremq; ob eam munificentiam ferunt, matronis habitum: ut pilento ad sacra, ludosq;, Carpentis festo, profestoq; uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoq;, ut pecuniæ soluerentur, crateră auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes ante alios in Camillum. eum prædam ueientanam publicando, sacrandoq; ad nihilum redegisse absentes halbuntur increpant: præsentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt: tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & patres hoc idem de intercessoribus legis annissi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt ut Marcus Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem: sed rogationi tribuniciæ aduersarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate L. Furius Medullinus sextum, C. Aemilius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumus, P. Cornelius iterű. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec Marcus Furius Camillus in Faliscos, cui id bellű mandatű erat, proficisceretur. differēdo deīde elanguit res: et Camillo, quē aduersariű maxime metuebăt, gloria in Faliscis creuit. nă cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorű, atq; incendijs uillarum coegit eos egredi urbe: sed timor lon-

gius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppi
do castra locant: nulla realia fidentes ea satis tuta
esse, quàm difficultate aditus asperis, confragosisq; cir-
ca, & partim arctis, partim arduis uijs. Cæterũ Ca
millus captiuum indicem ex agris secutus ducem, ca-
stris multa nocte motis prima luce aliquanto superio-
ribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant.
alius exercitus prælio intentus stabat. ibi ĩpedire opus
conatos hostes fundit, fugatq;. tantumq́; inde pauoris
Faliscis iniectum est: ut effusa fuga castra sua, quæ
propiora erant, prælati urbem peterent. multi cæsi,
uulneratiq́;, prius quàm pauentes portis inciderent: ca
stra capta: præda ad quæstores redacta cum magna
militum ira: sed seueritate imperij uicti eandem uir
tutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde ur-
bis, & munitiones, & interdum per occasionem impe
tus oppidanorum in romanas stationes, præliaq́; par
ua fieri: & teri tempus neutro inclinata spe: cum fru
mentum, copiæq; aliæ ex ante conuecto largius obses-
sis, quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq́; æque
diuturnus futurus labor, ac Veijs fuisset: ni fortuna im
peratori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uir
tutis specimen & maturam uictoriam dedisset. Mos
erat Faliscis eodem magistro liberorum, et comite uti:
simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia ma
net, unius curæ demandabantur. principum liberos,
sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, eru-
diebat. is cum in pace instituisset pueros ante urbẽ lu-
sus, exercendiq́; causa producere: nihil eo more per bel
li tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo

longioribus

longioribus spatiis trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis lõgius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quãdo eos pueros, quorum parentes capita ibi rerũ sint, in potestatẽ dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: non ad similem inquit tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisq; est, eritq;. sunt et belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus q̃ fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersus eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi, nec lacessiti à nobis castra romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio, iraq; Veientium exitum penè, quam Capenatium pacem mallent: apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides romana, iustitia imperatoris in foro, & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dede

vent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatũ ita locuti traduntur. Patres conscripti uictoria, cui nec deus, nec homo quisquam inuideat, uicti à uobis, & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia, fideq; hostibus uictis cum in urbem redisset: tacite eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: crateramq; auream donũ Apollini Delphos legati qui ferrent, Lucius Valerius, Lucius Sergius, Aulus Manilius missi, longa una naue haud procul freto siculo à piratis liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior, quàm suis: qui legatorum nomen, donumq;, & deũ, cui mitteretur, et doni causam ueritus, ipse multitudinem quoq;, quæ semp̱ ferme regenti est similis: religionis iustæ impleuit: adductosq;

in publicum hospitium legatos cum præsidio etiam na
uium Delphos prosecutus, Romam inde sospites resti-
tuit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum:
donaq́; publicæ data. Eodem anno in Equis uarie bel
latum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipsos exer
citus, & Romæ uicissent, uicti'ne essent. Imperatores
Romani fuere ex tribunis militum C. Aemilius, Spu
rius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fu
sis inde acie hostibus, Aemilium præsidio Verruginē
obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum
incomposito agmine negligentius ab re bene gesta eun
tem adorti Equi terrore iniecto in proximos compu=
lere tumulos: pauorq; inde Verruginem etiam ad
præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in
tutum receptis cum concione aduocata terrorem incre=
paret, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo, & fu-
gacissimo hoste: conclamat uniuersus exercitus meri=
to se ea audire: & fateri admissum flagitium: sed
eosdem correcturos esse: neque diuturnum id gau-
dium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad
castra hostium duceret (ea in conspectu erant po-
sita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante
noctem expugnassent. Collaudatos corpora cura=
re, paratosq́; esse quarta uigilia iubet. & hostes no=
cturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea
uia, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere
obuij: præliumq́; ante lucem (sed luna pernox erat)
commissum est: & haud incertius diurno præliū fuit.
Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra roma-
na crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut ne

quicquam retinente, atq; obsecrante Aemilio Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumũ, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequẽtibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Equi. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quàm uirtute res geritur, ad perniciem hostiũ facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Equorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercæssores legis annissi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres sunt, senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimum creati consules L. Lucretius Flauius, Sergius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercæssurus erat: coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unã eam curam conuersa, Vitelliam coloniam romanam in suo agro Equi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat: Romã perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris à Virginio, & Q.

Pomponio: quos defendi patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, prætérquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: quod intercessione sublata tribuniciam potestatem euertissent. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus authoritatem secuti essent. Hæc propalàm concionabūdus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deūm templis, ac solo, in quo nati essent, dimicandum fore. nā quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplū quoq; esse urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo habitare populum Romanum: & ui-

ctricem patriam uicta mutari. His adhortationibus principes concitati, patres, senes, iuuenesq́; cum ferretur lex, agmine facto in forum uenerunt: dissipatiq́; per tribus, suos quisq; tribules prehensantes orare cū lachrymis cœpere ne eam patriam, pro qua fortissime, felicissimeq́; ipsi, ac patres eorum dimicassent: desererent, capitolium, ædem Vestæ, cætera circa tēpla deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostiū urbem agerent: eoq́; rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia nō ui agebant, sed precibus: & inter preces multa deorum mentio erat: religiosum parti maximæ fuit: et legem
291 *unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq́; ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, ut agri ueientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: uellentq́; in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat ueienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq́; bello uota dedicatur: celebratamq́; dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cū Equis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus consererent. Valerio, quod perseuerantior cæden*

dis in fuga fuit: triumphus, Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem, pestilentiamq; in agro romano ex siccitate, caloribusq; nimijs ortam exercitus duci nequiuit. ob quae Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati ultro agros romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. Caius Iulius censor decessit: in eius locum Marcus Cornelius suffectus. quae res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquam in demortui locum censor sufficitur. consulibusq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent: interrex creatur Marcus Furius Camillus: qui Publium Cornelium Scipionem, is deinde Lucium Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratuum reipublicae esset. Calendis quintilibus magistratum occepere Lucius Lucretius, Ser. Sulpitius, Marcus Aemilius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Aemilius iterum. Ex his Lucio Lucretio, & C. Aemilio Volsiniensis prouincia euenit: Salpinates Agrippae Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est: bellum numero hostium ingens, certamine haud sane asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam: millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit ne se pugnae committ-

terent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex salpinati agro, & ex Volsiniēsi, nullo eam uim arcente egerunt: donec Vol siniensibus fessis bello, ea conditione ut res populo Romano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui præstarent, in uiginti annos induciæ datæ. Eodem anno Marcus Ceditius de plebe nuntiauit tribunis se in noua uia, ubi nunc sacellum est supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet Gallos aduētare. Id (ut fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoq; opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amouere. qui die dicta ab Lucio Apuleio tribuno plebis propter prædam ueientanam, filio quoq; adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset absoluere eum nō posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq; tempore desyderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus graui æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduētante fatali urbi clade legati ab Clusinis ueniūt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; uini noua tum uoluptate captam alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse: & inuexisse in Galliam ui-

rum illiciendæ gentis causa. Aruntem Clusinum ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat: ipso præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi exter na uis quæsita esset, nequirent: hunc trāseuntibus al pes ducem, authoremq; Clusium oppugnādi fuisse. Eq dem haud abnuerim Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos, qui opugnauerint Clusiū, non fuisse qui primi alpes transierint, satis con stat ducentis quippe annis ante quàm Clusiū oppugna rent, urbemq; Romam caperent: in Italiam Galli trā scenderunt: nec cum his primum Hetruscorū, sed mul to ante cum ijs, qui inter apenninum, alpesq; incole bant: sæpe exercitus gallici pugnauere. Thuscorū ante Romanorum imperium late terra, mariq; opes patue re. mari supero, inferoq;, quibus Italia insulæ modo cingitur: quantum potuerint, nomina sunt argumen to: quod alterum Thuscum communi uocabulo gen tis, alterum adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia uocauere italicæ gentes. græci eadem tyrrhe num, atq; adriaticum uocant. Ii in utrunq; mare uer gentes incoluere urbibus duodenis terras prius cis a penninum ad inferum mare, postea trans apenninum totidem, quot capita originis erant: colonis missis, quæ trās Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris: usq; ad alpes tenuere. Alpinis quoq; ea gentibus haud dubie origo est, ma xime Rhetijs: quos loca ipsa efferarunt, nequid ex antiquo præter sonum linguæ, nec eum incorruptum retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc ac cepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnāte Celtarum,

quæ pars Galliæ tertia est: penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celticο dabant. Ambigatus is fuit, uirtute, fortunaq; tum sua, tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugum, hominũq; fertilis fuit, ut abũdans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauãte turba regnum cupiens, Bellouesum, ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurũ se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi uellent, numerum hominum excirent: nequa gens arcere aduenientes posset. tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus: Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam uiam dij dabant. Is, quod eis ex populis abũdabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes Aulercos exciuit. profectus ingẽtibus peditum, equitumq; copijs in Tricastinos uenit. alpes inde oppositæ erant: quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dũ uia (quod quidem continens memoria sit: nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montiũ altitudo teneret Gallos: circunspectarentq; qua nam per iuncta coelo iuga in alium orbem terrarum transirent religio etiã tenuit: quod allatum est aduenas quærentes agrum ab Saluiorum gente oppugnari. Massilienses erant in nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omẽ rati, adiuuere: ut quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirẽt: ipsi per taurinos, saltusq; iuliæ alpis transcenderunt: fusisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum in quo consederant, agrum Insubriũ appellari audis

sent cognomine Insubribus pago Heduorũ: ibi omen sequentes loci condidere urbem: Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset alpes: ubi nunc Brixia, ac Verona urbes sunt, locos tenuere. ibi considunt: post hos Salluuij: qui prope antiquam gentem Laeuos Ligures incolentes circa Tianum amnem petiere Apenninum: deinde Boij, Linguonesq; transgressi. cum iã inter Padum, atq; alpes omnia tenerentur: Pado ratibus traiecto non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellunt. intra Apenninum tamen sese tenuere, Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vsente flumine usq; ad Atesim fines habuere. hanc gentem Clusium, Romamq; inde uenisse comperio. id parum certum est: solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentq; saepe ab ijs cis Padum, ultraq; legiones Hetruscorũ fusas: quãquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis, amicitiaeue erat: nisi quod Veientes consanguineos aduersus populũ Romanũ non defendissent: legatos Romã, qui auxiliũ ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum: legati tres M. Fabij Ambusti filij missi: qui senatus, populiq; Romani nomine agerẽt cum Gallis, ne à quibus nullã iniuriam accepissent, socios populi Romani, atq; amicos oppugnarẽt. Romanis eos bello quoq;, si res cogat, tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset: & Gallos no-

uam gentem pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio: ni praeferoces legatos, Gallisq; magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt, in concilio Gallorum datur responsum. Et si nouum nomen audiant Romanorum: tamen credere uiros fortes esse: quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios: ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quàm colant, Clusini partem finium concedant. aliter pacem impetrari non posse: & responsum coràm Romanis se accipere uelle. et si negetur ager, coràm iisdem Romanis dimicaturos: ut nuntiare domum possint quantum Galli uirtute caeteros mortales praestarent. Quodnam id ius esset, agrum à possessoribus petere? aut minari arma? Romanis quaerentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorũ esse ferociter dicerent: accensis utrinq; animis ad arma discurritur, & praelium conseritur. ibi iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm esse potuit: cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi, fortissimiq; romanae iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem per latus transfixũ hasta occidit: spoliaq; eius legentem Galli agnouere: perq; totam aciem romanum legatum esse signum datum est. omissa inde in Clusinos ira receptui canunt,

minantes Romanis. Erant qui extemplo Romam cum dum censerent. uicere seniores ut legati prius mitterē tur questum iniurias, postulatumq; ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant, mandata exposuissent: senatui nec factum placebat Fabiorum: & ius postulare barbari uidebātur: sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte gallico bello acceptæ: cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reijciunt. ubi tanto plus gratia, atq; opes ualuere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annū crearētur. quo facto haud secus quàm dignum erat, infensi Galli bellum propalàm minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati Q. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus Fidenatem, ac Veientem hostem, aliosq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato, atq; inaudito hoste ab oceano, terrarūq; ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij, aut auxilij quæsiuit. Tribuni quorum temeritate bellum contractum erat: summæ rerum præerant: delectumq; nihilo accuratiorem, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli habebāt. Interim Galli postquam accepere ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, elusamq; legationē

esse suam: flagrantes ira, cuius impotens est gens, confe
stim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur.
ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum ex
territæ urbes ad arma concurrerẽt: fugaq; agrestium
fieret: Romam se ire magno clamore significabant:
quacunq; ibant, equis, uirisq; longe, ac late fuso agmi
ne immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama,
nuntijsq́; Clusinorum, deinceps inde aliorum popu-
lorum plurimum terroris Romam celeritas hostium
tulit. quippe q̃bus uelut tumultuario exercitu raptim
ducto ægre ad undecimum lapidem occursum est: qua
flumen Allia è Crustuminis montibus præalto de-
fluens alueo haud multo infra uiam tyberino amni
miscetur. Iam omnia contra, circaq; hostium plena
erant: & nata in uanos tumultus gens truci cantu, cla
moribusq́; uarijs horrendo cuncta compleuerant so-
no. Ibi tribuni militum non loco castris antecapto, nõ
præmunito uallo, quo receptus esset, non deorum sal-
tem, si non hominum memores, nec auspicato, nec lita
to instruunt aciem diductam in cornua: ne circumueni
ri à multitudine hostium possent. nec tamen æquari
frontes poterant: cum extenuando, infirmam, & uix
cohærẽtem mediam aciem haberent. paulum erat ab
dextera editi loci: quem subsidiarijs repleri placuit.
eaq; res ut initium pauoris ac fugæ, sic una salus fu
gientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorũ in pau
citate hostium artem maxime timens, ratus ad id captũ
superiorem locum, ut ubi Galli cum acie legionum re
cta fronte concurrissent, subsidia in auersos, transuer
sosq́; impetum darent: ad subsidiarios signa conuer-

tit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo
campi tantum superanti multitudini uictoriam fore.
adeo non fortuna modo, sed ratio etiam cum barba
ris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non
apud duces, non apud milites erat. pauor, fugaq; occu-
pauerat animos, & tanta hominum obliuio, ut mul
to maior pars Veios in hostium urbem, cum Tyberis
arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges, ac li
beros fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est lo-
cus. in reliqua acie simul est clamor proximis ab la-
tere, ultimis ab tergo auditus: ignotum hostem prius
penè quàm uiderent, non modo non tentato certami-
ne, sed ne clamore quidem reddito, integri, intactiq;
fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæ
sa suomet ipsorum certamine in turba impedientiũ
fugam. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum
sinistrum cornu defugit: magna strages facta est: mul
tosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, ali
isq; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars
incolumis Veios perfugit: unde non modo præsidij qc
quã, sed ne nũtius qdẽ cladis Romam est missus. ab
dextro cornu, qđ procul à flumine, et magis sub mon
te steterat: Romam omnes petiere: & ne clausis quidẽ
portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoq; uelut
obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ te-
nuit. & ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut
ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremo
cæsorum spolia legere: armorumq; cumulos, ut mos
eis est, coaceruare. Tũ demum postq̃ nihil usquã ho-
stile cernebatur: uiam ingressi haud multo ante solis

occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent: aliud priori simile miraculum eos sustinuit: noctemq; ueriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam, atq; Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petisset: quàm Romam: nemo superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerant, crederet: comploratis omnes pariter uiui, mortuiq;: totam propè urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nuntiatũ est. mox ululatus, cantusq; dissonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usq; ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus, primo aduẽtu quo accesserant ad urbẽ. mansuros enim ad Alliá fuisse, nisi hoc consilij foret: deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent. postremo lux appropinquans exanimare: timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit: cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset: placuit cum coniugibus, ac liberis iuuentutem militarem, senatusq; robur in arcem, capitoliumq; concedere: armisq;, & frumento collatis ex loco inde

eo inde munito deos, homines'q;, & romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotes'q; uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec ante deseri cultum eorũ, quàm non superessent qui colerent. Si arx, capitolium'q; sedes deorum, si Senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit immi nenti ruinæ urbis: facilem iacturam esse seniorum, re lictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret: senes triumphales, consulares'q; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent: oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum: quos in capitolium, atq; in arcem prosequebantur, commendantes uirtuti eorum, iuuentæ'q; urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunq; reliqua esset fortuna. digrediẽtibus qui spem omnem, atq; opem secum ferebant, ab ijs, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio: cum ipsa res, species'q; mi serabilis erat: tum muliebris fletus, & concursatio in certa nunc hos, nunc illos sequentium, rogantium'q; uiros, natos'q; cui se fato darent, nihil quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec uocante: quia quod utile obsessis ad minuen dam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat: ex urbe effusa uelut agmine iam uno petijt

Ianiculum. inde pars per agros dilapsi: pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, aut consensu, suam quisq; spem, sua consilia communibus deploratis exequentes. Flamen interim quirinalis, uirginesq; uestales omissa rerum suarum cura, quae sacrorum secum ferenda, quae (quia uires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quis'ue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt condita in doliolis sacello proximo aedibus flaminis quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere. caetera inter se onere partito feruntur uia, quae sublicio ponte ducit ad Ianiculū. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos habens inter caeteram turbam, quae inutilis bello urbe excedebat: saluo etiam tum discrimine diuinarum, humanarumq; rerum irreligiosum ratus sacerdotes publicos, sacraq; populi ro. pedibus ire, ferriq; se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem, ac pueros iussit: uirgines, sacraq; in plaustrum imposuit: & Caere, quo iter sacerdotibus erat, peruexint. Romae interim satis iam omnibus, ut in tali re ad tuendam arcem cōpositis, turba seniorum domos regressa aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus: ut in fortunae pristinae, honorumq;, aut uirtutis insignibus morerentur, quae augustissima uestis est thensas ducētibus, triūphantibus'ue, ea uestiti medio aedium eburneis sellis sedere. Sunt qui M. Fabio pontifice maximo praefante carmen deuouisse cos se pro patria, quiritibusq; Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à conten

tione pugnæ remiserant animos: & quod nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio: nec tum impetu, aut ui capiebant urbem. sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente collina porta in forum perueniunt, circunferentes oculos ad templa deûm, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce, aut capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædã uacuis occursu hoiũm uijs, pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt: pars ultima, uelut ea demum intacta, et referta præda petunt. Inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis uagos exciperet, in forum, ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principũ, maior propè cunctatio tenebat aperta q̃ clausa inuadendi. adeo haud secus q̃ uenerabundi ĩtuebantur in ædium uestibulis sedẽtes uiros, præter ornatum, habitumq; humano augustiorẽ, maiestate ẽt, quã uultus grauitasq; oris præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos uelut simulachra uersi cum starent: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, ꝑmulcenti scipione eburneo in caput ĩcusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortum: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci: diripi tecta: exhaustis inijci ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat: seu ita placuerat principibus Gallorum: & ostentari quædam ĩcendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate ædium suarum obsessi possent: et non omnia concremari tecta: ut quodcunq; su-

pereſſet urbis, id pignus ad flectendos hoſtium animos haberent: nequaquam perinde atq; in capta urbe prima die aut paſſim, aut late uagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium urbem cernentes, uagosq; per uias omnes curſus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur: non mentibus ſolum concipere, ſed ne auribus quidem, atq; oculis ſatis conſtare poterant. quocunq; clamor, ſonitus hoſtium, mulierum puerorumq; ploratus, ſonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertiſſet pauentes ad omnia, animos, oraq;, & oculos flectebant, uelut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ, nec ullius rerum ſuarum relicti præter quàm corporum uindices: tanto ante alios miſerandi magis, qui unquam obſeſſi ſunt: quod intercluſi à patria obſidebantur, omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. Nec tranquillior nox diẽ tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam inſecuta eſt. nec ullum erat tempus, quod à nouæ ſemper cladis alicuius ſpectaculo ceſſaret. nihil tamen tot onerati, atq; obruti malis flexerunt animos. quin etſi omnia flammis, ac ruinis æquata uidiſſent: quamuis inopem, paruumq;, quem tenebant, collem libertati relictum uirtute defenderent: etiã cum eadem quotidie acciderent, uelut aſſueti malis abalienauerant ab ſenſu rerum ſuarum animos, arma tantum, ferrumq; in dextris uelut ſolas reliquias ſpei ſuæ intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicquam bello geſto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil ſupereſſe præter armatos hoſtes uiderent, nequicquam tot cladibus ter-

ritos, nec flexuros ad deditionem animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, et impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri uidebant, eà robore uirorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per procliue facilius rati. medio ferè cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua sponte in hostem inferebat: impetu facto strage, ac ruina fudere Gallos: ut nunquam postea nec pars, nec uniuersi tentauerint tale pugnæ genus. Omissa itaq; spe per uim, atq; arma subeundi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentum, incendijs urbis absumpserant: & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim per finitimos populos prædari placuit: partim obsideri arcem: ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad romanam experiendã uirtutem fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat: duxit. qui mœstior ibi fortuna publica quàm sua, cum dijs, hominibusq; accusandis senesceret: indignando, mirandoq; ubi illi uiri essent, qui secum Veios, Faleriosq; cepissent: qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent: repente audit Gallorum exercitum aduentare: atq; de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset: abstinere suctus ante tali

bus conciliis, Ardeates inquit ueteres amici, noui etiã ciues mei, quando & uestrum beneficiũ ita tulit: et fortuna hoc egit mea: nemo uestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse putet: sed res, ac periculum commune cogit quod quisq; possit in re trepida præsidij, in mediũ conferre. & quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti: & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est et pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ, et huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gens est, cui natura corpora, animosq; magna magis quàm firma dederit. eo in certamen oẽ plus terroris quàm uiriũ ferunt. argumento sit clades romana. patentem cepere urbem: ex arce, capitolioq; his exigua resistitur manu: iam obsidionis tædio uicti abscedunt: uagiq; per agros palantur: cibo, uinoq; raptim hausto repleti ubi nox appetit, propè riuos aquarũ sine munimẽto, sine statiõibus ac custodijs passim ferarũ ritu sternuntur, nũc ab secundis rebus magis ẽt solito icauti. Si uobis in animo ẽ tueri mœnia uestra: nec pati hæc omnia Galliã fieri: prima uigilia capite arma frequẽtes: me sequimini ad cædẽ, non ad pugnam: nisi uictos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearũ exitum, quem Romæ habui. Aequis, iniquisq; persuasum erat tantum bello uirũ neminem usq̃ ea tẽpestate

esse. concione dimissa corpora curant, intenti quã mox signum daretur. quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere. egressi haud procul urbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuta, neglectaq; ab omni parte nacti cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes ẽ: nuda corpora, et soluta somno trucidantur. extremos tamen pauor cubilibus suis excitos, quæ aut ũde uis eẽt ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. magna pars in agrum antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circumueniũ tur. Similis in agro Veienti Thuscorum facta strages est: qui urbis iam propè quadringentesimum annum uicinæ oppressæ ab hoste inusitato, ĩauditoq; adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent: pleniq; prædæ Veios etiam, præsidiumq;, & spem ultimam Romani nominis ĩ animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani uagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes: et castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit, Hetruscis etiam, à quibus bellũ Gallicum in se auertissent: ludibrio esse clades suas. uix temperauere animis quin extemplo impetum facerent: compressiq; à Ceditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit author: cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorũ ad Salinas profecti

noctem in sequentem ex improuiso maiorem cædem edidere: dupliciq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & utrinq; silentium esse: ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostiũ euadere inter stationes posset. cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. sacrificium erat statum in quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius. dorsum gabino cinctus, sacra manibus gerens cum de capitolio descendisset: ꝑ medias hostiũ stationes egressus, nihil ad uocẽ cuiusq̃, terroremúe motus in ꝗrinalẽ collẽ ꝑuenit. ibiq; omnibus solẽniter ꝑactis, eadẽ reuertens similiter constanti uultu graduq;, satis sperans propitios esse deos, quorũ cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset: in capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis: cuius haud quaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam uires crescebant, nec Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ urbis palati fuerant: sed etiam ex Latio uoluntariis confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum iam uidebatur repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori ualido caput deerat. locus ipse admonebat Camilli: & magna pars militum erat, qui ductu, auspicioq; eius res prospere gesserant. Ceditius negare se commissurum cur sibi aut deorũ aut hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri: sed antea consulto Senatu, ꝗ

Romæ esset. adeo regebat omnia pudor: discriminaq; rerum prope perditis rebus seruabant. ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eã rem Pontius Cominus impiger iuuenis operam pollicitus, incubans corticì secundo Tyberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum in capitolium euadit: et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut et comitiis curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur: milites'q; haberent imperatorem, quem uellent: Eadem digressus nuntius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillũ Veios eum perduxere: seu (quod magis credere libet) nõ prius profectum ab Ardea, quã comperit legem latã: quod nec iniussu populi mutari finibus posset: nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere. lex curiata lecta est: dictatorq; absens dictus. Dũ hæc Veiis agebantur: interim arx Romæ, capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli seu uestigio notato humano, qua nuntius à Veiis peruenerat: seu sua spõte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret uiã, præmisissent: tradentes inde arma ubi quid iniqui eẽt, alterni innixi, subleuantes'q; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silẽtio in summum euasere, ut non custodes solum fallerent: sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellere: quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur: quæ

res saluti fuit. namq; clangore eorum, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante COS. fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit: & dum cæteri trepidant: Gallũ, qui iam in summo constiterat: umbone ictum deturbat: cuius casus prolapsi cum proximos sterneret: trepidantes alios, armisq; omissis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamq; et alij congregati telis, missilibusq; saxis proturbare hostes: ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum sollicitaret: quieti datum est. Luce orta uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum et recte, & perperam facto pretium deberetur: Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad ædes eius, quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam: cæterũ inopia fecerat eam argumentum ĩgens caritatis: cum se quisq; uictu suo defraudans detractum corpori, atq; usibus necessarijs ad honorẽ unius uiri conferret. Tũ uigiles eius loci, quos fefellerat ascendens hostis: citati: et cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronuntiasset: consentiente clamore militum in unum uigilem conijcientium culpam, deterritus à cæteris abstinuit: reum haud dubiũ eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. inde intentiores utrinq; custodiæ esse: & apud Gallos: quia uulgatum erat inter Veios, Romamq; nun-

tios commeare: & apud Romanos ob nocturni periculi memoriā. Sed ante omnia obsidionis, belliq; mala fames utrinq; exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam: cum loco iacente inter tumulos castra habētes, tum ab icendijs torrido, et uaporis pleno, cineremq;, non puluerem modo ferente, cum quid uenti motum esset: quorum itolerantissima gens est, humoriq;, ac frigori assueta, tum æstu, & angore uexata: uulgatis ueluti in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi promiscue aceruatos cumulos hominū iurebant: bustorumq; inde Gallicorum nomine īsignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ: & colloquia permissu imperatorum habita. in quibus cum identidem Galli famem obijcerent: eaq; necessitate ad deditionem uocarent: dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dissimulari, neq; ferri ultra fames poterat. itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet: magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, istruitq;, quibus haud impar adoriatur hostes. interim capitolinus exercitus stationibus, uigilijsq; fessus, superatis tamen humanis oībus malis cum famem unā natura uinci non sineret: diem de die prospectās ecquod auxiliū ab dictatore appareret, postremo spe quoq; iā, non solū cibo deficiente, & cum stationibus procederent propè obruentibus infirmum corpus armis uel dedi uel redimi se quacunq; pactiōe posset, iussit: iactantibus non obscure Gallis haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant. Tum

Senatus habitus: tribunisq; militum negotium datum ut paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum Regulum Gallorum colloquio transacta res est: et mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis uox, ue uictis esse. sed dijq;, et homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. nam forte quadam, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent sese: negat eam pactionem ratam esse, quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis ut se ad præliũ expediant: suos in acerµum coniicere sarcinas, & arma aptare, ferroq;, non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deũm, & coniuges, et liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia, quæ defendi, repetiq;, & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loca natura patiebatur, in semirutæ solo urbis, & natura inæquali: & omnia, quæ arte belli secunda suis eligi, præparari'ue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt: iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna: iam deorum opes, humanaq; consilia rẽ romanam adiuuabãt. Igitur primo cõcursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam ui=

cerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum la
pidem gabina uia, quò se ex fuga contulerant, eiusdē
ductu, auspicioq; Camilli uincuntur, ibi cædes omnia
obtinuit: castra capiuntur: & ne nuntius quidem cla
dis relictus. Dictator recuperata ex hostibus patria
triumphans in urbē redit: iterq; iocos militares, quos
inconditos iaciunt: Romulus, ac parens patriæ, condi-
torq; alter urbis haud uanis laudibus appellabatur.
Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud
dubie seruauit: cum prohibuit migrari Veios, & tri
bunis rem intentius agentibus post incensam urbem,
& per se inclinata magis plebe ad id consiliū. eaq;
causa fuit nō abdicandæ post triumphū dictaturæ, Se
natu obsecrante ne rempublicam in icerto relinqueret
statu. Omnium primum, ut erat diligentissimus reli-
gionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant,
r tulit: & Senatus consultum facit, fana omnia, qđ ea
hostes possedissent, restituerētur, terminarentur, expia O. 102
rēturq;, expiatioq; eorū in libris p duumuiros quære
retur: cū Cæretibus publice hospitiū fieret: qđ sacra
populi romani, ac sacerdotes recepissent: beneficioq;
eius populi non intermissus honos deûm imortalium
esset: ludi capitolini fierent: quod Iuppiter optimus
maximus suam sedem, atq; arcem populi Romani in
re trepida tutatus esset: collegiumq; ad eam rem M.
Furius dictator constitueret ex ijs, qui i capitolio, atq;
arce habitarent. Expiandæ etiam uocis nocturnæ,
quæ nuntia cladis ante bellum gallicum audita, ne-
glectaq; esset: mentio illata: iussumq; et templū in no Aio Lo[cutio]
ua uia Allocutio fieri. Aurum, quod Gallis ereptū

erat: quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cællā collatum: cum in quæ referri oporteret confusa memoria esset: sacrum omne iudicatum, et sub Iouis sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat: quod cū in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret: à matronis collatum acceperant, ut sacro auro abstineretur. matronis gratiæ actæ: honosq; additus, ut earum, sicut uirorum post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis, quæ ad deos pertinebant, quæq; per Senatū agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent, in concionem uniuerso senatu prosequēte ascendit: atq; ita uerba fecit. Adeo mihi acerbæ sunt quirites contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ uixi, quàm quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non si me Senatus consulto, populiq; iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim: nec nunc me ut redirē mea uoluntas mutata, sed uestra fortuna ꝑpulit. qppe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria essem. & nunc quiescerem, ac tacerem libenter: nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo ēt nefas est. Quid enim repetimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus? si recuperatam ipsi deserimus? et cum uictoribus Gallis capta tota urbe capitoliū tamen, atq; arcē dijq; & homines romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoq;, et capitoliū

deferetur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum urbe simul positæ, traditæq; per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam diuini cultus exẽptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum uel secundas res, uel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernẽtibus. Iam omnium primũ ueiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum non ante cœpit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades noua? num ante exorta est, quàm spreta uox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentiũ ius ab legatis nostris uiolatum? quàm à nobis cũ uindicari deberet, eadem negligentia deorũ prætermissum? Igitur uicti, captiq;, ac redẽpti tantum pœnarũ dijs, hominibusq; dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi: sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ cælauimus: alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis: deorũ cultum deserti ab dijs, hominibusq;, tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam, & uictoriam, & antiquũ belli decus amissum: et in hostes, q cæci auaritia in pondere auri fœdus, ac fidẽ fefellerunt: uerterũt terrorẽ, fugãq;, et cædẽ. Hæc culti, neglectiq; numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis quirites quantum uix dum ex naufra

gijs prioris culpæ, cladis'q; emergentes paremus nefas? Vrbem auspicato, inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum, deorumq; est plenus: sacrificijs solennibus nõ dies magis stati, quàm loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos, priuatos'q; quirites deserturi estis? quàm par uestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione, quàm uestra conspectum est? cum inter gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle quirinali obijt. An gentilicia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra, & Ro. deos etiam in pace deseri placet? & pontifices, flamines'q; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos: aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant. quorum neutrum fieri saluis cærimonijs potest. & ne omnia generatim sacra, omnes'q; percenseam deos: in Iouis epulo num alibi, quàm in capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signo'q;, quod imperij pignus custodia eius templi tenetur: loquar? quid de ancylibus uestris Mars Gradiue, tu'q; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis. uidete quid inter nos, ac maiores intersit. illi sacra quædam in monte Albano, Lauinio'q; nobis facienda tradiderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agite'dum quoties sacra instaurentur:

cra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia, casu'ue prætermissum ē. Modo quæ res post prodigium albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspiciorumq; renouatio affectæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit? At etiam postquam ueterum religionū memores & peregrinos deos transtulimus Romā: & instituimus nouos: Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; dedicata est die? Allocutio templum propter cœlestem uocem exauditam in noua uia iussimus fieri: capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum authore Senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si unà cum Gallis urbem romanam relicturi fuimus? si non uoluntate mansimus in capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? de sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? non'ne in mentem uenit quanta piacula committantur? Vestalibus nempe unà illa sedes est: ex qua eas nihil unquam, præter quàm urbs capta mouit. flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas est. hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserent Vesta? & flamen peregre habitando in singulas noctes quantum sibi, Reiq; p. piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium: cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus COSS. tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi assolent, fieri possunt? Veios'ne

hæc transferemus? an comitiorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab dijs, hominibus'q; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit uastatam incendijs, ruinis'q; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopem plebem uexare. hanc autem iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis quirites puto: qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis, priuatis'q;, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam esse ut Veios transmigraremus. & uidete quantum inter meam sententiam, uestram'q; intersit tribuni. uos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis. ego contra (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem. quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur. Hoc ad Alliã fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum capitolium necessitatis imposuisse: ut desereremus penates nostros: exilium'q; ac fugam nobis ex eo loco consciseremus, quem tueri non possemus. & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non uidebuntur potuisse. Quid restat, nisi ut, si iam nouis copijs ueniant (constat enim uix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Gal

li hoc, sed ueteres hostes uestri Equi, Volsci'ue faciant, ut commigrent Romam? uelitis'ne illos Romanos, uos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem uestram, quàm urbem hostium esse? non equidem uideo quid magis nefas sit. hæc scelera, quia piget reædificare: hæc dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius, amplius'ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorum, agrestiumq; habitare est satius inter sacra, penatesq; uestros, quàm exulatum publice ire? Maiores nostri conuenæ, pastoresq; cum in his locis nihil præter syluas, paludesq; esset, nouam urbem tam breui ædificarunt: nos capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent: hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit: uentoq; (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat: Fidenas inde, aut Gabios, aliam'ue quam urbem quæsituri sumus, quò transmigremus? adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra, quam matrem appellamus? sed in supficie, tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis, etsi minus iniuriæ uestræ, quàm calamitatis meæ meminisse iuuat: cum abessem, quoticunq; patria in mentem ueniret, hæc omnia occurrebant, colles, campiq;, & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus, educatusq; essem. quæ uos quirites nunc moueant potius charitate sua ut maneatis in sede uestra, quàm postea cum

reliqueritis ea, macerent desyderio. Non sine causa dij, hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quò ex mediterraneis locis fruges deuehantur: quò maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum regionum, Italiæ medium ad incrementum urbis natum unice locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouæ urbis. trecentesimus sexagesimusquintus annus urbis quirites agitur. inter tot ueterrimos populos tandiu bella geritis: cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cũ Equis Volsci, tot, tam ualida oppida, non uniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; iter duo maria latitudinem obtinens Italiæ bello uobis par est. Quod cum ita sit, quæ malum ratio est expertis alia experiri? cum iam ut uirtus uestra transire aliò possit: fortuna certe loci huius transferri non possit. Hic capitolium est: ubi quondam capite humano inuento responsum est eo loco caput rerum, summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur capitolium, Iuuentas, Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes: hic ancylia cœlo demissa: hic omnes propitij manentibus uobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea, quæ ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune uox emissa: quod cum senatus post paulo de his rebus in curia hostilia haberetur: cohortesq; ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirẽt:

centurio in comitio exclamauit. signifer statue signũ: hic manebimus optime. Qua uoce audita, & Senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit: & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs ædificari cœpta: tegula publice præbita est: saxi, materiæq; cædendæ unde quisq; uellet, ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi: dum omisso sui, alieniq; discrimine in uacuo ædificant. ea est causa ut ueteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: formaq; urbis sit occupatæ magis, quàm diuisæ similis.

DECADIS PRIMAE LIBER SEXTVS.

q VAE AB CONDITA VRbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemuirisq;, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinq; libris exposui: res cum uetustate nimia obscuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentarijs pontificum, alijsq; publicis, priuatisq;

erant monimentis, incensa urbe pleræq; interiere. clariora deinceps, certioraq; ab secunda origine, uelut ab stirpibus lætius, feraciusq; renatæ urbis, gesta domi militiæq; exponentur. Cæterum primo quo ammiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neq; eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum rediyt. Cũ ciuitas in opere, ac labore assiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiyt, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est: quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator: contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, ut uoluntariã magna pars crederet, subtraxit. Interregnum iniyt P. Cornelius Scipio interrex, & post eũ M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manilium, L. Aemilium, L. Posthumium. iy ex iterregno cum extemplo magistratũ inissent, nulla de re prius, quàm de religionibus senatum consuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, et quædam regiæ leges) conquiri quæ compararent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tũ de diebus religiosis agitari cœptum: dieq; ad XV calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremerã Fabiy cæsi: quo deinde ad Alliã cum

exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliẽsem appellarunt: isignemq; rei nullius publicæ, priuatimq; agendæ fecerunt. Quidã, quod postridie idus quintiles non litasset Sulpitius tribunus militũ: neq; inuenta pace deũm post diẽ tertiũ obiectus hosti exercitus Romanus esset: etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde ut postridie calẽdas quoq; ac nonas eadẽ religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu reipublicæ secum agere. hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen romanũ arma ceperant. hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Vulturnæ factam mercatores afferebant. nouus quoq; terror accesserat defectione Latinorũ, Herniacorumq;: q post pugnam ad lacũ Regillũ factam p annos propè centũ nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaq; cum tanti undiq; terrores circũstarent: appareretq; oĩbus non odio solũ apud hostes, sed contemptu ẽt inter socios nomen romanum laborare: placuit eiusdẽ auspicijs defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatorẽq; dicit M. Furiũ Camillũ. is dictator C. Seruilium Halá magistrum eqtum dixit: iustitioq; indicto delectum iuniorũ habuit: ita ut seniores quoq;, qbus aliqd roboris supesset, in uerba sua iuratos centuriaret. exercitum conscriptum, armatumq; trifariã diuisit: partem unã in agro ueiente Hetruriæ opposuit: alterã ante urbẽ castra locare iussit. tribunus militum his A. Manilius, illis, qui aduersus Hetruscos mittebantur: L. Aemilius præpositus. tertiã partem ipse ad Volscos du

xit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellũ profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus sepirent: nequa intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem coniici iussit. & forte erat uis magna uenti uersa in hostem. Itaq; non aperuit solum incendio uiam: sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepituq; uiridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorũ Romanis fuerit, quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq; cum castra impetu cepisset dictator, prædã militi dedit, quo minus speratam minime largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demũ anno subegit. Victor ex Volscis in Equos transijt, & ipsos bellum molientes. exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo, sed urbem etiam aggressus impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei romanæ Camillus erat, ea fortuna esset: aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat. quorum legati opem rebus affectis orantes cum Senatum adissent: decretum tulere ut dictator primo quoq; tempore auxiliũ Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorũ non

potuisset: confectaq; paucitas oppidanorum opere, ui
gilijs, uulneribus, quæ semper eosdem urgebant: per
pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singu-
lis emissi uestimentis miserabili agmine penates reli
querent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Ro
mano interuenit. cui cum se mœsta turba ad pedes pro
uoluisset: principumq; orationem necessitatem ultima
expressam, fletus mulĭerum, ac puerorum, qui exilij
comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Su-
trinos iussit: Hetruscis se luctum, lachrymasq; ferre.
sarcinas inde deponi, Sutrinosq; ibi considere modico
præsidio relicto, arma secum militem ferre iubet. ita
expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod re-
batur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis iuenit: nul
lam stationem ante mœnia, patentes portas, uictorem
uagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum
igitur eodem die Sutrium capitur: uictores Hetrusci
passim trucidantur ab nouo hoste: neq; se congloban-
di, coeundiq; in unum, aut arma capiendi datur spa-
tium. cum pro se quisq; tenderent ad portas, si qua for
te se in agros eijcere possent, clausas (id enim primum
dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij ar
ma capere: alij, quos forte armatos tumultus occupaue
rat: conuocare suos, ut prælium inirent. Quod accen
sum ab desperatione hostium fuisset: ni præcones per
urbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent,
nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiã qui-
bus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fue
rant, postquam data spes uitæ est, iactare passim ar-
ma: inermesq;, quod tutius fortuna fecerat, se hosti of

ferre. magna multitudo in custodias diuisa: oppidũ ante noctem redditum Sutrinis inuiolatum, integrumq́; ab omni clade belli: quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum uictor: longe plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta uenundatis tantum æris redactum est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod superarat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante capitolium incensum in Iouis cælla constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientiũ, Capenatiumq́;, ac Faliscorum per ea bella trãsfugerant ad Romanos: agerq; iis nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbem senatus consulto a Veiis, qui ædificandi Romæ pigritia occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium: dies deinde præstituta, capitalisq́; pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere: tum tota simul exurgere ædificiis, & rep. impensas adiuuante, & ædilibus uelut publicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desyderium usus) festinantibus ad effectum operis. intráq; annum noua urbs stetit. Exitu anni commitia tribunorum militum consulari potestate habita. creati T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullius, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. uilius Sulpitius Ruffus. exercitum alterum in Equos

non ad bellum (uictos nanque se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerent uiriũ, duxere: alterũ in agrũ tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa, & Contenebra ui capta dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuiso adorti primo clamore, atq; impetu cepere: direptum oppidum, atque incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborq; continuus non die, non nocte remissus subegit eos, cum in sex partes diuisus exercitus romanus senis horis in orbẽ succederet praelio: oppidanos eosdẽ integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem: locusq; inuadendi urbem romanis datus est. publicari praedam tribunis placebat: sed imperium, quàm consilium segnius fuit. dũ cunctantur, iã militum praeda erat: nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno ne priuatis tantum operibus cresceret urbs, capitolium quoque saxo quadrato substructum est: opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis ciuitate aedificando occupata conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem pótinus ager tũ primum post accisas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguae. criminabantur multo eũ infestiorem agrum ab nobilitate esse, quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantũ quoad uires, & arma habuerunt, incursiones eò factas: nobiles homines in possessionẽ agri publici grassari: nec, nisi ante quã oĩa praeripiant diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro

propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eoq; agri immemorem, ad quem instruendũ uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiã ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia, res ad interregnum rediit. interreges deinceps M. Manlius Capitolinus, Seruius Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit: L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemilium iterum, Licinium Menenium, L. Valerium Publicolam tertium creat. hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno aedes Martis gallico bello uota dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Promentina, Sabbatina, Arniensis: eæq; XXXV. tribuum numerum expleuere. De agro pontino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat: & de latino, hernicoq; bello mentio facta in Senatu maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata ẽ. Res ad Camillum tribunum militũ consulari potestate rediit. collegæ additi quinq;, Seruius Cornelius Maluginensis, Quintus Seruilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro pontino agmen repente illatum in urbem attulit Antiates in armis esse: Latinorumq; populos iuuẽtutem summisisse ad id bellum: eo abnuentes publicum fuisse consilium, quod nõ prohibitos tantummodo uoluntarios dicerent militare

ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaque Senatus dijs agere gratias, quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset. & collegæ fateri regimen omnium rerum ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibiq; destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri concessissent. Collaudatis ab Senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iã quartum creasset, magnum à Senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. Itaq; siquid laboris, uigiliarumq; adijci possit, certantem secum ipsum annissurum ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum, atq; Antiates attineat, plus ibi minarum quàm periculi esse: se tamẽ ut nihil timendi, sic nihil contemnendi authorem esse. Circunsederi urbem Romanam ab inuidia, & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus, & exercitibus administrandam remp. esse. Te inquit P. Valeri socium imperij, consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostẽ ducere placet: teq; Seruili altero exercitu instructo, paratoq; in urbe castra habere intentum. siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini, atq; Hernici mouerint: pro certo habeo ita rẽ gesturum, ut patre, auo, teq; ipso, ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex causarijs, senioribusq; à L. Quintio scribatur: qui urbi, mœni-

nibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. te Serui Corneli præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omniũ urbanarum collegam facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore, seq; ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent: se uero bene sperare. Patres & de bello, & de pace, uniuersaq; republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore rei publicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atq; imperare iuxta paratos, laudemq; conferentes potius in medium, quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius, ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum, Hernicorumq; conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaq; nouus hostis ueteri adiunctus cõmouit animos militis Romani. quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt turbatas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosq;, & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: et ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilijt: & ante signa obuersus in aciem ordines interequitans, Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cuncta

tio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud, quam perpetua materia uirtutis, gloriaeq; uestrae: uos contra me duce, ut Falerios, Veiosq; captos, & iam capta patria Gallorum legiones caesas tacea modo trigeminae uictoriae triplicem triumphum ex his ipsis Volscis, & Equis, & ex Hetruria egistis. an me, quod non dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in uos desydero: & uos in me nihil praeter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quae in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisque didicit ac consueuit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit, infer miles clamitans signum. quod ubi uidere ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum uadentem in hostes: procurrunt pariter omnes clamore sublato, sequere imperatorem pro se quisque clamantes. emissum etiam signu Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idq; ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primu pulsum Antiatem: terroremq; non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec uis tantum militum mouebat excitata praesentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, qua ipsius Camilli forte oblata species. ita quocunque se intulisset, uictoriam secum haud dubiam trahebat.

maxime: id euidens fuit, cum in læuum cornu propè iã pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit, ostentans uincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat: sed turba hostium & fuga impediebatur: & longa cæde conficiendæ multitudo tanta fesso militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam, quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellũ. Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus. Volsci ubi se desertos ab eis uidere, quorum fiducia rebellauerant: relictis castris, mœnibus Satricis se includunt. quos primo Camillus uallo circundare, & aggere, atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri uidet: minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriã expectaret, cohortatus milites ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, uictoriã in manibus esse, ingenti militum alacritate mœnia undiq; aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum: eã fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu, tormentis, machinis'q; tam ualida urbs capi nõ poterat: relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut Senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete, ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes ueniunt, breuem

niunt, breuē occasionē esse ferēdi auxilij memorantes. eò ui Camilli ab Antio fortuna auertit. nāq; cū ea loca opposita Hetruriæ, et uelut claustra inde, portæq; essent: & illis occupandi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi, tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit ut omisso Antio bellum hetruscum susciperet. legiones urbanæ, q̄bus Quintius præfuerat: ei decernuntur. quāquam expertum exercitum, assuetumq; imperio, qui in Volscis erat, mallet: nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius, et Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera intercaeptis itineribus ægre oppidanos uim hostium ab se arcentes. tum romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes, sociosq; & in præsentia rem inclinatam sustinuit: & spatium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs, quam hostes tenebant, mœnia egredi iubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quam ut auersis eò hostibus, & oppidanis iam pugnando fessis laxaretur labor: & ipse spatiū intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul utrinque factum esset: ancepsq; terror Hetruscos circunstaret: & mœnia summa ui oppugnari, & intra mœnia esse hostem uiderent: porta se, quæ una forte nō obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. magna cædes fugientium & in urbe, & per agros ē facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani

expeditiores adpersequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoq; socijs, Nepete exercitus ductus: quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebát. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore nó in eo solum, quod tota hostium erat: sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit ut secernerent se ab Hetruscis: fidemque, quam implorassent ab Romanis, ipsi præstarent. Vnde cum responsum allatum esset nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarum tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquá deditionis quàm societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus: completisq; fossis scalæ admotæ: & clamore primo, impetuq; oppidú capitur. Nepesinis inde edictum ut arma ponant: parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; authores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res: oppidumq; cum præsidio relictum. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis, Hernicisq; res repetitæ: quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequẽti utriusq; gentis concilio est nec culpam in eo publicá, nec consilium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere: nec quenquam ex his reducem esse.

militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patribus magis tempus, quàm causam non uisa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, Publio Cornelio, T. & Lucio Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum, atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis uiro, et inclytæ famæ M. Manlio Capitolino. qui nimius animi cũ alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus, atq; uirtutibus M. Furio: ægre ferebat solũ eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, ut ijsdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, siquis uere æstimare uelit, M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius capitolium, atq; arx seruata esset: et ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos, capientesq; arcem depulerit. illius gloriæ pars uirilis apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suæ uictoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoq; ingenij uehemens & impotens postquam inter patres non quantum æquũ censebat excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebeiam auram: non consilio

ferri: famæq; magnæ malle, quàm bonæ esse: et non contentus agrarijs legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset: idem moliri cœpit acriores. quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur, sed neruo, ac uinculis corpus liberum territent: & erat æris alieni magna uis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; uolscum graue per se, oneratum Latinorum, atque Hernicorum defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas quæreretur. sed noua consilia Mălij magis compulere senatum ad dictatorem creandum. creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiorem dimicationem propositam domi, quă foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoq; dictaturæ ipsi uires se additurum ratus, delectu habito in agrum pontinum, quo à Volscis exercitum induci indictum audierat: pergit. Non dubito præter satietatem tot iă libris assidue bella cum Volscis gesta legentibus illud quoque succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum authores miraculo fuit: unde toties uictis Volscis, & Equis suffecerint milites. qđ cum ab antiquis tacitum, prætermissumq; sit: cuius tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest: author sim? Simile ueri est, aut interuallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit romanis, alia atque alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex ijsdem semper populis exercitus scriptos:

quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis: quæ nunc uix seminario exiguo militum relicto seruitia romana, ab solitudine uindicãt. Ingens certe (quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. ad hoc Latini, Herniciq; accesserant, et Circeiensium qdam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset: hostiaq; cæsa pacem deûm adorasset: lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra uictoria est milites inquit, siqui dij, uatesq; eorum in futurum uident. itaque ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladijs tãtum dextras armemus: ne procurri quidẽ ab acie uelim: sed obnoxios uos stabili gradu impetum hostium excipere. ubi illi uana iniecerint missilia: & effusi stantibus uobis se intulerint: tum micent gladij: & ueniat in mentem unicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere iã aciem collato pede uideris, tum terrorẽ equestrẽ occupatis alio labore īfer: iuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, ut præcepat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostiũ nulli rei præter quã numero freta et oculis utrãq; metiẽs aciẽ temere præliũ inijt: temere omisit, clamo-

re tantum, missilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios, & collatum pedem, & uultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima: & trepidatio subsidijs illata: et suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motáq; omnia: & fluctuanti similis acies erat. deinde, postquam cadentibus primis iam ad se quisque peruenturam cædem cernebat: terga uertunt. stare Romanus: & donec armati, confertiq; abibant, peditum labor in persequendo fuit. Postquá iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilibus, ac terrore impediri cursum: obequitandoq; agmen teneri: dum assequi pedes, & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; non ante noctẽ finis fuit: capta quoque, ac direpta eodem die castra Volscorum: prædáq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est. pars maxima captiuorum ex Latinis, atque Hernicis fuit: nec hominum de plebe: ut credi posset mercede militasse: sed principes quidam iuuentutis inuenti: manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Cercensium quoque quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi ꝑcunctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles coëgit acciri Romam

eum, gliscente in dies seditione, quam solito magis me
tuendam author faciebat. non enim iam orationes mo
do M. Manlij, sed facta popularia in speciem tumul-
tuosa eadem qua mente fierent, intuenda erant. Cen=
turionem nobilem militaribus factis iudicatum pecu=
niæ cum duci uidisset: medio foro cum caterua sua
accurrit: & manum iniecit: uociferatusq; de super-
bia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miserijs
plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;, tum uero ego in=
quit nequicquam hac dextra capitolium, arcemq; ser
uauerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam
Gallis uictoribus captum in seruitutem, ac uincula
duci uideam. inde rem creditori palàm populo sol-
uit: libraq;, & ære liberatum emittit, deos atque ho
mines obtestantem ut M. Manlio liberatori suo, paren=
ti plebis romanæ gratiam referant. acceptus extemplo
in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, ci=
catrices acceptas ueienti, gallico, alijsq; deinceps bellis
ostentans: se militantem, se restituentem euersos pena-
tes multiplici iã sorte exoluta, mergentibus semper sor
tem usuris obrutum fœnore esse: uidere lucem, fo-
rum, ciuium ora, M. Manlij opera, omnia parentum
beneficia ab illo se habere: illi se deuouere corporis,
uitæq;, ac sanguinis quod supersit: quodcunq; sibi cum
patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id
cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum
iam unius hominis esset, addita alia commodioris ad
oĩa turbanda consilij res. fundũ in ueienti caput patri
monij subiecit præconi. ne quem uestrum inquit qui-
rites, donec quicquã in re mea superit, iudicatum, ad

dictum'ue duci patiar. Id uero ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uiderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos, cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant. ea res si palàm fiat, exolui plebem aere alieno posse. Quae ubi obiecta spes est: enim uero indignum facinus uideri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam, idem aurum ex hostibus captum in paucorum praedam cessisse. itaq; exequebantur quaerendo ubi tantae rei furtum occultaretur: differentéq;, et tempore suo se indicaturum dicente, caeteris omissis eò uersae erant omnium curae: apparebatq; nec ueri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. postero die senatu habito cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu uocatus cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal uenit. hinc senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, utinam inquit mihi, patribusq; Romanis ita de caeteris rebus cum plebe conueniat: quemadmodum quod ad te attinet, eamq; rem, quam de te sum quaesiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati uideo fide incolumi ex thesauris gal

licis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse. cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut contra te M. Manli adhorter liberes fœnore plebē Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis, siue quod & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanum idicium est: in uincla te duci uidebo: nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius nec se fefellisse ait non aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos, Hernicosq́;, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se, ac plebem romanam dictatorem creatum esse. iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen, & perniciem quæri. Offendit inquit te A. Corneli, uosq́; patres conscripti circunfusa turba lateri meo. quin eam deducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos, addictosq́; duci, ex eo, quod affluit opibus uestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? sortem aliquam ferte de capite: deducite qđ usuris pernumeratum est: iam nihilo mea turba, quàm ullius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuiũ curam ago, nihilo magis quod respondeam habeo, q̃ si quæras quid ita solus capitoliũ, arcemq́; seruarim. & tum uniuersis quam potui, opem tuli: & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio fa-

cit. cur enim quæritis quod ſcitis? cur quod in ſinu ueſtro eſt, excuti iubetis potius quàm ponatis? niſi aliqua fraus ſubeſt quo magis argui præſtigias iubetis ueſtras, eo plus uereor ne abſtuleritis obſeruantibus ēt oculos. Itaq; non ego uobis ut indicem prædas ueſtras, ſed uos id cogendi eſtis ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet: & aut peragere uerum indicium cogeret, aut fateri facinus inſimulati falſo crimine ſenatus, oblatæq; uani furti inuidiæ: negantem arbitrio inimicorum ſe locuturum in uincula duci iuſſit. Arreptus à uiatore, Iupiter inquit optime maxime, Iunóq; regina, ac Minerua, cæteriq; dij deæq;, qui capitolium arcémq; icolitis: ſicine ueſtrum militem, ac præſidem ſinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris ueſtris: iam in uinculis & cathenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatem ferebant: ſed iuicta ſibi quædam patientiſſima iuſti imperij ciuitas fecerat: nec aduerſus dictatoriam uim aut tribuni plebis, aut ipſa plebs attollere oculos, aut hiſcere audebant. Cóiecto in carcere Manlio, ſatis conſtat magnam partem plebis ueſtem mutaſſe: multos mortales capillū, ac barbam promiſiſſe: obuerſatamq; ueſtibulo carceris mœſtam turbam. Dictator de Volſcis triūphauit: iuidiæq; magis triūphus, q̄ gloriæ fuit. quippe domi, nō militiæ partum eum, actumq; de ciue, non de hoſte fremebant: unum defuiſſe tantum ſuperbiæ, quod nō M. Manlius ante currū ſit ductus. Iamq; haud procul ſeditione res erat. cuius leniendæ cauſa poſtulante nullo largitor uoluntarius repente ſenatus factus Sa

tricum coloniā duo millia ciuiū Romanorū deduci iuſ ſit: bina iugera, et ſemiſſes agri aſſignati. Quod cū & paruū, & paucis datum, & mercedē eſſe proden di M. Manlij interpretarentur: remedio irritatur ſedi tio. & iā magis inſignis & ſordibus, & facie reorū turba manliana erat: amotusq; poſt triumphū abdi= catione dictaturæ terror & linguā, & animos libera uerat hoīum. audiebantur itaq; propalàm uoces ex- probrantium multitudini quod defenſores ſuos in præ cipitem ſemper locum fauore tollat: deinde in ipſo diſcrimine periculi deſtituat. ſic Sp. Caſſiū in agros plebem uocantem, ſic Sp. Melium ab ore ciuiū famem ſuis ipenſis propulſantem oppreſſos: ſic M. Manlium merſam, & obrutam fœnore partem ciuitatis in liber tatem, ac lucem extrahentem proditū inimicis. ſagina re plebē populares ſuos ut iugulentur. hoccine patien dū fuiſſe, ſi ad nutum dictatoris non reſponderit uir conſularis? fingerent mentitum ante: atq; ideo non ha buiſſe, quod tū reſponderet: cui ſeruo unquā men- dacij pœnā uincula fuiſſe? Nō obuerſatam eſſe memo riā noctis illius, quæ pene ultima, atq; æterna nomi= ni romano fuerit: non ſpeciē agminis Gallorū p Tar peiā rupem ſcandentis: non ipſius M. Manlij: qualem eū armatum plenum ſudoris, ac ſanguinis ipſo pene Ioue erepto ex hoſtium manibus uidiſſent. ſelibris'ne farris gratiā ſeruatori patriæ relatam? & quē pro- pè cœleſtem, cognomine certe capitolino Ioui parē fe- cerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obno= xiam carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus ſatis auxilij fuiſſe: nullam opem in tam mul

tis uni esse? Iam ne nocte qdem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Mãlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis, & Hernicas, simul colonis Cerciensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis, sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatum senatus uerbis facesserent propere ex urbe ab ore, atq; oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius externo, non ciui cõparatum tegeret. Recrudescente manliana seditione sub exitu anni comitia habita: creatiq; tribuni militũ consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, Publius Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus, Q. Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, Titus Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus, & plebi per opportune externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spẽ cepit dum tam potentem haberet ducẽ, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarẽtur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdiu, noctuq; consilia agitat, plenior aliquãto animorum, irarumq;, q̃ antea fuerat. iram accen-

derat ignominia recens in animo ad contumeliam in experto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusq; iam per se accensos icitabat plebis animos. Quousq; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis. si singuli singulos aggressuri essetis: tamen acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostes eritis. ostendite modo bellum, pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim, ius ipsi remittent. audendum est aliquid uniuersis: aut omnia singulis patienda. Quousq; me circunspectabitis, ego quidem nulli uestrum deero. ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repente fui: & uidistis in uincula duci uniuersi eũ, qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitũ Caßij, Melijq; expectem? benefacitis quod abominamini. dij prohibebunt hæc. sed nunquam propter me de cœlo descendent. uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato, togatoq; ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, ut semper uobis auxilium aduersus inimicos satis sit? nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis, certamen aduersus

patres noritis? nec hoc natura insitum uobis est, sed usu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare: aduersus hos tentare magis, quàm tueri libertatem. tamen qualescunque duces habuistis, qualescunque ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunque petistis, obtinuistis seu ui, seu fortuna uestra. tempus est etiam maiora conari. experimini modo & uestrã felicitatem: et me (ut spero) feliciter exptum minore negotio q̃ imperet patribus, imponetis, q̃ qui resisterent iperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ, consulatusq;, ut caput attollere romana plebes possit. Proinde adeste: prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis: quod mihi cura mea, & fides nomen induit. uos si quo insigni magis imperij, honoris'ue nomine uestrũ appellabitis ducem: eo utemini potentiore ad obtinenda ea, quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planum traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce positam, & imminenti mole libertatis agitat. magna pars uociferatur Seruilio Hala opus esse: qui non in uincula duci iubendo irritet publicum hostem, sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurrĩtur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandẽ habentem: ut uideant magistratus nequid ex perniciosis consilijs M. Manlij resp. detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate, tribuniq; plebis (nam &,

quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis omnium finem cernebant: patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, consultant. Cum præter uim, & cædem nihil cuiquam occurreret. eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius, & Q. Publius tribuni plebis. quid patrum, & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat. diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnum est. simul multitudo illa non secum certari uiderint: & ex aduocatis iudices facti erunt: & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli magis, quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utiq; postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos quidem, aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum, Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. consensu opprimi popularē uirum, quod primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasq; uoces, & largitionem, et fallax iudicium, ptinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sunt reo, apud neminem autho-

rem inuenio. nec dubito haud parua fuisse: cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur: ut sciant homines quae, & quanta decora foeda cupiditas regni non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines prope CCCC. produxisse dicatur: quibus sine foenore expensas pecunias tulisset: quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset: ad haec decora quoq; belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda spolia hostium caesorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo, ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxit: inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum: & cum ea quoq;, quae bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiã magnifica facta dictis aequando memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectans, Iouem, deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatumq; esse ut quam mentem sibi capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos, uniuersosq; ut capitolium, atq; arcem ituentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo martio cum centuriatim populus citaretur: & reus ad capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris, nunquã fore in praeoccupatis beneficio animis uero crimini locum. ita producta die in Petelinum lucum extra portam Frumentariam,

tam Frumentariam, unde conspectus in capitoliū non esset: concilium populi indictum est. ibi crimen ualuit: & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq́; etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, authores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in uno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt: publica una: quod cum domus eius fuisset, ubi nunc ædes atq; officina Monetæ est, latum ad populū est ne quis patricius in arce, aut capitolio habitaret. gentilicia altera: quod gentis Manliæ decreto cautum est ne quis deinde M. Mālius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populū breui, postq̄ periculum ab eo nullū erat, per se ipsas recordantem uirtutes desyderium eius tenuit. pestilentia etiam breui consecuta nullis occurrentibus tantæ cladis causis ex manliano supplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum capitolium esse sanguīne seruatoris: nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, et uulgatam utriusq; mali famam anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII, A. Manlio III, Seruio Sulpitio III, L. Lucretio, L. Aemilio III, M. Trebonio tribunis militum consulari potestate. hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadam propè in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosq;, & Velitras colonias iandiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini ēt, quæ

fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tamdiu impunita defectio esset: decreuerunt ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinq; uiros pontino agro diuidendo, & triumuiros Nepetæ coloniæ deducendæ creauerunt. Tum ut bellum iuberent, latum ad populum est: & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis omnes tribus bellũ iusserunt. Apparatum eo anno bellum est: exercitus propter pestilentiam non eductus. eaq; cunctatio colonis spatiũ dederat deprecandi senatum: & magna hominum pars eò, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (ut fit) periculo publicum implicitũ esset: authoresq; defectionis ab Romanis metu ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorum dederẽtur, auertissent colonias à consilijs pacis. neq; in senatum solum per eos legatio impedita est: sed magna pars plebis incitata ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis, & Gabinis, & Labicanis, quorum in fines incursatum erat: ita placide ab senatu responsum ẽ, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrius noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis, Sergio Cornelio Malugiuensi IIII. Q. Seruilio, C. Sulpitio, L. Aemilio quartum, tribunis ad præsidiũ urbis, & si qui ex He-

etruria noui motus nuntiarentur(omnia enim inde su-
specta erant)relictis. Ad Velitras aduersus maiora
pene auxilia Prænestinorum, q̃ ipsam colonorũ mul
titudinem secundo prælio pugnatum est: ita ut propin
quitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unũ
ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tri
buni abstinuere: quia & anceps erat: nec in perni
ciem coloniæ pugnandum censebant. literæ Romam
ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in Præne=
stinum, quàm in Veliternum hostem missæ. Itaq; ex
senatus consulto, populiq; iussu bellum Prænestinis in=
dictum: qui coniuncti Volscis anno insequente Sa-
tricum coloniam populi Romani pertinaciter à colo=
nis defensam ui expugnarunt: fœdéq; in captis exer
cuere uictoriam. Eam rem ægre passi Romani M.
Furium Camillum III. tribunum militum creaue
re: additi collegæ A. & L. Posthumij Regillenses, ac
L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto.
Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum.
adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam
è re publica, q̃ ut collegæ materia ad omnem laudem
esset: & publicæ: quod rẽ temeritate eius prolapsam re-
stituit: et priuatim: quod ex errore gratiã potius eius
sibi, q̃ suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camil
lus erat, comitijsq; iurare parato in uerba excusan
dæ ualetudinis solitæ consensus populi restiterat. sed
uegetum ingeniũ in uiuido pectore uigebat, uirebatq;
integris sensibus: & ciuiles iam res haud magnope
re obeuntẽ bella excitabant. Quatuor legionibus qua
ternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam

esquilinam in posterā diem ad Satricum profectus, ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perpulsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerū facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici, quibus solis confideret, profuturas esse. Idem ardor et in romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res, præter quam unius uiri consilium, atq; imperium morabatur: qui occasionē iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem: sed procedere in medium campi: & uallo propè hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium ostentare. Id ægre patiebatur romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis Militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando qua una poterat ætate authoritatem collegæ, iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & deflorescere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra, urbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere: quid accessurū suis, decessurum'ue hostium uiribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere, ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore uno ci-

uitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere uires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna, sustinere inquit M. Furi non possumus militum impetum: et hostis, cuius animos cunctando auximus: iam minime tolleranda superbia insultat. cede unus omnibus: & patere te uinci consilio: ut maturius bello uincas. Ad ea Camillus, quæ bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neq; se, neq; populum Romanum aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse. nunc scire se collegam habere iure, imperioq; parem, uigore ætatis præstantem. itaq; se, quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi: collegæ imperiũ se non posse impedire: dijs bene iuuantibus ageret quod è rep. duceret. ætati suæ se ueniam etiam petere, ne in prima acie esset: quæ senis munia in bello sint, ijs se non defuturum. Id à dijs immortalibus precari: ne qui casus suum consiliũ laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem author pugnæ istruit: subsidia Camillus firmat: ualidamq; stationem pro castris opponit: ipse edito loco spectator itentus in euẽtu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma: hostis dolo, non metu pedem retulit. lenis à tergo cliuus erat inter aciem, & castra: & quãt multitudo suppeditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas, instructasq; reliquerant: quæ iter cõmissum iam certamen, ubi uallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locum iniquũ pertractus, opportunus huic

eruptioni fuit. uersus itaq; in uictorem terror, & nouo hoste, & supina ualle romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerãt: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se romanus miles: sed immemor recentis ferociæ, ueteris'q; decoris terga passim dabat: atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equũ, et raptim subsidijs oppositis, hæc est inquit milites pugna, quam poposcistis? quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? uestra illa temeritas, uestra ignauia hæc est. secuti alium ducem sequimini nunc Camillũ: & quod ductu meo soletis, uincite. Quid uallũ, & castra spectatis? neminẽ uestrum illa, nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde ut circumagi signa, obuerti'q; aciem uiderunt in hostem: & dux præter quàm quod tot insignis triumphis, etiã ætate uenerabilis inter prima signa, ubi plurimus labor periculum'q; erat, se offerebat. increpare singuli se quisq;, & alios: & adhortatio inuicẽ totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando, ad quam rem leuiorem authorem eũ culpæ societas fecerat: sed ab imperio totus ad preces uersus orare singulos, uniuersos'q; ut se reum fortunæ eius diei crimine eximerent. abnuente, ac prohibente collega temeritatis me omnium potius socium, quàm unius prudentiæ dedi. Camillus in utraque uestra fortuna suam gloriam uidet: ego ni restituitur pugna, quod miserrimum est, fortunam cum

omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum uisum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis, animisq; qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neque apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus uirtutis enixe opem: & Volsci qua modo simulato metu cesserant, eunt in ueram fugam effusi. magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt: plures tamen capti, quàm occisi. ubi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur: secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusq; fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait: ne patres ignari sint Thusculanos ab societate desciſse: castris, exercituiq; interim si uideatur, præsit collega. documento unus dies fuerat ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur: qua data in tam præcipitem casum res publica esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omniũ fama erat, cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset, aduersæ pugnæ, fugæq; in L. Furio culpã, secundæ decus omne penès M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent: Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoq; ut ex collegis optaret quem uellet, contra spem omniũ

L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum col
legæ leuauit infamiam: tum sibi gloriam ingentem
peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum pace constā
ti uim romanam arcuerunt quā armis non poterant.
Intrantibus fines Romanis non demigratum ex pro=
pinquis itineris locis: non cultus agrorū intermissus:
patentibus portis urbis togati obuiam frequentes impe
ratoribus processere: commeatus exercitui comiter in ca
stra ex urbe, & ex agris deuehitur. Camillus castris
ante portas positis eadem'ne forma pacis, quæ in agris
ostentaretur, etiam intra mœnia esset scire cupiēs, in=
gressus urbem ubi patentes ianuas, & tabernis aper
tis proposita omnia in medio uidit: intentosq; opifices
suo quenq; operi: & ludos literarum strepere discen
tium uocibus: ac repletas semitas inter uulgus, aliud
puerorum, & mulierum huc atq; illuc euntium, qua
quenq; suorum usuū causæ ferrent: nihil usquam non
pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile cir-
cunspiciebat, omnia inquirens oculis ubi nam bellum
fuisset. adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tem
pus uestigium ullū erat: sed ita omnia constanti trā=
quilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri pos-
set. Victus igitur patientia hostium senatum eorum
uocari iussit. Soli adhuc inquit Thusculani uera ar-
ma, ueras'q; uires, quibus ab ira Romanorum uestra
tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum, æstima
bunt patres utrum plus ante pœnæ, an nunc ueniæ
meriti sitis: non præripiam gratiam publici benefi
cij. deprecandi potestatem à me habueritis: precibus
euentum uestris senatus, quem uidebitur, dabit. Postq̄

Romam Thusculani uenerunt: senatusq; pauloante fidelium sociorum mœstus in uestibulo curiæ est conspectus: moti extemplo patres uocari eos iã tum hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita uerba fecit. Quibus bellum indixistis, intulistisq; patres conscripti, sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiæ uestræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus, legionibusq; uestris processimus. hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritq; semper: nisi quando à uobis, proq; uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus uestris, & exercitibus, quod oculis magis quàm auribus crediderũt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidẽ fecerunt. pacem, quam nos præstitimus, eam à uobis petimus: bellum eò, sicubi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundũ est, inermes experiemur. hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: etsi reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet: tamen etiam si uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in uos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. Tantum ferè uerborũ ab Thusculanis factum: pacem in præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiã impetrauerunt. ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, felicitate in Thusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam patientia et moderatione insignis, magistratu abijt. Creatis militaribus tribunis in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lu-

cio V. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense, censoribus quoque eguit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam ēt inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu: censores alij uitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. fugere senatum testes tabulas publicas census cuiusq; : quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari alijs, atque alijs hostibus: passim iam sine ullo discrimine bella quæri. ab Antio Satricum ab Satrico Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma ciuium magis, quàm hostium odio: ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant, aut consistere in concione: ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de leuando fœnore, & finem aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros, neque delectum haberi: donec inspe-

cto ære alieno, initáq; ratione minuendi eius sciat
unusquisque quid sui, quid alieni sit: supersit sibi li-
berum corpus, an id quoque neruo debeatur. Merces
seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nã
& addicebantur multi: & ad prænestini famam bel
li nouas legiones scribendas patres censuerant: quæ
utraque simul auxilio tribunicio, & consensu plebis
impediri cœpta. nam neque duci addictos tribuni si-
nebant: neque iuniores nomina dabant: cum patri
bus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exe-
quendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præne-
ste profectos hostes in agro sabino consedisse nuntia-
batur. interim tribunos plebis fama ipsa irritauerat
magis ad susceptum certamen, quàm deterruerat: neq;
aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quã pro-
pè illatum mœnibus ipsis bellum ualuit. Nam cum
esset Prænestinis nuntiatum nullũ exercitum conscri-
ptum Romæ: nullum ducem certum esse: patres ac ple
bem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorũ
raptim agmine facto ꝑuastatis protinus agris ad por
tam collinam signa intulere. Ingens in urbe trepida
tio fuit: conclamatũ ad arma, concursumq; in muros
atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum uer
si dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere.
is magistrum equitum A. Semproniũ Atratinum di
xit. Quod ubi auditum est (tantus eius magistratus
terror erat) simul hostes à mœnibus recessere: & iu-
niores Romani ad edictum sine retractatione conue-
nere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra in-
terim hostium haud procul Allia flumine posita. inde

agrum late populantes fatalem se urbi Romanæ locum cœpisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliā ipsam monimentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorum, sonumq; uocis, in oculis, atq; in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas uoluentes cogitationes fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, ubicunq; esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint: locum insignem memoria cladis irritaturū se potius ad delendam memoriam dedecoris, quàm ut timorem faciat: nequa terra sit nefasta uictoriæ suæ. quin ipsi si bi Galli si offerātur illo loco, se ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetenda patria: ut postero die ad Gabios, tunc, cum effecerint nequis hostis, qui mœnia romana intrasset, nuntium secundæ, aduersæq; fortunæ domum perferret. His utrinq; animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;, uides'ne tu inquit A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maioris'ue quod sit auxilij dederint? at tu fretus armis, animisq; concitatis equis inuade mediā aciē: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesq; īferam signa. Adeste dij testes fœderis: & expetite pœnas debitas simul uobis uiolatis, nobisq; per uestrum numen deceptis. Non eqtem, non peditem sustinuere Præ

nestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt: consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati non prius se ab effuso cursu sistunt, q̃ in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dissipati locũ, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne si intra mœnia se recepissent, extemplo ureretur ager: depopulatisq; omnibus obsidio urbi inferretur. sed postquam direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoq; monimentum relictum: & uix mœnia tuta rati oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum: ad ea circumlatum bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ, tum ad caput belli Præneste uentum: id nõ ui, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis imperatoris in capitolium tulit. dedicatum est inter cellã Iouis, ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa monimentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit. Iupiter, atq; dij omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. die XX. quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patriciorum, plebeiorumq; numerus. ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio: plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Vol-

mm

velitras

sci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos post modo, & patres; q̃ dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere: quibus uelut circumuentis, cum id falsò nuntiatum esset, dum præsidio ut essent citati feruntur: ne authore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat: ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum resistentes cæduntur, cædunt'q;: castra interim romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobiq; proditæ temeritate, atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militũ etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde postq̃ quietæ res ex Volscis afferebantur: & apparuit nescire eos uictoria, & tempore uti: reuocati etiam inde exercitus, ac duces, otium'q; inde, quantũ à Volscis fuisset: id modo extremo anno tumultuatum: quod Prænestini concitatis Latinorũ populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum noui coloni ascripti: rebus'q; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militũ ex plebe gratia, maiestas'q; ĩter suos obtinuit: solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate Sp. Furio, Q. Seruilio II. Licinio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autẽ & materia, & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent bello impediti sunt.

namq; trepidi nuntij primo, fuga deinde ex agris legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim romanum agrum attulere. In qua trepidatione tantũ abfuit ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior tribunicia potestas impediẽdo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamẽto plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis placuit duos exercitus in agrũ Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam orã atq; Antium, Q. Seruilius, et M. Geganius læua ad montes Ecetram pgunt. Neutra parte obuius hostis fuit: populatioq; non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoque temporis grauior. quippe à Volscis timentibus ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiã in hostico commorandi causa erat, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta, Romam utriq; exercitus reducti, paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato. Postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisditio: & tantum abesse spes ueteris leuandi fœnoris, ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censo-

ribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes, quia quem delectum impedirent non habebant tribuni plebis: tribunos etiã militares patricios omneis coacta principũ opibus fecit, L. Aemilium, P. Valerium IIII, C. Veturium, Seruium Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdẽ opibus obtinuere ut aduersus Latinos, Volscosq;, qui coniũctis legionibus ad Satricum castra habebãt: nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum ad præsidium urbis, alterum, qui si qui alibi motus extitissent, ad subita bella mitti posset: tertium longe ualidissimum P. Valerius, & Lucius Aemilius ad Satricum duxere. ubi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute, fortunáq; latinæ maxime legiones longa societate militiam romanam edoctæ restabant. Sed eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti: & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis romana uis erat. fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent: ab equitatu maxime cæsi: castra capta, direptáq;. ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum romanus exercitus propè uestigiis sequeretur, plus tamen timor quàm ira celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema

nus extrema

nus extrema agminis carpere, aut morari poſſet. in-
de aliquot dies uaſtando agro abſumpti, nec Roma-
nis ſatis inſtructis apparatu bellico ad mœnia aggre
dienda, nec illis ad ſubeundum pugnæ caſum. Sedi-
tio tum inter Antiates, Latinosq; coorta: cum An-
tiates uicti malis, ſubactiq; bello, in quo et nati erãt,
et conſenuerant, deditionem ſpectarent: Latinos ex
diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis
ferociores ad perſeuerandum in bello faceret. finis cer
taminis fuit, poſtquam utrisq; apparuit nihil per alte
ros ſtare quo minus icœpta perſequerentur. Latini pro
fecti ab ſocietate pacis, ut rebantur, inhoneſtæ ſeſe uin
dicauerunt. Antiates incommodis arbitris ſalutariũ
conſiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt.
Ita & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello
lædere, nec Volſcos in armis retinere potuerant: eò
erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primũ
eis aduerſæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec ali
ud tectum eius ſuperfuit urbis, cum faces pariter ſa-
cris, profanisq; inijcerent: quàm matris Matutæ tem
plum. inde eos nec ſua religio, nec uerecundia deûm
arcuiſſe dicitur: ſed uox horrenda edita templo cum
triſtibus minis, ni nefandos ignes procul delubris am-
mouiſſent. incenſos ea rabie impetus Thuſculum tu-
lit, ob iram, quod deſerto communi concilio Latinorũ
non in ſocietatem modo romanam, ſed etiam in ci-
uitatem ſe dediſſent: patentibus portis cum improui-
ſo incidiſſent, primo clamore oppidum præter arcem
captum eſt. in arcem oppidani refugêre cum coniugi-
bus, ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorem de

suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius q̃ fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculũ ductus. L. Quintius, et Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq́; , simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc arcem oppugnare, terrere unà, ac pauere. aduentus Romanorũ mutauerat utriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem, Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maior ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinẽt: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq́; obijces portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte, & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset: in medio cæsi ad unũ omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erãt, tanto in urbe uis patrum in dies, miseriæq; plebis crescebant: cum eo ipso, quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cum ex re iam nihil dari posset, fame & corpore iudicati, atq; addicti creditoribus satisfaciebant: pœnáq; in uicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserant animos non infimum solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, qđ tan

ta ui ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq́; ulli uiro acri, experientiq́; animus esset: possessionemq́; honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (ut plerunq; solet) rem ingentem moliũdi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis uiri tũ inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, qđ haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidẽ uiro, tamen plebeio: eaq; ipsa affinitas haud spreta gratiam Fabio ad uulgus quæsierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabiæ cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent: lictor Sulpitij, cum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) uirga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. frequentia quoq; prosequẽtium, rogantiumq́; nunquid uellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minime anteiri uult, pœnituisse. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percunctatus satin saluæ? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde fi

liam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdē propediem domi uisuram honores, quos apud sororē uiderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem uim æris alieni: cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. accingendum ad eam cogitationem esse, conando agendoq; iam eò gradum fecisse plebeios, unde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore, quàm uirtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit: quo in magistratu sibimetipsi uiam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C. Licinius, & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de ære alieno, ut deducto eo de capite, qđ usuris pernumeratum esset: id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. alteram de modo agrorum, nequis plus quingenta iugera agri possideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent: consulumq; utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est: agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito, conterriti patres cum trepidassent: publicis, priuatisq; consilijs nullo remedio alio præter expertam multis iam ante certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus tribunicias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio, Sex-

tio'q; uiderunt: stipati patrũ præsidijs nec recitari ro-
gationes, nec solẽne quicquam aliud asciscendum ple
bi fieri passi sunt. Iam'q; frustra sæpe concilio aduo-
cato cũ pro antiquatis rogationes essent, bene habet in-
quit Sextius: quandoquidem tantum intercessionem
pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebẽ. agite dũ,
comitia indicite patres tribunis militum creandis. fi-
xo ne iuuet uox ista, ueto, qua nunc concinentes colle-
gas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere mi-
næ: comitia præter ædilium, tribunorum'q; plebis
nulla sunt habita. Licinius, Sextius'q; tribuni plebis
refecti nullos curules magistratus creari passi sunt.
eaq; magistratuum solitudo, & plebe reficiente duos
tribunos, & his comitia tribunorum militum tollen
tibus per quinquennium urbem tenuit. Alia bella op
portune quieuere. Veliterni coloni gestientes otio, quod
nullus exercitus Romanus esset, et agrum Romanum
aliquoties incursauere: & Thusculum oppugnare
adorti sunt. eaq; res Thusculanis ueteribus socijs, no
uis ciuibus opem orantibus uerecundia maxime nõ pa
tres modo, sed etiam plebem mouit. remittentibus tri-
bunis plebis comitia per interregem sunt habita: crea
ti'q; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sul-
pitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij haudquaquã
tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem
habuere: ingenti'q; contentione exercitu scripto profe
cti non ab Thusculo modò submouere hostem, sed in-
tra suamet ipsa mœnia cõpulere. obsidebãtur'q; haud
paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculum obsessum
fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ

erant: expugnari potuere. ante noui creati sunt tribu ni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. Manlius, M. Cornelius, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidē tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res uertebantur. nam præter Sextium, Liciniumq; latores legum iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoq; tribunus militum Stolonis socer quarum legum author fuerat, earū suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorū plebis primo intercessores legum fuissent, quinq; soli erant: & (ut fermè solent, qui à suis desciscunt) capti, et stupentes animi uocibus alienis id modo, quod domi præceptum erat, ītercessioni suæ prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri debere: ut uniuersa plebes de suis commodis suffragiū ferret. Sextius, Liciniusq; cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores patrū productos interrogando de singulis, quæ ferebātur ad populum: fatigabant. auderent'ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? ut singuli propè trecentorum ciuium possiderent agros: plebeio homini uix ad tectum necessarium, aut locum sepulturæ suus pateret ager? an placeret fœnore circumuentam plebē, ni potius, quàm sortem creditum soluat, corpus in neruum, ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi carcerem priuatum

esse? Hæc indigna, miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsis maiore audientium indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterum ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contẽni iam tribunos plebis: quippe quæ potestas iam suam ipsam uim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penès illos, penès se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari rei publicæ fore: nec esse qđ quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse cum tribunos militum idcirco potius, quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus ne in locis sua uoluntate impartituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod iam antea iactare soliti sint: non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnius respublica administrari ~~potest~~, post P. Licinij Calui tribunatum, qui pri ad mini

nus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columẽ: si eò peruentum sit, tum populũ Romanum uere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant: imperium, atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationem promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem duos utiq;, quia legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quitius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur: nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus: qui

magistrũ equitum L. Aemiliũ cooptat. Legum quoq; latores aduersus tantum apparatum aduersariorũ & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto tribus ad suffragium uocant. cum dictator stipatus agmine patriciorum plenus irae, minarumq; consedisset: atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq;: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum, latorumq;: & uti rogassent primae tribus dicerent. Tũ Camillus, quandoquidem inquit quirites iam uos tribunicia libido, non potestas regit: & itercessionem secessione quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, qua peperistis: non reip. magis uniuersae, q̃ uestra causa dictator intercessioni adero: euersumq; uestrum auxilium ĩperio tutabor. itaq; si C. Licinius, & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis: si ad uersus intercessionem tanquam captae ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciã à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rẽ nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit: et addidit minas si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex urbe educturum. Terrorem ingentem ĩcusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs sciuit, ut

ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, quingentũm milliũ æris ei multa eſſent. Sed auſpicijs magis, quàm noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipſius uiri facit ingenium: tum quod ei ſuffectus eſt extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus eſſet? & quod eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit, haud ſine pudore certe fractum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul quod eo tempore, quo promulgatum de multa eius traditur, aut & huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi uidebat, obſiſtere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad uſq; ad memoriam noſtram tribunicijs, conſularibusq; certatum uiribus eſt, dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamq; à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora eſſent. nam de fœnore, atq; agro rogationes iubebant: de plebeio conſulatu antiquabant. & perfecta utraq; res eſſet, ni tribuni ſe in omnia ſimul conſulere plebem dixiſſent. P. Manlius deinde dictator rem in cauſam plebis inclinauit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitũ de plebe dicto. Id ægre patres paſſos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinij ſe apud patres excuſare ſolitum, ſimul negantem magiſtri equitum maius quàm tribuni conſularis ĩperiũ eſſe. Licinius, Sextiusq;, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent: ita ſe gerere, ut negando iã ſibi uelle cõ

tinuari honorē acerrime accenderent ad id, qđ dissi-
mulando petebant, plebē. nonum se annum iă uelut
in aciē aduersus optimates maximo priuatim pericu-
lo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam se
cum & rogationes promulgatas, & uim omnem tri
buniciæ potestatis: primo intercessione collegarum in le
ges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis
ad Veliternum bellū, postremo dictatoriū fulmen in se
ītentatum. iă nec collegas, nec bellum, nec dictatorē ob
stare: quippe qui ēt omen plebeio consuli, magistro equi
tum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & cō
moda morari sua. liberam urbē ac forum à credito-
ribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplo,
si uelit, habere posse. quæ munera quando tandem sa-
tis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de
suis commodis rogationes spem honoris latoribus ea-
rum incidant? non esse modestiæ populi Romani id
postulare, ut ipse fœnore leuetur: & in agrum iniu
ria possessum à potentibus inducatur: per quos ea cō
secutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum,
sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi pri
mum statuerent apud animos quid uellent: deinde co
mitijs tribunicijs declararent uoluntatem. si coniun-
ctim ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse
quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos
enim quæ promulgauerint. sin quod cuique priua-
tim opus sit, id modo accipi uelint: opus esse nihil
inuidiosa continuatione honoris: nec se tribuna-
tum, nec illos ea, quæ promulgata sint, habituros.
Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum

cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq;, quàm spe ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse. Neq; nouum, neq; iopinatum mihi sit q=rites, si quod unum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiam: Claudiæ genti iá inde ab initio nil antiquius in rep. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorum alterum neq; nego, neq; inficias eo nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem, & patres, enixe operam dedisse ut per nos aucta potius, q̃ imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse uoluistis, dici uere posset. illud alterum pro me, maioribusq; meis contendere ausim quirites (nisi quæ pro uniuersa rep. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodū plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum, dictum'ue nostrum contra utilitatem uestram, & si quædam contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc, si claudiæ familiæ non sim, nec ex patritio sanguine ortus, sed unus quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, et uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse'? sub conditione inquit nos reficietis decimum tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt

alij, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna nõ accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos plebis habeamus? ut rogationes inquit nostras, seu placent, seu displicent, seu utiles, seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuem succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. non inquit licebit tu de fœnore atq; agris quod ad uos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium, atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas. aut omnia accipe: aut nihil fero. ut siquis ei, quem urgeat fames, uenenũ ponat cum cibo: & aut abstinere eo, quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus, ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patricius, si quis (quod illi uolunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrũ quirites ferret? nunquam'ne uos res potius, quàm authores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum aliquo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid, rogatio qualis est, quam à uobis antiquatam indignantur? sermoni quirites simillima. consules inquit rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utiq; alterum ex plebe fieri

consulem iubet? nec duos patricios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale hetruscum fuit, cum Porsena ianiculum insedit: quale gallicum modo, cum praeter capitolium, atq; arcem omnia haec hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, & quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetis'ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in commune honores uocare? ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrunq; ex patribus praeterire liceat? Quaenam ista societas, quaenam consortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? timeo inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est aliud dicere? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatem uobis creandi quos non uultis, imponam. quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs unus petierit plebeius: & lege se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quaerunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius, quam uirtute petere honores malunt. Est aliquis, qui se inspici, qui aestimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Licinium, Sextiumq;: quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in

capitolio numeratis : quis est hodie in ciuitate tam hu
milis, cui non uia ad consulatum facilior per istius le
gis occasionem, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si
quidem nos ne cum uolueritis quidem creare inter-
dum poteritis : istos etiam si nolueritis, necesse sit. De
indignitate satis dictum est : (etenim dignitas ad ho
mines pertinet) quid de religióibus, atq; auspicijs, quæ
propria deorum immortalium contemptio atq; iniu-
ria est : loquar? auspicijs hanc urbem conditam esse,
auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, qs
est qui ignoret? penès quos igitur sunt auspicia more
maiorum? nempe penès patres. nam plebeius quidem
magistratus nullus auspicato creatur : nobis adeo pro=
pria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat
patricios magistratus, nõ aliter quàm auspicato creet:
sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato īter
regem prodamus : & priuatim auspicia habeamus,
quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid
igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auspicia, qui plebe
ios consules creando à patribus, q̃ soli ea habere pos=
sunt, auferi? Eludant nunc licet religiones. quid enim
est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint?
si occinierit auis? parua sunt hæc. sed parua ista non
contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fe=
cerunt. nunc nos tanquam iam nihil pace deorum
opus sit, omnes cærimonias polluimus. uulgo ergo põ
tifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet api
cem dialẽ, dum modo homo sit, imponamus : trada=
mus ancylia, penetralia, deos, deorumq; curam, qui-
bus nefas est : non leges auspicato ferantur : non magi

stratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres authores fiant: Sex. & Licinius tanquã Romulus, ac Tatius in urbe Romana regnent: quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Ap. ad id modo ualuit, ut tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum ijdem tribuni Sex. et Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinque patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam uia facta ad consulatum uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI. Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli gallici allata perpulit ciuitatem ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Penum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen author est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit: tum pugnatam. Pluribus authoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta: hoc

autem anno in albano agro cũ Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanq̃ ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant: uictoria fuit. multa millia barbarorũ in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum q̃d passim eos simul pauor terrorq; distulerant: ab hoste sese tutati sunt. Dictatori cõsensu patrũ, plebisq; triũphus decretus. Vix dũ pfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & p ingentia certamina dictator, senatusq; uictus, ut rogatiões tribuniciæ acciperentur: et comitia consulũ aduersa nobilitate habita: qbus L. Sex. de plebe primus COS. factus. Et in his qdẽ finis certaminũ fuit: qa patricij se authores futuros negabãt, prope secessionẽ plebis res, terribilesq; alias minas ciuiliũ certaminũ uenit. cum tñ p dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio, à plebe nobilitati de prætore uno, q ius in urbe diceret, ex patribus creãdo. Ita ab diutina ira tandẽ in concordiã redactis ordinibus, cũ dignam eam rem senatus censeret eẽ: meritoq; id, siq̃n unquã aliâs, deũ immortaliũ cã libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent: & dies unus ad triduũ adijceretur. recusantibus id munus ædilibus plebis, cõclamatum à patricijs est iuuenibus se id honoris deũ immortaliũ causa libenter acturos, ut ædiles fierẽt. quibus cum ab uniuersis gratiæ actæ essent: factum senatus consultum ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret: patres authores omnibus eius anni comitijs fierent.

DECADIS PRIMAE LI-
BER SEPTIMVS.

ANNVS HIC ERIT INsignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatẽ Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarũ gentium uiris gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat: & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cũ de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otiũ fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset: prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; iisdem auspicijs creatum. Verecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuũ fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. &

ab seditione, & à bello quietis rebus, nequando à me tu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt: pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignẽ mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desyderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opẽ: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriã ipsam restituit. par deinde per quinq; & XXX. annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis romanæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Potito, C. Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum: nisi quod pacis deũ exposcendæ causa tertio tum post cõditam urbem lectisternium fuit. & cum uis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur: uictis superstitione animis ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erant. Accepta itaq; res, sæpiusq; usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister

thusco uerbo ludio uocabatur. nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante fescennino uersu simulem incompositum temere, ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinē cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere: idem (scilicet id quod omnes timuerāt) suorum carminum actor dicitur, cum saepius reuocatus uocē obtudisset: uenia petita puerū ad canendū ante tibicinem cum statuisset: canticum egisse aliquanto magis uigente motu: quia nihil uocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus coeptum: diuerbiáq; tantum ipsorum uoci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu, ac soluto ioco res auocabatur: & ludus in artem paulatim uerterat: iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridiculaītexta uersibus iactitare coepit. quae exodia postea appellata, consertáq; fabellis potissimum attellanis sunt. quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eó institutum manet, ut authores attellanarum nec tribu moueantur: & stipendia tanquam expertes artis ludicrae faciant. Inter aliarum parua principia rerū ludorum quoq; prima origo ponenda uisa est: ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenerit. nec tamen ludorū primum initium procurandis religionibus datum aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinēt cum medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset: id uero uelut auersis iam dijs, aspernan

tibusq; placamina iræ terrorem ingentem fecit. Itaq; C. Genutio, L. Aemilio Mamerco secundum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, q̃ corpora morbi afficerent: repetitum ex seniorum memoria dicitur pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Eaq; religione adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Mãlius Imperiosus L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex uetusta est priscis literis, uerbisq; scripta: ut qui prætor maximus sit, idibus septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte, qua Mineruæ templũ est. eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant: notá numeri annorum fuisse ferunt: eoq; Mineruæ templo dicatam legẽ, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsciniis quoq; clauos indices numeri annorũ fixos in templo Nortiæ hetruscæ deæ comparere diligens taliũ monimentorũ author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat: solẽne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit, tandemq; omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu ui, seu uerecundia uictus dictatura abiit. neque eo minus principio insequẽtis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio COSS. dies Manlio dicitur à M. Pom

ponio tribuno plebis. acerbitas in delectu non damno modo ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina non respondissent: partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingenium atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostentatione sæuitiæ ascitũ: quam non magis in alienis, quàm in proximis, ac in sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum in opus seruile, propè in carcerem, atque in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac uexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum malo augere filij: & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguum naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis irritatus est animus. quin contra se quoque parenti causam inuidiæ, atq; criminũ esse ægre passus, ut omnes dij, hominesq; scirent se parenti opem latam, quàm inimicis eius malle: capit consilium rudis quidem, atq; agrestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen

pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq; à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunũ pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait: nuntiaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (Etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaq;, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum: se eum extemplo transfixurum minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem illum præualidum iuuenem, &, quod haud minus timẽdum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est uerba. & præ se deinde tulit ea ui subactum se incepto destitisse: nec perinde ut maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaq; non patri modo remissa causæ dictio est: sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nã & antea sicut nũc, quos ruffulos uocant, impetratores ipsi faciebant) secũdum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq; ad conciliandum gratiam meritis: ut qui rure, et procul cœ-

tu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam uoraginem coniectu terræ, cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quàm deũ monitu quæri cœptum quo plurimum populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum uates canebant, si remp. romanam perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis romanum bonum, quàm arma, uirtusq; esset: silentio facto templa deorum immortaliũ, quæ foro imminent, capitoliumq; intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quàm poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse: donaq; ac fruges sup eum à multitudine uirorum, ac mulierum congestas: lacumq; Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura nõ deesset, si qua ad uerum uia inquirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem. et lacus nomen ab hac recentiore insignis fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset: primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq; id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat: quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: perinde ut eueniret res, ita communicatos ho

nores prospere, aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profe=ctus in insidias praecipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis consul circumuentus ab inscijs quem iter fecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatũ, nequaquam tantum publica calamitate moesti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu fremũt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: trans ferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebi=scito pelli honoribus suis: num etiam in deos immorta les inauspicatam legem ualuisse? uindicasse ipsos suũ numẽ, sua auspicia: quae ut primum contacta sint ab eo, à quo nec ius, nec fas fuerit: deletum cũ duce exer citum documento fuisse ne deinde turbato gentium iu-re comitia haberentur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, ma=iore nunc authoritate euentum reprehensi ab se consi lij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Ser-uilius consul dicat: delectus'q;, & iustitium indictũ. Prius quàm dictator, legiones'q; nouae in Hernicos ue nirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem ge-sta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, & plenis irae, atq; indigni tatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi ualli res Hernicas abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduẽtu nouus ueteri exercitus iungitur: & copiae duplicantur. et pro concione dictator laudibus legati, militum'q;, quorum uirtute castra defensa erant: simul audiẽtibus laudes

meritas tollit animos: simul cæteros ad æmulãdas uir
tutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparatur:
qui & parti ante decoris memores, neque ignari au=
ctarum uirium hostis, suas quoq; uires augent. omne
hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. qua-
dragenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scri
buntur. hunc eximium florem iuuẽtutis eo etiam, qđ
ut duplex acciperent stipẽdium decreuerant, spei ani
morumq; impleuere. immunes quoq; operum milita
rium erant: ut in unum pugnæ laborem reseruati
plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent.
extra ordinem etiam in acie locati: quo conspectior
uirtus esset. Duum millium planicies castra romana ab
Hernicis dirimebat. ibi pari ferme utrinque spatio in
medio pugnatum ẽ. primo stetit ambigua spe pugna,
nequicquam sæpe conatis equitibus romanis ĩpetu tur=
bare hostium aciẽ. postquam equestris pugna effectu,
quàm conatibus uanior erat: consulto prius dictato=
re equites permissu deinde eius, relictis equis clamo-
re prouolant ante signa: & nouam integrant pu-
gnam. neq; sustineri poterãt: ni extraordinarie cohor
tes pari corporũ, animorumq; robore se obiecissent.
Tunc inter primores duorum populorum res geri-
tur. quicquid hinc, aut illinc communis mars bello au
fert, multiplex quàm pro numero damnum est: uul-
gus aliud armatorum uelut delegata primoribus pu-
gna euentum suũ in uirtute aliena ponit. multi utriq;
cadunt: plures uulnera accipiunt. Tandem equites
alius alium increpantes quid deinde restaret quæren
do, si neq; ex equis pepulissent hostem: neq; pedites

quicquam momenti facerent: quam tertiam expecta-
rent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent?
& alieno pugnarent loco? His inter se uocibus conci
tati clamore renouato inferunt pedem: et primũ gra
du mouerunt hostem, deinde pepulerunt: postremo iá
haud dubie auertunt. neq; tam uires pares quæ su pa
uerit res, facile dictu est: nisi quod perpetua fortuna
utriusq; populi & extollere animos, & minuere po
tuit. Vsq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequi
tur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei,
abstinuere. diu non ꝑlitatum tenuerat dictatorem ne
ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tra
ctũ erat certamen. Postera die deserta fuga castra Her
nicorum: & saucij relicti quidam inuenti: agmenq;
fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum in
frequentia signa conspecta essent: fusum, ac ꝑ agros
trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta ui-
ctoria fuit: quarta pars militum amissa: et, ubi haud
minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.
Insequenti anno cum L. Sulpitius, et C. Licinius Cal
uus consules in Hernicos exercitũ duxissent: neq; inuẽ
tis in agro hostibus Ferentinum urbem eorũ ui cepis-
sent: reuertentibus inde eis Tyburtes portas clause-
re. ea ultima fuit causa cum multæ ante querimoniæ
ultro, citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus re
petitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorẽ
T. Quintium Penum eo anno fuisse satis constat, et
magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginen
sem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa
& ab Licinio consule dictum scribit: quia collega co-

initia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem authorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam: magis ut belli gallici causa dictatorem creatum arbitrer, iclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem, Falaria uia trans potentem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus gallica causa iustitium edixisset: omnes iuniores sacramento adegit: ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pōs i medio erat. neutris erumpentibus, ne timoris indiciū esset, prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tū eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima uoce potuit, quē nunc inquit Roma fortissimum uirum habet, procedat agedum ad pugnam: ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu iter primores iuuenum Romanorum silentiū fuit: cum & abnuere certamen uererentur: & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem a uexatione tribunicia uindicauerat: ex statione ad dictatorem pergit. iniussu tuo inquit imperator extra ordinem nunquam pugnauerim: non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis: me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator macte uirtute iqt, hac pietate in patrem, patriamq; T. Manli esto: perge, &

nomen romanum inuictum iuuantibus dijs præsta-
Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum ca-
pit: hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pu-
gnam. armatum, adornatumq; aduersus Gallum sto
lide lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum
antiquis uisum est) linguam etiam ab irrisu exerentem
producunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo
in medio armati spectaculi magis more, quàm lege
belli destituuntur, nequaquam uisu ac specie æstiman
tibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uer
sicolori ueste, pictisq; et auro cælatis refulgens armis.
media in altero militaris statura: modicaq; in armis
habilibus magis quàm decoris species: non cantus, nõ
exultatio, armorumq; agitatio uana, sed pectus ani-
mosum, iræq; tacitæ plenum omnem ferociã in discri-
men ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter
duas acies tot circa mortalium animis spe metuq; pen
dentibus: Gallus uelut moles superne imminens pro-
iecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæ
sim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucro
ne surrecto cum scuto scutum imum perculisset: to-
toq; corpore interior periculo uulneris factus isinuas
set se inter corpus, armaq;: uno alteroq; subinde ictu
uentrem, atq; inguina hausit: & in spatium ingens
ruentem porrexit hostem. iacentis ide corpus ab omni
alia uexatione intactum uno torque spoliauit: quem
respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pa
uor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab sta-
tione obuiam militi suo progressi laudantes, gratulan
tesq; ad dictatorem perducunt. inter carminum pro-

pe modum incondita quædam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum: celebratum deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit. dictator coronam auream addidit donum: mirisq; pro concione eã pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in tyburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatúq; benigne ab Tyburtibus adiutus mox in Cãpaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus COS. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernica prouincia euenisset: aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent: fœde populationes in lauicano, Thusculanoq;, & albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus tyburtem hostem duce COS. contenta respublica esset: Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex authoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detrectante militiã sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta collina est totius uiribus urbis in conspectu parentum, coniugumq;, ac liberorum: quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna utrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum: fuga Tybur sicut arcem belli

gallici petunt. palati à C O S. Petilio haud procul
Tybure excepti, egreſſis ad opem ferendam Tybur=
tibus ſimul cum his intra portas compelluntur. Egre
gie tum ab dictatore, tum ab C O S. res geſta eſt. Et
C O S. alter Fabius prælijs primum paruis, poſtre
mo una inſigni pugna cum hoſtes totis adorti copijs
eſſent, Hernicos deuincit. Dictator C O S S. in ſena=
tu, & apud populum magnifice collaudatis, & ſua=
rum quoque rerum illis remiſſo honore, dictatura
ſe abdicauit. Petilius de Gallis, Tyburtibusq; ge-
minum triumphum egit. Fabio ſatis uiſum, ut ouans
urbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tybur=
tes: ubi enim eum ſecum acie conflixiſſe? ſpeculato-
res paucos fugæ, trepidationisq; Gallorum extra por
tas egreſſos, poſtquam in ſe quoque fieri impetum ui-
derint, & ſine diſcrimine obuios cædi: receptiſſe ſe
in urbem. eam rem triumpho dignam uiſam Ro-
manis. ne nimis mirum, magnumq; cenſerent. tu=
multum exciere in hoſtium portis, maiorem ipſos tre
pidationem ante mœnia ſua uiſuros. Itaq; inſequen
ti anno M. Pompilio Lenate, Cn. Manlio C O S S.
primo ſilentio noctis ab Tybure agmine infeſto pro=
fecti ad urbem Romam uenerunt. terrorē repente ex
ſomno excitatis ſubita res, & nocturnus pauor præ=
buit, ad hoc multorum inſcitia qui, aut unde hoſtes
aduenisſent. conclamatum tamen celeriter ad arma
eſt: & portæ ſtationibus, muriq; præſidijs firma-
ti. & ubi prima lux mediocrem multitudinem an=
te mœnia, neque alium quàm Tyburtem hoſtem o=
ſtendit: duabus portis egreſſi COSS. utrinque aciem

subeuntium iam muros aggrediuntur. apparuitq; occasióe magis, quàm uirtute fretos uenisse: adeo uix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat: orientemq; iam seditionem inter patres, & plebem metu tã propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines romanos maxime quam ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellũ indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. gallici quoq; belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res romana esset: leuius fuit, quod Gallos mox Præneste uenisse, atq; inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit. consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerũt. Lentius id aliquantum bellum, quàm parti utriq; placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma, ac dimicationem aliquantum gallicam ferociã uinceret. dictatori neutiq; placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem: quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem:

ad hoc ijs animis, corporibusq;, quorum omnis in im-
petu uis esset: parua eadem laguesceret mora. His con
silijs dictator bellum trahebat: grauemq; edixerat
pœnam, siquis iniussus in hostem pugnasset. milites
ægre id patientes primo in stationibus, uigilijsq; inter
se dictatorem sermonibus carpere: interdum patres
communiter icrepare, quod non iussissent per COSS.
geri bellum. electum esse eximium imperatorē, uni
cum ducem: qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturā
in sinum uictoriam censeat. eadem deinde hæc inter
diu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu im
peratoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros:
immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis mo
do fremere, sed iam in principijs, ac prætorio in unū
sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem
crescere turba: & uociferari ex omnibus locis ut ex-
templo ad dictatorem iretur: uerba pro exercitu fa-
ceret Ser. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septi-
163. mum primum pilum iam Tullius ducebat: neq; erat
in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir
factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tri-
bunal pergit. mirantiq; Sulpitio non turbam magis
quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientissi
mum militem, Scilicet dictator inquit condemnatum
se, uniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè
ignominiæ causa destitutum sine armis, orauit me ut
suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco
cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci
nobis possent: tamen hoc à te impetrari æquum cen-
serem: ut nos uirtute culpam nostram corrigere, &

abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiã ad Alliam fusæ legiones eandem, quam per pauorem amiserant, patriam profectæ postea ab Veijs uirtute recuperauere. nobis deûm benignitate, felicitate tua, populiq; Romani & res, & gloria est integra: quã quam de gloria uix dicere ausim: si nos et hostes haud secus q̃ fœminas abditos intra uallum omnibus contu melijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius q̃ expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorum ac debilium du cem iudicatres esse. quid enim aliud esse causæ creda- mus? cur ueteranus dux fortissimus bello compressis, quod aiunt, manibus sedes? utcunque enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quàm nos de tua uerius est. Sin autem non tuũ istuc, sed publicũ est consilium: & consensus aliquis patrum, non gal licum bellum nos ab urbe, à penatibus nostris ablega tos tenet: quæso ut quæ dicam, non à militibus im- peratori dicta censeas: sed à plebe patribus: quæ si- cut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habiturã di cat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non ser- uos uestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis di- gnum sit pugnaturos: si nihil armis opus sit, otiũ Ro mæ potius q̃ in castris acturos. hæc dicta sint patri- bus. Te imperator milites tui oramus ut nobis pugnã di copiã facias: tum uincere cupimus: tum duce te uin cere: tibi lauream insignem deferre: tecum triũphan- tes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis optimi

maximi templum gratantes, ouantesq; adire. Oratio
nem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq;
ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabãt.
Dictator quanq̃ rem bonam exemplo haud probabili
actam cernebat: censebat tñ facturum quod milites
uellent: se recepit: Tulliumq; secreto, quæ nam hæc
res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius ma-
gnopere à dictatore petere ne se oblitum disciplinæ
militaris, ne sui, ne'ue imperatoriæ maiestatis crede-
ret: multitudini concitatæ, quæ fermè authoribus si-
milis esset, nõ subtraxisse se ducem: ne quis alius, qua
lem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se q̃
dem nihil non arbitrio imperatoris acturum. Illi
quoq; tamen uidendũ magnopere esse ut exercitum in
potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos
animos ipsos sibi locum, ac tempus pugnandi sumptu
ros, si ab imperatore non detur. Dũ hæc loquuntur,
iumenta forte pascentia extra uallum Gallo abigenti
duo milites romani ademerunt. in eos saxa coniecta à
Gallis: deinde ab romana statione clamor ortus: ac
procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio
res erant: ni celeriter direptum certamen per centurio
nes esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictato
rem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in po
sterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamẽ,
ut qui magis animis, quàm uiribus fretus ad certamẽ
descenderet, omnia circũspicere, atq; agitare cœpit: ut
arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo
rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri, atq;
externi imperatores, nostra quoque quidam æta-

te usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binis'q; tantũ centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit: his ferè mille effe-ctis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet: neque inde ante moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt: & ipsi certaminis auidi in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset: Sex. Tullium nomine increpans, rogitans'q; sicine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara uoce uocare ad prælium: & ire armatum ante prima signa. ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labantem una parte uidit aciem: signa in læuum cornu confert, quò turbã hostium congregari cernebat: & ijs, qui in monte erãt, signum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; no-

nus clamor ortus: & tendere obliquo monte ad castra Gallorum uisi sunt: tum metu ne excluderentur, omissa pugna est: cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitũ, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis: ad montes syluasq; uertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorum, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum præliũ fuit. Nec alius post M. Furium, q̃ C. Sulpitius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex gallicis spolijs satis magnũ pondus saxo quadrato septum in capitolio sacrauit. Eodem anno & à COSS. uario euentu bellatum. nã Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute, atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quàm quod CCC. VII. milites Romanos captos Tarquinienses immolauerunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio romani agri: quam Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pontina, & Publicia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus tum primum ad populum latum est: eaq; rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas, & conciliabula obire soliti erant: compressam credebant. Haud æque patribus læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio COSS. de unciario fœnore à M. Duilio, L.

Menenio tribunus plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq; Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq; hostes exorti duplici crimine: quod cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat: & eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum est: repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum priuernatem, integrum pace longinqua induxit: militemq; præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam: quod nihil in publicum secernendo augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris prmunitis consedissent: uocatis ad concionem militibus, castra nunc inquit uobis hostium, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in aciē operam nauaturos: nec prædæ magis, quàm pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsiq;, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat. aspice imperator inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tullium antesignani omnes: primoq; impetu auertêre hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero COS. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario additum es-

ſet, authores fuerunt. cæterum tribuni plebis nõ tam lege q̃ exemplo moti, nequis poſtea populum ſe uocaret, capite ſanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in conſulis uerba, quamuis pernicioſum populo, ſi id liceret, fieri poſſe. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate ſua lege decem millibus æris eſt damnatus: quod mille iugerum agri cum filio poſſideret: emancipandoq; filium fraudem legi feciſſet. prohibitum deinceps per tribunos plebis leges in caſtris ferri. Noui COSS. inde M. Fabius Ambuſtus II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere, facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas geſſit: qui hoſte in urbem compulſo agros uaſtauit. Faliſci, Tarquinienſesq; alterum COS. prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quod ſacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq; prælatis inceſſu furiali militem romanum inſueta turbauerunt ſpecie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis ſuis trepido agmine inciderunt. deinde ubi COS. legatiq;, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabantq;: uertit animos repente pudor: & in ea ipſa, quæ fugerant, uelut cæci ruebant: diſcuſſo itaque uano apparatu hoſtium cum in ipſos armatos ſe intuliſſent, auerterunt totam aciem: caſtriſq; etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hoſtium, tum ſuum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Etruſcum: & Tarquinienſibus, Faliſcisq; ducibus ad Salinas perueniunt. aduerſus eum terrorem dictator C.

Martius Rutilius primus de plebe dictus magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id uero patribus indignum uideri, etiam dictaturam in promiscuo esse: omniq; ope impediebant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur'ue. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab urbe utraque parte Tyberis ratibus exercitu quocunq; fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palantesq; oppressit: castra quoq; nec opinato aggressus cepit. et VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut agro romano fugatis, sine authoritate patrũ populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per Popilium COS. comitia consularia haberi uolebant: & alter COS. Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemilius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quod duo patricij COSS. creabantur: intercedentibusq; tribunis interrex Fabius aiebat in XII. tabulis legem esse, ut quodcunq; postremum populus iussisset, id ius ratumq; esset: iussum populi, & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrent comitia ualuissent: duo patricij COSS. creati sunt C. Sulpitius Potitus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quàm urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij COSS. ambo ex in

terregno magistratum iniere C. Sulpitius Potitus tertium, M. Valerius Publicola. Empulium eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum COSS. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoq; sunt uastati agri ab Sulpitio COS. quò Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen COSS. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum uirtutis dicebant esse, ut accepissent duo patricij consulatum: ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum esset, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendū totum: quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se uiuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi non possint? uel reges, uel decemuiros, uel siquod tristius sit, imperij nomen, patiendū esse potius, quàm ambos patricios COSS. uideant: nec inuicem pareatur, atq; imperetur: sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natā, quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset: multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo uicta perseuerantia COSS. plebes. eò dolor erupit: ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumq; non campum iam solum, sed etiam urbē captam atq; oppressam regno patriciorū, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi per infre-

quentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati con sules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quin- 261
tio M. Popilium COS. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Sassula ex his urbs capta. cæteraq; oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti nobilissimus quisq;, qui Romam mitteretur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæsi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ ut Samnites quoq; amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu respósum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi romanæ. nam etsi unciario fœnore facto leuata usura erat: sorte ipsa obrue- 283
bantur inopes: nexumq; inibant. eo nec patricios am- 284
bos COSS. nec comitiorum curam, publica'ue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterq; apud patricios manet. COSS. creati C. Sulpitius Potitus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos conuertêre, nuntiantes exerci-

tum conscriptum, armatumq; iam suis finibus immi-
nere: inde populabundos in agrum romanum uentu
ros esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam
rem esse: utroq; legiones scribi: consulesq; sortiri prouin
cias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in he-
truscum bellum: postquam literis Sulpitij consulis, cui
Tarquinij prouincia euenerat: cognitum est depopula
tum agrum circa romanas salinas: prædæq; partem
in Cæritum fines auectam: & haud dubie iuuentu
tem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq; Valeriũ
COS. Volscis oppositum, castraq; ad finem Thuscu-
lanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem
dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is cũ
sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixis-
set, consulari exercitu contentus ex authoritate patrũ,
ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum pri
mum Cærites tanquam in uerbis hostium uis maior
ad bellum significandum, quàm in suis factis, qui per
populationem Romanos lacessierant, esset: uerus bel-
li terror inuasit: & quàm non suarum uirium ea di
micatio esset, cernebant, pœnitebatq; populationis: &
Tarquinienses execrabantur defectionis authores: nec
arma, aut bellum quisquam apparare, sed pro se quis
que legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueni-
am. Legati senatum cum adissent, ab senatu reie-
cti ad populum deos rogauerunt, quorum sacra bel
lo gallico accepta rite procurassent: ut Romanos flo-
rentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus af-
flictis quondam populi Romani cepisset: conuersiq;
ad delubra Vestæ hospitium flaminum, uestaliumq;

ab se caste, ac religiose cultum inuocabant. ea ne meritos crederet quisquam hostes repente sine causa factos? aut siquid hostiliter fecissent, consilio id magis, quàm furore lapsos fecisse? ut sua uetera beneficia locata præsertim apud tam gratos nouis corrumperent maleficijs? florentemq́; populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cœpissent? ne appellarent consilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. transeuntes agmine infesto ꝑ agrum suum Tarquinienses cum præter uiã nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculum romanorum sacrorum, intactum, inuiolatumq́; crimine belli hospitio Vestalium, cultisq́; dijs darent. Mouit populū non tam causa præsens, quàm uetus meritum: ut maleficij, quàm beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæriti data: induciasq́; in centū annos factas in senatus consulto referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusq́; Romam reductis, reliquum anni muris, turribusq́; reficiendis consumptum: & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit: tribunis negantibus passuros comitia haberi, nisi secundum liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è rep.

consulatum, quàm promiscuum patribus, ac plebi fiere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent: ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæq; priuatæ in certaminibus publicis erumpebant. quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem licinìam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus à plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis, noui COSS. fœnebrem quoq; rem, quæ distinere unanimos uidebatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam uerterunt, quinque uiris creatis, quos mensarios ab dispēsatione pecuniæ appellarunt. ij meriti æquitate, curáq; sunt, ut per omniū annalium monimenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duillius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemilius: qui rem difficillimā tractatu, & plerunq; parti utriq;, semper certe alteri grauem, tum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quàm facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit: ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit: ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusq; exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cum coniurasse duodecim populos fama es-

ſet: dictatorem dici coëgit. dictus in caſtris (eo enim ad COSS. miſſum ſenatus conſultum eſt) C. Iulius: cui magiſter equitum adiectus L. Aemilius. Cæterũ foris tranquilla omnia fuere. tentatum domi per dictatorem ut ambo patricij COSS. crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, et M. Fabius interpoſiti obtinuere, quod dictator fruſtra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij COSS. crearentur. creati ipſe C. Sulpitius Potitus, qui prior interregno abijt: & T. Quintius Penus. quidam Ceſonem alij cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliſcum Quintius, Sulpitius Tarquinieñſe, nuſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis, quàm cũ hominibus urendo, populandoq; geſſerunt bella. cuius lentæ tabis ſenio uicta utriuſq; pertinacia populi eſt: ut primum à COSS. deinde permiſſu eorum ab ſenatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita poſita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies eſſet: quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos: cenſum agi placuit. cæterũ cum cenſoribus creãdis indicta comitia eſſent: profeſſus ſe petere cenſuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit: quod uidebatur quidem tempore alieno feciſſe: quia ambo tum forte patricij COSS. erant: qui rationem eius ſe habituros negabant. ſed & ipſe conſtantia iceptum obtinuit: & tribuni omni ui recuperando ius conſularibus comitijs amiſſum adiuuerunt. & tum ipſius uiri

maiestas nullius honoris fastigium non æquabat: tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam: censuram quoq; in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit Marcum Fabium nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. magister equitum dictatori additus Quintus Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quàm censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe COS. à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium COS. fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro latino castra posuisse nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicato gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. is impigre exercitu scripto cum omnes extra portam capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset: signáq; eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: author patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipublicæ esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq; ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit: uallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam cum procul uisis Romanorũ signis ut extemplo præliũ initura explicuisset aciem: postquam neq; in æquum dimitti agmen uidit: et tum

Lenas.

loci altitudine, tum uallo etiam ītegi Romanos: perculsos pauore rati, simul opportuniores, quod intenti tū maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum: (triarij erant qui muniebant) & ab hastatis, principibusq;, qui pro munitoribus intenti, armatiq; steterunt: prælium initū. præter uirtutem locus quoq; superior adiuuit: ut pila omnia, hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent: sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cum cursu penè in aduersum subissent, primo incerti restitere: deinde cum ipsa cunctatio et in his animos minuisset, & auxisset hosti: impulsi retro ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, q̃ ferro necati. Necdū certa Romanis uictoria erat: alia in campum digressis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus: & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat: & quod COS. dum inter primores īcautus agitat, læuo humero matari propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq; omissa cunctando uictoria erat: cum COS. uulnere alligato reuectus ad prima signa, quid stas miles inquit? non cum latino, sabinoq; hoste res est: quem uictum armis socium ex hoste facias. in belluas strinximus ferrum: hauriendus, aut dandus est sanguis. propulistis à castris: supina

ualle præcipites egistis: stratis corporibus hostium superstatis? complete eadē strage campos, qua montes replestis. nolite spectare, dum stantes uos fugiant. inferenda sunt signa: & uadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent: uertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, q͡a & uulnus degrauabat: et subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat: à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, uictorē exercitum, opulentumq; gallicis spolijs Romam reduxit. moram triūpho uulnus COS. attulit. eademq; causa dictatoris desyderium senatui fecit: ut esset q͡ ægris COSS. comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus addito magistro equitum P. Cornelio Scipione reddidit patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus COS. collegam Ap. Claudium Crassum dixit. Prius quàm inirent noui COSS. magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: musitantesq; inter se rogitabant num quem plebeij cōsulis pœniteret? simul dictatorem increpabant: qui licinia legis spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate, quàm publica inuidia fœdiorem cepisset: ut se ipse COS. dictator crearet. Annus hic multis, ua

rÿsq; motibus fuit insignis. Galli ex albanis monti=
bus, quia hyemis uim pati nequiuerant: per campos,
maritimáq; loca uagi populabantur. Mare infestum
classibus Græcorum erat, oráq; litoris antiatis, lau-
rensq; tractus, & Tyberis hostia: ut prædones mari
timi cum terrestribus congressi ancipiti semel prælio
decertarent: dubíjq; discesserint in castra Galli, Græ
ci retro ad naues, uictos se, an uictores putarent. Inter
hos maximus longe extitit terror: concilia populorum
Latinorum ad lucum ferentinæ habita: responsúmq;
haud ambiguum imperantibus milites Romanis da-
tum: absisterent imperare ijs, quorum auxilio ege-
rent. Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alie=
no imperio laturos arma. Inter duo simul bella exter
na defectione etiam sociorum senatus anxius cum cer-
neret metu tenendos, quos fides non tenuisset: extende
re omnes imperij uires consules delectu habendo ius=
sit. ciuili quippe standum exercitu esse, quando socia-
lis coetus desereret. Vndiq; non urbana tantum, sed
etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicun
tur quaternum millium & ducentorum peditum, eq-
túmq; trecentorũ. quem nunc nouum exercitum siqua
externa uis ingruat: hæ uires populi Romani, quas
uix terrarum capit orbis, contractæ in unũ haud faci
le efficiant. adeo in quæ laboramus sola, creuimus, di
uitias, luxuriámq;. Inter cætera tristia eius anni con=
sul alter Appius Claudius in ipso belli apparatu mo-
ritur. redierántq; res ad Camillum: cui unico consu=
li uel ob aliam dignationem haud subijciendam di-
ctaturæ, uel ob omen faustum ad gallicum tumul-

tum cognominis dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi præpositis, octo cum Lucio Pinario prætore diuisis memor paternæ uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosq; arcere litoribus iussit. & cum in agrum pontinum descendisset, quia neq; in campis congredi nulla cogente re uolebat: & prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. ubi cum stationibus quieti tempus tererent: Gallus processit magnitudine atq; armis insignis, quatiẽsq; scutum hastæ cum silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis, q se cum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum adolescens: qui haud idigniorem eo decore se, quàm T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorũ factum. nãq; conferenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit in hostem uersus. quod primo ut augurium cœlo missum lætus accepit tribunus. precatus deinde si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset, uolẽs, propitiusq; adesset. dictu mirabile. tenuit non solum ales captam semel sedem: sed quotiescunq; certamen initum est, leuans se alis os, oculosq; hostis rostro & unguibus appetit: donec territum prodigij talis uisu, oculisq; simul, ac mente turbatum Valerius obtruncat. coruus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrinq; stationes fuere. postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœ-

pitis: nec Galli se statione tenuerunt: & Romanorum cursus ad uictorem etiam otior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus utrinq; effusis res geritur. Camillus laetum militem uictoria tribuni, laetum tam praesentibus ac secundis dijs ire in praelium iubet. ostentansq; insignem spolijs tribunum, hunc imitare miles aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij, hominesq; illi affuere pugnae: depugnatumq; haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, utraq; acies animis perceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox praeliũ fuit: alia multitudo prius quàm ad coniectum teli ueniret terga uertit. primo per Volscos, falernumq; agrum dissipati sunt: inde Apuliam, ac mare inferũ petierunt. Cósul concione aduocata laudatum tribunum decem bobus, aureaq; corona donat: ipse iussus ab senatu bellũ maritimum curare, cum praetore iunxit castra. ibi, qa res trahi segnitia Graecorum non committentium se in aciem uidebantur: dictatorem comitiorũ causa T. Manlium Torquatum ex authoritate senatus dixit. dictator magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto, consularia comitia habuit: aemulumq; decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi treis & uiginti natum annos COS. renuntiauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. COS. futurus datus est. Cum Graecis à Camillo nulla memorabilis ge-

sta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo cum litoribus arcerentur: aqua etiam præter alia necessaria usui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusq; gentis classis fuerit, nihil certi est. maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nã ulterior Græcia ea tempestate intestino fessa bello iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis cum & foris pax, & domi concordia ordinum otium esset: ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatem adorta coëgit senatum imperare duumuiris ut libros sibyllinos inspicerent: eorumq; monitu lectisternium fuit. Eodẽ anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta: restitutaq; urbs, quam Latini diruerant: & cum Carthaginensibus legatis Romæ foedus ictum: cum amicitiam & societatem petentes uenissent. Idem otium domi forisq; mansit T. Manlio Torquato ~~secundum,~~ C. Plautio COSS. semunciarium tantum ex unciario foenus factum: & in pensiones æquas triennij, ita ut quarta præsens esset: solutio æris alieni dispensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. leuatæ maxime res: quia tributo ac delectu super sessum. Tertio anno post Satricum restitutũ à Volscis M. Valerius Coruinus secundum consul cum C. Petilio factus, cum ex Latio nuntiatũ esset legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandũ bellum, prius quàm plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus ad Satricum exercitu infesto pergit. quo cum Antiates, alijq; Volsci præparatis iam ante, si qd ab Roma moueretur, copijs occurrissent: nulla mora

inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum, quàm ad bellandum gens certamine uicti fuga effusa Satrica mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur urbs: ad quatuor millia præter multitudinem imbellem sese dedidere. oppidum dirutum, atq; incensum: ab æde tantum ma- 218
tris Matutæ abstinuere ignem. præda omnis militi data: extra prædam quatuor millia deditorum habita: eos uinctos consul ante currum triumphans egit: uenditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorũ fuisse scribant. id magis uerisimile est, quàm deditos uenisse. Hos COSS. secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum deinde bellum ab repentina populatione cœptum. metuq; ne id factũ populi unius consilium omnis nominis Latini esset: dictator uelut aduersus armatum iam Latium L. Furius creatus magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto delectus sine uacationibus habitus esset: legiones quantum maturari potuit in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quàm hostium animi inuenti. prima itaq; acie debellatum est. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant: & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoq; opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationẽ ædem Iunoni Monetæ uouit. cuius damnatus uoti cũ uictor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitudine

populi Romani faciendam creari iussit. locus in arce 317 destinatus: quæ area ædiũ M. Manlij Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus incautos adorti ceperunt. Anno postquã uota erat, ædes Monetæ dedicatur C. Martio Rutilio III. T. Manlio Torquato II. COSS. Prodigium extemplo dedicationem secutum simile uetusto montis albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit: & nox interdiu uisa intendi. librisq; inspectis cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorẽ feriarum constituendarum causa dici. dictus P. Valerius Publicola: magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. nõ tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoq; ijs, quo quisq; die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta: quibus ab ædilibus dictæ dies essent, traduntur. Et res haud ulla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. ex interregno, ut id actum uideri posset, ambo patricij COSS. creati sunt, M. Valerius Coruinus tertium, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, et longinquitate uel regionum, uel temporũ spatio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo anno aduersus Samnites gentem opibus, armisq; ualidam mota arma. Samnitium bellum ancipiti marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum uentum: ut in hanc magnitudinem, quæ uix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cũ societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus uenit: nõ

orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterant, cum intulissent: coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad praesidium sociorum, quàm uires cum attulissent: fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro in se deinde molem omnem belli uerterunt. nãq; Samnites omissis Sidicinis ipsam arcem finitimorũ Campanos adorti: unde aeque facilis uictoria, praedae, atq; gloriae plus esset. Tifata immunentes Capuae colles cũ praesidio firmo occupassent: descendunt inde quadrato agmine in planiciem, quae Capuam, Tifataq; interiacet ibi rursus acie dimicatum. aduersoq; praelio Cãpani intra moenia compulsi, cum robore iuuentutis suae occiso nulla propinqua spes esset: coacti sunt ab Romanis petere auxilium, legati introducti in senatum maxime in hanc sententiam locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos patres conscripti misit amicitiam in perpetuum, auxilium praesens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut coepta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tunc enim ut qui ex aequo nõn uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij uobis minus essemus. nunc misericordia uestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi beneficium quoq; acceptum colamus oportet: ne ingrati, atq; omni ope diuina, humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule quod Samnites priores amici, socijq; uobis facti sunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed ut uetustate & gradu hono

ris nos præstent. neq; enim fœdere Samnitiũ nequa noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidẽ apud uos semper satis iusta causa amicitiæ, uelle eum uobis amicum esse, qui uos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo præter q̃ uobis cedentes haud parua (ut arbitror) accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Eqs, Volscis'q; æternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: et quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos uos'q; sunt: quod propediem futurum spondet & uirtus, & fortuna uestra: continens imperium usque ad nos habebitis. Acerbum & miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est patres conscripti, ut aut amicorum, aut inimicorũ Campani simus. si defenditis, uestri, si deseritis, Samnitiũ erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnem uestris, an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Romani uestram misericordiam, uestrũq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maxime, q eam implorantibus alijs auxilium dum supra uires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerunt. quanquam pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis: cum uideremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent sibi oblatam esse causam, oppugna

tum nos ueniunt. an si ultio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quod semel in Sidiano agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cædere? quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere nō potuerit? adde huc populationem agrorum, prædas hominum atq; pecudum actas, incendia uillarum ac ruinas: omnia ferro igniq; uastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est. ea ad oppugnandam Capuá rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere uolunt. Sed uos potius Romani beneficio uestro occupate eam, quàm illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populú: sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidem arbitror uobis opus fore. usq; ad nos contemptus Samnitium peruenit: supra non ascendit. itaque umbra uestri auxilij Romani tegi possumus, quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager campanus: uobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga uos, fideq; superet. Annuite patres conscripti nutum, numenq; uestrum inuictum Campanis: & iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorum, & lachrymarum plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatum, populumq; Campanum, coniuges, liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinem ad

portas uiam hinc ferentem, prospectantes certum habeo, quid illis nos. P. C. solicitis, ac pēdentibus animis renuntiare iubeatis. alterum responsum salutem, uictoriam, lucem, ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atque amicis, aut nusquam ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cum consultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimáq; Italiæ, uberrimus ager, Mariq; propinquus ad uarietates annonæ horreum populi Romani fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. responditq; ita ex authoritate senatus consul. Auxilio uos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscum amicitiam institui par est, ne qua uetustior amicitia, ac societas uioletur. Sānites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaque arma deos prius quàm homines uiolatura aduersus Samnites uobis negamus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atque amicos precatum mittemus ne qua uis uobis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) quandoquidem inquit nostra tueri aduersus uim, atque iniuriam iusta ui non uultis: uestra certe defendetis. itaque populum Campanum, urbemq; Capuam, agros, delubra deûm, humanáq; omnia in uestram P. C. populiq; Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij uestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes pleni lachrymarum in uestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres uice fortunarum humanarum, si ille præpotens populus luxuria potentiáq; clarus, à quo pauloante auxiliū fini

timi petissent: adeo infractos gereret animos, ut se ipse, suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi uisa deditos non prodi: neq; factūrū æqua populum Samnitium censebant, si agrum urbemq; per deditionem factam populi Romani oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memoris, deditionem postremo factam Samnitibus exponerent: peterent pro societate, amicitiaq; ut dediticijs suis parcerent: neq; in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarent Samnitibus populi Romani, senatusq; uerbis ut Capua urbe, campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitiū adeo est ferociter responsum, ut non solum gesturos se esse diceret id bellum: sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis præfectos cohortium uocarent: ijsq; clara uoce imperarent ut prædatum in agrum campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloq;, quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt ut primo quoq; tempore de ea re ad populum ferretur. iussuq; populi COSS. ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius i Campaniā, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurū, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Campanos stimulabat

gra tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accer-
senda aduersus se auxilia. Vt uero castra romana ui
derunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere: af
firmare eadem fortuna Romanum Campano laturũ
opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leui
bus certaminibus tentandi hostis causa, haud ita mul-
tos moratus dies signum pugnæ proposuit, paucis suos
adhortatus. Ne nouum bellum eos, nouusq; hostis ter
reret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, ma
gis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidici-
norum, Campanorumq; cladibus Samnitium æsti-
marent uirtutem: qualescunq; inter se certauerint,
necesse fuisse alteram partem uinci. Campanos quidẽ
haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus molli
tiaq; sua, quàm ui hostium uictos esse. Quid autem
esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium ad-
uersus tot decora populi Romani: qui triumphos pe-
nè plures, q̃ annos ab urbe cõdita numeret? qui o-
mnia circa se, Sabinos, Hetruriã, Latinos, Hernicos,
Equos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui
Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fu
ga compulerit? Cum gloria belli, ac uirtute sua quẽq;
fretos ire in aciem debere: tum etiam intueri cuius du
ctu, auspicioq; ineunda pugna sit: utrum qui audiẽ
dus duntaxat magnificus adhortator sit uerbis tan
tum ferox, operum militarium expers: an qui et ipse
tela tractare, procedere ante signa, uersari media in
mole pugnæ sciat. Facta mea, non dicta uos milites
inquit, sequi uolo: nec disciplinam modo, sed exem
plum etiam à me petere. Non factionibus modo, nec

per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamq; laudem peperi. Fuit cum hoc dici poterat. patricius enim eras, & a liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem habuit: nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis ut ante, sed uirtutis est præmium. Proinde summum quodq; spectate milites decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem romanam militiæ domiq;, priuatus, in magistratibus, paruis magnisq;, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo, atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias militi familiarior dux fuit: omnia inter infimos militum haud grauate munia obeundo: in ludo præterea militari cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere, ac uinci uultu eodem: nec quenquam aspernari parem, qui se offerret, factis, benignus pro re dictis, haud minus libertatis alienæ, quam suæ dignitatis memor: &, quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdem gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. præliũ, ut quod maxime unquã pari spe, utrinq; æquis uiribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies ge-

minata uictoria. Romanis contra, quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna iudicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerũt, ut aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem injiciendam ratus, quando ui pelli non poterant, equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicquam tumultuãtes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uiam: reuectus ad antesignanos legionum cum desiluisset ex Equo, nostrum inquit peditum illud milites est opus: agite dum, ut me uideritis quacunq; incessero in aciem hostium ferro uiam facientem: sic pro se quisq; obuios sternite. illa nũc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat: cum equites consulis iussu discurrunt in cornua: legionibusq; in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtrũcat. hoc spectaculo accensi dextra læuaq; ante se quisq; memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites: quanquam plura accipiunt quàm inferunt uulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. adeo morte sola uinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassitudine uires sentirent: & diei haud multum superesse: accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedẽ, atq; inclinari rem in fugam apparuit. tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi: ni nox uictoriam magis, quàm

prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquã cum pertinaciore hoste conflictum: & Samnites, cũ quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam: oculos sibi Romanorum ardere uisos aiebant: uesanosq; uultus, & furentia ora: inde plus q̃ ex alia ulla re terroris ortum. quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur: quò se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudiũ magna prope clade in Samnio fœdatum est. nã ab Satricula profectus Cornelius COS. exercitum incaute in saltum caua ualle peruium, circaq; insessum ab hoste induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentem capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in uallem infimam dimitteret agmen: P. Decius tribunus militum conspicit unum editum in saltu collem imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaq; consuli territo animi, uidesne tu inquit A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei, salutisq; nostræ: si eam, quam cæca reliquere Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus quàm unius legionis principes hastatos dederis: cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq;, & exercitum serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à consule accepto præsidio uadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est uisus, quã

loco,

loco, quem petebat, appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis cum omnium in se uertisset oculos: & spatiũ consuli dedit ad seducendũ agmen in æquiorem locum: & ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc, illucq; signa uertunt: utriusq; rei omissa occasione neq; consequi consulem, nisi per eandem uallem, in qua paulo ante subiectum eũ telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. sed cum ira in hos magis qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collem armatis uolunt, ut à consule Decium intercludant: nunc uiam patefacere, ut digressos in uallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collem ex superiori loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit quod nec pugnam inirent: nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se, uallóq; circundarent. Tum centurionibus ad se uocatis, quænam illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis, Campanísq; uictoriam pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cum iam circundati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus, si diutius hic moremur, quàm commodũ sit agitédum, ite mecum: ut dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant, qua pateant hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium habitu mili-

tum ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ bucinæ datum signum esset, armati cum silentio ad se conuenirēt. Quo ubi sicut edictum erat, taciti conuenerunt: hoc silentium milites inquit, omisso militari assensu in me audiendo seruandum est. ubi sententiam meam uobis peregero: tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis: uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uos metipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit. hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non ante uiderit, quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipsi millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum cum diei tantum superesset, uallo circundederit. quem uidentem, ac uigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: imo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego uobis magis necessitatis uestræ index, quàm consilij author sim. neq; enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cum præter arma & animos armorum memores nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit, si plus, quàm uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus erumpe

re hinc, atque abire. id aut interdiu, aut nocte fa-
ciamus oportet. Ecce autem aliud minus dubium. quip
pe si lux expectetur: quæ spes est non uallo perpetuo,
fossáq; nos septurum hostem? qui nunc corporibus su
is subiectis undiq; cinxerit ut uidetis collem. atqui si
nox opportuna est eruptioni, sicut est: hæc profecto
noctis aptissima hora est. signo secundæ uigiliæ con-
uenistis: quod tempus mortales somno altissimo pre-
mit. per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos
fallentes, uel sentientibus clamore subito pauorem in
iecturi. me modo sequimini: quem secuti estis. ego ean-
dem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc
salutaria uidentur, agite'dum, in dextram partem
pedibus transite. Omnes transierunt: uadentémq;
per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam
euaserant media castra: cum superscandens uigilum
strata somno corpora miles offenso scuto præbuit so-
nitum. quo excitatus uigil cum proximum mouis-
set: erectiq; alios concitarent, ignari ciues, an hostes
essent: præsidium erumperet, an consul castra cepis
set: Decius, ~~quem~~ non fallerent, clamorem tollere ius cui
sis militibus torpidos somno, insuper pauore exanimat:
quo præpediti nec arma impigre capere, nec obsiste-
re, nec insequi poterant. Inter trepidationem, tumul
tumq; Samnitium præsidium Romanum obuijs cu-
stodibus cæsis ad castra consulis peruadit. Aliquan-
tum supererat noctis: iamq; in tuto uidebantur esse:
cum Decius, macti uirtute inquit milites Romani este.
uestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus fe-
rent. sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac

die opus est: nec uos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucē quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmisso nuntio ad consulem in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent: pro se quisq; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos, uniuersosq; seruatores suos uocant: dijs laudes, gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum est, consul classico ad concionem conuocat. orsusq; meritas Decij laudes interfante ipso Decio distulit concionem. qui author omnia post habendi dum occasio in manibus esset, perpulit consulem ut hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum uagari. Iussæ legiones arma capere, egressæq; castris cum per exploratores notior iam saltus esset, uia patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improuiso adortæ, cum palati passim Samnitium milites, pleriq; inermes nec coire in unū, nec arma capere, nec recipere intra uallū se possent: pauētem primum intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. pfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quenq; præsidijs. ita magna pars absenti cessit: quos intra uallum egerat pauor. Fuere autem ad XXX millia omnes cæsi: castra

direpta. Ita rebus gestis consul aduocata concione P. Decij non cœptas solum ante, sed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioq; uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant: duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem clamore donum approbantes Decio imponunt: altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit: centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant: ijsdem militibus legiones libras farris, & sextarios uini contulerunt: omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem indicem omnium assensus gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus omni robore iuuẽtutis domo accito certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum ualido præsidio raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus præter equos cæterorum iumentorum, calonumq; turba abesset: castris cepit. Samnitium exercitus uelut haud ulla mora pugnæ futura esset, aciem instruit: deinde postquam nemo obuius ibat: infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militem in uallo uidit: missiq; ab omni parte exploratum quàm in exiguũ

orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostiũ colligentes retulerunt fremere omnis acies: complẽdas esse fossas, scindendumq; uallum, & in castra irrumpendum. transactumq; ea temeritate bellum foret: ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, & tum certaminis mora haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit dum inclusus paueret hostis, frumentatum per agros militem duci: interimq; & Romano, qui ~~expeditus~~ quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset: defutura omnia. Consul palatos per agros cum uidisset hostes, stationes infrequentes relictas: paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset: pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis uallóq; cæsis, signa captiua in unum locum conferri iussit. relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis ut donec ipse reuertisset, præda abstinerent. profectus agmine instructo, cum præmissus eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, cædẽ ingentem fecit. nam neque quo signo coire inter se, neque utrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. tantumq; fugæ ac formidinis fuit, ut ad XL. millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad consulem deferrentur. Tũ in castra hostium reditum: ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Lati-

nos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginenses quoq; legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono: q̃ in capitolio in Iouis cælla poneretur. fuit pódo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, seque͂te Decio insigni cum laude donis'q; : cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nome͂, quàm consulum esset. Campanorum deinde, Suesanorum'q; auditæ legationes. precantibus datum ut præsidium eò in hyberna mitteretur: quo Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium uoluptatu͂ delinitos militum animos auertit à memoria patriæ: inibantur'q; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ: per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neq; immerito suum ipsorum exemplum in eos uersurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint: quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore, & sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse deditios suos illa fertilitate, atque amœnitate perfrui: se militando fessos in pestilenti atque arido circa urbem solo luctari? aut in urbe insidentem labem crescentis in diem fœnoris pati? Hæc agitata occultis có iurationibus, nec dum uulgata in omnes consilia inuenit nouus consul C. Martius Rutilius: cui Campania sorte prouincia euenerat, Quinto Seruilio collega ad urbem relicto. Itaq; cum omnia sicut gesta erant

per tribunos comperta & ætate haberet, & usu doctus: quippe qui iã quartum consul esset: dictatorq;, & censor fuisset: optimum ratus differendo spem, quã docunq; uellent consilij exequendi militarem impetum frustrare: rumorem dissipat in hisdem oppidis anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ urbes: manauerant'q; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites habebat: exercitum purgare missionibus turbulentorũ hominum instituit, alijs emerita dicendo stipendia esse, alios graues iam ætate esse, aut uiribus parum ualidos: quidam in commeatus mittebantur. Singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo et rebus suis hybernassent: per speciem militarium usuũ magna pars ablegati. quam multitudinẽ consul alter Romæ, prætor'q; alias ex alijs fingendo moras retinebat. & primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebant: postquam neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium, quàm qui in Campania hybernassent: præcipuæ'q; ex ijs seditionis authores mitti uiderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, impotens'q; & crudele consulum, ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors una cum haud procul Anxur esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac mon-

tes consedit ad excipiendos quos consul alijs atque alijs
(ut ante dictum est) causis mittebat. Iam ualida ad-
modum numero manus erat: nec quicquam ad iusti
exercitus formam, præter ducem deerat. incompositi
itaq; prædantes in agrum albanum perueniunt: et
sub iugo Albæ longæ castra uallo cingunt. perfecto in
de opere reliquum diei de imperatore sumendo senten
tijs decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. quẽ
autem ab domo posse acciri? quem patrum, aut plebis
esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat: aut cui ex
iniuria insanientis exercitus causa recte committatur?
Postero die cum eadem deliberatio teneret: ex præ
datoribus uagis quidam compertum attulerunt T.
Quintium in Thusculano agrum colere urbis, ho-
norumq; immemorem. Patriciæ hic uir gentis erat:
cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes
alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitã pro
cul ambitiõe, ac foro constituit. Nomine audito, extem
plo agnouere uirum: &, quod bene uerteret, acciri
iusserunt: sed parum spei erat uoluntate quicquã fa-
cturum: uim adhibere, ac metum placuit. Itaq; silẽ
tio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, in-
trassent: somno graui Quintium oppressum, nihil
medium, aut imperium atque honorem, aut ubi resta
ret, mortem ni sequeretur denuntiantes in castra per-
traxerunt. Imperator extemplo adueniens appella-
tus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miracu-
lo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo ma-
gis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis
infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc

appia est, perueniunt: issent'q; confestim ad urbem, ni uenire contra, exercitum, dictatorem'q; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum audissent, & magistrum equitum L. Aemilium Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est, arma signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: ultimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites utrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus oẽs charitate ciues, præcipue milites, et ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quàm ab suis silentiũ datum. Deos inquit immortales milites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniam'q; supplex poposci: ut mihi de uobis concordiæ partam gloriam, non uictoriam darent: satis fuit, eritq; unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est: quod deos immortales inter nuncupanda uota expoposci. eius me compotem uoti uos facere potestis, si meminisse uultis non uos in Samnio, nec in Volscis, sed in romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestræ esse: si hunc exercitum ciuium uestrorum: si me consulem uestrum: cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitium fudistis: bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites, cuius uos nobilitatem bñficijs erga uos, non iniurijs sensistis:

nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis senatus consulti author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in uos. Ac sicui gens, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus: id specimē mei dederam: ea ætate consulatum adeptus eram: ut potuerim treis et uiginti annos natus consul patribus quoque ferox eē, non solum plebi. Quod meum factum, dictum'ue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos, & patriæ meæ milites mitior, quàm in uos horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in uos ego. istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; uestri: non illi, qui in sacrum montē secesserunt: non hi, qui postea Auentinū insederunt. expectate dum uobis singulis, ut olim Coriolano matres, coniugesq; crinibus passis obuiæ ab urbe ueniant. tum Volscorū legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerūt: uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti quocunq; istic loco seu uolens, seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergum'q; ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam: nunc ad pacificandū bene, atq; honeste īter primos stabis: et colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, et ferte: quanq̄ uel iniquis standum potius, q̄ impias inter nos conferamus manus. T. Quitius plenus lachryma

rũ ad suos uersus, me quoq; inqt milites, siqs usus mei
est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non. n.
illa modo Volscus, aut Samnis, sed Romanus uerba
fecit, uester consul, uester imperator milites: cuius au
spicia pro uobis experti nolite aduersus uos uelle ex
periri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios
duces senatus habuit: qui maxime suis militibus pla
ceret: cui plurimum uos imperatori uestro credere-
tis, eum elegit. pacem etiam qui uincere possunt, uo-
lunt. quid nos uelle oportet? quin omissis ira et spe
fallacibus authoribus, nos ipsos, nostráq; omnia cogni
tæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cun-
ctis, T. Quintius ante signa progressus in potestate
dictatoris milites fore dixit. orauit ut causam mise-
rorum ciuium susciperet: susceptámq; eadẽ fide, qua
remp. administrare solitus esset, tueretur. sibi se priua
tim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia spẽ
habere: militibus cauendum, quod apud patres se-
mel plebi, iterum legionibus cautum sit: ne fraudi se
cessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum aĩum
habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus
authoribus patribus tulit ad populum in luco Petelli-
ni, ne cui militum fraudi secessio esset. orauit etiam bo
na uenia quirites, ne quis eam rem ioco, serióue cui-
quam exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata
est, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso uolente de
leretur: additúmq; legi, ne quis, ubi tribunus militum
fuisset, postea ordinum ductor esset. Sed id propter P.
Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alternis
propè annis & tribunus militum, & primus centu-

29 rio erat: quem nunc primipilum appellant. huic in
fensi milites erant: quod semper aduersatus nouis cõ
silijs fuisset: & ne particeps eorum esset, qui ab Lau
tulis fugissent. Itaq; cum hoc unum propter Saloniũ
ab senatu non impetraretur: tum Salonius obtesta-
tus patres conscriptos ne suum honorem pluris quàm
concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit ut id quoq;
ferretur. Aeque impotens postulatum fuit ut de stipen
dio equitum (merebant autem triplex ea tempestate)
æra demerentur: quod aduersati coniurationi fuissent.
Præter hæc inuenio apud quosdam L. Genutium
tribunum plebis tulisse ad populum ne fœnerare lice
ret. Item alijs plebiscitis cautum, nequis eundem ma
gistratum intra decem annos caperet: neu duos magi
stratus uno anno gereret: utiq; liceret consules am-
bos plebeios creari. quæ si omnia concessa sunt plebi,
apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Alijs
annalibus proditum est neq; dictatorem Valeriũ di-
ctum: sed per consulem omnem rem actam: neq; an
te quàm Romam ueniretur, sed Romæ eam multitu-
dinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec
in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte
impetum factum: eũq; à coniuratis comprehensum,
ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos lo
co munito consedisse: nec ab ducibus mentionem con-
cordiæ ortam: sed repente cum in aciem armati exer-
citus processissent, salutationem factam: & permi-
stos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymã
tes milites cœpisse: coactosq; COSS. cum uiderent a-
uersos à dimicatione militum animos: retulisse ad pa-

tres de concordia reconcilianda. adeo nihil præter q̃ seditionem fuisse: eamq; compositam inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, et susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit. & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam, atq; Setiam finitimas colonias romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER OCTAVVS.

IAM CONSVLES ERANT C. Plautius Secundũ, L. Aemilius Mamercus: cum Setini, Norbaniq; Romam nuntij defectionis Priuernatũ cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum allatum est. utrunq; bellum Plautio sorte uenit. prius ad Priuernum profectus extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidũ captum, redditumq; Priuernatibus, præsidio ualido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde uictor exercitus Satricum contra Antiates ductus: ibi magna utrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset: Romani nihil eo cer

tamine tum ambiguo fessi in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterãdum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, saucijs, ac parte impedimentorũ relicta, abierunt. Armorum magna uis tum inter cæsa corpora hostiũ, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se cõsul dixit: finesq; hostium usq; ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Aemilio ingresso ad sabellum agrum non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro, igniq; uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt: à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, belliq; ius aduersus Sidicinos petierunt: quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis ut Campani uenissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunq̃ amicos: qui nec ut Samnites in pace amicitiam, nec ut Campani auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Aemilius prætor senatum consuluisset: reddendumq; his fœdus patres censuissent: prætor Samnitibus respondit. Nec quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædiũ ceperit, amicitia de itegro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Sãniti populo pacis, belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Ro-

manus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto: quod pepigerat consul, ut tempus inducijs daret quoad legati redissent. Samnites copijs ijsdem, quibus usi aduersus romanum bellum fuerát: contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant maturæ hostium urbis potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres ut seram eam, ultimáq; tandem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. nec Campani quidem (adeo iniuriæ Samnitium q̃ beneficij Romanorũ memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus plus populationibus, quàm prælijs cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adijssent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi: precibus infimis petiere ut satis ducerent Romani uictoriam, quam Samnitibus ex campano, Sidicinóq; hoste eripuissent: ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos, Campanosq;, si sub ditionem populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerẽt, armis coercerent. Aduersus hæc responsum anceps datum: quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse: timebantq; ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse: qui non fœdere, sed per deditionem in fidẽ uenissent. itaq; Campanos seu

panos seu

panos seu uelint, seu nolint, quieturos · in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint prohibeantur · Quod responsum sicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos uelut nihil iã non concedentibus Romanis ferociores fecit · Ita per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes omnibus consultationibus inter se principes occulte romanum coquebant bellum · huic quoq; aduersus seruatores suos bello Campanus aderat · Sed quanquam omnia de industria cælabantur, priusq; q̃ mouerentur Romani, tolli ab tergo Sãnitem hostem uolebant: tamen per quosdam priuatis hospitijs, necessitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt · iussisq; ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui COSS · aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi · itaq; interregnum initum · duo interreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius creauere COSS · T · Manlium Torquatum tertium, P · Decium Murẽ · Eo anno Alexandrum Epiri regem Italiam classe appulisse constat · quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset · Eadem ætas rerum magni Alexandri est: quem sorore huius ortum in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit · Cæterum Romani etsi defectio sociorum, nominisq; Latini haud dubia erat: tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam euocaue-

runt: quibus imperarent, quæ uellent. Prætores tum duos Latini habebant L. Annium Setinum, & L. Numisium Cercæiensem, ambos ex colonijs romanis: per quos præter Signiam, Velitrasq;, & ipsas colonias romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re acirentur. itaq; concilio prius habito prætores, quàm Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent romano: & quæ actum iri secum credant: quidnam ad ea responderi placeat, referũt. Cum aliud alij censerent: tum Annius. quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror quod agendum nobis, quàm quid loquendũ sit. facile erit explicatis consilijs accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui seruitutem pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis nõ Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus? respondeamusq; Romanis nos ubi innuerint, posituros arma. Sin autem tandem libertatis desyderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis ullus exercitus ijs est, quo adiuncto duplicent uires suas: quem secernere consules ab se bellis proprijs sumendis, ponendisq; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio esse: sed ut amplum uideri posset, diutur

na patientia fecimus. Atqui siquando unquam conso ciandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & uirtute uestra, & deûm benignitate uobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem soluerimus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus: qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant. nihil intercesserũt. Sidicanos in fidem receptos, Campanos ad nos ab se desciisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab urbe. unde hæc illis tanta modestia, nisi conscientia uirium et nostrarũ, & suarũ? Idoneos authores habeo querentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse: ut facile appareret ne ipsos quidem iã postulare ut Latiũ sub romano imperio sit. usurpate mõ postulando, eo, qđ illi uobis taciti concedunt. Siquem hoc metus dicere prohibet: ego ipse audiente non populo Romano modo senatuq́; , sed Ioue ipso, qui capitolium icolit, profiteor me dicturũ ut si nos in fœdere ac societate esse uelint, COS. alterum ab nobis, senatusq́; partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti clamore & assensu oẽs permiserũt ut ageret: diceretq́; quæ è rep. nominis latini, fideq́; sua uiderentur. Vbi est Romã uentum, in capitolio ei senatus datus est. ibi cum T. Manlius consul egisset cũ eis ex authoritate patrum ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius tanquam uictor armis capitolium cepisset, non legatus iure gentium loque-

retur: tempus erat inquit T. Manli, uosq; patres conscripti tandem iam uos nobiscum nihil pro iperio agere: cum florentissimum deûm benignitate nunc Latium armis uirisq;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis, Campanisq; socijs nunc etiam Volscis adiunctis uideretis, colonias quoq; uestras Latinum romano prætulisse imperium. sed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos quâquam armis possumus asserere Latium in libertatem: consanguinitati tamen hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utrisq;: quoniam uires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. consulem alterû Romæ, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex utraq; parte esse: unum populum, unam remp. fieri: & ut imperij eadem sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod utrisq; bene uertat: sit hæc sanè patria potior: & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit, ut parem ferociæ huius & Romani consulē T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, ut si tanta dementia patres conscriptos cœpisset, ut ab Setino homine leges acciperent: gladio cinctum in senatum se esse uenturum palàm diceret: & quencunq; in curia Latinum uidisset, sua manu interempturum. & conuersus ad simulachrû Iouis, audi Iupiter hæc scelera inquit: audite ius fasq;: peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus uisurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus uestris Latini? Hæc L. Tarquinius uobiscum postea fœdera

fecit? Non uenit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeo & cladium uestrarum ueterum, & beneficiorum nostrorum erga uos obliti estis? Cum consulis uocem subsecuta patrum indignatio esset: proditur memoriæ aduersus crebram implorationem deûm, quos testes fœderum sæpius inuocabant consules: uocem Annij spernentis numina Iouis romani auditã. certe cum commotus ira se ab uestibulo templi citato gradu proriperet: lapsus per gradus capite grauiter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. exanimatum authores quoniam non omnes sunt, mihi quoq; in incerto relictum sit, sicut inter fœderum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam. nã & uera esse, & apte ad repræsentandam iram deũ ficta possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos cum iacentem Annium uidisset: exclamat ita, ut populo patribusq; audita uox pariter sit. bene habet: dij pium mouete bellum: est cœleste numen: es magne Iupiter: haud frustra te patrem deûm, hominumq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis quirites, uosq; patres consulti arma capere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem uidetis. Assensu populi excepta uox consulis tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratuum magis, qui iussu consulis prosequebantur, quàm ius gentiũ ab ira, impetuq; hominum tegeret. Consensit & senatus bellum: consulesq; duobus scriptis exercitibus per Marsos, Pelignosq; profecti adiuncto Samnitium exercitu ad Capuam, quo iam Latini, sociiq; conuenerant: castra locant.

Ibi in quiete utriq; consuli eadem dicitur uisa species uiri maioris q̃ humano habitu, augustioris'q; dicentis, ex una acie imperatorem, ex altera exercitum dijs manibus, matri'q; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium superque eas se deuouisset, eius populi, partis'q; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se COSS. contulerunt, placuit ad aueruncandam deûm iram uictimas cædi: simul ut si extis eadem, quæ somno uisa fuerant, portenderẽtur: alteruter consulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt: tum adhibitis legatis, tribunis'q;, & imperijs deũ propalàm expositis, ne mors uoluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se ut ab utra parte cedere romanus exercitus cœpisset: inde se consul deoueret pro populo Romano, quiritibus'q;. Agitatum etiam in concilio est ut, siquando unquã se uero ullum imperio bellum administratum esset: tunc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curam acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat: lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares, collegæ'q; ijsdem præsidijs, sæpe ijsdem manipulis ꝑmisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant: T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus euasit: ut uix teli iactu ab statione pro-

xima abesset. ibi Thusculani erant equites: præerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is ubi romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se utiq; illustres uiri noti erant) cognouit: una'ne ait turma Romani cum Latinis, socijsq; bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore Manlius inquit: & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à uobis uiolatorum testis: qui plus potest, polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatem uestram pugnauimus: hic quoq; efficiemus profecto ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscum cordi sint. Ad ea Geminius paululum Gemin ab suis equo prouectus. uis'ne igitur dum dies ista uenit, qua magno conatu exercitus moueatis: interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum iam hinc euentu cernatur quantum eques latinus romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaq; imperij patrij, consulumq; edicti præceps ad id certamen agitur: quo uinceret, an uinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris uelut ad spectaculum summotis spatio, quod parui interiacebat Campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset: spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui

caput quateret: excussit equitem: quem cuspide, parmaq; innixum attollentem se à graui casu Manlius ab iugulo ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit: spolijsq; lectis ad suos reuectus cum ouante gaudio turma in castra, atq; deinde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus fati futuri, quæ laus, an pœna merita esset. Vt me omnes inquit pater tuo sanguine ortum uere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus concionem Classico aduocari iussit. quæ ubi frequens conuenit, quandoquidem inquit tu T. Manli neque imperium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus aduersus edictum nostrum extra ordinem in hoste pugnasti: & quantum in te fuit disciplinam militarẽ, qua stetit ad hãc diem romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, ut aut rei p. mihi, aut mei meorumq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, q̃ res pu. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberũm, tum specimen istud uirtutis deceptum una imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sanctienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuũ abroganda: nec te quidem, siquid in te nostri sanguinis est, recusare censeam quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. I lictor, deliga ad palũ. Exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter quàm in se quisq; districtam cernentes securi metu magis q̃ modestia quieuere. Itaq; uelut emerso ab admiratione

animo cum silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ uoces sunt: ut neq; lamentis, neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contectum iuuenis corpus quantum militaribus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo concremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia modo horrẽda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quod uigiliæ, custodiæq;, & ordo stationum intentioris ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana rep. præter animos erat. Clypeis antea romanis usi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse: postremo in plures ordines instruebatur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erãt, manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium. manipulus leuis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leues autem, qui hastam tantum, gæsaq; gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat: robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen: hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabant: quia sub signis iam alij quindecim or-

dines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquanq; primum pilũ uocabant: tribus ex uexillis constabat: uexillũ CLXXXVI. homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatae uirtutis: secundum rorarios minus roboris aetate, factisq;: tertium accensos minimae fiduciae manu: eo & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset: hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent: pede presso eos retrocedentes in iteruallã ordinũ principes recipiebant. tum principũ pugna erat: hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas haud secus, q̃ uallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prospere esset pugnatum: a prima acie ad triarios sensim referebantur. inde rẽ ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, ubi in interualla ordinum suorum principes, & hastatos recepissent: extemplo compressis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; continente agmine iam nulla spe post relicta in hostem incedebant. id erat formidolosissimum hosti: cum uelut uictos insecuti nouam repente aciem exurgentem auctam numero cernebant. Scribebantur quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis: alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tempestate hostes erant Romanis: eodemq; ordine ĩstruxerant aciem. Tum nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi ha-

stati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraq; acie inter triarios erant, Romanus corpore haudquaquam satis ualidus, cæterum strenuus uir peritus'q; militiæ, Latinus uiribus ingens bellator'q; primus, notissimi inter se: quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab COSS. ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste: is'q; iuuenis in acie oblatus ex centurione Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis: qua uia ad Veserim ferebat. Romani consules prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecineris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet inquit Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut antedictum est, ordinibus processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinq; æquis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius consul M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum inquit ope Valeri opus est: agédum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit: & uelato capite manu subter togam ad mentum exerta super telum sub-

iectum pedibus stantem sic dicere. Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui nouensiles, dij indigetes, diui quorum est potestas nostrorum hostiumq́;, dijq; manes, uos precor, ueneror, ueniã peto, feroq;, uti populo Romano quiritium uim, uictoriamq́; prosperetis: hostesq́; populi Romani quiritium terrore, formidine, morteq́; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui: ita pro rep. quiritium exercitu legionibus auxilijs populi Romani quiritium legiones, auxiliaq́; hostium mecum dijs manibus, tellurîq; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq́; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut cœlo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cũ illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit: quod quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus, quàm pestifero sydere icti pauebant. ubi uero corruit obrutus telis: inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum fugam, ac uastitatem late fecerunt. simul & Romani exolutis religione animis uelut tum primum signo dato coorti pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant iter antepilanos: addiderantq́; uires hastatis, ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum consulis ad consurgendum expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudo superaret Latinorum: Manlius

consul audito euentu collegæ cum, ut ius fas'q; erat, lachrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiere: extemplo Latini tanquã idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt. quæ aliquandiu pugna atroci cum et semetipsi fatigassent: & hastas aut præfregissent, aut hebetassent: pellerent ui tamen hostem: debellatum iam rati, peruentum'q; ad extremam aciem: tum consul triarijs, consurgite nunc inquit integri aduersus fessos, memores patriæ, parentum'q;, et coniugum, ac liberorum, memores consulis pro uestra uictoria morte occumbentis. Vbi triarij consurrexerunt integri refulgentibus armis, noua ex improuiso orta acies receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastis'q; ora fodientes primo robore uirorum cæso, per alios manipulos uelut inermes prope intacti euasere: tanta'q; cæde perrupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues, socios'q; præcipua laus eius belli penès COSS. fuit: quorum alter omnes minas, pericula'q; ab deis superis inferis'q; in se unum uertit: alter ea uirtute, eoq; consilio in prælio fuit, ut facile conuenerit inter Romanos Latinos'q; qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt: utrius partis T. Manlius dux fuisset, eius fu

turam haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta: multiq; mortales ibi uiui oppressi, maxime Cãpani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum iter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; compar morti celebrante collega factum. Illud adijciendum uidetur: licere consuli, dictatoriq;, & prætori cum legiones hostium deuoueat, non utiq; se, sed quem uelit ex legione romana scriptum ciuem deuouere. si is homo, qui deuotus est, moritur: probe factum uideri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi: & piaculum hostia cædi. ubi illud signum defossum erit: eò magistratum romanum descendere fas non est. Sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neq; publicum diuinum pure faciet. Qui sese deuouerit: Vulcano arma, siue cui alij diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Martis uouet auribus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini, humaniq; moris memoria aboleuit: noua peregrinaq; omnia priscis ac patrijs præferẽdo, haud ab re duxi uerbis quoq; ipsis ut tradita, nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio expectato euentu pugnæ apud quosdam authores inuenio: Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, uictis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nun-

tio allato de clade Latinorum cum conuersis signis re tro in urbem rediretur: prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent: Vescia urbs eis receptaculũ fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum affirmando communem fore martem belli: utranq; aciem pari cæde prostrauisse: uictoriæq; nomen tantum penes Romanos esse: cæteram pro uictis fortunam et illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum consulis deuoti cæde: trucidatum exercitum oẽm: cæsos hastatos, principesq;: stragẽ et ante signa et post signa factã: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint: tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos, quàm Romam. Itaq; si uideatur eis se ex Latinis, & ex Volscis populis iuuentute propere excita re diturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus, quàm prælium expectantes nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium, nomenq; Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores erãt: tumultuarius undiq; exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanũ (inter Sinuessam, Minturnasq; is locus est) occurrit. prius q̃ castris locus caperetur, sarcinis utrinq; in aceruum coniectis pugnatum, debellatumq; est. adeo enim accisæ res sunt, ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorũ ducenti dederent se omnes Latini:

deditionemq́; eam Campani sequerentur. Latiū, Capuaq́; agro multati: Latinus ager priuernati addito agro, & falernus, qui populi Campani fuerat, usq; ad Vulturnum flumen plebi romanæ diuiditur: bina in Latio iugera, ita ut dodrantem ex priuernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumq́; equites: quia non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum: renouaturq́; ex eo quotannis post diem decimum latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monimentumq́; ut esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt: uectigal quoq; eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autē mille, & sexcenti) denarios numos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, pecunijs pœnaq́; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam redijt: cui uenienti seniores tantum obuiā exisse constat: iuuentutem & tunc, & omni uita deinde auersatam eum, execratamq́;. Antiates in agrum hostiensem, ardeatem, solonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per ualetudinem id bellum exequi nequierat: dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est: cum aliquot menses statiua in agro antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum interius nobili morte, alterius sicut truci ita claro ad memoriam imperio, successere consules T. Aemilius

Mamercus,

Mamercus, & P. Philo: neq; in similem materiam rerum & ipsi aut suarum rerũ, aut partium in rep. magis, quàm patriæ memores. Latinos ob iram agrĩ amissi rebellantes in campis fenectanis fuderunt, castris'q; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicio'q; res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Aemilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tybur, Præ nestinus, Veliternus'q; populus: uenerant & ab Lanuuio, Antio'q; auxilia. Vbi cum prælijs quidem superior Romanus esset: ad urbem ipsam Pedum, castra'q; sociorum populorũ, quæ urbi adiuncta erãt, integer labor restaret: bello infecto repente omisso cõsul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipse quoq; triumphi ante uictoriam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negantibus'q; nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Aemilius seditiosis tribunatibus similẽ deinde consulatum gessit. Nam neq; quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino, Falerno'q; agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemilius cuius, tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes qui

rites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitijs centu-
riatis ferrentur, ante initum suffragium patres autho-
res fierent: tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eo uẽ
tum sit ut utrunq; plebeiũ fieri liceret: censor crea
retur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consuli
bus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bellicisq;
rebus foris auctum imperium patres credebant. An
no insequenti L. Furio Camillo, C. Menio COSS.
quo isignitius omissa res Aemilio superioris anni con
suli exprobraretur: Pedum armis, uirisq;, & omni
ui expugnandum ac delendum senatus fremit: coa-
ctiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, profi
ciscuntur. Iam Latio is status erat rerum, ut neq; bel
lum neq; pacem pati possent. ad bellum opes deerãt:
pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur: me-
dijs consilijs standum uidebatur: ut oppidis se tene-
rent: ne lacessitus Romanus causam belli haberet: etsi
cuius oppidi obsidio nuntiata esset: undiq; ex omni-
bus populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen
nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt.
Tyburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pe
dum peruenere. Aricinos, Lanuuinosq;, & Veliter
nos Antiatibus, Volscis se coniungentes ad Saturæ flu
men Menius improuiso adortus fudit. Camillus ad
Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu ma-
iore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat.
Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio
oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conuersa
Camillus non compulit solum eos intra mœnia: sed
eodem etiam die, cum ipsos auxiliaq; eorum percu-

lisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu, animoq; ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum. nec quieuere, ante quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latiũ omne subegere. Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphũ decessere. additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quàm comitijs in insequentem annum consules rogarent: Camillus de Latinis populis ad senatum retulit: atq; ita disseruit. Patres conscripti, quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæsi ad Pedum, Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis aut ui capta, aut recepta in deditionem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniã rebellando sæpius nos solicitant: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales ita uos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaq; pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel sæuiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, uictosq;? licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere: unde sociali egregio exercitu p multa bella, magnaq; sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorũ augere rem romanam uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperiũ est, quo

obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem, metumq; suspensos animis habetis: & uestram itaq; de eis curam q̃ primum absolui, et illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quid optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusq; statueretur si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, ut ædes lucusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentaniq;, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem adepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenq; rebellionis à publica fraude in paucos authores uersum. In Veliternos ueteres ciues romanos, q̃d toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usq; ad mille passium clarigatio esset: nec prius q̃ ære persoluto, is, qui cepisset extra uincula captum haberet. in agrum senatorũ coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uellent. naues inde longæ abactæ: interdictumq; mare Antiati

populo est: & ciuitas data. Tyburtes, Praenestiniq; agro multati: neq; ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: sed quod taedio imperij romani cum Gallis gente efferata arma quondam consociassent. Caeteris Latinis populis connubia, commerciaq;, & concilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosq; eiusdem iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romae subductae, partim incensae: rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum C. Sulpitio Longo, P. Elio Peto COSS. cum omnia non opes magis romanae, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio consule in deditionem accepti nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius q̃ consules ab urbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent: fama affertur Auruncos oppidum deseruisse: profugosq; cum coniugibus, ac liberis Suessam communisse: quae nunc Aurunca appellata: moenia antiqua eorum, urbemq; à Sidicinis deletam. Ob ea ifensus consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus est Claudius Regillensis: magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio crea-

tum uideri dixissent: dictator, magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia uestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam collinam dextra uia strata defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. P. Philo prætor primum de plebe aduersante Sulpitio COS. qui negabat rationem eius se habiturum: est factus, senatuq;, cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura itendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cesone Duilio COSS, Ausonum magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum consulem quartum facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab COSS. ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus COSS. accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atq; impetu primo fudisset: mœnia ipsa oppu-

gnare est aggressus: & militum quidem is erat ar-
dor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uel=
lent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id ar=
duum factu erat, labore militum potius, quàm pericu
lo peragere inceptum uoluit. itaq; & aggerem, & ui=
neas egit: turresq; muro admouit: quarum usum forte
oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius capti=
uus Romanus cum per negligentiam custodum festo
die uinculis ruptis per murum inter opera Romano=
rum religata ad pinnam muri reste suspensus mani=
bus se demisisset: perpulit imperatorem ut uino, epu=
lisq; sopitos hostes aggrederetur. nec maiore certami-
ne capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erāt.
præda capta ingens est: præsidioq; imposito Calibus
reductæ Romam legiones. consul ex senatus consul=
to triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset,
iussi ambo consules aduersus Sidicinos ducere exerci=
tum dictatorem ante ex senatus consulto comitiorum
habendorum causa dixerunt L. Aemilium Mamer-
cum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem
dixit. Dictatore comitia habente COSS. creati sunt
T. Veturius, Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidi
cinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desyde-
riū plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: fa-
ctoq; senatus consulto ut duo millia quingenti homines
eò scriberētur, tres uiros coloniæ deducendæ, agroq;
diuidundo creauerunt, Cesonem Duillium, T. Quin
tium, M. Fabium. Noui deinde COSS. à ueteribus
exercitu accepto, ingressi hostium fines populando usq;
ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti

exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe di
micaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat
conari ad bellum, dictator ab consulibus ex authori=
tate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister
equitum M. Antonius. Religio deinde incessit uitio eos
creatos: magistratuq; se abdicauerunt. & quia pesti
lentia insecuta est uelut omnibus eo uitio contactis au
spicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno ini=
to per quintum demum interregem M. Valerium Cor
uinum creati COSS. L. Cornelius iterum, et Cn. Do
mitius. Tranquillis rebus fama gallici belli pro tumul
tu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papy=
rius Crassus: & magister equitum P. Valerius Pu-
blicola. à quibus cum delectus ĩtentius quàm aduer
sus finitima bella haberetur: exploratores missi attu
lerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samniũ quoq;
iam alterum annum turbari nouis consilijs suspectum
erat: eo ex agro Sidicino exercitus romanus non est
deductus. cæterum Samnites bellum Alexandri epi
rensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus re=
gem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pu
gnauerunt. eo certamine superior Alexander incer-
tum qua fide culturus si perinde cætera processissent,
pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus:
nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ Metia
& Scaptia: censores addiderunt P. Philo, Sp. Posthu
mius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio præ
tore lata: qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo an=
no domi militiæq; gesta. Fœdus insequens annus seu
intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Clau-

dio Marcello, T. Valerio COSS. Flaccum, Potitumq; uarie in annalibus cognomen consulibus inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud ꝑuelim (nec omnes authores sunt) proditum falsò esse uenenis absumptos: quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur, tamen res, ne cui authorum abrogauerim fidem, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè oẽs euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabiũ Maximum ædilem curulem indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo sibi fides data esset haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactum muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea uenena coquere: etsi se sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, & ad XX. matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis, duæ ex eis Cornelia, ac Sergia patriciæ utraq; gentis cum ea medicamenta salubria esse contenderent: ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentatam arguerent: spatio ad colloquendum sumpto cum summoto populo in conspectu omniũ rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento suametipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neq; de ueneficijs ante eam diem Romæ quæsi-

tum est. prodigij ea res loco habita: captis'q; magis mentibus, quàm consceleratis similis uisa. Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatas'q; discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati COSS. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidẽ reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter, atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatum'q; Samnitibus ut eorum populorum finibus uim abstinerent. ualuit'q; ea legatio, non tam quia pacem uolebant Samnites, quàm quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiã fundanus fuit Vitrubius Vaccus, uir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio, publicato'q; solo appellata. aduersus hunc uastantem effuse setinum, norbanum'q;, & coranum agrũ L. Papyrius profectus haud procul castris eius consedit. Vitrubio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostem sana constare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorum explicata acie fugam magis retro, quàm prælium, aut hostem expectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento,

nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, faciliq;
receptu in tam propinqua castra haud ægre militem à
multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso cer=
tamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra
ruerent, cæsi: primisq; tenebris Priuernum inde pe
titum agmine trepido: ut muris potius, quàm uallo se=
se tutarentur. A` Priuerno Plautius alter consul per-
uastatis passim agris, prædaq; abacta in agrum fun
danum exercitum inducit: ingredienti fines senatus
Fundanorum occurrit: negant se pro Vitrubio, se-
ctamq; eius secutis precatum uenisse, sed pro Funda-
no populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vi-
trubium indicasse: cum receptaculum fugæ Priuernũ
habuerit, non patriam Fundanos. Priuerni igitur ho
stes populi Romani quærendos, persequendosq; esse: q̃
simul à Fundanis, ac Romanis utriusq; patriæ im-
memores defecerunt. Fundanis pacem esse, & animos
Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: ora
re se consulem ut bellum ab inoxio populo abstineat:
agros, urbem, corpora ipsorum, coniugumq;, ac libero
rum suorum in potestate populi Romani esse, futu-
raq;. Collaudatis Fundanis consul, literisq; Romam
missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit
iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniura=
tionis fuerant, à COS. scribit Claudius: ad CCCL.
ex coniuratis uinctos Romam missos: eamq; deditio-
nem ab senatu non acceptam: qđ egentiũ, atq; hum̃
lium pœna defungi uelle Fundanum populũ censue=
rint. Priuernũ duobus consularibus exercitibus cum
obsideretur: alter COS. comitiorũ causa Romam re=

uocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nōdum perfunctos cura priuernatis belli tumultus gallici fama atrox inuasit haud fermè unquam neglecta patribus. Extemplo igitur consules noui L. Aemilius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Cal. quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine ulla uacationis uenia. quin opificum quoq; uulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus: ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete, à Gallis Priuernum omnis conuersa uis. Duplex inde fama est. alij ui captam urbem, Vitrubiumq; uiuum in potestatem uenisse, alij, prius quàm ultima adhiberetur uis ipsum se in deditionem consulis caduceum præferentis permisisse, authores sunt: Vitrubiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitrubio, Priuernatibusq; consultus consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; ualido imposito, ad triumphum accersit. Vitrubium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset: tum uerberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semonllano censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Semonilani aduersus ædem Quirini. De senatu Priuernáte ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset: trans Tyberim eadem lege, qua Veliterni, habitaret.

His ita decretis, usq; ad triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum consul necato Vitrubio, socijsq; eius noxæ, apud satiatos iam supplicijs nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, quoniam defectionis authores inquit meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à uobis habent patres conscripti: quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum uideam Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimum irarum inter nos illosq; relinqui uelim. Cum ipsa per se res anceps esset: prout cuiusq; ingeniũ erat atrocius, mitius'ue suadentibus, tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis, in qua natus esset, q̃ præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ authore quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos uideret consul eos, q ante Priuernatium causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: quid, si pœnam inquit remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue Priuernatem quidam: & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. Pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocem auditam: an credi posse ullum populum, aut homi-

nem deniq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius q̃ necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarij pacati sint: neq; eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperandam esse. In hanc sententiã maxime COS. ipse inclinauit animos: identidẽ ad principes sententiarũ consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo eos demum, q nihil præterquã de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex authoritate patrũ latum ad populũ est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodẽ anno Anxur trecenti in coloniã missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli, domi'ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula COSS. præterq̃ qđ Fregellas (Segninorum his ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo Visceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur: quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data uisceratio in præteritã iudicij gratiam honoris ẽt cã fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs absens petentibus præfertur. Palæpolis fuit aut procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idem habitat: Cumis erant oriundi: Cumani Chalcide euboica originem trahunt. Classe, qua aducti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primo in insulas Aenariam, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas tum suis uiribus, tum Samnitium infida aduersus Romanos

societate freta, siue pestilentia, quae Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum falernumq; incolentes fecit: Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. P. Philone iterum COSS. faecialibus Palaepolin ad res repetendas missis cum relatum esset à Graecis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex authoritate patrum populus Palaepolitanis bellum fieri iussit. Inter COSS. prouincijs comparatis, bello graeca persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siqua se mouerent, oppositus. fama autem erat defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum uisum Cornelio statiua habere. Ab utroq; consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Graecorum recepta Palaepoli miserat. Romae comper tum est delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samnium erectum: ac uicinos populos, Priuernatem, Fundanumq;, & Formianum haud ambigue soliciatri. Ob haec cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorũ: neq; eo negligentius ea, quae ipsis obijceren tur, purgabant. Haud ullo publico consilio, auxilioúe iuuari Graecos: nec Fundanum, Formianumúe à se soliciatatos. quippe minime poenitere se uirium suarũ, si bellũ placeat: caeterum non posse dissimulare. Aegre pati ciuitatem Samnitiũ qđ Fregellas ex Volscis

raptas, dirutasq; ab se restituerit Romanus populus: coloniamq; in Samnitium agro imposuerit: quam coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliam, iniuriamq; ni sibi ab ijs, qui fecerint, dematur, ipsos omni ui depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios, atq; amicos uocaret: quid perplexe agimus inquit? nostra certamina Romani, non uerba legatorum, nec hominum quisq̃ disceptator, sed campus campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis mars belli decernet. Proinde inter Capuam, Suessulamq; castra castris conferamus: & Samnis Romanus ne ĩperio Italiam regat decernamus. Legati Romanorum cum se non quò hostis uocasset, sed quò ĩperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius iter Palæpolin, Neapolinq; loco opportune capto diremerat hostibus societatem auxilij mutui: qua ut quisq; locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies instaret: & Publium immunentem hostium muris auocari ab spe capiendæ in dies urbis haud è republica esset: actum cum tribunis est ad populum ferrent ut, cum P. Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ĩgressum reuocari ab impetu belli placebat: literæ missæ, ut dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equtum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia uitio ne creatus esset, in discussionem uenit. consulti augures uitiosum uideri dictatorem pronunciauerunt.

tiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemq́; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id uitiũ nosci: cum COS. oriente nocte silentio diceret dictatorem: neq; ab COS. cuiquam publice, priuatimq́; de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspicium dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedẽtes potuisse quid in castris consuli uitij euenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit dictus, id uitium auguribus uisum? Hæc, aliáq; ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisq́; alia, atq; alia causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Aemilius COSS. creat C. Petilium, Lucium Papyrium Mugilanum: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexãdrumq́; Epetri regem ab exule Lucano interfectum sortes dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat caueret acherusiam aquam, Pandosiamq́; urbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocyus transmisit in Italiam: ut quã maxime procul abesset urbe Pandosia in Epetro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut fermè fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias, Lucanasq́; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorũ coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumq́; Brutiorum, coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum, & Lucanorum cepisset urbes: & trecentas familias illustres in Epetrum, quas obsidum numero ha

beret, misisset: haud procul Pandosia urbe imminen te Lucanis, ac Brutijs finibus treis tumulos aliquantũ inter se distantes insedit: ex quibus excursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletis'q; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij missi sunt: pacto'q; reditu promissum est regem aut uiuum, aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum comminus congressum obtruncat: contrahens'q; suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quẽ uis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem, cum incerto uado transiret agmen, fessus metu ac labore miles increpãs nomen abominãdum fluminis, iure Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit ex templo animum fatis suis: substitit'q; dubius an transiret. Tum Sotinius minister ex regijs pueris quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans: indicat Lucanos insidijs quærere locum. quod ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. Iam'q; in uadũ egressum eminus ueruto Lucanus exul trãsfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime

detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciso medio partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis, saxisq; procul incesseretur: mulier una ultra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista ut parumper sustinerent precata, flens ait uirũ sibi, liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunq; multato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaq; Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, sororemq; Olympiadẽ: quarũ mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirẽsis tristi euentu, quanquam romano bello fortuna eum abstinuit: tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbẽ iisdem, q̃bus ante, placãdis habitũ est diis. Noui deinde COSS. iussu populi cũ misissent q̃ indicerent Sãnitibus bellũ: ipsi maiore conatu q̃ aduersus Græcos cuncta parabant: & alia noua nihil tum aio tale agitantibus accesserũt auxilia. Lucani, atq; Appuli, q̃bus gentibus nihil ad eã diẽ cum Romano populo fuerat: in fidẽ uenerũt, arma uirosq; ad bellũ pollicentes. fœdere ergo in amicitiã accepti. Eodem t̃pe ẽt in Sãnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt, Alifæ, Callifæ, Ruffriũ: aliusq; ager primo aduentu COSS. longe, lateq; est ꝑuastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterq̃ q̃d interseptis munimentis

hostium pars parti abscissa erat: foediora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, patiebantur: & uelut capti à suis metipsis praesidiis indigna iam liberis quoq;, ac coniugibus, & quae captarum urbiũ extrema sunt, patiebantur. Itaq; tum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus q̃ uellent, intra moenia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem graeci Graecos haud minus per quos Samniti, Nolanóq;, quàm ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo leuissimũ malorum deditio ad Romanos uisa. Charilaus, & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendam diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad praebendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad P. Philonem uenit: &, quod bonum, faustum, felix'q; Palaepolitanis, populoq; Romano esset: tradere se ait moenia statuisse. eo facto utrũ ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquã, nec petere: publice petere, quàm pacisci magis: ut si successisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio, periculoq; reditum in amicitiam suam esset: quàm qua stultitia, & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant: accepit: praesidio ei L. Quintius tribunus militum praepositus. Eodem tempore & Nymphius Praetorem Samnitium arte aggressus perpulerat ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut

circa Palæpolin, aut in Samnio esset: sineret se classe circumuehi ad Romanum agrũ, non oram modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. sed ut falleret, nocte proficiscendum esse: extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter necessarium urbis præsidium ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris, & multitudine semetipsam ĩpediente sedulo alijs alia imperia turbans terit tempus: Charilaus ex composito ab socijs in urbem receptus cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorẽ iussit: ad quẽ Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partem urbis uia Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euaserunt, uisa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiã popularibus, spoliati atq; egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus neapolitanum (eo enim deinde summa rei Græcorũ uenit) similius uero facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus: quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primum contigere, prorogatio imperij non ante in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. nanq; cum Tarentini rem palæpolitanam uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent; postquam Roma

nos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam, quod Lucanos, & Appulos (nanq; utraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani uenisse allatum est. quippe propémodum peruentum ad se esse: iamq́; in eo rem fore, ut Romani aut hostes, aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentúq; eius uerti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis ualidam: quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impelliq́; ad abolendam societatem romanam posse: si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum ualuissent: ex iuuentute quidam Lucanorum pretio acciti, clari magis inter populares quàm honesti, inter se multati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum: uociferati sunt se, quod castra romana ingredi ausi essent, à COS. uirgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res cum speciem iniuriæ magis, quàm doli præseferret. Concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum uocare: & alij circunstantes concilium bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestiū discurrunt: tumultúq; etiam sanos consternante animos decernitur ut societas cum Samnitibus renouaretur: legatiq́; ad eam rem mittuntur. Repentina res quia quàm causam nullam, tam ne fidem quidem habebat. coacti à Samnitibus obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilu

cere deine breui fraus cœpit: postquam criminum
falsorũ authores Tarentum commigrauere: sed amissa
omni de se potestate nihil ultra, q̃ ut pœniteret, frustra
restabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initium
295 libertatis factum est: quod necti desierunt. mutatum
autem ius ob unius fœneratoris simul libidinem, si-
mul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit: cui
cum senatus consulto Publius ob æs alienum paternũ
nexum dedisset: quem ætas, formáq; ad misericor-
diam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam
animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum
aduenticium crediti ratus, primo perlicere adolescen
tem sermone incesto est conatus: deinde postquam a-
spernabantur flagitium aures, minis territare, atq;
identidem admonere fortunæ: postremo cum inge-
nuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem
uideret, nudari iubet, uerberáq; afferri. Quibus
laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libi
dinem crudelitatémq; conquerens fœneratoris: ingens
uis hominum cum ætatis miseratione atq; indigni-
tate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberúmq;
suorum respectu, in forum, atq; inde agmine fa-
cto ad curiam concurrit. & cum COSS. tumultu re
pentino coacti senatum uocarent, introeuntibus in cu
riam patribus laceratum iuuenis tergum procumben-
tes ad singulorum pedes ostendebant. Victum eo
die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum
fidei: iussiq; COSS. ferre ad populum, ne quis, ni
si qui noxam meruisset: donec pœnam lueret, in com-
pedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bo

na debitoris, non corpus obnoxium esset. itaq; nexi soluti: cautumq́; in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authoresq́; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Sãnitibus sese coniungeret. Quae res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio est: ita insequentis anni COSS. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scaeuae, nulla prior potiorq́; uisa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq́; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq́;, aut bello poenae expetitae metu propinquo atq; ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi, Peligniq́;, et Marucini: quos, si Vestinus attingeret, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quae in praesentia uideri potuit maioris animi q̃ consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. exercitus utroq; ducti: & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Caeterum alterum COS. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq́; dictatorem dicere rei gerendae causa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem: à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo ma-

gistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad ultimũ dimicationis uentum est, nobilius. Ab altero COS. in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euẽtu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando, atq; urendo tecta hostium, sataq;, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res haudquaq̃ tamen incruento milite suo: ut non in castra solum refugerent hostes: sed iam ne uallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ urbiũ mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum, aut uulnerum ira, quod haud ferè quisquam integer prælio excesserat: scalis cœpit: deinde Cingiliam. utriusq; urbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant: concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei uitium nõ in belli euentum, quod prospere gestum est: sed in rabiem atq; iras imperatorum uertitur. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus cum ad auspiciũ petendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit ut sese loco teneret: neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore uiderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus exercitu instructo, paratoq; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res

melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam authore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen: detraxit frenos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedêre. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente: bis rem egregie gestam. apud antiquissimos scriptores una hæc pugna inuenitur. in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu uotum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authori eo factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet: nomenq; ibi scriberet: aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem missæ argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes. Ita certe dictator id factum accepit: ut lætis alijs uictoria parta præ se ferret iram, tristitiamq;: missoq; repente senatu se ex curia proripuit. tum uero non Samnitũ magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam, & disciplinam militarem à magistro equitum uictam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaq; plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset: non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent di

ctatorem auidum pœnæ uenire, alternis pene uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius extemplo concione aduocata, obtestatus milites est ut qua uirtute rẽp. ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq; uicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia: iratum uirtuti alienæ, felicitatiq; furere quod se absente resp. gesta egregie esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quàm Romanos uictoriam esse: imperium dictitare spretum: tanquam non eadẽ mente pugnari uetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse: cupidissimisq; ablaturum arma fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati: quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint: quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt, Mars'q; communis, aduersa pugna euenisset? qui sibi deuictis hostibus, rep. bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit: suppliciũ magistro equitum, & tunc uictori minetur. Neq; illum magistro equitum infestiorem, quàm tribunis militum, q̃ centurioĩbus, quàm militibus esse: si possit, in omnes sæuiturum fuisse: quia id nequeat, in unum sæuire: & iam inuidiam tanq̃ ignem summa petere, in caput consilij, ĩ ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicq̃d licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. Si

consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutem unius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiã animum. postremo se uitam, fortunas'q; suas illorũ fidei, uirtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturũ saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classico'q; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Quintum Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, quæro inquit de te Quinte Fabi, cum summum imperium dictatoris sit: pareant'q; ei COSS. regia potestas, prætores'q; iisdem auspicijs, quibus COSS. creati: æquum censeas nec'ne magistrum equitum dicto audientem esse? itemq; illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem: utrum mihi turbatis religionibus res publica in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit: num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondeas, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinam'q; maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, respon-

de: extra ea citue uocem emittas. Accede lictor. Ad uersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset: & nunc quereretur accusatorem eundem capitis sui, ac iudicem esse: modo uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse uociferaretur: purgaretq; se inuicem, atq; ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor per totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebãtur. qui proximi forte tribunali steterant, q̃a subiecti oculis ĩperatoris noscitari poterant: orabant ut parceret magistro eqtum: neu cũ eo exercitum dãnaret. extrema concio, et circa Fabiũ globus ĩcrepabant ĩclementem dictatorẽ: nec procul seditiõe aberant: Ne tribunal quidẽ, satis quietum erat. legati circunstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret: & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam uictoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eam iniungeret ignominiam. cum parum precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Quinto Fabio pœnam deprecanti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitudinem in se prauo certa

murri //

mine mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non uideri è rep. in Fabium eo tempore animaduerti. His uocibus cum in se magis concitarent dictatorē, quàm magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato, præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius uox audiretur: nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurum agitatum contentione ipsa, exacerbatumq;: clàm ex castris Romam profugit: & patre authore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorq; fuerat: uocato extemplo senatu cum maxime conquereretur apud patres uim, atq; iniuriā dictatoris: repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: et ipse īfensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. ubi cum deprecantibus primoribus patrum, atq; uniuerso senatu perstaret incepto imitis animus: tum pater M. Fabius, quandoquidem inquit apud te nec authoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus, nobilitasq; magistri equitum à te ipso nominati ualet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere: quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello: & prouoco ad populum: eumq; tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium iudicem fero: qui certe unus plus, quàm tua dictatura potest, polletq;: uidero cessurus'ne prouocationi sis: cui rex Romanus Tullus Hosti

lius cessit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator, cum omni genere principum magister equitum ascendissent: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. secutus pater, bene agis inquit: cum eo nos deduci iussisti: unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur. uicit deinde strepitum uox, & indignatio Fabij senis increpantis superbiam, crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorem Romæ fuisse: nec à se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem uiolatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam, & triumphum petere. Quantum interesset iter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemq;. dictatorē Quintium Cinannatum in L. Minutium COS. ex obsidione à se ereptum non ultra sæuisse, quàm ut legatum eum ad exercitum pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute, & authoritate fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, nequid de collega secus populo, aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penès quem potestas omnium rerum esset: ne iram quidem unquam atrociorem in eos fuisse, qui temeritate, atq; inscitia exercitus amisissent: quàm ut pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eá diem esse: nunc

Oratio

217-75

ducibus populi Romani, quæ ne uictis quidē bello fas
fuerit, uirgas & secures uictoribus, & iustissimos
297 meritis triumphos intentari. Quid enim tandem pas-
surum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fu-
sus, fugatus, castris exutus fuisset? quò ultra iram, uio
lentiamq; eius excessuram fuisse, quàm ut uerberaret,
necaretq;? Quam conueniens esse propter Quintum
Fabium ciuitatem in lætitia, uictoria, supplicationi-
bus, ac gratulationibus esse: eum, propter quē deū
delubra pateant: aræ sacrificijs fument: honore, do
nis cumulentur: nudatum uirgis lacerari in conspe-
ctu populi Romani, intuentem capitolium, atq; arcē,
deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos?
quo id animo exercitum, qui eius ductu, auspicijsq; ui
cisset, laturum? quem luctum in castris romanis, quā
lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans, que-
rens, deū, hominumq; fidem obtestans, & complexus
filium plurimis cum lachrymis agebat. Stabat cū
eo senatus maiestas, fauor populi, tribunicium auxi-
lium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera im
perium inuictum populi Romani, & disciplina rei
militaris, & dictatoris edictum pro numine semper
obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita fi-
lij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiam
L. Brutum conditorē romanæ libertatis antea in duo
bus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles
de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ discipli-
næ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se ta-
men perstaturum in incepto: nec ei, qui aduersus di-
ctum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs

pugnasset:

pugnasset: quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure dimnuturum. optare ne potestas tribunicia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanum imperium: neu populus Romanus in se potissimum dictatorem, & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum uerecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine cōmeatu uagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola: qua se ubi uelint, exauthorent: infrequentia deserantur signa: neq; conueniatur ad edictum: nec discernatur interdiu, nocte, æquo, iniquo loco, iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinij modo cæca, & fortuita pro solenni, & sacrata militia sit. Horū criminum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: uestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Tepentes tribunos, & suam iam uicem magis anxios, quàm eius, cui auxilium ab se petebatur: liberauit onere consensus populi Romani ad preces, & obtestationem uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; iclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, ut ueniam errori humano, ueniam adolescentiæ Q. Fa

bij daret: satis eum pœnarum dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti procũbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto, bene habet, inquit, quirites. uicit disciplina militaris: uicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus donatur populo romano: donatur tribuniciæ potestati, precariũ, non iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te, quàm qua paulo ante exultabas uictoria: uiue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius: ueniam dedisset. Mecum ut uoles reuerteris in gratiam: populo romano, cui uitam debes, nihil maius præstiteris, quàm si hic tibi dies satis documenti dederit ut bello, ac pace pati legitima imperia possis. Cum se nihil morari magistrum equitum pronuntiasset: digressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circunfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori prosecuti sunt. firmatúq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm supplicio miserabili adolescentis Manlij uidebatur. Forte ita eo anno euenit, ut quotiescunq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui in castris præerat: nequam uim hostium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaq; frumentatores cum circumuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent: creditum uulgo est subueniri eis

ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militum animos, iam ante infensos: quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniam dedisset. Postquam dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio uetito quicquam pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit: nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs: ita omni arte bellica firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res uictoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse: & seueritatem miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis ipse circùm saucios milites inserens in tentoria caput, singulos ut sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisq;, & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit: ut medendis corporibus animi multo plus militum iperatori reconciliarentur. nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua, militumq; ita fudit fugauitq; Samnites: ut ille ultimus

eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde, quà duxit prædæ spes, uictor exercitus: ꝑlustrauitq; hostium agros, nulla arma, nullã uim nec apertam, nec insidijs expertus. Addebat alacritatẽ, quod dictator prædã omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula uestimenta militibus, & annuum stipendium darent. Cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius eius fidei, uirtutiq; causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet, iussu patrũ prius quàm abdicaret, COSS. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemilium Cæritanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt: nec earum ipsarum sancta fides fuit. adeo postquam Papyriũ abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpitio, Q. Aemilio (Aulum quidam annales habent) COSS. ad defectionem Samnitiũ Apulum nouum bellũ accessit. utroq; exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apulia Aemilio sorte euenerunt. Sũt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium ui, atq; iniurijs defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit uero facit non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraq; simul gente bellum Romanis fuisse.

Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hic, nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidã repente ciuitatem exciuit, ut capitolium atq; arx, mœniaq;, & portæ plena armatorum fuerint. & cum concursatum, clamatumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius tribunus plebis tulit ad populum ut in Thusculanos animaduerteretur: quorum ope ac consilio Veliterni, Priuernatesq; populo Romano bellum fecissent. Populus Thusculanus cum coniugibus, ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueste mutata, & specie reorum tribus circuit, genibus se omnium aduoluens. Plus itaq; misericordia ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm causa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes, præter polliam, antiquarunt legem. polliæ sententia fuit, puberes uerberatos necari: coniuges, liberosq; sub corona lege belli uenire: memoriamq; eius iræ Thusculanis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat: nec quenquam ex pollia tribu candidatum ferme datum papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio COSS. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito egregium exercitum aduersus Samnites duxerũt: castra in hostico incuriose ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legio-

nes tanta ferocia, ut uallum usq; ad stationem romanã inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos. Dictator ubi propiorem spe dimicationem uidit: ne militum uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarẽtur: silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus ita institit agmini, ut donec lucesceret, prælio abstineret: nec pedestres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat: eum ipsum, in quo constiterat, locum castris communiri iussit. Id uero circunfuso undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet fieri, nõ poterat. Itaq; cum neq; eundi, neq; manendi copiam esse uidet: instruit aciem impedimentis ex agmine remotis: instruuntur contra & hostes, & animis, et uiribus pares. auxerat id maxime animos: quod ignari loco iniquo non hosti cessum, uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. Et hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neq; clamor, ut primo semel concursum est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retroúe recepta: neq; recursum ab ulla sit parte. in suo quisq;

ũ hora

gradu obnixi, urgentes scutis sine respiratione, ac re
spectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idē pu=
gnæ in defatigationem ultimam, aut noctem specta-
bat. Iam uiris uires, iam ferro sua uis, iam duci-
bus consilia deerant. cum subito Samnitium equites
cum turma una longius prouecta accepissent impedi=
menta Romanorum procul ab armatis sine præsidio,
sine munimento stare: auiditate prædæ impetum fa=
ciunt. Quod ubi dictatori nuntius trepidus attulit:
sine modo inquit se præda præpediant. alij deinde su
per alios diripi passim, ferriq́; fortunas militum uoci
ferabantur. Tum magistro equitum accito, uides tu in
quit M. Fabi ab hostium equite omissam pugnam?
hærent impediti impedimentis nostris: aggredere
(quod inter prædandum omni multitudini euenit)
dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus fer-
rum in manu sit, inuenies: equosq; dum præda one-
rant, cæde inermes: cruentamq́; illis prædam redde.
mihi legiones, peditumq́; pugna curæ erunt: pe-
nès te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ
esse instructissima potest, inuecta in dissipatos, impe=
ditosq́; hostes cæde omnia replet. inter sarcinas omis-
sas repente obiacentes pedibus fugientium, conster-
natorumq́; equorum neq; pugnæ, neque fugæ satis
potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu ho-
stium M. Fabius circunductis paululum alis ab ter=
go pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus ac-
cedens & Samnitium animos terruit: & dicta-
tor, ubi respectantes hostium antesignanos, turba-
taq́; signa, & fluctuantem aciē uidit: tum appellare,

tum adhortari milites: tribunos, principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam uocare. Nouato clamore signa inferuntur: & quocunq; progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, q̃d uoce poterat, monstrabat: uexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; uisum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolerati, uulnerumq; obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumq; uim potuit: partim in medio cæsi, partim in fuga dissipati sunt. pedestres restantes, ac circũuentos cædunt: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demũ prælium Samnitium res ita infregit: ut omnibus concilijs fremerent minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs, quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum: utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iã quidam nominare authores armorum. unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq; erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis romana, captiuiq; Romam mitterentur: quæq; res per

fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fas'q; restituerentur. Fœciales Romam ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se, ac supplicio subtraxit: placuit cum corpore bona eius quoq; dedi. nihil tamen earum rerũ præter captiuos, et siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: sed cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex senatus consulto triumphauit. Hoc bellum à COSS. bellatum quidam authores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atq; inde magnas prædas egisse. nec discrepant quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur: belli'ne gerendi causa creatus sit: an ut esset qui ludis romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicatus erat: signum mittendis quadrigis daret: functus'q; eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem authori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsis'q; imaginum titulis: dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum, honorum'q; fallente mendacio trahunt. inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo authore stetur.

DECADIS PRIMAE LI-
BER NONVS.

SEQVITVR HVNC ANnum nobilis clade romana caudina pax T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio COSS. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennij filiũ habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemq;. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant: ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos deos, mitigandosq; homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ uidebantur, remisimus: authores belli, quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum nequid ex contagione noxæ remaneret penès nos, Romam portauimus. Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? neminem neq; populum, neq; priuatum fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinqui

tur inopi: at ego ad deos uindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor ut iras suas uertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionem exatient: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaq; uiscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, qbus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximũ momentum sit quàm propitijs rem, quàm aduersis agant dijs: pro certo habete priora bella aduersus deos magis: quàm homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quàm potest occultissime ducit: inde ad Calatiam, ubi iam COSS. Romanos, castraq; esse audiebat: milites decem pastorum habitu mittit: pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet: legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriã omnibus copijs circunsidere: nec procul abesse, quin ui capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria uulgatus uenerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, quà irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriã fere-

bant uiæ. altera propter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto uere longior: altera per furculas caudinas breuior. sed ita natus locus est. saltus duo alti, syluosiq; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus, aquosusq;: per quem medium iter est. sed ante quàm uenias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt: & aut eadem, qua te insinuaueris, retro uia repetenda: aut si ire porrò pergas, per aliũ saltum arctiorem, impeditioremq; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupẽ Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent: septas deiectu arborũ, saxorumq; ingentium obiacente mole inuenere. cum fraus hostilis apparuisset: præsidium etiam in summo saltu conspicitur: citati inde retro, quà uenerant, pergunt repetere uiam: eam quoq; clausam sua obice, armisq; inueniunt: sistunt inde gradum sine ullius imperio. stupor omnium animos, ac uelut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; compotem magis mentis, ac consilij ducerent, diu imobiles silent. deinde ubi prætoria COSS. erigi uidere, & expedire quosdam utilia operi: quanquã ludibrio fore munientes perditis rebus, ac spe omnĩ adempta cernebant: tamen ne culpã malis adderent, pro se quisq; nec hortante ullo, nec imperante ad muniendum uersi castra propè aquam uallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præter quàm quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad COSS. mœstos ne aduocantes quidem

in consilium, quando nec consilio, nec auxilio locus esset, sua sponte legati, ac tribuni conueniunt: militesq; in prætorium uersi opem, quam uix dij immortales ferre poterant: ab ducibus exposcunt. Querẽtes magis, quàm consulentes nox oppressit. cum pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices uiarum, alius per diuersa montium, per syluas, quà ferri arma poterant, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè XXX. uicimus: omnia æqua, ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quò, aut quà eamus? num montes mo liri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quà tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti, atq; uicti sumus. ne ferrũ quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet. His inuicem sermonibus tandem quam quietis immemores nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaq; uniuersi Herennium Pontium patrẽ imperatoris per literas consulendum censuerunt. Iam is grauis annis non militaribus solũ, sed ciuilibus quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi, consilijq;. Is ubi accepit ad furculas caudinas inter duos saltus clausos exercitus romanos: consultus ab nuntio filij censuit omnes inde quàprimum inuiolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est: iterumq; eodem remeante nuntio consulebatur: censuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquam filius ipse in primis iam ani-

mum quoq; patris consenuisse in affecto corpore re-
batur: tamen consensu omnium uictus est ut ipsum
in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in
castra dicitur aduectus: uocatusq; in consiliū ita fer-
mè locutus est, ut nihil sententiæ suæ mutaret: causas
tantum adijceret. Priore se consilio, qđ optimum du
ceret: cum potentissimo populo per ingens beneficiū
perpetuam firmare pacem, amicitiamq;. altero consi-
lio, in multas ætates, q̄bus amissis duobus exercitibus
haud facile receptura uires romana res esset: bellum
differre. tertium nullum consilium esse. Cum filius,
alijq; principes percunctando exquirerent, quid si me
dia ui consilium caperetur? ut & dimitterentur inco
lumes? & leges ijs iure belli uictis imponerētur? ista
quidem sententia inquit ea est, quæ neq; amicos pa-
rat, neq; inimicos tollit: seruate modo, quos ignomi
nia irritaueritis. Ea est Romana gens, quæ uicta
quiescere nesciat: uiuet semper in pectoribus illorū
quicquid istuc præsens necessitas iniunxerit: neque
eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere
re sinet. Neutra sententia accepta: Herennius domū
aduectus. Et in castris Romanis cum frustra multi
conatus ad erumpendum capti essent: etiam omnium
rerum inopia esset: uicti necessitate legatos mittunt,
qui primum pacem peterent æquam: si pacem non
impetrarent, prouocarent ad pugnam. Tum Pontius
debellatum esse respondit: & quoniam ne uicti qui-
dem, ac capti fortunam fateri scirent: inermes cum
singulis uestimentis sub iugum missurum: alias con-
ditiones pacis æquas uictis, ac uictoribus fore, si agro

Samnitium decederetur: coloniæ abducerentur. suis deinde legibus Romanum, ac Samnitem æquo fœdere uicturum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum COSS. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se uetat. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est: tantaq; mæstitia incessit, ut non grauius accepturi uiderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset: nec COSS. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent: Tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum uirtute atq; honoribus erat: patrem meum inquit COSS. sæpe audiui memorantem se in capitolio unum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa, valloq; ab ignauissimo ad opera, ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si, ut illis decurrere ex capitolio armatis in hostem licuit, quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantum modo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq;, uel in medios me immittere hostes paratus sum: sed hic patriam uideo: hic, quicquid Romanarum legionum est: quæ si pro se ipsis ad mortem ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruent? tecta urbis dicat

aliquis, & mœnia, & eam turbam, a qua urbs inco=
litur. immo hercule produntur ea magis omnia dele=
to hoc exercitu: non seruantur. quis enim ea tuebitur?
imbellis uidelicet, atq; inermis multitudo? tam her-
cule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs
exercitum, Camillumq; ducem implorabunt? Hic o=
mnis spes, opesq; sunt: quas seruando, patriam serua
mus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac pro
dimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed
ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quam
morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista
quantacunq; est indignitas: & pareatur necessitati:
quam ne dij quidem superant. Ite COSS. redimite
armis ciuitatem: quam auro maiores nostri redeme
runt. COSS. profecti ad Pontium in colloquium, cū
de fœdere uictor agitaret: negarunt iniussu populi fœ
dus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq; alia
solenni. Itaq; non ut uulgo credunt, Claudiusq; etiā
scribit, fœdere pax caudina, sed per sponsionem fa-
cta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus es=
set, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per
quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur:
ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœciali
bus porcus feriatur? Spoponderunt COSS. præfecti,
legati, quæstores, tribuni militum: nominaq; omniū,
qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res
esset, præterquam duorum fœcialium non extarent.
& propter necessariam fœderis dilationem obsides ēt
sexcenti equites imperati: qui capite luerent, si pacto
non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidi-
bus, exercituq;

bus, exercituq; inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiáq; corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria uictoris, & uultus superbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miserabilem uiam per sociorum urbes: reditum in patriam, ac parentes: quò sæpe ipsi, maioresq; eorum triumphantes uenissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo factura, q̄ quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallum exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in custodiam abducti. Tum à COSS. abire lictores iussi: paludamentáq; detracta tantam iter eos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos, lacerandósq; censuerant, miserationem fecit: ut suæ quisq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantæ maiestatis uelut à nefando spectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè seminudi sub iugum missi: tum ut quisq; gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circunstabāt armati hostes exprobrantes, eludentésq;: gladij etiā

287 plerisq; intentati: uulnerati quidam, necatiq;: si uultus eorum indignitate rerum acrior uictorem offendisset. ita traducti sub iugum, & (quod pene grauius erat) per hostium oculos, cum ex saltu euasissent: etsi uelut ab inferis extracti tum primũ lucem aspicere uisi sunt: in ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cum ante noctem Capuam peruenire possent: incerti de fide sociorum, & quod pudor praepediebat, circa uiam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt.

Quod ubi est Capuam nuntiatum: euicit miseratio iusta sociorum superbiam ingenitam Campanis. confestim insignia sua COSS. fasces, lictores, arma, equos, uestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: et uenientibus Capuam cunctus senatus, populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officiis: neq; illis sociorum comitas, uultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. adeo super moerorem pudor quoq; effugere colloquia, & coetus hominum cogebat. Postero die cũ iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: uocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu multo sibi moestiores, & abiectiores animi uisos referrent: adeo silens, ac propè mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosq; cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam prae metu po-

uisse: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites uictoriam non praeclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam uirtutem, ferociamq;. Cum haec dicerentur, audirenturq;: & deploratum pene Romanum nomen in consilio sociorum fideliu esset: dicitur Offillius Acalauius Oui filius, clarus genere factisq;, tum etiam aetate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosq; in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendae lucis ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia esse: aut romana se ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitibus flebiles breui clamores, gemitusq; excitaturum: caudinaeq; pacis aliquanto Samnitibus, quam Romanis tristiorem memoriam fore. quippe suos quemq; eorum animos habiturum, ubicunq; congressuri sint: saltus caudinos non ubiq; Samnitibus fore. Iam Romae & sua infamis clades erat: obsessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosae pacis, quam periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi coeptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam foede factam acceperunt: extemploq; sine ulla publica authoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernae circa forum clausae: iustitiumq; in foro sua sponte coeptum, prius quam indictum: laticlaui, annuli aurei positi: pene moestior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solum atq; authoribus, sponsoribusq; pacis irasci: sed inoxios etiam milites odisse: et nega

re urbe, tectis'ue accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu, uultu'q; ingressi sero in urbem ita se in suis quisq; tectis abdiderunt, ut postero, atq; insequentibus diebus nemo eorum forum, aut publicum aspicere uellet. Cósules in priuato abditi nihil pro magistratu agere: nisi quod expressum senatus consulto est ut dictatorem dicerent comitiorum causa: Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aemilium Petum magistrum equitum: quibus uitio creatis suffecti M. Aemilius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. nec p eos comitia habita: et quia tædebat populum omniū magistratuum eius anni, res ad interregnum rediјt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is COSS. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis: quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt: solennibus'q; sanctis perfectis, de pace caudina retulerunt. & Publius, penès quem fasces erant: dic Spuri Posthumi inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo uultu, quo sub iugum missus erat, haud sum ignarus inquit COSS ignominiæ, non honoris causa me primū excitatum, iussum'q; dicere, non tanquam senatorem, sed tanquam reum tam infelicis belli, quàm ignominiosæ pacis. ego tamē, quando neq; de noxa nostra, neq; de pœna retulistis: omissa defensione, quæ nó difficillima eēt apud haud

ignaros fortunarum humanarum, necessitatumq;: sen
tentiam de eo, de quo retulistis, paucis peragam: quæ
sententia testis erit mihi'ne, an legionibus uestris pep-
cerim: cum me seu turpi, seu necessaria sponsione ob
strinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, nõ
tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præ-
ter quàm corpora nostra, debentur Samnitibus. Deda
mur per fœciales nudi, uinctiq;: exoluamus religio=
ne populum, siqua obligauimus: nequid diuini, aut
humani obstet, quo minus iustum piumq; de integro
ineatur bellum. interea COSS. exercitum scribere, ar
mare, educere placet: nec prius ingredi hostiũ fines,
quàm omnia iusta in deditionem nostrã pfecta erunt.
Vos dij immortales precor, quæsóq;, si uobis non fuit
cordi Sp. Posthumum, T. Veturium COSS. cum Sa
mnitibus prospere bellum gerere: at uos satis habea
tis uidisse nos sub iugum missos: uidisse sponsione in=
fami obligatos: uidere nudos uinctosq; hostibus de-
ditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipien=
tes: nouos COSS. legionesq; romanas ita cum Sa-
mnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos con-
sules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit: tanta simul
admiratio, miseratioq; uiri incessit homines, ut modo
uix crederent illum eundem esse Sp. Posthumum, q
author tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur
quod uir talis etiam præcipuum apud hostes suppli=
cium passurus esset ob iram diremptæ pacis. cum oẽs
laudibus modo prosequentes uirum in sententiã eius
pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L.
Liuio, & Q. Melio tribunis plebis: qui neq; exol

ui religione populum aiebant deditione sua: nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo, quod spondendo pacē seruassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neq; ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, uiolari'ue posse. Tum Posthumius, interea dedite inquit profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio uirgis cæsos, hanc iā ut intercalatæ pœnæ usuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exolui religione populum: id istos magis'ne dedantur, quàm quia ita res se habeat, dicere quis adeo iuris fœcialium expers est, qui ignoret? neq; ego inficias eo patres conscripti, tam sponsores, quàm fœdera sancta eße apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos uerba legitima dedentium urbes nuncupare: deditum populum Romanum uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditionem: quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc, relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora. inquis. atqui non indignitas rerum sponsioni uinculum leuat. Siquid est, in quo obligari populus possit: in omnī

bus potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert: COS. an dictator, an prætor sponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt: quibus non fuit satis COSS. spondere: sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiuerit quid ita spoponderim: cum id nec consulis ius eßet: nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium patres conscripti humanis consilijs gestum est: dij immortales & uestris, & hostiũ imperatoribus mentem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus: & illi male partam uictoriã male perdiderunt: dum uix locis, quibus uicerant, credunt: dum quacunq; conditione arma uiris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuißet, difficile illis fuit, dũ senes ab domo ad consultandum accersunt: mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace, ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset: donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacem afferrent. ea demũ sponsio eßet, quã populi iussu spopondissemus. sed neq; uos tulissetis: nec nos spopondißemus: nec fas fuit alium rerum exitũ eße: quàm ut illi uelut somnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriam uanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsorem obligaret. Quid enim uobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est?

quis uos appellare potest? quis se à uobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil spopondistis: ciui neminem spondere pro uobis iussistis. nihil ergo uobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus: cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrũ est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, et animos: in hæc sæuiant: in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: consulite utrum præsens deditio eorum fieri possit: an in diem differatur: nos interim T. Veturi: uosq; cæteri uilia hæc capita luendæ sponsionis feramus: & nostro supplicio liberemus romana arma. Mouit patres conscriptos tum causa, tum author: nec cæteros solum, sed tribunos etiam plebis ut se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo abdicauerunt: tradítiq; fœcialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto senatus consulto, lux quædã affulsisse ciuitati uisa est: Posthumus in ore omniũ erat: eũ laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij consulis, alijs claris facinoribus æquabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius consilio, & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offerre: piacula pro populo dare Romano. arma cuncti spectant: et bellóne unquã futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat. In ciuitate ira, odióq; ardente delectus omnium propè uoluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductúsq; ad Caudium exercitus. Progressi fœciales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum uinci-

ri. Cum apparitor uerecundia maiestatis Posthumiũ laxe uinciret: quin tu inquit adduces lorum, ut iusta fiat deditio? Tum ubi in coetum Samnitium, & ad tribunal Pontij uentum est: A. Cornelius Aruina foecialis ita uerba fecit. Quandoquidem hisce homines iniussu populi Romani quiritium foedus ictum iri spoponderunt: atq; ob eam rem noxam nocuerunt: ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus: hosce homines uobis dedo. Haec dicenti foeciali Posthumus genu femur quanta maxime potuit ui, perculit: & clara uoce ait se Samnitem ciuem esse, illum legatum: foecialem à se contra ius gentium uiolatum: eo iustius bellum gesturos. Tum Pontius, nec ego istam deditionem accipiam inquit: nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes: aut omnia irrita facis: aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit: aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori cum qua potes fide restituis? populum Romanum appello: quem si sponsionis ad furculas caudinas factae poenitet: restituat legiones intra saltum, quo septae fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quae per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquium est uentum, habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc spõsio, & pax repudietur. ea fortuna ijs locis, quàm ante pacis mentionem habuimus: geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquam'ne causa defiet

foecialis uerba
Pontius

cur uicti pacto non stetis? obsides Porsenæ dedistis: fur to eos subduxistis: auro ciuitatē à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt: pacem nobiscum pepigistis, ut legiones uobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis: & semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat: legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cærimonijs dignum erat: ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes? ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum: non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis: nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam spōsione cōmissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen: redeant. geratur bellum: quando Sp. Posthumus modo legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumum, non ciuem Romanum esse: & à Samnite Romanum legatum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincula Romanis: moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant. & illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide ab Caudio in castra romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum omnia, quæ deinde uenerunt, non in animis solum, sed propè in oculis esse:

& serò, ac nequicquam laudare senis Pontij utraq; consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ poßessionem pace incerta mutaße: & beneficij, & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint i perpetuũ uel inimicos tollere, uel amicos facere: adeoq; nullo dum certamine inclinatis uiribus post caudinã pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontiũ incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellũ Romani pro uictoria certa haberent: Samnites simul rebellasse, & uicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerant: & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosq; usq; ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris, & focis dimicabatur: et quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo: tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit: quod uocem audiri præconis passi sunt incolumem abiturum, qui arma posuißet. ea spes remisit à certamine animos: & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata ꝑ auersam portam erupit: tutiorq; eis audacia fuit, q̃ incautus ad credendũ cæteris pauor: quos circundatos igni nequicq deos, fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. COSS. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliã ad Luceriam pergit: ubi eqtes Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus caudinas legiones. Distendit ea res Samnitiũ animos: quod nec ad

Papyr
Pub.

Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur: satis audebant optimum uisum est committere rem fortunæ: & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducũt. aduersus quos Publius COS. cum dimicaturus esset: prius alloquendos milites ratus concionẽ aduocari iussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est: ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisq; inde gladijs esset: pila uelut dato ad id signo abijciunt: strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè uesano ordine egit. Itaq; non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam hostium aciem tulerat: & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cædis factum: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio COS. locis maritimis peruenerat. Arpos per omnia pacatus Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria, & maritima loca contemptu cultorum molliore, atq;, ut euenit ferè locis simuli genere, ipsi montani, atq; agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset: aut per-

uenire Arpos exercitus Romanus nequisset: aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoq; profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes, obsessosq; inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur: cæterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus, uigilijsq;, & opere eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ueheret: interdum occursu hostium cogeretur obiecto ab equo frumento pugnare. & obsessis prius quàm alter COS. uictore exercitu aduenit: & commeatus ex montibus Samnitũ inuecti erant: & auxilia intro missa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit: qui obsidione delegata in curã collegæ, uacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaq; cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos: coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant: undiq; contractis uiribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisq; se ad prælium, legati Tarentini interueniunt denuntiantes Samnitibus, Romanisq; ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturum respõdit: accitoq; eo cum tempus omne in apparatu cõsumpsisset, collocutus de re haud dubia signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina, humanaq;, quæ assolent, cũ acie dimicandum est: COSS. Tarentini legati occursare responsum expectantes: quibus Papyrius ait auspicia secunda esse Tarentini Pullarius nuntiat. litatum

prætereà est egregie authoribus dijs, ut uidetis. ad rē agendam proficiscimur. Signum inde ferri iussit: & copias eduxit, uanissimam increpans gentem: quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus, discordijsq;, alijs modum pacis ac belli facere æquū censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curā belli remisissent: quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent: cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent: uociferari se in authoritate Tarentinorum manere: nec descendere in aciem: nec extra uallū arma ferre: deceptos potius quodcunq; casus ferat, passuros, q̄ ut spreuisse pacis authores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. aiunt: & eam precari mentem hostibus, ut ne uallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undiq; adorti, cum pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atq; in fossas proruerent: nec uirtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos: castra inuasere. & pro se quisq; non hæc furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbe uicisset: sed romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes, cædunt pariter resistentes, fusosq;, inermes, atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaq;. nec ullum superfuisset animal: ni COSS. receptui signum dedissent: auidosq; cædis milites è castris hostium imperio, ac minis expulissent. Itaq; apud infensos ob interpolatam dulcedinem iræ confestim oratio habita est, ut doceretur miles minime

cuiquam militum COSS. odio cessisse, aut cessuros: q̃n duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriae ob sides tenerentur: praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in supplicia eorum ageret, pdere pri us quàm perire optantes. Laudare ea milites: laetariq; obuiam itum irae suae esse: fateri omnia patienda prius q̃ perderetur salus tot principũ romanae iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibus'ne copijs Luceriam premerent: an altero exercitu, & duce Appuli circa, gens dubiae ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandam profectus Apuliam aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoq;, qui obsessor Luceriae restiterat: breui ad spem euentus respondit. nam insessis omnibus uijs, per quas commeatus ex Samnio subuehebatur: fame domiti Samnites, qui Luceriae in praesidio erant: legatos misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit. debuisse eos Pontium Herennij filium, quo authore Romanos sub iugum misissent: consulere quid uictis patiendum censeret. caeterum, quoniam ab hostibus in se aequa statui, quàm in se ipsi ferre maluerint: nuntiare Luceriam iussit arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra moenia relinquerent: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurũ, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum: septem millia militum sub

iugum missa: prædaq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq;, quæ ad Caudium amiserāt: & , quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis: quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi romani est: siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator ut expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse, de hostium duce dedito, missoq; sub iugum. id magis mirabile est ambigi: L.'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atq; inde Luceriam gesserit: ultorq; unicus romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an consulis Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor'ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aurelio Peretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu COS. tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per COSS. reliqua belli perfecta. Aurelius cum Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies: obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna COS. alter cum Satricanis, qui ciues Romani post caudinam cladem ad Samnites defecerant: præsidiumq; eorum in urbem acceperant: rem gessit. nam cum ad mœnia Satricæ admotus esset exercitus: legatisq; missis ad pa

cem cum

cem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi praesidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea voce, q̄ armis illatis terroris colonis iniectum. Itaq; subinde cum exequerentur quaerendo à COS. legati quo nam se pacto paucos, & infirmos crederet praesidio tam ualido, & armato uim allaturos? ab ijsdem consilium petere iussi, quibus authoribus praesidium in urbem accepissent: discedunt: aegréq; impetrato ut de ea re consuli senatum, responsáq; ad se referri sineret: ad suos redeunt. Duae factiones senatum distinebant: una, cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera fidelium ciuium. certatum ab utrisq; tamen est ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera cum praesidium Samnitium, quia nihil satis praeparati erant ad obsidionem tolerandam: excursurum proxima nocte eēt: nuntiare consuli satis habuit qua noctis hora, quámq; per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat: eadem nocte portam etiam consulibus aperuerunt. ita duplici proditione & praesidium Samnitium insessis circa uiam syluestribus locis nec opinato oppressum ē: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentóq; unius horae Samnis caesus, Satricanus captus: & omnia in potestate consulis erant. qui quaestione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, uirgis caesos securi percussit: praesidióq; ualido imposito arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scri-

bunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt. & fuit uir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq; eundem capacissimum: nec cum ullo asperiorem: qa ipse inuicti ad laborem corporis esset: fuisse militiam pediti pariter, equitiq;. equites etiam aliquando ausos ab eo petere ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris: quibus ille, ne nihil remissum dicatis, remitto inquit ne utiq; dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesq;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciē: quē cum inambulans ante tabernaculum uocari iussisset, lictorem expedire securim iussit. ad quam uocem exanimi stante Prænestino, age'dum lictor, excide radicem hanc inquit incommodam ambulantibus: perfusumq; ultimi supplicij metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla uirtutum feracior fuit: nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana staret. quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem: si arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis uideri potest, quàm ut plus iusto ab rerum ordine declinarem: uarietatibusq; distinguendo opere, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac du.

cis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quærere libeat quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur militum copia & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti, & uniuersa sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictum Romanum imperium. Iam primũ, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed clariorem eum tamen facit, quod unus fuit: qđ adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros, ducesq; omittam, magna exempla casuum humanorum: Cyrũ, quem maxime Græci laudibus celebrant: quid nisi longa uita, sicut magnum modo Pompeium uertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos, cum quibus consulibus, aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur uiri, si punicum romano præuertisset bellum: seniorq; in Italiã traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro erat, animi, ingenijq;, tum disciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus in artis perpetuis præceptis ordinatæ modũ uene-

rat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunij, Valerijq;: ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus: quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Mălius Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, q̃ duces? cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? uictus esset consilijs iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uero erat periculum: ne solertius, quàm qui uis unus ex ijs, quos nominaui, castris locum caperet: commeatus expediret: ab insidijs praecaueret: tempus pugnae eligeret: aciem instrueret, subsidijs firmaret. non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierũ, ac spadonum agmen trahentem inter purpuram atq; aurum ornatum fortunae suae apparatibus, praedam uerius quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiae, quàm Indiae, per quam temulento agmine comesabundus incessit: uisus illi habitus esset, saltus Apuliae, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticae cladis: ubi auunculus eius nuper Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus: quarum nemo intolerantior fuit: qui si ex habitu nouae fortunae, nouiq; (ut ita dicam) ingenij, quod sibi uictor in-

duerat, spectetur: Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset: & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem uestis, & desyderatas humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonibus graues, ne dum uictoribus, & fœda supplicia, & inter uinum & epulas cædes amicorum, & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid si uini amor in dies fieret acrior? quid si trux, ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulla'ne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat: quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent: dictitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse: sustinere non potuerit populus Romanus. & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sint homines: (id quod ex monimentis orationũ patet aduersus eum) nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit? Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen prælijs uictus sit: Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se hominis res gestas, et eius iuuenis cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. miremur si, cum ex hac parte secula

plura numerentur, quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio, quàm in ætate XIII. annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuum, fastisq; percurrere licet consulum, dictatorumq;: quorum nec uirtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores quàm Alexander, aut quisquam alius rex, denos, uicenosq; dies quidam dictaturam, nemo plus quàm annum consulatum gessit. ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum caussa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento, aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq;, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones unum Alexãdrum habuissent multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro uel gloria, uel rerum magnitudine pares: quorum suo quisq; fato sine publico discrimine uiueret, moreretúrq;. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero, uel militum genere, uel multitudine auxilio-

rum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione sociorum latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones: quaterni, quiniq; exercitus sæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum: Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Equis, & omni Campania, & parte Vmbriæ, Hetruriæq;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq;, ac Vestinis, atq; Apulis, adiunctaq; omnem ora Græcorum inferi maris à Thuris Neapolim, & Cumas: & inde Antio, atq; Hostia tenus Samnites, aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum maxime Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiunxisset gentes, impedimentum maius, quàm auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus cōsenuisset. Arma, clypeus, sarissæq; illis: Romano scutum maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo q̃ hasta uehementius ictu, missuq; telum. statarius uterq; miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus cōstás, facilis partienti quacunq; opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandũ laborem melior? Vno prælio uictus Alexander, bello uictus esset: Romanum, quẽ Caudiũ, quẽ Can-

næ non fregerunt: quæ fregisset acies? Næ ille sæpe
etiam, si prima prospere euenissent: Persas, et Indos,
& imbellem Asiam quæsisset: & cum fœminis sibi
bellum fuisse dixisset: qđ Epeiri regem Alexandrum
mortifero uulnere ictum dixisse ferunt, sortem bello
rum in Asia gestorũ ab hoc ipso iuuene cum sua con=
ferentem. Equidem cum per annos quatuor & uigin=
ti primo punico bello classibus certatum cum Pœnis
recordor: uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse
reor ad unum bellum. & forsitan cum et fœderibus
uetustis iuncta res punica Romanæ esset: et timor par
aduersus communẽ hostem duas potentissimas armis,
uirisq; urbes armaret: simul punico romanoq; obru=
tus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec inte=
gris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Roma
ni macedonem hostem aduersus Antiochum, Philip-
pum, & Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cũ
periculo quidem suo. absit inuidia uerbo: & ciuilia
bella sileant. nunquam ab equite hoste, nunquam à
pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis utiq;,
nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem, sagit=
tas, saltus impeditos, auia commeatibus loca, grauis
armis miles timere potest. mille acies grauiores, quàm
Macedonum atq; Alexandri auertit, auertetq;: mo-
do sit perpetuus huius, qua uiuimus, pacis amor: &
ciuilis cura concordiæ. M. Follius Flaccina inde, &
L. Plautius Venox COSS. facti. Eo anno ab fre=
quentibus Samnitium populis de fœdere renouando
legati cum senatum humi strati mouissent: reiecti ad
populum haudquaquam tam efficaces habebant pre-

ces. itaq; de fœdere negatum: induciæ biennij, cum ꝑ aliquot dies fatigassent singulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses, Canusiniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio consuli datis in deditionem uenerunt. Eodem anno primũ præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cũ utrũq; ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. & duæ Romæ additæ tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos COSS. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam fœdus petitum uenerunt: pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano authores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut fœdus daretur: neq; ut æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nã Tarẽto quoq; ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemilij consulis Nerulum ui captum. Et postquam res Capuæ stabilitas romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoq;, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. nec arma modo, sed iura etiam romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemilius Barbula COSS. exitu anni nõ COSS. ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, cæterum dictatori L. Aemilio legiones tradiderunt. Is cũ L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hic Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul

castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraq; spe alieni magis auxilij, quàm uiribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat: tamen utrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erũpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellũ deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum. COSS. noui, sicut superiores Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemilio exercitũ ad Satriculam cum supplemento uenit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus multitudine freti castra eodem, quo ante, loco posuerunt: lacessentesq; prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium uersus id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, nequa in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo: neq; otium pati. & cum iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aulius Ceretanus magno tumultu cum omnibus turmis

equitum euectus summouit hostem. cum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinq; clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator ægre patiẽs quod tam ferociter adequitasset: inde se fundi fugariq;: orando, hortandoq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec, ut fit, ad ducis casum, perculsa magis, quàm irritata est multitudo omnis. Qui circa erant, in Aulium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratri præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris, atq; iræ trucidauit: nec multum abfuit quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur: sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium iniit: quo haud dubie superat Romanus: recuperatumq; Aulij corpus mista cum dolore lætitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur: ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus ꝑ deditionem, Plistia ꝑuim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est: ad Sorã è Sãnio, Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorũ. Quo cum prior romanus exercitus ad ulciscendã

ciuium necem, recuperandamq; coloniam magnis itineribus peruenisset: sparsi per uias speculatores seq legiones Samnitium, nec iam procul abesse cum alij super alios nuntiarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti praelio dimicatum est. non caedes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per praemissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret, quo'ue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur: substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo: signum repente pugnae proposuit: & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam relictam spem: de magistro equitum, nouoq; exercitu militem caelauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis inqt angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus: statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nã & circa omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterant: etsi omnes iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaq; non frustrabor ego uos castra hic relinquendo: in quae infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq;, quibus opere est

trahere bellum: nos omnium rerum respectum, praeterquam uictoriae nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallum agmen excesserit castra quibus imperatum est, incendant. damna nostra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum praeda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quae necessitatis ultimae index erat: milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximus tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus: haud paruum fuit irritamentum. Itaq; uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquam ardentia procul uidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites quà potest quisq; fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unũ metu conglobata, ac semetipsam turba impediẽs in medio caesa. castra hostium capta, direptaq;: quorũ praeda onustum militem in romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria laetum, quàm quod praeter exiguam deformatam incendio partem caetera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum: nouiq; COSS. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouisq; cohortibus in supplementum adductis. Caeterum cum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur: & aut tempore longinqua, aut praeceps periculo uictoria esset: Soranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusq; traditurum urbem promittit.

uisus inde, cum quonammodo id præstaturus esset p̃ cunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus romana castra ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes, ac nocturnæ uigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eo collatis. ad hæc saxa erant, & temere iacentia (ut fit) in aspretis: & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. ubi cum constituisset Romanos: semitamq; angustam, & arduã erectam ex oppido in arcem ostendisset: hoc quidem ascensu inquit, uel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, &, quod plus est, Romani, Romanorumq; fortissimi uiri estis: & locus pro uobis, & nox erit: quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo: uos arcem intenti tenete. decurrit inde quanto maxĩme poterat cum tumultu, ad arma, & prò uestram fidem ciues, clamitans: arx ab hostibus capta est: defendite: ite. hæc incedens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent: auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refrin-

guntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit: & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat: cum COSS. prima luce aduenere: & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde, ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis, & defectionis authores: uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant: uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maxime intererat tutam ubiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. COSS. ab Sora profecti, in agros, atq; urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum esset, fuerant: coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoq;, & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina urbes erant: ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum coniurati ad COSS. ueniunt: docent suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuisse: iuuentute, et armis Samnites iuuisse: fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellū: et obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatiōe animorū opprimi

incautos posse. His authoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati: qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis ueste gladijs: qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cœpti: simul datum signum armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ: triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde, ac si internecino bello certasset. Eodem anno prodito hostibus romano præsidio Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur: Lucerini, ac Samnites ad internicionem cæsi. eoq; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus: multi delendam urbē censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos esset: longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia ut mitterentur coloni: duo millia & quingenti missi. Eodem anno cum omnia infida Romanis essent: Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit: C. Menenius dictus: is M. Folium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore, seu conscientia

eius Calabios,

eius Calabios, Obuium, Nouiumq́; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde ut quæstioni campanæ materia decessit: uersa Romam interpretando res. non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, coniurassent'ue aduersus Romanum populum: quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas aduersus rẽp. esse. latiorq́; & re, & personis quæstio fieri, haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq́; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperẽtur. inde nobilitas, nec ij modo, in quos crimen intendebatur: sed uniuersi simul negare nobilium id crimen esse: qbus si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem: sed hominum nouorum. ipsos adeo dictatorem, magistrumq́; equitum reos magis, quàm quæstores idoneos eius criminis esse: intellecturosq́; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uero Menenius iam famæ magis, quàm imperij memor progressus in concionem ita uerba fecit. Etsi omnes anteactæ uitæ uos conscios habeo quirites: & hic ipse honos delatus ad me testis est innocentiæ meæ. neq; enim, quod sæpe aliâs, quia ita tempora postulabant reip. qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his concionibus uitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines, qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est: primum ipsas

expugnare quæstiones omni ope annissi sunt: deinde postquam ad id parum potentes erant: ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem, et tribunitium auxilium patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, uisa) in nos irruerunt: & priuatis dictatorem poscere reum uerecundiæ non fuit: ut omnes dij, hominesq; sciant ab illis etiã, quæ non possint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini: & offerre me inimicis reum. dictatura me abdico. Vos quæso consules, si uobis datum ab Senatu negotium fuerit: in me primum, & hunc. M. Follium quæstiones exerceatis: ut appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura: & post eum confestim Follius magister equitum: primiq; apud consules (ijs enim ab Senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summus honoribus post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, dixit causam: absolutusq; est. Nec diutius (ut fit) q̃ dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita: donec factionibus, coitionibusq;, aduersus quas comparata erat: oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spe Cãpanæ defectionis, in quam coniuratũ erat: Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudiũ reuocauit: ut inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperirent, Capuam Romanis eriperent. Eò COSS. cũ ualido exercitu uenerunt. & primo circa saltus, cum

utriq; ad hostem iniqua uia esset: cunctati sunt. dein de Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos agmen dimittunt. ibiq; primũ castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs equitum sæpius, quàm peditum utrinq; periculũ factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum: pœnitebat. Samnitiũ contra ducibus, & carpi quotidie paruis damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat intentiores esse ad respectum castrorum: ne qua eò uis fieret, cum ad prælium starent: aciẽ peditum tutam fore. consulũ, Sulpitius in dextro, Petilius in leue cornu consistunt. dextra pars, qua et Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumuenirentur, consiterant: latius pate facta stetit. sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilij consulis additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur: in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium eques in pugnam succedit: in hunc transuerso agmĩne inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq;, & ordines peditum, atq; equitum confundit: donec uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. Vnde haud dubiam uictoriam cer-

nens cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris: dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, uictorem hostem signa in perculsos inferentem. cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxilium aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omisso certamine cædi, capiq; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc urbi Beneuentum nomen est: perfugerunt. ad triginta millia cæsa, aut capta Samnitium proditum memoriæ ẽ. COSS. egregia uictoria parta protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis COSS. L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam: omisso Bouiano ad Fregellas pergit. unde post nocturnam Samnitiũ fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; ualido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. eò se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, et Nolani agrestes contulerant. Dictator urbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circũiecta muris incendit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio COS. (nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad COS. trahunt,

adijciunt Atinam, & Calatiam ab eodem captas: Pe
tilium autem pestilentia orta claui figendi causa di-
ctatorem dictum. Suessa, & Pontiæ eodem anno co
loniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorū fuerat: Vol=
sci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui inco
luerunt. Minturna, & Cassinum ut deducerentur co=
loniæ, senatus consultum factum est. triumuiros crea
uere: ac misere colonorum quatuor millia. Insequen
tes COSS. M. Valerius, P. Decius. profligato ferè Sa
mnitium bello, prius quàm ea cura decederet patri-
bus Romanis, hetrusci belli fama exorta est. nec erat
ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tu-
multus arma terribiliora essent, tum propinquitate a-
gri, tum multitudine hominum. Itaq; altero consule
in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui
grauiter æger Romæ restiterat: authore senatu dicta
torem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei ma
gnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit:
arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat:
nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agi=
tat, quieturus haud dubie, nisi ultro arma Hetrusci in-
ferrent. Eadem in comparando, cohibēdoq; bello con
silia & apud Hetruscos fuere: neutri finibus egres
si. Et censura clara eo anno Ap. Claudij, et C. Plau
tij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen
Appij: quod & uiam muniuit, & aquam in urbem
duxit: eaq; unus perfecit: quia ob infamem, atq; in
uidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega
magistratu se abdicauerat. Appius iam deinde anti-
quitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus cen

suram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat: seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem afferre facile posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta: omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorem etiam Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; consules, qui eum annum secuti sunt: C. Iunius Bubulcus tertium, & Q. Aemilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatum ordinem praua lectione Senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam, ac libidinem facta esset: obseruaturos: & Senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Ap. Claudium, & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militum seniden i in quatuor legiones à populo crearētur: quæ antea per quàm paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum, & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius, C. Martius. alterum, ut duumuiros nauales classis ordinandæ, reficiendæq; causa idem populus iuberet. lator huius plebiscitifuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirē, ni ad religionem esset uisa pertinere. tibicines, quia prohibiti

à proximis censoribus erant in æde Iouis uesci: quod traditum antiquitus erat: ægre passi, Tybur uno agmine abierunt: adeo ut nemo in urbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt, ut darent operam ut hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt ut reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum eos aggrediuntur. die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant: & uino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atq; ita in plaustra somno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quam plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus: impetratoq; ut manerent, datum, ut triduum quot annis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem uagarentur: restitutumq; in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti, Iunio Samnites, Aemilio nouum bellum Hetruria sorte euenit. In Samnio Cluuiani præsidium romanum, quia nequiuerat ui capi: obsessum fame in deditionem acceperant: Samnites uerberibus fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atq; omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus: caput hoc erat pen

trorum Samnitium, longe ditissimum, atq; opulentissi mũ armis, uiris q;. Ibi, quia haud tantum irarũ erat, spe prædæ milites accensi oppido potiuntur. minus itaq; sæuitum in hostes est: prædæ plus penè quàm ex omni Samnio unquam egestum: benignéq; omnis militi concessa. & postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ut insidijs quæreretur locus: siqua licentia populando effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam pars forte, pars consilio, oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant, pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse, perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insiderat: & postquã intrasse Romanos uidit saltum, repente adortus cum clamore ac tumultu inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: deinde, postquam ut quisq; liberauerat se onere, aptaueratq; armis, ad signa undiq; coibant: & notis ordinibus in ueteri disciplina militiæ iam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: COS. ad ancipitem maxime pugnam aduectus desilit ex equo: & Iouem, Martemq;, atq; alios testatur deos se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem in eum locum deuenisse: neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse: ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum uindicaturam. conniterentur

modo uno animo inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco, non armis fretum. Sed quem esse iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq́; & ubicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omniū immemor difficultatum uadit aduersus imminentem hostium aciem. ibi paululum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæterum postquam prima signa planiciem summam ceperūt: sensitq́; acies æquo se iam institisse loco: uersus extemplo est terror in insidiatores: easdemq́; latebras, quibus se pauloante texerant: palati, atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo perpaucis effugiū patuit. cæsa ad uiginti millia hominum: uictorq́; Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio: iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant: ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat: ingens orsi bellum. Eò alter COS. Aemilius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit: aduenientibus Romanis Sutrini cōmeatus benigne in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primum, consultando maturarent, traherent'ne bellum, traduxerunt: postero die, ubi celeriora, quàm tutiora consilia magis placuere ducibus: sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq́; in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles:

firmatis'q; cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. cõsul ubi armatos, paratos'q; uidit: signa extra uallum proferri iussit: & haud procul hoste instruxit aciẽ. Aliquandiu intenti utrinq; steterunt expectantes ut ab aduersarijs clamor, & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc, aut illinc emissum est: inde ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur: concinunt'q; tubæ: & signa inferuntur. nec segnius Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis: numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinq;, & fortissimũ quenq; absumit: nec prius inclinata res est, quàm secunda acies romana ad prima signa fessis integri successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit: ante signa, circaq; omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset: ni obstinatos mori Thuscos nox texisset: ita ut uictores prius, quàm uicti pugnandi finem facerent. post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroq; in castra reditum. nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat: subsidiarijs modo relictis, uix quod satis esset ad castrorum præsidiũ: & apud Romanos tantum uulnerum fuit, ut plures post prœliũ saucij decesserint, quàm ceciderant in acie. Fabius insequentis anni consul bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum et Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Permulti iam

anni erant, cum inter patricios magiſtratus, tribunosq́; nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis cum tribunis ac plebe erat: certamen oritur. Ap. Claudius cenſor circumactis decem & octo menſibus, quod æmilia lege finitum cenſuræ ſpatium temporis erat: cum C. Plautius collega eius magiſtratu ſe abdicaſſet: nulla ui compelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ cenſuræ intra legitimum tempus actionem ſuſceperat, non popularem magis, quàm iuſtam, nec in uulgus, quàm optimo cuiq; gratiorem. Is, cum identidem legem æmiliam recitaret: authoremq́; eius Mamercum Aemilium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante cenſuram, & longinquitate poteſtatem dominantem intra ſex menſium & anni coegiſſet ſpatium: Dic age'dum inquit Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, ſi eo tempore, quo M. Furius, & M. Geganius cenſores fuerunt: cenſor fuiſſes? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad cauſam pertinere ſuam. nam etſi tenuerit lex æmilia eos cenſores, quorum in magiſtratu lata eſſet: quia poſt illos cenſores creatos eam legem populus iuſſiſſet: quodq́; poſtremum iuſſiſſet, id ius, ratumq́; eſſet: non tamen aut ſe, aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores eſſent: teneri ea lege potuiſſe. Hæc ſine ullius aſſenſu cauillante Appio, en inquit Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus altero anno ſe ipſe creauit: tertio nec ab ſe, nec ab ullo creatus, priuatus faſces, & imperiũ

obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, q̃
obruerent eum male parta, male gesta, male retenta
imperia. hæc est eadem familia quirites, cuius ui atq;
iniurijs compulsi extorres patria sacrum montem ce-
pistis. hæc, aduersus quam tribunicium auxilium uo=
bis comparastis. hæc, propter quam duo exercitus Auē
tinum insedistis. hæc, quæ funebres leges, hæc, quæ a=
grarias semper impugnauit. hæc connubia patrū,
& plebis interrupit. hæc plebi ad curules magistra=
tus iter obsepsit. hoc est nomen multo quàm Tarquinio
rū infestius uestræ libertati. Ita'ne tandem Ap. Clau
di cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemilio
dictatore, tot censores fuerint nobilissimi, fortissimiq;
uiri: nemo eorum duodecim tabulas legit: nemo id
ius esse, quod postremo populus iussisset: sciuit? ímo ue
ro omnes sciuerunt: ideo æmiliæ potius legi parue-
runt, quàm illi antiquæ, qua primum censores crea
ti erant: quia hanc postremum iusserat populus: &
quia ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ
abrogat noua. An hoc dicis Appi non teneri æmilia
lege populum? an populum teneri, te unum extra le
gem esse? Tenuit æmilia lex uiolentos illos censores
M. Furium, & M. Geganium. quicquid iste magistra
tus in rep. male facere posset, indicarunt: cum ira fi
nitæ potestatis Mamercum Aemilium principem æta
tis suæ belli domiq; ærarium fecerunt. tenuit deinceps
omnes censores intra centum annorum spatium. tenet
C. Plautium collegam tuum, iisdem auspicijs, eodem iu
re creatum. An hunc non ut qui optimo iure censor
creatus esset, populus creauit? tu unus eximius es: in

quo hoc præcipuum ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen? ut qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet. quem semestri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quã istos stolidos, ac socordes uideri creditis eos, qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Menenius dictator, quia, cum quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est: ut priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus: satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere. Triennium inquit, & sex menses ultra quàm licet æmilia lege, censuram geram: & solus gerã. hoc quidem iam regno simile est. an collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas ẽ. pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solũ ab ipso, cui fit, institutum deo ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti: gens antiquior originibus urbis huius hospitio deorum immortalium sancta propter te, ac tuã censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi uniuersam remp. eo nefario obstrinxeris: quod ominari

etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est: quo de mortuo collega C. Iulio censore L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. & quanto modestior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec ultra finitum lege tempus Lucius Papyrius censuram gessit: tamen neminem inuenit, qui se postea authorẽ sequeretur: omnes deinceps censores post mortem censoris collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec q̃d dies exit censuræ, nec quod collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coercet: uirtutem in superbia, audaciam in contemptu deorum, hominum'q; ponis. Ego te Ap. Claudi pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti, non modo manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua, & superbia coëgit me loqui: & nisi æmiliæ legi parueris, in uincula duci iubebo: nec, cum ita comparatum à maioribus sit, ut comitijs censorijs nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere patiar. Hæc, taliáq; cum dixisset, prehendi censorem, & in uincula duci iussit.

Approbãtibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summáq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur: iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consulíq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem

multitudinem cum ostenderet subiecta late planicies: consul ut loco paucitatem suorum adiuuaret, deflectit paululum in cliuos agmen. (Aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores prælium ineunt adeo raptim, & auide, ut abiectis missilibus, quo celerius manus consererent, stringerent gladios uadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat: ingerere. igitur scuta, galeæq; ictæ cum etiam quos non uulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad propiorē pugnam: neque missilia habebant, quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus, cum iam satis nihil tegeret, quosdam etiā pedem referentes, fluctuantesq;, & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladijs hastati, & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: uersisq; signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtulissent: omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi pene agmine, ac uexato uulneribus in syluam Ciminiam penetrant. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia, atq; horrēda, q̄ nuper fuere Germanica saltus, nulli ad eam diē ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quisquam, præter ducem ipsum audebat. alijs o-

mnibus cladis caudinæ nondũ memoria aboleuerat. tum ex ijs, qui aderant, consulis fratrem M. Fabium Cesonem, alij Caium Claudium, quidam matre eadem, qua consulem genitum, tradunt speculatum se iturum professum, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruscam probe nouerat. Habeo authores uulgo tum Romanos pueros sicut nunc græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est uero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes unus fuisse nutritus unà, eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. iere pastorali habitu agrestibus telis, falcibus, gæsisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ, nec uestis, armorúm'ue habitus sic eos texit, q̃ qđ abhorrebat à fide quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi qui essent fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum consulis uerbis egisse de societate, amicitiaq;: atq; inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum commeatum exercitui dierum XXX præstò fore, si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorũ in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & lu-

ce orta postero

ce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltum dispositæ erant. & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portáq; altera egressus ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt adeo incompositæ, ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis, fugatisq; ijs, late depopulato agro uictor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia in castra redijt. Eò forte V. legati cum duobus tribunis plebis uenerant denuntiatum Fabio Senatus uerbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quàm ut impedire bellum possent, uenisse, nuntij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione COSS. motum latius erat, quàm profligatum bellum. uastationem nanq; sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: conciueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non unquam antea exercitus ad Sutrium uenit: neq; è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiditate dimicandi quàm primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostium ad instruendum contra spatio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad uallum subeunt. ubi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere: clamor repente circa duces ortus, ut eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: man

suros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere COS. milites iubet: præcipit ut in armis sint, quacunq; diei, noctis'ue hora signum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bellum extollit: & leuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandã ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento consederant, uerisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta ferè uigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, fossasq; implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tempus est: proruto uallo erupit acies: & stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnes in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spatium est: eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus: fugatosq; persequitur ad castra. ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedêre refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum, argentumq; iussum referri ad COS. cætera præda militis fuit. cæsa, aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam cla=

ram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu coortis undiq; Thuscis, Vmbris'q; opprimeretur. sed ubicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit. itaq; à Perusia, & Crotone, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant: legati pacem, fœdus'q; ab Romanis petentes inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur: COS. alter C. Martius Rutilius Alifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uicíq;, aut deleta hostiliter, aut itegra in potestatem uenere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem Senatus maritimæ oræ præfecerat: in Campaniam acta cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda: partem etiam occiderunt. quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa ē. Profectio. Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famā in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanū exercitum obsideri: cladis'q; imaginem furculas caudinas memorabant: eadem temeritate auidam ulteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septem non hostiū magis armis, quàm locorū iniquitatibus esse.

Iam gaudium inuidia quadã miſcebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruſcos auertiſſet. itaq; armis, uiriſq; ad obtinendum C. Martium COS. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marſos, ac Sabinos petituri, ſi Martius dimicandi poteſtatem non faciat. obuius iis COS. fuit. dimicatum prælio utrinq; atroci, atq; incerto euentu eſt: & cum anceps cædes fuiſſet, aduerſæ tamen rei fama in Romanos uertit, ob amiſſos quoſdam equeſtris ordinis, tribunoſq; militum, atq; unum legatum, & (quod inſigne maxime fuit) COSS. ipſius uulnus. Ob hæc etiam aucta fama, & (ut ſolet) ingens terror patres inuaſit: dictatoremq; dici placebat: nec quin Curſor Papyrius diceretur, in quo tum ſumma rei bellicæ ponebatur: dubium cuiquam erat: ſed nec in Samnium nuntium perferri omnibus infeſtis tuto poſſe: nec uiuere Martium COS. ſatis fidebant. Alter COS. Fabius infeſtus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obſtaret bono publico, legatos ex conſularium numero mittendos ad eum Senatus cenſuit: qui ſua quoq; eum, non publica ſolum authoritate mouerent: ut memoriam ſimultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium COS. cum Senatus conſultum tradidiſſent: adieciſſentq; orationem conuenientem mandatis: COS. demiſſis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam eſſet acturus legatis receſſit. nocte deinde ſilentio (ut mos eſt) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie uictum legati gratias agerent: obſtinatum ſilentium obtinuit: ac ſine reſponſo ac mentione facta ſui, legatos di-

misit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius Iunium Bubulcum magistrũ equitum dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen, diem definit, quia id efficiat. curia fuit principium duabus insignis cladibus, captæ urbis, & caudinæ pacis: quod utroq; anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiã clade, quæ ad Cremeram accepta est: abominandam eã curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem: & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à Martio consule ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare uisi pugnam. instructos deinde, armatosq;, cum ab neutris prælium inciperetur: nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostem spernentes statiua in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est. fusi tamen magis, quàm cæsi hostes: qa cœptam acriter non tolerarunt pugnam. & ad uadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset: quantis nunquam aliàs ante simul copijs, simul animis dimicarunt: tantoq; irarum certamine gesta res est, ut ab neutra parte emissa sint tela: gladijs pugna cœpit: et acerrime commissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Hetruscis totiẽs uictis, sed cum aliqua noua gente uideretur dimicatio esse. nihil ab ulla parte mouetur fugæ: cadunt antesignanini: & ne nudentur pugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies.

ab ultimis deinde subsidiis cietur miles: adeoq; ad ultimum laboris, ac periculi uentum est, ut equites Romani omissis equis ad proximos peditum per arma, per corpora euaserint. ea uelut noua iter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum: secuta deinde impetum eorum, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci pertinacia cœpta: & auerti manipuli quidam: & ut semel dedere tergæ, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundantes Hetruscorum fregit opes. cæsum in acie, quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaq;. Pari subinde periculo, gloriæq; euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti summum latius, qua pectus, atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causa: spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum: galeatæ cristæ: quæ speciem magnitudini corporum adderent: tunicæ auratis militibus uersicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant horridum militem esse debere: non cælatum auro, argentoq;, sed ferro, & animis fretu[m]. quippe illa prædam uerius, quàm arma esse, nitent[ia] ante rem, deformia inter sanguinem, & uulnera: uirtutem esse militis decus: & omnia illa uictoriam sequi:

& ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmiũ esse. His Cursor uocibus instinctos milites in præliũ ducit: dextro ipse cornu consistit: sinistro præficit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen: non segnius inter dictatorem, & magistrum equitum ab utra parte uictoria inciperet. Prior forte Iunius commouit hostem, leuo dextrum cornu. sacratos more Samnitium milites, eoq; candida ueste, & paribus candore armis insignes, eos se orco mactare Iunius dictitans cum intulisset signa, turbauit ordines: & haud dubie impulit aciẽ. Quod ubi sensit dictator, ab leuo'ne cornu uictoria incipiet? inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur? non partem maximam uictoriæ trahet? concitat milites. Nec peditum uirtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab leuo cornu, ambo consulares ad equites in cornibus positos euehuntur: adortatiq; eos ut partem secum capesserent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. is nouus terror additus cum ex utraq; parte circumuasisset aciem: & ad terrorẽ hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum: tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum, armorum'q; insigniũ campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis, direptisq; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex Senatus consulto triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argenta

riorum ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus armis hostium usi sunt. Campani ab superbia, & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat: eo ornatu armarunt: Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodẽ anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ & ipsa induciarum fidem ruperat: Fabius COS. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia uictor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbẽ exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ se Romam ad Senatum missis, COS. præstantiore etiam quàm dictator uictoria triumphans urbem est inuectus. Quin etiam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium, & M. Valerium est uersum: quos populus proximis comitijs igenti consensu COS. alterũ, alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam continuatur consulatus: Decio collega datur. Valerius prætor quartum creatus. COSS. partiti prouincias: Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. profectus ad Nuceriam Allifates iam tum pacem petentes, quod uti ea, cum daretur, noluissent, aspernatus, eam oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum: haud magno certamine hostes uicti. neq; eius pugnæ memoria tradita foret: ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. secuti Marsorum defectionem, Peligni eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri cõ

ſuli ſecunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu ſubegerat frumentum exercitui præbere: atq; inducias in XL. annos petere. Volſinienſium caſtella aliquot ui cœpit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hoſtibus eſſent: circumferendoq; paſſim bello tantum terrorem ſui fecit, ut nomen omne Hetruſcum fœdus à COS. peteret. ac de eo quidem nihil impetratum: induciæ annuæ datæ: ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum penſum: & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruſcis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli: niſi quod trãſitum exercitus ager ſenſerat. Ii concitata omni iuuẽtute ſua, & magna parte Hetruſcorum ad rebellionẽ compulſa tantum exercitum fecerant, ut relicto poſt ſe in Hetruria Decio ad oppugnandam inde Romam ituros magnifice de ſe, ac contemptim de Romanis loquentes iactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium COS. perlatum eſt: ad urbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro pupinienſi ad famam intentus hoſtium conſedit. Nec Romæ ſpernebatur Vmbrorum bellum: & ipſæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam urbem incolerent. Itaq; legati ad Fabium COS. miſſi ſunt: ut ſiquid laxamenti à bello Samnitium eſſet, in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit conſul: magniſq; itineribus ad Meuaniam, ubi tum copiæ Vmbrorum erant: perrexit. Repens aduentus COSS. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant: ita exterruit umbros, ut alij

recedendum ad urbes munitas, quidã bellum omittendum censerent. Plaga una (Materinam ipsi appellãt) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra uallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta COS. uidit: reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq́; patiebatur, ita instruxit: cohortatusq́; prædicatione uera qua in Thuscis, qua in Samnio partorum decorũ exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: et uocis impiæ pœnas expetere: qua se urbem Romanã oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militum audita: ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum, ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur: non tanquam in uiros, aut armatos incurrunt. mirabilia dictu, signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad COS. armatiq́; milites ex acie in aciem transferri: et sicubi est certamen, scutis magis, quàm gladijs geritur res. umbonibus, incussáq; ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quàm cæditur: atq; una uox ponere arma iubentium per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis authoribus belli. postero, insequentibusq́; diebus et cæteri Vmbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis uictor belli in suam prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas sicut priore anno populus continuauerat consulatum: ita Senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius COSS. fuerunt: prorogauit, maxi

me Appio aduersante imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaq́; eius ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicauit: in q-busdam annalibus inuenio. creatus consul, cum collegæ nouum bellum, Salentini hostes decernerētur: Romæ mansit: ut urbanis artibus opes augeret: quando belli decus penès alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit: multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostium ui cepit. prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemq́; ijs artibus fecerat & periculi, & laboris auidum. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitum exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. fusi hostes, atq; in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circunsessa: & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die uix dum luce certa deditio fieri cœpta: & pacti qui Samnitium forent, ut cum singulis uestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. socijs Samnitium nihil cautum: ad VII. millia sub corona ueniere. qui se ciuem Hernicum dixerat, scorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset de lectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur: iussiq́; eā integram rē noui COSS. P. Cornelius Aruina, Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatū referre. Id ægre passi Hernici. conciliū populorū oīum habētibus Anagninis ī circo, quē maritimū uocāt: præter Aletrinatē, Ferētinatēq́;, et uerula

num, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoq; , quia decesserat inde Fabius: noui motus exorti. Calatia, & Sora, praesidia'q;, quae in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum foede saeuitum, itaq; eò P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis, Hernicis'q; alijs bellum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt, ut peruadere expeditus nuntius non posset: & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensi'q; de statu alterius uterq; COS. ageret: Romam'q; is metus manaret: adeo ut omnes iuniores sacramento adigerentur: atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Caeterum Hernicum bellum nequaquam pro praesenti terrore, ac uetustate gentis gloriae fuit. nihil usquã dictu dignum ausi, trinis castris ĩtra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad Senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio, frumento'q;, & singulis in militem tunicis. Ab Senatu ad Martium reiecti: cui S. C. permissum de Hernicis erat: is'q; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter COS. superior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsesserant hostes: saltus'q; peruios ceperant, nequa subuehi commeatus possent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem COS. proferret, elicere ad certamen poterat: satisq; apparebat neq; Samnitem certamen praesens, nec Romanum dilationem belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegae uenire auxilio: moram certa-

minis hosti exemit. nam, ut qui ne alteri qdem exercitui se ad certamen credidissent pares: coniungi utiq; passi duos consulares exercitus nihil crederent superesse spei: aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. raptim collatae sarcinae in medium: & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primum in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis tumultum apud alterum COS. in castris fecit. is'q; confestim arma capere iussis, raptim'q; eductis in aciem militibus, transuersam hostiũ aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans summum flagitium fore, si alterum exercitum utriusq; uictoriae compotem sinerent fieri: nec ad se sui belli uindicarent decus. quà impetum dederat, perrumpit: aciem'q; per mediam in castra hostium tendit: et & uacua defensoribus capit, atq; incendit. Quae ubi flagrantia martianus miles conspexit: & hostes respexere: tum passim fuga coepta Samnitium fieri. sed omnia obtinet caedes: nec in ullam partem tutum p fugium est. Iam XXX. millibus hostium caesis signum receptui COSS. dederant: colligebant'q; in unum copias inuicem inter se gratantes: cum repente uisae procul hostium nouae cohortes, quae in supplementum scriptae fuerant: itegrauere caedem. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores uadũt, malo tyrocinio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent consules legionum ardori: ut qui probe scirent nouum militem hostium inter perculsos fuga ueteranos ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiae uete-

res, nouæq; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci uictis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur. iamq; una uoce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis i militem tunicis, ad Senatum pacis Oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Martius de Hernicis triumphans in urbem rediit: statuáq; equestris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt: permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant: ciuitas sine suffragii latione data: concilia, connubiaq; adempta: & magistratibus, præter quàm sacrorũ curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam COS. bello Samnitiũ uouerat. ab eodem, collegáq; eius. M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ. et cum Carthaginensibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq; eorum, qui ad id uenerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem cum magistro equitum P. Decio Mure. ab iis, propter quæ creati erant, comitia consularia habita: quia neuter consulum potuerant bello abesse. creati COS. L. Posthumius, T. Minutius. Hos COSS. Piso Q. Fabio, & P. Decio suggerit: biennio exempto, quo Claudium, Volumniumq;, & Corneliũ cum Martio COSS. factos tradidimus. memoriæ ne fuge-

rit in annalibus digerendis, an consulto binos COSS. falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum stellatem agri campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo COSS. in Samniũ missi cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatum. alij haud dubie Samnites uictos, ac triginta millia ĩde hominum capta tradunt: alij marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantem nocturno itinere clàm in montes copias adduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. COS. ut statiua tuta, copiosáq; (& ita erant) petisse uideretur: postquam & munimentis castra firmauit, & omni apparatu rerum utiliũ instruxit: relicto firmo præsidio de uigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, et ipsum aduersus alios sedentem ducit. ibi authore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert. et cũ anceps præliũ in multũ diei processisset: tũ Posthumius integris legionibus defessam iam aciẽ hostiũ improuiso inuadit. itaq; cum lassitudo, ac uulnera fugã quoq; præpedissent: occidione occisi hostes: signa unũ & uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij perrectũ. ibi duo uictores exercitus perculsum iã fame hostẽ adorti fundũt, fugantq́;: signa militaria sex & uiginti capta: et imperator Sãnitiũ Statius Cellius, multiq́; alij mortales, et castra utraq; capta: et Bouianũ, ubi postero die cœptũ oppugnari, breui capitur. magnaq́; gloria rerũ gestarũ COSS. triũpharunt. Minutiũ COS. cum uulnere graui relatũ in castra mortuũ qdã authores

sunt: & M. Fuluium in locum eius COS. suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eo anno Sora, Arpinum, Censennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnũ simulachrum in capitolio positum, dedicatumq; P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho COSS. Samnites seu finem, seu dilationem belli quaerentes, legatos de pace Romam misêre: quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi saepe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro, citroq; habita de pace transigi potuisse: nunc quando uerba uana ad id locorum fuerint: rebus standum esse. P. Semproniũ COS. cũ exercitu breui in Sãnio fore: eũ ad bellũ, pacem'ne iclinent animi, falli non posse: compta oĩa Senatui relaturũ: decedentẽ ex Sãnio COS. legati se querẽtur. Eo anno cum pacatum Sãniũ exercitus Romanus benigne praebito commeatu peragrasset: foedus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde ueteres hostes, caeterum per multos annos sub specie infidae pacis quietos uersa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine misitauerant simul cum ijs Samniti auxilia: & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat: & postquam icto Romae cum Samnitibus foedere foeciales uenerant res repetitum: tentationem aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit suas leges Romanae ciuitati praeoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro poena necessariam ciuitatem fore.

Ob haec

Ob hæc uulgo in concilijs iactata populus Romanus bellum fieri Aequis iussit. consulesq; ambo ad nouũ profecti bellum quatuor millia à castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine p multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarum excidia. itaq; postq̃ inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerum auertisset: audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi. sed uestigia in omnes æque ferentia partes ut inde lapsis passim primo errorem faciebant: post per exploratores compertis hostium consilijs ad singulas urbes circumferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraq; diruta, atq; incensa: nomenq; Aequorũ propè ad internitionem deletum. De Aequis triumphatum: exẽploq; eorum clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni,

Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæq;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius Scriba patre libertino humili fortuna ortus cæterum callidus uir, et facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdã annalibus, cum appareret ædilibus: fieriq; se pro tribu ædilem uideret: neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret: tabulam posuisse: & iurasse se scriptum non facturum: quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius: tribunatu ante gesto, triumuiratibusq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit: fastosq; circa forum in albo proposuit: ut quando lege agi posset sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire: cum more maiorum negaret nisi COS. aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex authoritate Senatus latum ad populũ est, nequis templum, aramue iniussu Senatus, aut tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis: referam. Ad collegam ægrum uisendi causa Flauius cum uenisset: consensuq; nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non eẽt: curulem afferri sellam eò iussit: ac se de honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Flauiũ

dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura uires nacta: qui Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis forum, & campum corrupit: tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, ut pleriq; nobilium annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor, & cultor bonorum, aliud forẽsis factio tenebat. donec Q. Fabius, & P. Decius censores facti. et Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent: omnem forẽsem turbam excretam in quatuor tribus coniecit: urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rẽ acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIBER DECIMVS.

L. Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis fermè bellis otium fuit. Soram, atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitáq; coniurationis eius, quæstione ab COSS. ex. S. C. habita, uirgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem gererent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: q̄d nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa uulnera accepta, maximeq; lapidum ictu: donec altero eius specus ore (nam peruius erat) inuento, utræq; fauces cō gestis lignis accensæ. ita intus fumo, ac pauore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flāmas dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio & C. Aemilio COSS. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægre patientes uelut arcem suis finibus impositam summa ui expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. cæterum tantum Romæ terrorem fecerunt, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se

Aequos ad bellum coortos: ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitũ. profectus primo congressu equos subegit. ac die octauo triũphans in urbem cum redisset, ædẽ Salutis, quã COS. uouerat, censor locauerat: dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hũc hostem COS. Aemilius missus prælio uno fugatum cõpulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori: salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundusij promontorium, medioq; sinu Hadriatico uentis latus, cum leua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici, Liburniq;, & Istri, gentes ferè & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerẽt: penitus ad littora Venetorũ peruenit. ibi expositis paucis, qui loca explorarent, cum audissent tenue prætentum littus esse, quod transgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse: hostium præalti fluminis, quò circumagi naues in stationem tutam, uidisse (meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequẽtes agros tribus maritimis patauinorum uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio na-

uibus relicto, uicos expugnant: iflammant tecta: hominum, pecudumq; prædas agunt: et dulcedine prædandi longius usq; a nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nũtiabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauiũ (millia autem. XIIII. ab oppido aberant) ducta. In naues paruas custodibus interemptis repentinus impetus factus: territiq; nautæ coguntur naues in alteram ripam annis traijcere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores præliũ fuerat: refugientibusq; ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes, cæsiq;. pars capti classem indicant, Regemq; Cleonymum tria millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis cõplent. profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnantes usq; ad hostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostiũ, quas trepidatio in uada intulerat: uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt, qui uiderunt. Patauij monimẽtum naualis pugnæ eo die, quo pugnatũ est: quotannis solẽni certamine nauiũ flumine in oppidi medio

exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiã ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriã rebellare ab Arretinorũ seditionibus motu orto nuntiabatur: ubi ciuiũ Liciniũ genus præpotens diuitiarũ inuidia pelli armis cœptum. simul Marsorum agrũ ui tueri: in quẽ colonia Crassoli deducta erat, quatuor millibus hoïum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrũ eqtum sibi legit M. Aemiliũ Paulum. id magis credo, q̃ Q. Fabiũ ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. cæterũ ex maximi communi cognomine ortum errorẽ haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fudit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plistiam, Fresiliam intra paucos dies cepit: & parte agri multatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cum dictator auspiciorũ repetendorũ causa profectus Romam esset: magister eqtum pabulatum egressus ex ĩsidijs circũuenitur: signisq; aliquot amissis fœda militum cæde, ac fuga in castra est cõpulsus. q terror non eo tantum à Fabio abhorret: qđ si qua alia arte cognomen suũ æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam qđ memor papyrianæ sæuitiæ nunq̃ ut dictatoris iniussũ dimicaret, adduci potuisset. Nũtiata ea clades Romã maiorem q̃ res erat terrorem excuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitiũ indictum: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquliora, & composita magistri equitum cura, castra in

tutiorem locum redacta, cohortes, quæ signa amiserant, extra uallū sine tentorijs destitutas inuenit: exercitum auidum pugnæ: quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine uiriū spem habebant: tamen insidijs quoq;, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta, uici ꝑ uastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui præerat C. Fuluius legatus: propulsum. ad quam illecebram cum commoueretur nemo ab Romana statione: pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes quid cessarent: cum ꝑ media castra romana tuto agere possent? Hæc cum legato Cærites quidam interpretarentur: & per oēs militum manipulos ingens esset indignatio: nec tamē iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animum pastorum sermo agresti, an urbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem cultiora, quam pastoralia esse: ite igitur, dicite inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iā dolo capi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt: & ad eos, qui consederant in insidijs, perlata: consurrectum repente ex latebris est: & in patentē ad conspectum undiq; campum prolata signa. uisa legato maior acies, quàm quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; propere ad dictatorē auxilia accitum mit-

tit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio al lato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant. rapta extemplo signa, armaq́ue: & uix ab impetu, & cursu tenebantur. cum ira ab accepta nuper clade stimulabat: tum concitatior accedens clamor ab increscente certamine. urgent itaq; alij alios: hortanturq́; signiferos ut ocius eant. quo magis festinantes uidet dictator, eo impensius retentat agmen: ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant: & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præsidium esset: cæterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi uindicem, quàm maxime uult fatigari hostem: ut integris adoriatur uiribus fessos. quanquam lente procedunt: iam tamen ad impetum capiendum equiti utiq; modicum erat spatium. prima incedebant signa legionum: nequid occultum, aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum: quà satis lato spatio equi præmitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incompositisq́; aduersus equestrem procellam subitum pauorem effundit. Itaq; ut propè serum auxilium iam penè circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa lõga, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetunt: inferentibusq́; iam signa Romanis cedunt: & in ultimam

castrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angustijs portarum: pars magna aggerem, uallumq; conscendunt: si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà, & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere supra stantium in fossam procubuit: atq; eà cum deos pandere uiam fugæ conclamassent: plures inermes, quàm armati euadũt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum uires: et pacto annuo stipendio, & duum mensium frumento, permissum ab dictatore ut de pace legatos mitterent Romam. pax negat: induciæ biennij datæ. dictator triũphans in urbem redijt. Habeo authores, sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriam esse: seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. COS. ex dictatura factum M. Valerium non petentem, atq; adeo absentem etiam creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. id unum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. satis pacatæ res foris fuere. Hetruscum aduersa belli res, et induciæ quietum tenebant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebem quietam, et exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undiq; tranquillæ res essent, certamen inceptum inter primores ciuitatis patricios, plebeiosq; ab tribunis plebis Q. et Cn. Oguinijs. qui undiq; criminandorum patrũ apud plebẽ occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant: eam actionem susceperunt, qua non infi

mam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondũ promiscua erant: deesset. Rogationem quoq; promulgarunt, ut cũ quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum: quatuor pontifices, augures de plebe omnes ad legerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: ut tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quenq; augurem habeant. aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinq; adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe ad legebantur: iuxta eam rem ægre passi patres, quam cum consulatum uulgari uiderent: simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum: nequa in Remp. clades ueniat. Minus autem tetendêre, assueti iam tali genere certaminum uinci. & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes magnos honores, sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum: tamen adeptos multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda, dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem fermè de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eã dicta erant,

cum plebeijs consulatus rogabatur: disseruisset: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant: incinctum gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum P. Deciũ COS. purum, piumq; dijs immortalibus uisum, aeque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur. eundẽ P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret: legi rite non potuisse? id esse periculum: ne suas preces minus audirent dij, quam Ap. Claudij? castius eum sacra priuata facere: & religiosius deos colere, quam se? quem poenitere uotorum, quae pro re publica nuncupauerint tot COSS. plebeij, tot dictatores aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorũ annorum, quibus plebeiorum ductu, & auspicio res geri coeptae sunt: numerarentur triũphi: iam'ne nobilitatis quidem suae plebeios poenitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur: non plus spei fore Senatui, populoq; Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat: cui deorum, hominum'ue indignum uideri potest, iquit, eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga praetexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaq; honoraritis: quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis: pontificalia, atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis optimi maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbẽ uectus in capitolium ascenderit: is conspiciatur, cum capite uelato uictimam caedet: augurium'ue ex arce capiet: cuius imaginis titulo consulatus, censuraq;, &

triumphus æquo animo legetur: si auguratum, aut pontificatum adieceritis: non sustinebunt legentium oculi? equidem (pace dixerim deûm) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero: qui sacerdotijs non minus reddamus dignatione nostra honores, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm nostra causa expetamus ut quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotijs? & non nos iam in possessione unius amplissimi simus sacerdotij? decem'uiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ, ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem apollinaris sacri, cærimoniarum'q; aliarum plebeios uidemus. nec ut tum patricijs ulla iniuria facta est, cum duum'uiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus uir fortis, ac strenuus quinq; augurum loca quatuor pontificum adiecit: in quæ plebeij nominentur: non ut uos Appi uestro loco pellant: sed ut adiuuent uos homines plebeij diuinis quoq; rebus procurandis: sicut in cæteris humanis pro parte uirili adiuuant. Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quẽ in consulatu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis uestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt. ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ uos superbos fecerunt. L. Sextius primus

de plebe COS. est factus: Claudius Licinius Stolo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadẽ penès uos auspicia esse: uos solos gentem habere: uos solos iustũ imperium, et auspicium domi militiæq;: æque adhuc prosperum plebeium, & patricium fuit, porróq; erit. En unquam fando audistis patricios primo esse factos, non de cœlo demissos? sed qui patrem ciere possent? id est nihil ultra, quàm ingenuos. COS. iam patrem ciere possum: auumq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. certamen tantum patricij petunt: neq; curant quẽ euẽtum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felix'q; sit uobis, ac reip. uti rogastis, subeundam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat: apparebatq; accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures, item de plebe C. Genutius, P. Elius Pætus, M. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum, nouem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius COS. de prouocatione legem tulit diligentius sanctam. tertio ea tum post Reges exactos lata est semper à familia eadem. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quod plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterat. Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata uidetur:

quod graui pœna, si quis uerberasset, necasset'ue ciuem Romanum: sanxit. ualeria lex, cum eum, qui prouocasset, uirgis cædi, securiq; necari uetuisset: siqs aduersus ea fecisset, nihil ultra, quàm improbe factum adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) uisum credo uinculum satis ualidum legis. nunc uix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent: gestum est. Alter COS. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circunsedit. locus erat arduus, altus, atque in parte una præceps, ubi nunc Narnia sita est: nec ui, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui COSS. accepe= runt. In eum annum cum Fabium COS. non petentem omnes dicerent centuriæ: ipsum authorem fuisse Macer Licinius, ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se usui reip. fore urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitiū, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maxi= mum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam mistam ex ædilicijs, & consularibus comitijs conuenientem errori. Et lustrū eo anno conditum a P. Sulpitio Sopho, et P. Sempronio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Aniēsis, ac

Tarentina. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro: specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti præsidium armatum se intra moenia, & muros accepturos confirmát. Nec aspernanda res uisa, neq; incaute credenda. cum altero eorũ (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati trans'fuga duce in urbem ingressi nocte portam, quæ proxima erat, cepere: qua refracta COS. exercitus'q; Romanus sine certamine urbem inuasere. ita Nequinum in dicionem populi Romani uenit. colonia eò aduersus Vmbros missa à Nare flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratum bellum. sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit: pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur: ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta, accepta'q;, cum parata cætera ad bellũ essent: se qui'q; Hetruscus iuberet: inficias eunt mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum uastarent: armis'q; lacesserẽt cultores. militaturos tamen se, si utiq; Hetrusci uelint: sed nulla alia mercede, quàm ut in partem agri accipiantur: tandem'q; aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Hetru-

riæ habita:

riæ habita: nec perfici quicquam potuit: non tam, quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniam ingentem sine labore, ac periculo paratam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio COS. Hetruria prouincia sorte euenit: qui uix dum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites ab rapido cursu circumagendo equo effusus extemplo propè expirauit: tertius ab eo casu dies finis uitæ COS. fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tum desyderio uiri, tũ incommoditate temporis tristis nuntius fuit: ut patres ab iubendo dictatore COSS. subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium COS. omnes sententiæ, centuriæq; dixere: quem Senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriam ad legiones proficisci iussit. aduentus eius compressit Hetruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset. neq; illos nouus COS. uastandis agris, urendisq; tectis, cum passim non uillæ solum, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarent: elicere ad certamẽ potuit. Cum hoc segnius bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat: fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma, & rebellionem spectare: seq; ab ijs sollicitatos esse. Picentibus

gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites uersa est. Caritas etiã annonæ solicitam ciuitatem habuit: uentumq; ad inopiæ ultimum foret: ut scripsere, quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet: ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domitum in annonæ dispensatione præparando, ac conuehendo frumento fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum. iterreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpitius. is comitia consularia habuit: creauit Lucium Cornelium Scipionem, & Cn. Fuluium COS. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos COSS. uenerant questum: quia conditiõibus perlicere se nequiuerint ad societatem armorũ, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare: belloq; ad bellum cogere. Lucano populo satis supq; erratum quondam: nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre, ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquam postea nomen Romanum uiolent. Orare patres ut & Lucanos in fidem accipiant: & uim, atq; iniuriam ab se Samnitiũ arceant. Se, quanquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit: tamen obsides dare paratos esse. Breuis consultatio Senatus fuit. ad unum omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: ictumq; fœdus. Fœciales missi, qui Samnitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab Samnitibus, qui denuntiarent siquod adissent in Samnio con

cilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquam audita sunt Romæ: bellum Samnitibus & patres censuerunt: & populus iussit. consules inter se prouincias partiti sunt: Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt: diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simile prioris anni militiæ expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. pugnatum maiore parte diei magna utrinq; cæde: nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. Lux insequens uictorem, uictumq; ostendit: nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostiũ concessam uictoriam uidet: progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam et statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsidio reliqsset: expedito agmine ad depopulandos hostiũ fines intendit. omnia ferro, igniq; uastantur: prædæ undiq; actæ. nec solummodo uastatum hosti relictum: sed castellis etiam, uicisq; illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum: in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij COS. clara pugna in Samnio ad Bouianum haudquaquam ambiguæ uictoriæ fuit. Bouianum inde aggressus: nec ita multo post Aufidenam ui cœpit. Eodẽ anno Carseolos Colonia in agrũ Aequicolorũ deducta. Fuluius COS. de Samnitibus triũphauit. Cũ comitia consularia instarent: fama exorta Hetruscos, Sãnitesq; ingentes conscribere exercitus: palàm oĩbus concilijs uexari principes Hetruscorũ, q̃d non Gallos quacunq; conditione

traxerint ad bellum: increpare magiſtratus Samnitium, quod exercitum aduerſus Lucanum hoſtem cõparatum obiecerint Romanis. itaq; ſuis, ſociorumq; uiribus conſurgere hoſtes ad bellum: & haudquaquã pari defungendum eſſe certamine. Hic terror, cum illuſtres uiri conſulatum peterent: omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentem, deinde, ut inclinata ſtudia uidit, etiã recuſantem conuertit. Quid ſe iam ſenem, ac perfunctum laboribus, laborumq; præmijs ſollicitarent? nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipſam uereri, ne cui deorum nimia iam in ſe, & conſtantior quàm uelint humanæ res, uideatur: & ſe gloriæ ſeniorum ſuccreuiſſe: & ad ſuam gloriã conſurgentes alios læ tum aſpicere: nec honores magnos fortiſſimis uiris Romæ, nec honoribus deeſſe fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iuſta ſtudia: quæ uerecundia legum reſtinguenda ratus, legem recitari iuſſit: qua intra decem annos eundem COS. refici non liceret. uix præ ſtrepitu audita lex eſt: tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant: ſe ad populum laturos uti legibus ſolueretur. & ille quidem in recuſando perſtabat: quid ergo attinet leges ferri rogitans, q bus per eoſdem, qui tuliſſent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilominus ſuffragia inibat: & ut quæque introuocata erat centuria, COS. haud dubie Fabium dicebat. Tum demum conſenſu ciuitatis uictus, dei approbent inquit, quod agitis, acturiq; eſtis Quirites. cæterũ quoniam in me qđ uos uultis, facturi eſtis: in collega ſit meæ apud uos gra-

tiæ locus. Publium Decium expertum mihi concordi collegio uirum dignum uobis, dignum parente suo, quæso mecum COS. faciatis. Iusta suffragatio uisa: omnes quæ supererant centuriæ Q. Fabium, P. Decium COSS. dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam fermè est purgatus: uinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectum est. COSS. noui Q. Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc, aut in illam prouinciam copiæ satis essent: & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati authores concilij Hetruriæ populorum de petenda pace haberi: totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti COSS. quo expeditiores commeatus essent: et incertior hostis quà uenturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines uentum est: uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur nõ fefellere ad Tifernum hostes in occulta ualle instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen eua sura esset res: & ipsi acie iusta maluerunt concurre-

re. itaq; & in æquum descendunt: ac fortunæ se ma iore animo, quàm spe committunt. cæterum siue quia ex omnium Samnitiũ populis quodcunq; roboris fue rat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerũ augebat animos: aliquantum quoq; aperta pugna præ buerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidet: M. Fuluium, & M. Valeriũ tri bunos militum, cum quibus ad primam aciem procur rerat: ire ad equites iubet: & adhortari, ut siquan do unquam equestri ope adiutam Rẽp. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriam inuictam præstent. peditum certamine immobilem hostem re stare: omnem reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterũ quan do ne ea quoq; tentata uis proficeret: consilio grassan dum, si nihil uires iuuarent, ratus, Scipionem legatum hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad mõ tes proximos, quàm posset occultissime, circunducere iu bet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in mon tes agmen: auersóq; hosti ab tergo repente se ostende re. Equites ducibus tribunis haud multo plus hosti bus, quàm suis ex improuiso ante signa euecti præ buerunt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit i mota Samnitium acies: nec parte ulla pelli, aut per rumpi potuit. & postquam irritum inceptum erat: re cepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo ho stium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentémq; fiduciam sui uim potuisset: ni secunda acies iussu COS. in primum succes=

sisset. Ibi integræ uires sistunt inuehentem se iam Samnitem. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse alterum consulem, adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorq; utilis Romanis oblatus fugæ, formidinisq; Samnites impleuit: maximeq; territos ne ab altero exercitu integro, intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt: minor cædes, quam pro tanta uictoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti fermè & triginta: signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent: ni P. Decius COS. ijs ad Maleuentum castra obiecisset: extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Appulorum cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinq; mensium euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt: alterius COS. sex & octoginta. nec ualli tantum, ac fossarum uestigia relicta: sed multo illis insigniora monimenta uastitatis circa, regionumq; depopulatarum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit. ibi capta armatorũ duo millia CCCC. cæsi fermè pugnantes à quadringentis triginta. Inde comitiorũ causa Romam profecturus maturauit eam rem agere. cum primo uocatum Q. Fabium COS. dicerent omnes centuriæ: Ap. Claudius

consularis candidatus, uir acer, & ambitiosus non sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit ut se cum Q. Fabio COS. dicerent. Fabius primo de se eadem ferè, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare ut ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemq́; pristinam tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit. facturum enim se fuisse dixit ut duorum patriciorum nomina reciperet, si alium, quàm se COS. fieri uideret: nunc se sui rationem comitijs, cum contra legem futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Appio Claudio COS. est factus: priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio fugisse eum Appium Claudium collegam eloquentia, ciuilibusq́; artibus haud dubie præstantem. Comitijs perfectis ueteres COSS. iussi bellum in Samnio gerere prorogato in sex menses imperio. itaque insequenti quoq; anno L. Volumnio, & Ap. Claudio COSS. P. Decius, qui COS. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrores precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ conciliū. Quo coacto, per quotannos pro libertate dimicent cum Ro

manis, exponunt. omnia expertos esse, si suismetipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent: rebellasse: quod pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum, & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se, auroq; redemptum haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondam, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis tyberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum: instructum armis stipendio uenisse: confestim secuturos, uel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi comperit per exploratores profectum Samnitũ exercitum: aduocato concilio, quid per agros inquit uagamur uicatim circumferentes bellum? quin urbes, ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus: ac sibimetipsi exilium consciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiam ualidam urbem oppugnandã ducit: tantusq; ardor militum fuit, & charitate ducis, & spe maioris, quàm ex agrestibus populationibus prædæ: ut uno die ui, atq; armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitiũ,

& centum pugnantes circũuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. hacci ne inquit uictoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? si uultis uos pro uirtute spes gerere: omnes Samnitium urbes, fortunæq; in urbibus relictæ uestræ sunt: quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram, quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus: ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorem ad Romuleam pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis simul admota sunt signa: nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. captum oppidum, ac direptum est. ad duo millia & trecenti occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus: Ferentinũ inde, quanquam nihil quietis dabatur: tamen summa alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris, ac periculi fuit. & defensa summa ui mœnia sunt: & locus erat munimento, naturaq; tutus. sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militum fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur: Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum, Romuleamq; oppugnatas tradunt. sunt, qui nouorum consulum hanc gloriam faciant. quidam non amborum, sed alterius P. Volumnij:

ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio cuiuscunq; ductu, auspicióq; gererentur: Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus conatur: cuius author Gelius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes consciuerant bellum, traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est: cum iam L. Volumnius COS. cum legione secunda, ac tertia, sociorúmq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima, & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eo profectum est, quod mature uentum erat: ut quosdam spectantes iam arma Hetruriæ populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quod ductu COS. quicquam ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis, & temporibus iniquis commissa: spésq; in dies grauiorem hostem faciebat. & iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam accersendum ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere: cum ea ipsa inter COSS. populi Romani iam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat: in quibus ad tria millia hostium cæsa erãt:

dimidium ferè eius captum. Et Lucanorum seditiones à plebeijs, & egentibus ducibus ortas, summa optimatium uoluntate per Quintum Fabium proconsulem missum eò cum ueteri exercitu compresserat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratũ, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. uix enim salute mutua reddita cum obuiam egressus esset: satin' saluæ inquit, Luci Volumni? ut sese in Samnio res habent? quæ te causa, ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum uenisse: quæ si falsæ fuerint: nec usus sui sit, in Hetruriam extemplo conuersis signis abiturũ. Tu uero abeas inquit: neq; te quisquam moratur. etenim minime consentaneum est, cum bello tuo forsitan uix sufficias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari uenisse. Bene hercules uerteret dicere Volumnius, male frustra operam insumptam, quàm quicquam incidisse cur non satis esset Hetruriæ unus consularis exercitus. Digredientem iam COS. legati, tribuniq; ex appiano exercitu circunsistunt. pars imperatorem suum orare ne collegæ auxilium, quod accipiendum ultro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur. plures abeunti Volumnio obsistere: atq; obtestari ne prauo cum collega certamine rempublicam perdat. siqua clades incidisset: desertori magis, quàm deserto noxiæ fore. eò rem adductam: ut omnis rei

bene, aut secus gestæ in Hetruria decus, dedecusq; ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum: sed ab Rep. & ab exercitu retineri. experiretur modo uoluntatem militum. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes COSS. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem fermè sententiam, in quam inter paucos certatum uerbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ uisus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto, atq; elingui facundum etiam COS. haberent: priore consulatu primis utiq; mensibus hiscere eũ nequisse: nunc iam populares orationes serere: quam mallem, inqt Volumnius, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit non orator (neq; enim id desyderare Remp.) sed imperator uter sit melior: Hetruriã, & Samnium prouincias esse: utram mallet, eligeret. suo exercitu se uel in Hetruria, uel in Samnio rẽ gesturum. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius, quoniam in collegæ uolũtate interpretanda inquit errau: non committam ut quid uos uelitis, obscurum sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostem è castris exciret. armis arreptis in aciẽ descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt cer

nentem seu pugnante, seu quieto se fore collegæ uicto riam: deinde ueritum ne suæ quoq; legiones Volũniũ sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites, quàm cuiusquam ductu, aut imperio pugnã capessebant. & Romani exercitus nec pariter ambo ducti: nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volũnius, q̃ Appius ad hostem ꝑueniret. itaq; fronte inæquali concursum est: et uelut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parum percunctati, quia dux aberat, Appio occurrêre. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimne, ita ut inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur: ita precatus esse. Bellona, si hodie nobis uictoriam dederis: ast hic ego tibi templũ uoueo. Hæc precatus uelut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria icipiat, annituntur. ergo fundunt, fugantq; hostes, maiorem molem haud facile sustinentes, q̃ cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gelij, cohortiumq; Sabellarum paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret: Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderat militum animos. per uallum, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq;: præ

da ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo COSS. omnisq; Romana uis in Hetruscum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniam, Falernumq; agrum transcendunt: ingentesq; prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (iam enim Fabio, Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, depopulationibusq; campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calenum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uestigia: & Caleni narrant tantum iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmẽ possint: itaq; iam propalàm duces loq, extemplo eundum in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia ueris erãt, certius tamen explorãda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnum flumen sedere hostem: inde tertia uigilia moturum iter in Sãniũ esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosq; oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione, cognoscunt infrequentia armatis signa egressa ad prædam: prædæq; custodes

exire, ignobile agmen: & sua quenq; moliẽtem, nul
lo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tem-
pus aggrediendi aptissimum uisum est: & iam lux
appetebat: itaq; signa canere iussit: agmenq́; hostiũ
aggreditur. Samnites præda impediti ĩfrequentes ar
mati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam:
pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in ca-
stra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. &
Romani iam transcenderant uallum: cædesq́;, ac tu-
multus erat in castris. Samnitium agmen præter q̃
hostili tumultu, captiuorum etiam repentina refectio=
ne turbatum erat: qui partim ipsi soluti uinctos solue
bant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant: tu
multumq́; prælio ipso terribiliorem intermisti agmi=
ni præbebant. memorandum deinde edidere facinus:
nam Statium Minatiũ ducem adeuntem ordines, hor=
tantemq́; inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum
eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq́; equo
captum ad COS. Romanum rapiunt. Reuocata eo
tumultu prima signa Samnitium: præliumq́; iã pro
fligatum integratum est: nec diutius sustineri potuit.
cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quin-
genti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa mi
litaria triginta: &, quod lætissimum uictoribus fuit,
captiuorum recepta septem millia & CCCC. præda
ingens sociorum: acitiq; edicto domini ad res suas
noscendas, recipiendasq́; præstituta die. quarum rerũ
non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; uende-
re prædam: ne alibi, quàm in armis animum habe
rent. Magnum ea populatio campani agri tumultum

Romæ

Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat post deductum inde uolumnianũ exercitum Hetruriam concitam in arma: & Geliũ Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit: nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt: sed seniorum etiam cohortes factæ: libertiniq; centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterũ parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij COS. literæ: quibus cæsos, fusosq; populatores Cã paniæ cognitum est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam COS. nomine decernunt: iustitium remittunt: quod fuerat dies decem octo: supplicatioq; perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum: itaq; placuit ut duæ coloniæ circa Vestinum, & Falernum agrum deducerentur: una ad hostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu uestino Falernum contingente agrum: ubi Synope dicitur græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebiscito iuberetur. P. Sẽpronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebantur: quia in stationem se propè perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauescens bellum: & crebræ literæ Appij, monentis ne regionis eius motum

negligerent: quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse: quia unus locus capere tantam multitudinem non posset. Ob hæc ẽt appetebat tempus comitiorum: quorum causa L. Volumnius COS. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragium centurias uocaret: in concionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit: fuisse tantum bellum, ut nec duce uno, nec uno exercitu geri potuerit. accessisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos duces COSS. illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum consensu populi Romani COS. declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubiū erat quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur: eūq; & prærogatiuæ, et primo uocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volūnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio ante: deinde ut uincebatur consensu, uersa postremo ad collegam P. Deciū poscendum. id senectuti suæ adminiculū fore: censura, duobus'q; consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad Remp. tuendam esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius COS. cum meritis P. Decij laudibus, tū quod ex concordia consulum bona quæq;, ex discordia mala in administratione rerum militariū euenirent: memorando quàm propè ad ultimū discrimen suis,

& collegæ certaminibus nuper uentum foret: admonendo Decium, Fabiumq; ut uno animo, una mente uiuerent. Esse præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborum linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos, sollertesq;, iuris atq; eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset: urbi, ac foro præsides habendos, prætoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum COS. & consularia, & prætoria comitia habita. COSS creati Q. Fabius, & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex. S. C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit. publice uinum, ac thus præbitum. supplicatum iere frequentes uiri, fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro bouario est ad ædem rotundam Herculis: inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L. Volumnio COS. matronæ, quod è patribus nupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. cum se Virginia & patriciam, & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam, & uni nuptam, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorum'ue eius, ac rerum gestarũ pœnitere uero gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq; ibi po-

fuit: & conuocatis plebeijs matronis conquesta de iniuria patriciarum, hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq; hortor ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta est: ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, et quæ uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata deinde religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis. postremo in obliuionem uenit. Eodẽ anno Cn. et Q. Oguinij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis multatis, ex eo, quod in publicum redactum est: ænea in capitolio limina, & trium mensarum argentea uasa in cella Iouis, Iouemq; in culmine cum quadrigis, & ad ficum ruminalem simulachra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitamq; saxo quadrato à capena porta ad Martis ædem strauerũt. & ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex multaticia item pecunia, quam exegerunt pecuarijs damnatis: ludi facti: pateræq; aureæ ad Cereris ædem positæ. Q. inde Fabius, & P. Decius quartum consulatum ineunt, tribus consulatibus, censuraq; collegæ nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis, quàm ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs authoribus Decio ut ad sortem reuocaret. Fuit certe

contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius quàm dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum idignum esse dicere. se aperuisse ciminiam syluam: uiamq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis sollicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse sensim exprobat: & inuidisse Decium concordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra, quàm ut si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse: & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur: quoad potuerint patres annisos ne plebeijs aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata esset: quæri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem uertantur. Omnes ante se COSS. sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa ita eum de se, deq; Rep. meritum esse, ut faueat Q. Fabij gloriæ: quæ modo non sua contumelia splendeat. cui autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo, atq; inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita ut toties nouum ex improuiso

incendium daret: eum se extincturum. Postremo se collegæ honores, præmiaq; concessurum uerecundia ætatis eius, maiestatisq;: cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neq; cedere sua sponte, neq; cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certe laturum: ut quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosq; immortales se precari ut ita sortem æquam sibi cum collega dent: si eandem uirtutem, felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe & id natura æquum, & exemplo utile esse, & ad famam populi Romani pertinere: eos COSS. esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscum geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam ut prius quàm intro uocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitia habuit nec minore populi consensu, quàm Senatus prouincia Hetruriæ extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad COSS. factus omnium fermè iuniorum: & pro se quisq; nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circunfusus turba, quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est. hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducam. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam: quam ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desyderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant: ad castra Appij prætoris pergit. pau

cis citra millibus lignatores ei cum praesidio occurrunt. qui ut lictores praegredi uiderunt: Fabiumq; esse consulem accepere: laeti, atq; alacres dijs, populoq; Romano grates agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent: quaerit Fabius quò pergerent. respondentibusq; lignatum se ire, ain' tandem inquit num castra uallata non habetis? ad hoc cum succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamen in ingenti metu esse: habetis igitur inquit affatim lignorum: redite, & uellite uallum. Redeunt in castra: terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerũt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere COS. se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius praetor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat utile esse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorũ nobiliorem, ac salubriorem esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusiũ, qđ Camarsolim appellabant: praepositoq; castris L. Scipiõe pro praetore Romam ipse ad consultandũ de bello redijt: siue ipse sponte sua: quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantum esse famae crediderat: siue Senatus consulto accitus: nam in utrũq; authores sunt. ab Ap. Claudio praetore retractum quidam uideri uolunt: cum in Senatu, & apud populum, id quod per literas assidue fecerat, terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducem unum, nec exercitum

unum aduersus quatuor populos. periculosum esse siue iuncti unum premant: siue id diuersi gerant bellũ: ne ad omnia simul obire unus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum, equitum'q; cum Fabio uenisse. sibi placere P. Decium COS. primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si COS. malit in suam prouinciam ire: L. Volumnium in Hetruriam ad COS. cũ exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio Prætoris: P. Decium censuisse ferunt ut omnia integra, ac libera Quinto Fabio seruarẽtur: donec uel ipse, si per commodum Reip. posset, Romã uenisset: uel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quantis'q; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam redijt, & in Senatum est productus, ad populum mediam orationem habuit: ut nec augere, nec minuere uideretur belli famam: magisq; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quàm suo, aut Reip. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli, socium'q; imperij darent, quonã modo se obliuisci P. Decij COS. per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum Publio Decio, et nunquã nimium hostium fore. Si collega quid aliud malit, at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratum esse o-

stendisset: tanta lætitia, ac gratulatio fuit, ut præci-
peretur uictoria animis: triumphusq;, non bellum de
cretum COSS. uideretur. Inuenio apud quosdã ex-
templo consulatu inito profectos in Hetruriam Fabiũ,
Deciumq; sine ulla mentione sortis prouinciarum, cer
taminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt, quibus
ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adie-
cerint & Appij criminationes de Fabio absente ad
populum, & pertinaciam aduersus præsentem COS.
Prætoris: contentionemq; aliam inter collegas, tenden
te Decio ut suæ quisq; prouinciæ sortem tueretur. con
stare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo
COSS. ad bellum sunt. Cæterum ante quàm COSS.
in Hetruriam peruenirent: Senones Galli multitu-
dine ingenti ad Clusium uenerunt, legionem Roma-
nam, castraq; oppugnaturi. Scipio, q̃ castris præerat,
loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus,
in colle, qui inter urbem, et castra erat: aciem erexit.
sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iu-
gum perrexit: quod hostes ceperant parte alia aggres
si. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis
undiq; urgeret, circumuenta. Deletam quoq; ibi legio
nem, ita ut nuntius non superesset quidam authores
sunt: nec ante ad COSS. qui iam haud procul à
Clusio aberant: famam eius cladis perlatam, quàm
in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equo
rum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouan
tesq; moris sui carmine. Sunt, qui Vmbros fuisse, non
Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & cir
cumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato le

gato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: uictoresq; Vmbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis, ac prædam ademptam. Similius uero est à Gallo hoste, q̃ Vmbro eam cladẽ acceptam. qđ cum sæpe aliâs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterq̃ quod ambo COSS. profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille eqtibus delectis ad id bellum missis, & sociorum, nominisq; latini maiore exercitu q̃ Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in falisco, alter in uaticano agro: Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus proprætores ambo statiua in eis locis habere iussi. COSS. ad hostes trãsgresso appennino in agrum sentinatem puenerunt: ibi quatuor millia fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atq; ita conuenit, ne unis castris miscerentur omnes: neúe in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Sãnitibus, Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci, Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt trãsfugæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium COS. trãsgressi: q editis hostium consilijs dimissi cum donis: ut subinde ut quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrẽt. COSS. Fuluio ut ex falisco, Posthumio ut ex uaticano exercitum ad Clusium admoueant: summaq; ui fines hostium depopulentur: scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde COSS. ut absentibus ijs

pugnaretur. per biduum lacessiere praelio hostem: biduo nihil dignum dictu actum: pauci utrinq; caede re: magisq; irritati sunt ad iustum certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copiis est. Cum instructae acies starent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersae ferae, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data iter ordines uia: ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, illac fuga, inquit, & caedes uertit, ubi sacram Dianae feram iacentem uidetis: hinc uictor martius lupus integer, & intactus gentis nos martiae, & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. aduersus Samnites Q. Fabius primam, ac tertiam legionem pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam, & sextam instruxit. secunda, & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebat bellum. Primo concursu adeo aequis uiribus gesta res est: ut si affuissent Hetrusci, & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. caeterum quanquam communis adhuc mars belli erat: nec dũ discrimen fortuna fecerat quã datura uires esset: & haudquaq̃ similis pugna in dextro, laeuoq; cornu erat: Romani apud Fabiũ arcebãt magis, q̃ inferebant pugnam: extrahebaturq; in quã maxime serũ diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites, et Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim re-

ſidere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris, atq; æſtus fluere: primaq; eorum prælia plus quam uirorum, poſtrema minus quam fœminarum eſſe. In id tempus igitur, quo uinci ſolebat hoſtis, quam integerrimas uires militi ſeruabat. Ferocior Decius & ætate, & uigore animi quantumcunq; uirium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedeſtris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipſe fortiſſimæ iuuenum turmæ immiſtus orat proceres iuuentutis in hoſtem ut ſecum impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, ſi ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertêre Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes nouum pugnæ conterruit genus: eſſedis, carriſq; ſuperſtans armatus hoſtis ingenti ſonitu equorum, rotarumq; aduenit: & inſolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita uictorem equitatum uelut lymphaticus pauor diſſipat: ſternit inde ruentes equos uiroſq; improuida fuga. turbata hinc etiam ſigna legionum: multiq; impetu equorũ, ac uehiculorum raptorum per agmen obtriti anteſignani: & inſecuta ſimul territos hoſtes uidit Gallica acies, nullum ſpatium reſpirandi, recipiendiq; ſe dedit. Vociferare Decius quò fugerent? quam'ue in fuga ſpem haberent? obſiſtere cedentibus: ac reuocare fuſos. deinde ut nulla ui perculſos ſuſtinere poterat: patrem P. Decium nomine compellans, quid ultra moror? inquit. familiare fatum datum hoc noſtro generi eſt, ut luendis periculis publicis piacula ſimus. iã

ego mecum legiones hostium mactandas Telluri, ac dijs manibus dabo. Hæc locutus M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem digredi uetuerat ab se: præire iussit uerba, quibus se, legionesq; hostium pro exercitu populi Romani quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello latino se iusserat deuoueri: cum secundum solẽnes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem, ac fugam, cædemq;, ac cruorem, cœlestium inferorum iras contracturũ funebribus diris: signa, tela, arma hostium, locumq; eundem suæ pestis, & Gallorum, ac Samnitium fore. Hæc execratus in se, hostesq;, quà confertissimã cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferẽsq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliàs esse solet, sistere fugam: ac nouam de integro uelle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circunstans COS. corpus, uelut alienata mente uana incassum iactare tela: torpere quidã: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat: iusseratq; proprætorem esse: uociferari uicisse Romanos, defunctos COS. fato: Gallos, Samnitesq; Telluris matris, ac deorum manium esse: rapere ad se, ac uocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq;, ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam Cornelius Scipio, & Caius Martius, cum subsidijs ex nouissima acie iussu Quinti Fabij COS. ad præsidium collegæ missi. ubi

auditur Publij Decij euentus ingens hortamen ad oĩa pro Rep. audenda. itaq; cum Galli structis ante se scutis conferti starent: nec facilis pede collato uideretur pugna: iussu legatorum collecta humi pila: quæ strata inter duas acies iacebant: atq; in testudinem hostium coniecta. quibus plerisq; in scuta, uerutisq; in corpora ipsa fixis sternitur cuneus: ita ut magna pars ĩtegris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorũ fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictũ est) cunctando extraxerat diẽ: deinde postquã nec clamor hostiũ, nec impetus, nec tela missa eandem uim habere uisa: præfectis equtum iussis ad latus Samnitiũ circunducere alas, ut signo dato in trãsuersos quanto maximo possent ĩpetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquã non resisti uidit, et haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis oĩbus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat: & legiones concitauit: & signum ad inuadendos hostes eqtibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: præterq; aciem ipsam Gallorũ relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti, conterriti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam, qngentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quà turbatum agmen hostium uiderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædem Ioui uictori, spoliaq; hostiũ cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit: quò multitudo omnis consterna-

ta agebatur sub ipso uallo : quia tantam multitudinē portæ non recepere. tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gelius Egnatius imperator Sānitium cecidit. compulsi deinde intra uallum Samnites : par= uoq; certamine capta castra : & Galli à tergo circū uenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia : octo capta. nec incruenta uictoria fuit : nam ex P. Decij exerci tu cæsa septem millia : ex Fabij mille ac ducenti. Fa= bius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui uictori cremauit. COS. corpus eo die, quia obrutum super stratis Gal- lorum cumulis erat : inueniri non potuit. postero die inuentum, relatumq; est cum multis militum lachry- mis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meri- tis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Ful- uio proprætore res ex sententia gesta : & præter in= gentem illatam populationibus agrorū hosti cladem, pugnatum etiam egregie est : Perusinorumq;, et Clu sinorum cæsa amplius tria millia : & signa milita= ria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per Pe lignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est: ex millibus quinq; ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in sentinati agro Bellatum, fama est, etiam uero stanti. sed superiecere quidam augendo fidem : qui in hostium exercitu peditum quadraginta millia. CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mil le carpentorum scripsere fuisse : scilicet cum Vmbris, Thuscisq; : quos & ipsos pugnæ affuisse. Et ut Roma norū quoq; augerēt copias : L. Volumniū proconsulē

ducem COSS. exercitum'q; eius legionibus consulum adiuuant. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria uictoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit: Samnitium'q; exercitum in Tifernum montem compulsum non deterritus iniquitate loci fundit, fugatq;. Q. Fabius deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis, Hetruscis'q;, ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis uictoria Q. Fabij, quàm mors praeclara P. Decij est: excitataq; memoria parentis, aequata euentu publico, priuatoq; filij laudibus. Data ex praeda militibus aeris octogeni bini, sagaq;, & tunicae, praemia illa tempestate militiae haudquaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat: nã et Perusinis authoribus post deductum ab COS. exercitum rebellatum fuerat: & Samnites praedatum in agrum uestinum, formianum'q;, & partem aliam, in Esetrunium, quaeq; Vulturno adiacet flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius praetor cum exercitu deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli aeris trecentis decem. praeda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Appius Claudius Praetor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur: in agrum stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes considunt: & Appius, Volumnius'q; castra coniungunt. pugnatum infestissimis

festissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebel
lantes totiens, illinc ab ultima iam dimicantibus spe.
Cæsa ergo Samnitium XVI. millia trecenti: capta
duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidere
duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pe-
stilentia grauis, prodigijsq; sollicitus. nam & terrã
multifariã pluuisse, & in exercitu Appij Claudij ple
rosq; fulminibus ictos nuntiatum est: libriq; ob hæc
aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges COS. filius ali-
quot matronas ad populum stupri damnatas pecunia
multauit: ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ
propè circum est, faciendam curauit. Supersunt etiã
nunc Samnitium bella: quæ continua per quartum
iam uolumen, annumq; sextum et quadragesimum à
M. Valerio, A. Cornelio COSS. qui primi Samnio
arma intulerunt: agimus. & ne tot annorum clades
utriusq; gentis, laboresq; actos nunc referam, quibus
nequiuerint tamen duriora pectora uinci: proximo
anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis ad Tifer-
num, Stellatibus campis suis ipsi legionibus mixti alie
nis ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis
cæsi fuerant: imperatorem clarissimũ gentis suæ ami
serant: socios belli Hetruscos, Vmbros, Gallos in ea-
dem fortuna uidebant, qua ipsi erant: nec suis, nec
externis uiribus iam stare poterant: tamen bello non
abstinebant. adeo ne ĩfeliciter quidem defensæ liber-
tatis tedebat: & uinci, quam non tentare uictoriã,
malebant. quinam sit ille, quem pigeat longinquitatis
bellorum scribendo, legendoq;, quæ gerentes non fati
gauerunt? Q. Fabium, P. Decium L. Posthumus

Megellus, & M. Attilius Regulus COSS. ſecuti ſunt.
Samnium ambobus decreta prouincia eſt: quia tres
ſcriptos hoſtium exercitus, uno Hetruriam, altero po=
pulationem Campaniæ repeti, tertium tuendis pa=
rari finibus fama erat. Poſthumium ualitudo ad-
uerſa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo
profectus ut in Samnio hoſtes (ita enim placuerat
patribus) nondum egreſſos opprimeret: uelut ex com
poſito ibi obuium habuere hoſtem: ubi & intrare,
nedum uaſtare ipſi Samnitium agrum prohiberen=
tur: & regredi inde in pacata, ſociorumq; popu-
li Romani fines Samnitem prohiberent. cum caſtra
caſtris collata eſſent: quod uix Romanus totiens ui=
ctor auderet, auſi Samnites ſunt (tantum deſperatio
ultima temeritatis facit) caſtra Romana oppugnare.
& quanquam non uenit ad finem tam audax in=
ceptum: tamen haud omnino uanum fuit. Nebula
erat ad multum diei denſa adeo, ut lucis uſum eri=
peret, non proſpectu modo extra uallum adempto,
ſed propinquo etiam congredientium inter ſe conſpe
ctu. hac uelut latebra inſidiarum freti Samnites
uix dum ſatis certa luce, & eam ipſam premente ca=
ligine, ad ſtationem Romanam in porta ſegniter agen
tem uigilias perueniunt. Improuiſo oppreſſis nec ani
mi ſatis ad reſiſtendum, nec uirium fuit. ab tergo
caſtrorum decumana porta impetus factus. itaq; ca=
ptum quæſtorium: quæſtorq; ibi L. Opimius Pan-
ſa occiſus. conclamatum inde ad arma. COS. tumul
tu excitus cohortes duas ſociorum, Lucanam, Sueſſa=
namq;, quæ proximæ forte erant: tueri prætoriũ iu=

bet: manipulos legionum principali uia inducit. uix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis, quàm oculis hostem noscunt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ: & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum COS. uociferaretur, expulsi'ne extra uallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgent'q;: & impulsos semel terrore codẽ agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam, uallum'q;: inde pergere, ac persequi, qa turbida lux metum circa insidiarum faciebat: non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra uallũ, trecentis fermè hostium occisis: Romanorum stationis primæ, uigilum'q;, & eorum, qui circa quæstorium oppressi periere: ad CCXXX. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem p agros suos patiebãtur. retro in pacatum Soranũ agrũ pabulatores ibant. Quarũ rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, plata Romam coegit L. Posthumiũ COS. uix dum ualidum proficisci ex urbe. prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire, Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex multaticia pecunia faciendam curauerat: dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserunt: diuersi COSS. ad uastandos agros, urbes'q; oppugnandas discedunt. Posthumius Milioniam oppugna-

re adortus ui primo, atq; impetu: deinde postquam ea parũ procedebant, opere, ac uineis demum iniunctis muro cœpit. ibi capta iam urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cũ omnibus rebus suis, quæ ferri, agiq; potuerunt: nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primo ita compositus, instructusq́; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium uastum in urbe, nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit: auidum inuadendi deserta mœnia militem detinet: nequam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum latini nominis circum equitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam unã, alteramq́; eadem regione in propinquo patentes conspiciunt: itineribusq́; ijs uestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: urbemq́; ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt excessum urbe: solitudine haud dubia id ꝑspicuum esse, & recentibus uestigijs fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna relictarum passim. His auditis COS. ad eã partem urbis, quam adierãt equites: circunducit agmen: constitutisq́; haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare urbem: & modicum spatium progressos tres manere eodem loco, si tuta uideantur: duos explorata ad se referre.

Qui ubi redierunt: retuleruntq; eo se progressos, unde in omnis partes circunspectus esset: longe, lateq; silentium, ac solitudinem uidisse: extemplo COS. cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt: relictaq;: quæ migratu difficilia essent. ea direpta: et cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa urbes conscisse fugam: suos prima uigilia profectos: credere eandem in alijs urbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis COS. potitur. Alteri COS. M. Attilio nequaquam tam facile bellum fuit. cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira uires æquauit. prælium uarium, & anceps fuit: tristius tamen euentu Romanis: & quia insueti erant uinci: & quia digredientes magis, quàm in ipso certamine senserunt quantum in sua parte plus uulnerum, ac cædis fuisset. Itaq; is terror in castris ortus: qui si pugnantes cepisset, isignis accepta clades foret. tum quoq; sollicita nox fuit, iam inuasurum castra Sãnitem credentibus, aut prima luce cum uictoribus conferendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. ubi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una, & ea ipsa præter hostes erat: quam ingressi præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. COS. arma capere milites iubet: & sequi se extra uallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quęq; fa-

cto opus est. Omnes affirmant se quidem omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter uulnera, & gemitus morientium uigilatum esse. Si ante lucem ad castra uentum foret: tantum pauoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri: alioquin pro uictis esse. Quae ubi consul accepit: sibimetipsi circumeundos, alloquendosq; milites ratus, ut ad quosq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat. quid cessarent? terguersarenturq;? hostem in castra uenturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs suis pugnaturos, si pro uallo nollent. armatis, ac dimicantibus dubiam uictoriam esse: qui nudus, atq; inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Haec iurganti, increpantiq; respondebant confectos se pugna hesterna: nec uirium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinem hostium apparere, quàm pridie fuerit. Inter haec appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallum secum portare Samnitem affirmant: nec dubium esse quin castra circumuallaturi sint. Tunc enimuero COS. indignum facinus esse uociferari tantam contumeliam, ignominiamq; ab ignauissimo accipi hoste. etiam'ne circunsedebimur, inquit, in castris: ut fame potius per ignominiam, quàm ferro, si necesse est, per uirtutem moriamur? Dij bene uerterent: facerentq; quod se dignum quisq; ducerent. COS. M. Attilium uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumq; inter signa Samnitium potius, quàm circumuallari castra

Romana uideat. Dicta consulis legati, tribuniq́;, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. tum pudore uictus miles segniter arma capit: segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti mœsti, ac propè uicti procedunt uersus hostem, nec spe, nec animo certiorem. itaq; simul conspecta sunt romana signa: extemplo à primo Samnitium agmine ad nouissimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere uiam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisq; ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spatiũ: & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersiq; integri, atq; intacti abissent: ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter inuitos, terguersantesq́; segnis pugna clamore incerto, atq; impari cœpit: nec uestigio quisquam mouebatur. Tum COS. Romanus ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent: & alij turbati: & ab Samnitiũ acie ad opprimẽdos eos, q̃ ceciderant: et ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululũ irritata pugna est: sed aliquanto & ĩpigre magis, & plures procurrerant Sãnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis eqs proculcauit. hinc fuga cœpta totã auertit aciem Romanam. Iamq́; in terga fugientium Samnites pugnabant: cum COS. equo præuectus

ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoq; ut quicunq; ad uallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur. hæc ipsa minitans obstitit profuse tendētibus suis in castra. quò pergis inquit miles? & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo COS. tuo nisi uictor castra intrabis: proinde elige cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente COS. equites infestis cuspidibus circunfundun tur: ac pedites in pugnam redire iubent. Non uirtus solum COS. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites: spatiumq; circumagendi signa, uertendiq; aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis paucos, & ordinibus incompositis effuse uenire hostes. Inter hæc COS. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori uouet, si constitisset à fuga Romana acies: redintegratoq; prælio cæcidisset, uicissetq; legiones Samnitium. omnes undiq; annisi ad restituendam pugnam duces, milites, peditum, equitumq; uis. numen etiam deorum respexisse nomen Romanum uisum. adeo facile inclinata res: repulsiq; à castris hostes: mox & iam redacti ad eū locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum uero eos à fronte urgere pedites: ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorum numerus fuit septem millia CCC. qui omnes nudi sub iugum missi. cæsos

retulere ad quatuor millia octingentos. Nec Romanis quidem læta uictoria fuit. recensente COS. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ uia latina est: occupare conati, urbẽ non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliã inde mistam hominum, atq; pecudum, colonos'q; captos agerent: in uictorem incidunt COS. ab Luceria redeuntem: nec prædam solum amittunt: sed ipsi lõgo, atq; impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas, recipiendas'q; reuocatis, & exercitu ibi relicto, cõmitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum: & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. COS. alter Posthumus, quia in Samnitibus materia belli deerat: in Hetruriam transducto exercitu primum peruastauerat uolsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CC. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum uastati: sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maior'q;, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat: parta est. tres ualidissimæ urbes Hetruriæ capita, Volsini, Perusia, Arretium pacem petiere: & uestimentis militum, frumento'q; pacti cum COS. ut mitti Romam oratores li-

ceret, inducias in XL. annos impetrauerunt. multa praesens quingentum millium aeris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas COS. cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: uideretq; alios, quod tardius ab urbe exisset: alios, quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset: partim suos inimicos, partim collegae amicos, ad solatium aequatae repulsae sibi quoq; negari triumphum: non ita, inquit, P. C. uestrae maiestatis meminero, ut me COS. esse obliuiscar: eodē iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio, atq; Hetruria subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: uocatusq; eò COS. cum L. Horatiū, Marcum Valerium COSS. C. Martium Rutilium nuper patrem eius, qui tunc censor esset: non ex authoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: uoluntatem sibi, ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis affutura. Postero die auxilio tribunorum plebis, trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, & consensum Senatus celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parū constans memoria est. Posthumum author est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus in Apuliā fusum, fugatumq;, saucium ipsum cum paucis Luceriam com

pulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque
triumphasse. Fabius ambos COSS. in Samnio,
& ad Luceriam res gessisse scribit: traductumq́;
in Hetruriam exercitum: sed ab utro COS. non
adiecit: & ad Luceriam utrinq; multos occisos: inq́;
ea pugna Iouis Statoris ædem uotam: ut Romulus
ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus tem-
plo effatus iam sacratus fuerat. Cæterum hoc de-
mum anno ut ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis
eiusdem uoti damnata res publica in religionem ue-
nit. Sequitur hunc annum & COS. insignis.
L. Papyrius Cursor qua paterna gloria, qua sua:
& bellum ingens, uictoriaq́;: quantam de Sa-
mnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papy-
rium patrem COS. pepererat. & forte eodem
conatu, apparatuq́; omni opulentia insignium ar-
morum bellum adornauerant: & opes deorum
etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti uetu-
sto uelut initiatis militibus, delectu per omne Sa-
mnium habito noua lege: ut qui iuniorum non
conuenisset ad imperatorum edictum, quiq́; iniussu
abisset, caput Ioui sacratum erat. Tũ exercitus omnis
Aquiloniam est indictus. ad XL. millia militum, qđ
roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè
castris locus est conseptus cratibus, pluteisq́; et linteis
contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pa-
riter partes. Ibi ex libro uetere linteo lecto sacrifica-
tum sacerdote Ouio Paccio, quodam homine magno na
tu: qui se id sacrum petere affirmabat ex uetusta Sa-
mnitiũ religione: qua quondã usi maiores eorũ fuis-

sent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cœpissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quenq; genere, factisq;. singuli introducebantur. erat tum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset. tum in loco circa omni contecto aræ in medio uictimæq; circa cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs. admouebatur altaribus magis ut uictima, quã ut sacri particeps: adigebaturq; iureiurãdo quæ uisa, auditaq; in eo loco essent, non enunciaturũ. dein iurare cogebant diro quodam carmine in execrationem capitis, familiæq;, & stirpis composito, nisi isset in prælium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset: aut siquem fugientem uidisset, non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraturos se obtruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem uictimarum documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerent: donec sexdecim milliũ numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat: appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerent. Paulo plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominũ numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. COSS. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius superioris anni COS. in agro interamnati reliquerat: decretæ erant. cum

eis in Samnium profectus, dum hostes operati super stitionibus concilia secreta agunt: Amiternum oppidũ de Samnitibus ui cepit. cæsa ibi millia hominum duo fermè, atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita enim decretũ erat) scripto Duroniam urbem expugnauit: minus q̃ collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobiq; est parta. Inde peruagati Samnium COSS. maxime depopulato atinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat: peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est: neq; gnauiter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandóq; magis, quàm inferendo pugnam dies absumebatur. qđ cum inciperetur, remitteretúrq;: omnium rerum etiã paruarum euentus proferebatur in dies. Altera Romana castra uiginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiórq; Caruilius, quo maiore discrimine res uertebatur, in Aquiloniam, quàm ad Cominium, qđ obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus nuntium ad collegam mittit: sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste: opus esse & illum quanta maxima ui posset, Cominium oppugnare: nequid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendum nuntius habuit: nocte rediјt, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuntio misso extemplo concionem habuit: multa de uniuerso genere belli, multa de præsenti hostium appara=

tu uana magis specie, quàm efficaci ad euentum disseruit. Non enim cristas uulnera facere: & per picta, atq; aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciẽ, ubi res ferro geratur, cruentari. Auream olim, atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliáq; ea honestiora uictori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datum hoc forsan nomini, familiæq; suæ: ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliáq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorãdis essent. Deos immortales adesse propter totiens petita fœdera, totiens rupta: tum siqua coniectura mentis diuinæ sit, nulli unquam exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominũ, pecudúmq; cæde respersus, ancipiti deum iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrẽs, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, uno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarũ indicijs cum apud infensos iam sua sponte milites disseruisset: simul diuinæ, humanæq; spei pleni clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen: moram diei, noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullarium in auspiciũ mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ: summi, infimíq; æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererãt: peruenit. nam cum pulli non pascerentur: pullarius

auspicium mentiri ausus, tripudium sollistimum COS. nuntiauit. COS. lætus auspicium egregium esse, & deis authoribus rem gesturos pronuntiat: signumq; pugnæ proponit. Exeunti iam forte in aciem nuntiat perfuga uiginti cohortes Samnitium (quadrigenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuntium mittit: ipse sibi signa otius præferri iubet: subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium, & Trebonium præficit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectum propere circunducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationem quanto maxime posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat: altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis: qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam nequid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille. tu quidem macte uirtute, diligentiaq; esto: cæterum qui auspicio adest, siquid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nuntiatum populo Romano, exercituiq; egregium auspicium est. centurionibus deinde imperauit ut pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa: insequitur acies ornata, armataq;: ut hostium quoq; magnificum spectaculum es-

ſet. Prius q̃ clamor tolleretur, concurrereturq́;, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi COS. nuntiatum eſt: dij in prælio ſunt, inquit: habet pœnam noxium caput. Ante COS. hæc dicentem Coruus uoce clara occinuit. quo lætus augurio Cõſul affirmans nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe deos, ſigna canere, & clamorem tollere iuſſit. Prælium commiſſum atrox, cæterum longe diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor certaminis, auidos hoſtium ſanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas, ac religio inuitos magis reſiſtere, quam inferre pugnam cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamorem, atq; impetum Romanorum per aliquot iam annos uinci aſſueti: ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, et armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudũq; ſtrages, & reſperſæ fando nefandoq́; ſanguine aræ, et dira execratio, ac furiale carmen deteſtandæ familiæ, ſtirpiq́; compoſitum. his uinculis fugæ obſtricti ſtabãt, ciuem magis quam hoſtem timentes. Inſtare Romanus à cornu utroq;, à media acie: & cædere deorum, hominumq́; attonitos metu. repugnatur ſegniter, ut ab ijs, quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad ſigna cædes peruenerat: cum ex tranſuerſo puluis uelut ingentis agminis inceſſu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorẽ quã pro numero excitabant: inſidentes mulis calones frondoſos ramos per terram trahebant: arma, ſignaq́; p

turbidam

turbidam lucem in primo apparebant: post altior, densiorq; puluis equitum speciem cogentium agmen dabat. fefellitq; non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem: clamitans inter prima signa, ita, ut uox etiã ad hostes accederet: captum Cominium: uictorem collegam adesse. anniterentur uincere prius, quàm gloria alterius exercitus foret. hæc insidens equo. inde tribunis, centurionibusq; imperat ut uias equitibus patefaciãt. Ipse Trebonio, Ceditioq; prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem uidissent: quanta maxima ui possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum oĩa, ut ex ante præparato, fiunt: pãduntur inter ordines uiæ: prouolat eques: atq; infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrupitq; ordines, quacunq; impetum dedit. instant Volumnius, & Scipio: & perculsos sternunt. Tum iam deorum, hominumq; uicta uis: funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati, iniuratiq; fugiunt: nec quenquã præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ: in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas, equitesq; Bouianum profugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitium, læuum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur ui: non quia plus animi uictis est: sed melius muri, quã uallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, prius, quàm colligerentur animi, transacta res esset: lentiorẽ fore munitæ armis urbis oppugnationẽ ratus, interrogat milites: satin' æquo animo paterẽtur ab altero cor

nu castra capta esse: se uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatisq; Samtinibus, q circa portam erãt: muros occupauere. penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant: non audent. Hæc primo ignorare consul: & intentus recipiendo exercitui esse. iã enim præceps in occasum sol erat: et appetens nox periculosa et suspecta omnia etiã uictoribus faciebat. progressus lõgius, ab dextra castra capta uidet: ab læua clamorẽ in urbe, mistum pugnantiũ ac pauẽtium fremitu esse. et tũ forte certamẽ ad portã erat. aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet: nec iam integri quicquam esse, quin temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbẽ inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat: quieuere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur: non fermè alium ducem lætiorem in acie uisum: seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodem robore animi neq; controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus uoueri mos erat: uouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset: pocillum mulsi prius, quàm temetum biberet: sese facturum. id uotum dijs cordi fuit: & auspicia in bonum uerterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. prima luce ad mœnia o=

manibus copiis admotis, corona cinxit urbem: subsidiaq́; firma, nequa eruptio fieret: portis opposuit. Iam signum dantem eum nuncius à collega trepidus de uiginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: et partem copiarum reuocare instructam, intentamq́; ad oppugnandum, coegit. D. Brutum Scæuam legatum cũ legione prima, & uiginti cohortibus alaribus, eqtatuq́; ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset: obuius obsisteret, ac moraretur: manũq;, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ: & uis undiq; in muros fiebat. Samnites, sicut ante, quàm in muris uiderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hostes: ita, postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed comminus gerebatur res: & qui ægre successerant ex plano in muros: loco, quẽ magis timuerant, uicto, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq́;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis uenerunt: cæsa ad quattuor millia ac trecenti octuaginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna: hostes nõ inuenti. septem millia passuũ cum abessent à Cominio: reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos utrinq; par acci=

dens sustinuit: deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant: flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendóq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugam consternantur. conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ad oppido Samnites persecuti, uiderant multitudinem non uallo, non stationibus firmatam. conspespecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octuaginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo de uiginti reliquere. alio agmine incolumi uix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum est. Lætitiam utriusq; exercitus romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemq; die Aquilonia, & Cominium deflagrauere. & consules cum gratulatione mutua legionum suáq;, castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: et Papyrius, apud quē multiplex in acie circa castra, circa urbē fuerat certamen: Sp. Nautiū, Sp. Papyriū fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorum, armillis, aureisq; coronis donauit: Nautium: propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium: propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, &

nocte: qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clàm egressis fecit: centuriones, milites'q;: quia primi portam, murum'q; Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis, armillis'q; argenteis donat. Consilium inde habitum: cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut utriusq;, aut certe alterius. optimum uisum, quo magis fractæ res Samnitium essent: eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset: quando iam nullus esset hostium exercitus: qui signis collatis dimicaturus uideretur: unũ superesse belli genus: urbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis missis ad senatum, populum'q; Romanũ de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Veliam oppugnandam legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia, et in concione auditæ: et quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animũ: quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset: siquid in Samnio aduersi uenisset: quæ coniuratione Samnitiũ erecta, quoniam ambo consules, omnis'q; romana uis auersa in Samnium esset: occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in senatum introductæ, querebãtur uri, & uastari agros à finitimis Hetruscis: quod de

sciscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, ut se à ui, atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ poeniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoq;, qui per multos annos in amicitia fuerant: allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus: ut foeciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex authoritate patrum iussu populi bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Veliam, & Palumbinum, & Herculaneū ex Samnitibus ceperat: Veliam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneū bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua, quàm hostium iactura dimicauit: castris deinde positis, moenibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut cæsa ad decem millia hominum: ita, ut pauiore admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum uota militum: qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hostiū restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbē aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neq; bellū ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quàm armis ac uiris moenia tutabantur. tandem pugnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendoq;, ui atq;

operibus urbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum: capta urbe, septem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in urbes paucas: militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant: nec durari extra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, ut illorum temporum habitus erat: triumpho. pedites, equitesq́; insignes donis transire: ac transuectis multæ ciuicæ coronæ, uallaresq́;, ac murales conspectæ. inspectata spolia Samnitium: & decore, ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant: comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq́; factis, ducti. æris grauis trasuecta uicies centum millia: & auri triginta tria millia: (id enim redactum ex captiuis dicebatur) argenti, quod captum ex urbibus erat: I^⌐ . mil. CCCXXX. omne æs, argentumq́; in ærarium conditum: militibus nihil datum ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebem: quod tributum etiam in stipendium militum collatum est: cum, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ: & militi tũ dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione uotam apud neminem ueterem authorem inuenio: (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotam filius consul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs. quorum tanta multitudo fuit: ut non templum tantum, forumq́; his ornaretur: sed so=

eiјs etiã, colonisq; finitimus ad templorum, locorumq; publicorum ornatum diuiderentur. A' triumpho exercitum in agrum uestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat: hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilum primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæterã multitudinem, oppidumq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. et Faliscis pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit: ut minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo hetrusci belli æquato. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauit, propè ædem eidem deæ ab Rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, et alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumum legatum eius: qui dicta die à M. Cancio tribuno plebis fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudiciũ: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierant: usq; ipsis, quia uitio creati erãt: quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo.

Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos romanos spectauerũt: palmæq́;, tum primum tráslato e Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: damnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atq; agros, suffecit. portentóq; iam similis clades erat: & libri aditi: qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: Aesculapium ab Epidauro Romam accersendum. neq; eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquam de ea re actum: præter quam quod unum diem Aesculapio supplicatio habita est.

FINIS.

SI unquam aliâs, nunc illud omnes uel in primis admonitos uellim: nos collatis pluribus more nostro Liuij codicibus, multa admodum in singulis quibusq; uarie corrupta offendisse. quorum pleraq;, uetustiora secuti exemplaria, ut in ijs inuenta sunt, ita singula intacta relinquere maluimus: quàm quæ aliena essent, (quod pleriq; faciunt) aliorum scriptis inserere. Sed quoniam operæ pretium facturi sumus, si horum ex aliquo hic à nobis proposito, qualia futura sint cætera facile quis percipiat: id unum hoc loco in medium attulisse satis superq; erit: quod de Tarquinio Prisco libro primo ita scriptum est. HAS SPES, COGITATIONESQVE SECVM PORTANTES, VRBEM INGRESSI SVNT: DOMICILIOQVE IBI COMPARATO, L. TARQVINIVM PRISCVM EDIDERE. NAM ET ROMANIS. Et quæ sequuntur. Quã tamen lectionem, et si à priori illa, quã omnes, qui uulgo circunferũtur, liuiani codices habent: lõge est diuersa: (illa enim huiuscemodi est. Has spes, cogitationesq; secum portantes, urbẽ ingressi sunt: domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priscũ edidere nomen. Iã Romanis. et reliqua.) non icirco facile admisimus, quod eã probaremus: sed quia neutram earum à doctissimis quibusq; non improbari uel quãmaxime uidebamus: ideo nos antiquiorem potius restituendã censuimus: ut ex ea cuiq; facilius coniectari liceat, adeo hunc locũ deprauatum esse: ut in eo

nonnulla merito desyderari posse uideatur: q̃ ut uulgatam illã, dum eam sequeremur, comprobare uideremur uelle. ea nãq; eiusmodi est: ut inde nullus elici possit sensus. nisi forte (quod quidem nefas esset) Liuium ita locutum quis dixerit. Atqui non modo non liuiana, sed latina quidem huiusmodi est elocutio. Vetustiorem uero hanc mendose admodum legi quis non uidet? cum id uideatur asserere: quod nec Liuius ipse, nec ullus unquam alius scripserit: Lucumonem scilicet Lucium Tarquiniũ Priscum genuisse: qui post Ancum Martium Romæ regnarit. Illud cum ex aliorum scriptorum, tum præcipue ex Dionysij Halicarnasei monumentis satis constat: Lucumonem hunc Demarati Corinthij filium, cum Romæ aduena esset: mutato priori nomine, Lucij Tarquinij Prisci sibi nomen indidisse: primumq; Romæ post Anci Regis interitum et petisse ambitiose regnũ: et apud plebẽ orationẽ habuisse: qua ipsius sibi animos conciliaret. Sed hæc hactenus. Quid illud, quod libro tertio sic ubiq; legitur. CONSVLES INDE POSTHVMIVS ALBVS, SP. FVRIVS FVSIVS. FVSIOS FVRIOS FABIOS SCRIPSERE QVIDAM. non'ne corrupte legitur? Verũ nos impresso iam hoc uolumine alium uetustum codicem nacti, ut in alijs plerisq;, ita et in hoc loco diuersam, sed ueram mea quidẽ sententia lectionem inuenimus. Ea uero est. Consules inde Posthumus Albus, Sp. Furius. Furios Fusios scripsere quidam. Hæc erant, quæ neminem nescire uoluimus. Reliqua his similia, quæ ex ueteri postremo illo exemplari decerpsi

mus: unà cum erratis ijs, quæ librariorum incuria passim admissa, magis necessaria duximus: quæq; aliter uel legenda, uel distinguenda sunt: inferius adnotanda curauimus. Quod si & alia fortasse quæpiam, quicunque hæc leges, quæ te offendant, inueneris: illud tibi persuadeas uelim: nos, si emendatiores libros nacti essemus: emendatiorem hunc etiam edituros fuisse. Vtcunq; tamen erit: id unum ausim polliceri: si reliqua exemplaria nostro cum hoc conferas: plurima te in eo, quæ in omnibus alijs desyderãtur: inuenturum. Demum quicquid id est, cui nos operam, ac laborem impendimus: ut boni consulas, te etiam atq; etiam rogo.

ne	char. 10. uersu. 12
profectus, (id quod quærebat)	12.43
effusius,	12.57
erant:	12.58
stimulabat: in fines romanos excurrerunt,	13. 5
qui	15.42
perperam interpretor	17.55
dimicent ferro.	18.18
sunt sine dolo malo:	18.41
sunt:	18.42
duo & si	29.34
non modo uicinæ,	29.36
classis	31.43
: fortuna credo	33.16
: tum de se ingentia pollicendo,	34. 4
cogente ultima audere,	34.34
uiriq; sui:	34.58
concilio	35.44
(enimuero manifesta res uisa)	36.48
cathenæ:	36.49
expectent,	37. 5
reliquit.	42.12
cum alijs alia	44.27
quæ reddenda	45. 2
ratus,	45.46
duce	45.59
ipse en ille	46.13
concilium	46.51
ad Aquilios, Vitelliosq;	47. 1
subiturum timerem?	47. 4

inisset: gratæ	47.22
necessarij	47.35
inter precationem deûm	47.39
uniuersus	48.18
fugere.	48.29
: iam plus hostium	48.30
prædicare,	48.31
possint,	48.32
fuderit: itaq;	49.46
petunt. dextramq;	50.21
uersus, supra	50.59
nouo genere	51.12
in primum	54.49
deducta est.	55.23
continet: sed	56.23
ostendit ut	57. 8
in forum, ut sacramento dicerent,	57.25
consules cum	59.24
fore?	62.14
fuerat:	62.25
in proximo	63. 4
qua suis quisq;, qua	64.20
percipiebantur.	64.31
repræsentatas	65. 3
querendo,	65.41
, annisurum	66.40
propere	66.60
reconciliaret	68. 5
largitiones, temeritatisq;	68.43
iniussi.	69.34

credere suis militibus:	70.38
tumultum iam metu	71. 8
Itaq;	71.11
sustinuisset.	72. 6
Aequos:	73.33
uia à dextro	73.54
lasciuire	75.31
oppressit:	75.38
maxime	76.14
circumeunt sordidati	76.36
,quæri.	78.59
romanam, & bellum coortum	79. 8
erat:	79.14
agere:	79.22
possent.	79.60
: Sabini usq;	81.35
solicitæ certamine	81.39
& Quintus Fabius	83. 5
Fabius, qui	83. 6
iactari actionibus: principē ciuitatis elargiēdo	83.15
T. Quintij	83.19
creant,	83.24
à Quinto Fabio	83.30
proximi	84.25
: cursus, clamorq; uocantium ad arma,	84.26
Sp. Furius. Furios Fusios scripsere	84.47
prælium	86.26
pergit inde infestus	86.49
oppositus,	87.49
eadem	88.13

ereentur	88.29
non licere?	88.45
: diem dicere:	88.46
sit:	88.48
antiquius consuli fuit.	89. 9
abierit:	89.41
patricij ui contra uim	91.21
quot darentur,	91.34
: tribunos ipsos cætera pati sine	91.60
Si uos urbis quirites,	93.18
præbuere.	94. 8
C. Claudi	96.33
maxime ex tribunis de lege ageret:	98.36
, controuersia aliquandiu fuit.	102.54
Anno trecentesimo	102.56
Cesone Duillio, & M. Sergio.	108.38
in forum	111.24
agerent,	112.38
esset secessio militum, plebisq;.	115.56
Hac lege iuris	116.55
(noceri enim ei: cum hac lege non liceat)	116.59
magistratum.	122.39
Forte quadam	122.44
, potissimum M. Duillio sorte euenit,	122.45
præsenti	125.37
iudici esse:	128.14
Ardeatibusq;,	128.32
immisceamur? Cauent	131.27
populi.	131.32
è patribus?	131.35

nobis

nobis	132. 5
(id, quod tunc erat) magis necessariam,	134.17
parte diurni cibi seruitia:	136.50
inopiam:	136.53
ut monumento	138.53
citat identidem authores:	141.29
ab auersa	142.31
ne nequicq̃	143.10
perducta	143.43
:ne dicerent dictatorem. donec,	144.47
essent:	144.49
signo	146.34
monent.	149.29
liberi frenis dispulissent equi:	149.47
nullo: ex	150.43
persecuturos:	150.45
terroris mutui	153.43
dimissum accipio.	153.46
:& exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius,	154. 1
concilijs	158. 7
tribuni:	158.25
conarent:.	158.30
equi,	159. 5
firmarunt: tribunis	159. 7
M. Posthumio Regilensi.	159. 9
utuntur. at	169.20
assuescitis audire:	171.20
credentes,	172.31
L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutiũ,	176. 6

& &

Camillum tertium,	176.60
ſi &	179. 9
pertinuiſſe poſtea	181.43
,cladem'q;	181.46
ſorte	182.59
Specimen maturam	184.53
Libui conſidunt:	190. 6
mortui'q; totam	192.41
urbem:ſine	194. 3
capitolio'q; quod his	195.49
ad portas Camillo	196. 3
nocte inſequenti	196.31
tanquam	201. 5
inſilit	207.58
aggredi	209.21
eum armatum	214.24
fine	221.57
prope' in	224.58
ipſa uim	228. 8
eſſet.	229.32
uti illum	231.11
creatum:uerecundiæ	233.27
actores	234.51
inſignius	236.51
legionibus'q;	237. 3
M.Popilio	240.21
,maxime qua	240.38
actam cenſebat:	242. 5
animos:	242.16
mouere,	242.36

quo 245. 6
ſteterant: 248.36
facta, 252.16
:qui, eam 253.22
humanarum: 254.29
,habuit. Nunc 255.35
,parem qui ſe offerret factis: benignus pro re dictis 255.51
abſenti hoſti ceſſit. 258.59
pauor: (fuere autem ad XXX mil.) 258.60
in dies 260.26
,differendo ſpem quandocunq; uellent conſilij exequendi, 260.33
oppidis & anno 260.34
Genutius 268. 2
,minimæ fiduciæ manum: 269.37
Hæc, 271.51
eorum: 272. 7
conſulum, alterius 272.59
rerum: 273. 2
memores. 273. 3
erat: (materiam 273.21
diuiſus) & 273.23
Antiatibus Volſcis 273.53
comitia 274.10
accepti. 274.47
factus: ſenatu, 275.41
,Brutiorum coloniam 281.28
aſcendiſſet: 288. 3
querensq;, 288.48

habent) 290.52
: cum subito Samnitium equites, 292. 5
sermonibus qua cibi, qua quietis immemor 295.16
media uia 295.43
magis, ne 299.43
. Et illi quidem, forsitan et publicæ, 301.56
uictis graues, nedum Macedonibus uictoribus. 307. 6
Romanus: 307.17
patet) aduersus eum nemo 307.21
fuerit. 307.22
omni ora 308.10
à Thurijs Neapolim, et Cumas, 308.11
tum 310. 1
fratriq; 310.13
Consules, 314.13
Q. Fabius 317.56
Cursor, ne 319.33
post mortem collegæ 319.38
telis, gæsisq; 320.47
consulis 321.17
ad obterendum 322.33
tertium 327.51
præsidio uigilia 328.15
cum, quibus licuerit, 328.58
M. Liuio Dentricæ, 330.25
feræ, 331.17
: cum audisset tenue iter prætentum 331.20
transgressis stagna 331.21
tutam: uidisse: (Meduacus 331.25

Carseoli	332. 6
pontifices, quinq; augures	334. 7
,magnos honores:	334.23
adeptos,	334.25
:cum capide ac lituo, capite	334.58
capiet.	334.60
nec et tum	335.13
ciere, auumq; possent:	335.39
poterant.	335.59
quod ea graui	336. 1
seruo suo ita	336. 7
arduus, atq;	336.12
consulis	337.16
:qui denuntiarent,	337.60
exorta:	338.28
,authores concilia	339.15
erroŕq;	340. 7
ad quadringentos	340.27
,mistis terrore	340.50
sit in Hetruria:	342.16
:malle	342.51
acciendum	342.55
significate.	343.27
ferunt:	343.30
uictoriam duis:	343.47
Q. Fabius inde quintum, &	346.52
esse:	347.23
comitio abit.	347.47
simul adire, & obire	348.33
conuenit: ut ne ibi	351.30

conferti stabant.	351·53
quem non pigeat	353·28
Samnites	353·42
passim relictarum	354·55
haberetur:	356·33
traducto	357·18
negare	357·39
altaribus miles, magis	358·38

a

Lauinium	char·4·uersu·53
arcadicat	6. 36

** a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ss tt uu xx yy zz && Omnes sunt quaterniones, præter && Duernionem.*

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI,
ET ANDREAE SOCERI,
MENSE DECEMBRI,
M. D. XVIII.

AL
DVS

